szemmértékkel

A kötetben az elmúlt négy év gazdag terméséből kiválasztott, jobbára irodalmi szociográfiák és riportok találhatók. Nem tudományosan pontos felmérések, mégis sok vonatkozásban teljesebbek s természetszerűen érdekesebbek a szociológiai tanulmányoknál, hiszen sok olyasmiről is hírt adnak, amely éppen megfoghatatlansága miatt nem tárgya a tudományos megfigyelésnek. Az egyének s kisebb-nagyobb csoportok sorsában megnyilvánuló általános törvények, a közhangulatot teremtő és színező problémák megfigyelésére, a különféle rejtett erők és látszólag jelentéktelen hatású apró mozzanatok észrevevésére leginkább a minden idegszálával érzékelő ember képes. Az író vagy riporter – akaratlanul is – saját egyéniségén szűri át, saját merteke szerint vázolja fel a látottakat, s válogatja ki, amit fontosnak tart. A valóság-feltaro munkának erre a szubjek-

Szemmértékkel

Szemmértékkel

Riportok, szociográfiák

36

Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest 1967

FÉJA GÉZA

EMLÉKEK ÉS ÁLMOK VÁROSÁBAN

Eger emlékek és álmok városa nekem, melybe ágyazódott élmények fűznek köveihez, utcáihoz. 1905-öt írtak, egy négyesztendős kisfiút hajnalban kihúztak ágyából, az álom bűbájos révületéből, fejét mosdótálba nyomták, ruhát húztak még alig ébredező tagjaira, azután kocsira. Macának, a nyerges kancának aligha lehetett kedvére a hajnali út, vadul ugrálni kezdett, a kisfiú kihajolt a kocsiból, úgy nézte ijedtséggel elegyes gyönyörrel. Éppen hogy elérték a vonatot, és hosszadalmas utazás után érkeztek Egerbe. Rokonok sokasága gyűlt akkor össze, a kisfiú vőfélyi tisztet töltött be felnőtt unokanővére lakodalmán. Mintegy tíz kocsi vitte a násznépet, amerre mentünk, megállott a forgalom, asszonyok szaladtak az utcára, ismerősök integettek. Bevonultunk a református templomba, és a katolikus templomhoz szokott kisfiút határtalan csalódás érte. „Nem templom ez, csak szoba" – súgta nagyanyjának. Azután bejött egy magas, testes, piros arcú és derék tokával dicsekedő férfiú fekete palástban, megállott a hímes terítővel díszített asztal mögött, eléje lépett a tündérszép Júlia meg vőlegénye, Gyula bácsi, a dohánygyár igazgatója, a palástos ember pedig beszélni kezdett. Zengő hangon szólt, majd fölhergelte magát, mennydörgésbe csapott, olykor öklével verte az asztalt. A kisfiú ezalatt nagyanyja szoknyáját rángigálta: „Nem ver meg minket ez a mérges ember?" – „Dehogy ver meg, csak tűzbe jött" – nyugtatta nagyanyja kevés sikerrel. A kisfiút azután elvitték a szivargyárba, esős idő járt, ilyenkor száll fel a dohány teljes illata. A trópusi

szivar füstje lehet ilyen ízű, midőn az indián letépi a harmatos dohánylevelet, megsodorja és rágyújt. Azt hiszem, ekkor lett a kisfiú a dohány rabja, azóta is ezt az ízt és illatot keresi. Hamar megunta nagybátyja öreg, tágas házát az udvarral együtt, gyorsan barátságot kötött Sajóval, a nagy fekete komondorral, kiszöktek a kapun, megfogta Sajó nyakörvét, az pedig vezette mindenfelé, majd hűségesen hazakalauzolta. A kisfiú Egert bár „rendetlenebbnek", de elemibbnek, izgalmasabbnak érezte Lévánál. Egerben is Dobó-vár állott, Léván is, ezért sokáig nem tudta elképzelni a várost vár nélkül, esztendő múltán Budapestről is csak akkor hitte el, hogy város, midőn felvitték a várba. Eger utcáin akkor mély árkok helyettesítették a csatornázást, poshadt, bűzös folyadékkal, s mivel útközben a török világról meséltek neki, úgy hitte, hogy ezekbe fojtották a törököket. Olyan hatást gyakorolt reá Eger, mintha tegnap tépte volna meg a hadvész, s gyakran a csatornákba tekintett, vajon nem bukik fel egy tar fejű török? Ezek az emlékek muzsikáltak a hajdani vőfélyben, midőn nemrégiben naphosszat bolyongott Eger utcáin, s néha-néha körültekintett: nem fut-e feléje Sajó vidám csaholással?

Történelmünk elsősorban Dobó Egerjét tartja számon s méltán. Hőskölteménybe illő tölgyfa ember volt Dobó, az én szívem szerint azonban ez a város elsősorban Balassi Bálinté. Azt hiszem, Balassi hányatott élete folyamán itt volt igazán boldog:

Eger vitézeknek ékes oskolája,
Jó katonaságnak nevelő dajkája . . .

A vers folytatása elveszett, vagy nem tudta folytatni a fölcsapódó meghatódás túlságától? Úgy vélem, Balassi

hadvezérnek is nagy lett volna, ha méltó szerepet kap, mégis jó, hogy nem adtak neki, javaiból kiforgatták, jó hírét szaggatták, mert kénytelen volt a legmaradandóbb emberi igazolást keresni: a költőét. Eger és Losonczi Anna nélkül elképzelhetetlen a Balassi-sors és a Balassi-líra. Innét emelkedett Losonczi Anna a tizenhatodik század égboltjára csillagnak. Hányszor álmodoztam, hogy megírom Balassi regényét, szenvedélyeinek és kalandjainak emberi igazolását, mert századának véres sarában is tiszta maradt, miként a legjobbak minden időben.

Balassi és Dobó Egerjéről csupán a vár omladékai és föld alatti rejtekei beszélnek. Miután megülte a török, az elpusztult várost főként faházakkal pótolta, kitakarodása után pedig papi uralom és barokk következett. Szép mindaz, amit a főpapok építettek, ám történelmi velejárója annál félelmetesebb. A papság ekkor már mindent uralmának a megőrzése érdekében cselekedett. Történelmi kegyeletről sem tett tanúságot, az építkezéseiről híres Esterházy püspök kőbányának tekintette a Dobó-várat, a „kereszténység pajzsát", s hordatta követi új épületek emelésére. De miért is törődött volna a klérus a régi várral, midőn új vár kellett neki, templomai, székházai és iskolái várrendszert alkottak, konok gátakat egyelőre a mélyebb Nyugat, később pedig földet rengető Kelet ellenében. Nyájban gondolkodtak a papok, nem pedig népben s nemzetben. A püspöki székhelyeken megállott az idő, a lakosság pedig lefokozott életbe kényszerült.

A barokk Eger azonban nemcsak a nagypapok érdeme, építésében jelentős részt vettek a módos polgárok és a megyeszékhelyre szivárgó nemesek. Így született egykor az „új Eger", palotákkal, rangos lakóházakkal és nyomorult kültelkekkel, „hóstyákkal". Az egriek azután szőlőtelepítéshez fogtak, a „bikavér" tartotta a városban a lelket, ám

1870-ben a peronoszpóra az egri borvidéket is elpusztította, nagyvonalú helyreállítására pedig csak a negyvenes esztendők végén került sor. A város egyre szegényedett, a két világháború között Egerről immár egészen megdöbbentő képet ád Remenyik Zsigmond a *Sarjadó fű*-ben. Csupán a papok kövéredtek, uralmuk pedig egészen 1945-ig szent és sérthetetlen maradt. Az öregedő érsek mindenható helyettese, Subik, országos hírre tett szert erőszakosságával. Az érsekség többséggel rendelkezett a városi képviselőtestületben, birtokainak a területén pedig még községi bírót sem választhattak Subik szentesítése nélkül. Ha valaki ellentmondott neki, annak pusztulnia kellett. Rémuralmáról nemegyszer emlékezett meg a sajtó, mindhiába, Subik helyreállította a régi vitézlő egyházfejedelmek hatalmát, természetesen vitézi cselekedetek nélkül. Ekként érkezett Eger az új időbe.

A város újabbkori irodalmi izgalmat is rejteget. 1897. június 22-én Egerbe költözött Gárdonyi Géza, és itt élt haláláig, tehát 1922. október 30-ig. Egerben született Bródy Sándor, de korán megvált a várostól, előbb Kolozsvár bűvölte el, majd a nagyvárosi fejlődésnek lendülő Budapest írója lett, de Eger-nosztalgiája sohasem hunyt ki, bár utóbb Gárdonyira testálta, ő beszélte rá, hogy Egerbe költözzék. Kettejük viszonya izgató kérdés, úgy érzem: a húszas esztendők elején történt összecsapásuk oka jóval régebbi keletű. Mikor Bródy *Jövendő* címen folyóiratot indított, lapjain Gárdonyi önéletrajzi vallomásokat kezdett olyan elszánt realizmussal, mintha *A lámpás* írója támadt volna fel, mégpedig megizmosodva. Bródy ösztönözte erre, vagy hatásának sugárkörében támadt fel Gárdonyiban az eltemetett a múlt? A kérdés megérdemelné a kutató munkát.

Gárdonyit mindig becsültem, de sohasem vált kedves írómmá. Olvasása közben szüntelen hiányérzéseim támadtak, mert érzésem szerint különb író lehetősége lappangott benne, mint aminő ténylegesen megnyilatkozott. Személyiségének és egri életének a titkai egyedül azért érdekelnek, mivel nélkülük az író talányát sem fedhetjük fel. Halála után életének az elködösítése kitartó erővel folyt, és életművét sem kímélte. Fia, József, apja szellemi hagyatékát merőben a kor silány „közfelfogásához" próbálta idomítani, s úgy bánt vele, mintha merőben anyagi örökségről volna szó. Kétkötetes Gárdonyi-életrajza pedig Gárdonyi igazi arcának elképesztő „átrajzolása". A ködösítés, sajna, ma is folyik. Eger egyik legbuzgóbb Gárdonyi-kutatója meséli, hogy nemrégiben fölkereste az író Egerben élő s immár hajlott korú fiát. Ez éppen apja leveleit rendezte, két csoportba osztotta őket, és a szerinte „kompromittálókat" tűzhalálra ítélte. Nyílt kérdés, vajon tervét végrehajtotta-e? Ki tudja, mennyi fontos adalék pusztult el ilyen módon? Így történik, ha az utódok nem bírják az elől méreteit. Pedig Gárdonyi életének tudományos feldolgozása azért is fontos lenne, hogy a nyomában szálldosó legendákból kihámozza az igazságot, mindazt, ami életművének megértéséhez nélkülözhetetlen. A legenda mindig „többet" mond a valóságnál, dagályát egyedül az igazság felmutatásával törhetjük meg.

Gárdonyit Budapesten súlyos sérelem érte Fesztyéknél, a társaság kinevette, s úgy érezte, hogy most is csak falusi rektornak tekintik. Ez lehetett egyik oka vidékre húzódásának. A Feszty-társaság másik végzetes hatást is gyakorolt reá, állítólag itt ismerkedett meg a spiritizmussal, s nem bírt megszabadulni bűvöletétől. Talán ezért válogatta legbizalmasabb körét főként sérült lelkekből? Nagyon szerette Dante *Infernó*-ját, ám amennyire életébe tekinthettem,

ő is poklot hordozott. Kristálytiszta egyszerűsége rejtett drámákat takar. Ha megírja, talán világirodalmi remekeket alkot. Miként vált hajdani írói bátorsága búvópatakká? Ennek részletes és hiteles földerítése azonban már az új nemzedék feladata.

Megtekintettem Gárdonyi lakóházát az egri várban. Egész hosszával a kertbe nyúlik, csupán két ablaka néz előre, mintha eleve rejtezkedésre és titkok őrzésére épült volna. Eleinte az első szobában elhelyezett íróasztal mellett dolgozott, majd a kertre néző, teremnek is beillő helyiségbe húzódott. Sötét ez a szoba, ősfák árnyékolják, az író szimpla tetőablakot csináltatott, gyarló világosság szivárog a padlásról, pedig erre a fényre szorult, ablaktábláit nappal is bezárta. A tetőablak alatt áll második íróasztala, állandó huzatban ült, nem csoda, hogy tagjai idő előtt elgémberedtek.

Otthonát a századforduló jellegzetes polgári bútordarabjaival rendezte be. Kettős rézágy az első szobában, mosdója, éjjeliszekrénye rézlábas, márványlapos alkotmány. Közönséges, gyári eredetű falióra, hámori származású, fuzsitos szerkezetű vaskályha áll a teremszobában is, utóbbi sohasem fűlhetett át tisztességesen. Egyetlen ízléses bútordarabot sem találunk a házban. A falakon eléggé sűrűn szerepelnek saját, fölötte kezdetleges festményei, és láthatólag szerette a gipszből készült szobormásolatokat. Megvásárolta a szomszédos házat is, anyját és gyermekeit itt tartotta.

12 000 könyvet gyűjtött, olykor kitűnő ösztönnel, magyar történelmi és nyelvészeti gyűjteménye irigylésre méltó. Kevés szépirodalmi művet találunk, bölcseletit annál bővebben. Sokat olvasott, tanult, de hiányzott műveltségének bölcseleti megalapozása, holott ilyen irányú érdeklődése és igénye egyre fokozódott. Schopenhauert ugyan-

olyan mámorosan olvasta, mint a spiritiszta irodalmat és rokonait. Rejtjeles írást eszelt ki, ennek betűivel írta titkos naplóját Tibetan Gramar címen, de betűinek semmi közük a tibeti íráshoz. Életregénye talán nem kevésbé érdekes életművénél.

De térjünk napjainkra! Akadnak-e a mai Egerben hősi teljesítmények? Az egri borvidék sorsa érdekelt, találkám volt ebben az ügyben egy ifjú szakemberrel. Szerencsére nem tartotta meg a szavát (a harminc év alatti életkorban ma ez fölötte gyakori jelenség), ennek köszönhetem, hogy várakozás közben megismerkedtem Dancz Pállal, akinek a nevét senki sem ejtette ki előttem. Éppen sürgős tárgyalásra készült, de haladékot kért, és háromnegyed óra alatt elmondott mindent az egri szőlők sorsáról töményen, mégis maradéktalanul, teljes tárgyiassággal, ám éreztem mondataiban a líra mély lüktetését. Kristálytiszta logikával, makulátlan magyarsággal beszélt, beszámolója úgy hatott, miként az irodalmi remek. Két nap múlva pedig bejártuk a borvidéket, minden szavát tényekkel, teljesítmények megmutatásával igazolta.

Dancz Pál 1945-ben tért haza Egerbe bujdosásából, sikerült az életét megmentenie, s mint hűséges lokálpatrióta, otthon maradt. Nemsokára az állami borforgalmi vállalat élére került, tehát borkereskedés lett a feladata. De hová tűnt addigra a régi egri bor minősége, sőt elegendő mennyiség sem akadt. A mezőgazdaság elsorvasztása folyt, s ennek megfelelően mindenki szabadulni igyekezett szőlejétől, fölajánlotta, parlagon hagyta, némelyik szőlő esztendők óta nem látott kapanyomot. Amit a peronoszpóra pusztítása után ültettek, jórészt elpusztította egykorú, merőben elhibázott agrárpolitikánk. Azok a szervek pedig,

melyeknek feladatuk lett volna a mezőgazdasági érdekek védelme, ölbe tett kézzel nézték a pusztulást.

A szőlőtelepítés távolról sem tartozik a borforgalmi vállalat elsőrangú feladatai közé. Dancz Pál azonban kereskedői becsületet tanult a szülői házban, azt, hogy értékért megfelelő értéket kell adnunk, ezért vállalta a szőlőtelepítés gondját és akkoriban nem közönséges veszélyét. Elegendő lett volna egy elhibázott lépés, és talán nem csupán állását veszíti el, hanem személyi szabadságát is. Mindenfelől áradt az „aggodalom" meg a „kételkedés" hamis hangja, sőt rosszmájúbb kísérőzene sem hiányzott. Nem csupán haladó hagyományaink vannak, másfajta örökségek is kísértenek a múltból. Nem szeretjük túlságosan azt az embert, aki nagyvonalú, merész, sőt lázas alkotó munkába kezd, és ezáltal megbontja az élet gyönyörűséges nyugalmát, hiszen nyilvánvalóvá teszi, hogy mások nem dolgoznak. A fejcsóválás már rázássá fokozódott, midőn elhatározta, hogy helyreállítja a régi „magas" bortermelést, tehát visszahódítja a szőlőkultúrának az Egedi-hegyet. Valamikor itt termett a legkülönb bikavér, a peronoszpóra pusztítása után azonban egyhamar elborította a ciher. „Megőrült ez az ember?" – hangzott, midőn nekilátott a bozót irtásának. „Úgysem terem itten majd bor." – Dancz Pál azonban nem torpant meg.

A hegy alján hajdani török hárem romjai szomorkodtak. Dancz újjáépíttette, s itt rendezték be az irodát. (Vajon ezért folyt oly derék férfimámorral a munka?) Megmásztuk a hegyet, itt-ott meghagytak egy-egy foltot a tegnapi bozótból, emlékeztetőnek, de különben friss telepítés az egész hegyoldal. Kövek közé ültették a szőlőt, és az eredés kilencvenöt százalékos. Azt mondja egy öreg szőlőmívelő: „A köveknek köszönhető a bikavér páratlan zamata. Nappal beisszák a meleget, és éjszaka a tőkékre sugározzák."

– A szőlőtelepítés egészen a hegy gerincéig fut, azután néhány lépés, és erdő következik. Sehol sem láttam még a két kultúrának ilyetén találkozását.

– Mi nem ültünk be a készbe – meséli Dancz Pál –, saját erőnkből teremtettünk mindent. Elhanyagolt, olykor elpusztult szőlőket vettünk át, s ma már kétezer holdon gazdálkodunk. Visszavittük a szőlőkultúrát oda, ahonnét elindult, követtük a hagyomány tanítását, de azért mindenütt talajtani vizsgálatokat végeztettünk. Nem a mindenáron való telepítés volt a célunk, hanem a szőlőkultúra minőségének feltétlen biztosítása. Vízhiányban szenvedtünk, két kis völgyet tárolóvá alakítottunk, s ötszáz méterre visszük fel a vizet.

Megtekintettem a csőhálózatot:

– Ezt is saját műhelyünkben, házilag készítettük.

Egerben komoly méretű pincerendszer sem létezett, a szőlőt ki-ki a maga módján dolgozta fel, s ugyanúgy kezelte pincéjében. Az Árnyékszala utcán rozzant, elhanyagolt pincék sora állott, Dancz Pál az egész pincesort megvásárolta tulajdonosaitól, a pincéket összekötötte, termesítette, föld alatti borváros keletkezett, ma már 60 000 hektó bor érlelődik itt. Végigjártam a folyosókat, megszemléltem a termeket, a falakon mindenütt a nemes penész fekete patinája, üvegcső-vezeték fut, a szőlő feldolgozása és kezelése a legkorszerűbb módon folyik. Azelőtt a szőlősgazdák csupán mustot adtak el. Midőn Dancz először hirdetett szőlővásárt, ismét sustorogni kezdett a kárörröm: „Ebbe aztán belebukik." – Ám a vásárlás első napján egész szekérsor állott az utcában. Ezt a csatát is megnyerte, de miért? Ilyes teljesítményhez elengedhetetlenül szükséges, de mégsem elegendő a puszta szaktudás. Aki ekkora vállalkozásba kezd, annak rendkívüli emberi hatóerővel kell rendelkeznie. Ez az erő nyeri meg az embere-

ket, előítéleteket fú szerte, friss légkört teremt, és gazdasági eredmények mellett ugyanolyan értékű közösségi teljesítménnyel dicsekedhet.

Dancz Pál össze tudta egyeztetni a hagyományt az újjal, húsz magas képesítésű szakembert foglalkoztat, de ugyanakkor a nélkülözhetetlen tapasztalatokkal rendelkező egri bortermelőket is vállalatához vonzotta. Az egyik főpince vezetője, László Mihály egri gyükér, és évtizedek óta foglalkozik szőlészettel. Az értelmiségiek és a munkások között békét és egyetértést teremtett, bár nem ment könnyen. Például vita lobbant egy nagy tartály elhelyezése körül a szaktitán és a munkás között. Előbbi „rangjánál fogva" nem akart engedni, holott a munkásnak volt igaza. Ha oda behelyezik a tartályt, ahová a különben tiszteletre méltó értelmiségi akarta, szüret alkalmával kerek nyolcvan méter kerülőt kellett volna tenni. A vezető a munkás javaslatát fogadta el dicséret kíséretében, az értelmiségi pedig intést kapott. Vajon mindenütt így történik-e? . . .

Betértünk a föld gyomrában egy kis borozó terembe. Hosszú asztal mellett keményfa székek, komoly, egyszerű darabok, ilyenekben ülhettek eleinte századokkal ennek előtte. Eszembe jut egy másik megyében szerzett élményem. Az állami gazdaság gyönyörűen helyreállította a „Rákóczi házát", igen helyesen, azután berendezte, de miként? A ház belseje a Grand Hotel és a régi Úri Kaszinó keveréke. Zöld „kártyaasztalok", neobarokk bútorszörnyek, csipkés, selymes „nászágyak". Elhűltem, midőn az egyik terem berendezésének a költségét meghallottam. Azután megtudtam, miszerint a berendezést iparművészre bízták, holott előbb egy muzeológust kellett volna meghallgatniuk, tanácsai alapján korhű bútorokkal és lényegesen kevesebb költséggel oldhatták volna meg. Ha csinálunk valamit, ne a gyászos emlékű neobarokk korszakot utánozzuk! Nézem

zem az egri pincében a székeket, és megkérdezem Dancz Pált:

– Hol csináltattátok?

– Kádárműhelyünk készítette – hangzik a válasz.

A falakon kovácsolt vasból készült igen ízléses gyertyatartók, ezeket is egri mester készítette. Az újjáteremtett pincesor külső fala pedig akár a várfal. Egerhez illik. A vállalat központja az érseki palota egyik szárnyában székel, ezt is helyrehozatta Dancz Pál a műemlékvédelem minden követelményének a teljesítésével. Ez az ember az építést nem csupán gazdasági feladatnak tekinti, hanem kultúrmunkának is.

Végül a magyar bor sorsáról beszélgettünk. Mennyiségi tekintetben nincs döntő szerepük a világpiacon, de minőségben az elsők között állunk. Külföldről nagy kereslet mutatkozik vörös fajborok iránt. Svájc, Anglia, Svédország, az USA és Nyugat-Németország minden mennyiséget átvesz. A külföldi vendégek elragadtatással szemlélik az egri bor- és pincekultúrát. S mindezt Dancz Pál elsősorban a maguk erejéből teremtette – ez „dicsősége és baja". Dicsősége, mert egyszer majd az újjáépítő munka hősei között emlegetik. Baja, mivel sokan úgy vélik, hogy ezentúl is megold mindent vállalata önerejével. Így történt eddig, de most már a további fejlődés érdekében komoly segítségre lenne szüksége. A pénzmag pedig itt csakugyan jó talajba hullanék.

Az egri dohánygyárat „családi üzemként" emlegetik, hát hatvan esztendő múltán ismét meglátogattam. Első látogatásomra élénken emlékszem, Gyula bácsi vezetett kézen fogva, és magyarázott. Egyik teremben illatos dohányleveleket válogattak az asszonyok, másikban szivart sodor-

tak kézzel. Most mintha üdülőhelyre lépnék, hatalmas kertben öreg fák és ifjú virágágyak között épületek sorakoznak, azután megnyílik az igazgatói iroda ajtaja, Vendrei Géza lép elénk. 1928 óta dolgozik a gyárban, édesapja ugyancsak itt kereste kenyerét. És ez távolról sem egyedülálló eset. Sűrűn akadnak ebben a gyárban olyanok, akiknek szülője, sőt nagyszülője is ezen a helyen töltötte ideje javát. Néha nemzedékek dolgoznak egymás mellett, a szülők tanítják gyermekeiket. A régi, jó munkások emléke mindmáig világít, hányszor s hányszor hallja az ifjú munkásleány az öregektől: „Édes lányom, az anyáddal nem volt baj." – Akad dolgozó, aki a gyár bölcsődéjében és napközi otthonában nőtt fel, azután elfoglalta helyét a munkateremben. Az érintkezési stílus a családi otthon tiszta légkörét juttatja eszünkbe, káromkodásért vagy trágár beszédért fegyelmi büntetés jár, de igen ritkán kerül sor ilyesmire. Személyi áskálódás sohasem fordul elő.

Vendrei Géza kereskedelmi érettségivel lépett a gyárba mint „munkáslétszámbeli" alkalmazott, mindenféle munkát végzett, szivart is sodort. Így teltek az esztendők, közben belátta, hogy továbblépéshez tanulás vagy protekció szükséges. Kilincselés helyett az előbbit választotta. Különbözeti vizsgák sokasága árán megszerezte a főreáliskolai érettségit, elvégezte a jogakadémiát, s 1938-ban Pécsett doktorált. A gyár ekkor léptette elő gyakornoknak, huszonkilenc esztendős korában. 1943-ban aligazgató lett, a következő esztendő viharában pedig elsőnek ez a gyár kezdte meg a munkát. Vendrei Gézának a szovjet csapatok bevonulása után az volt az első gondja, hogy mi lesz a munkások kenyerével? Megindította a gyárat, maga is gép mellé ült, szivart sodort, az üzem úgy dolgozott, mintha nem rázná földünket történelmi vihar. Bejött a gyárba Se-

sukov kapitány, tetszett neki a dolog módfelett, és papírt adott:

– Papa, csak dolgozzatok.

– De mi lesz a gyárral, ha elvisznek? – kérdezte Vendrei.

– Ott a papír, nem vihet el senki – nyugtatta a kapitány, és így történt, a munka egy pillanatig sem állott meg, s néhány esztendő múltán Vendrei lett a gyár igazgatója.

– Mindig arra törekedtem – meséli –, hogy ne kelljen a munkások között szemlesütve járnom. Ezt pedig csak akkor érhetjük el, ha különbözünk a kapitalista üzemektől. Az ember nekem sohasem volt szám, hanem probléma. A tudatot nem csupán az elmélet formálja, hanem a gyakorlat is. Ajtóm nyitva áll mindig s mindenki előtt. Nem csupán szakmabeli ügyekkel fordulnak hozzám, hanem tanácsot kérnek családi ügyeiket illetőleg is. Szeretettel, megértő szóval és bizalom adásával igyekszem megnyerni az embereket.

Ami Vendrei „gyakorlati" magatartását illeti, nem hallgathatok el egy esetet. Előfordult a múltban, hogy a termelést csökkenteni kellett, ezért szükségszerűen munkások elbocsátására került volna sor. Vendrei ehelyett fél esztendeig hét és fél órára csökkentette a munkaidőt, és a gyár egyetlen dolgozója sem veszítette el kenyerét. Fölülről azonban kárhoztatták eljárását, mivel ezáltal csökkent „az egy főre eső termelés". Vendrei tovább verekedett az embereiért, és megmagyarázta, hogy az egyórás teljesítményt vegyék figyelembe, s akkor nyoma sincsen csökkenésnek. Az emberség harcolt a Sablonnal és a Sémával, a szocialista gondolkodás a bürokráciával, és megnyerte a csatát.

Naponta orvos jön a gyárba, havonta pedig általános egészségügyi szűrés történik. Bejártam a termeket, csupa vidám, szorgos dolgozóval találkoztam. És ha itt-ott hiba

mutatkozik, milyen határozottan, de tapintatosan, szinte gyengéden lép fel Vendrei Géza. Ezért van szavainak súlya és hatása.

Somos János gyártásirányító jelenleg külföldön jár, dohányt vásárol, így őszinte sajnálatomra nem találkozhattam vele. Ez a csöndes, szerény ember ugyanis összeállította a dohány és a dohányzás szakszótárát. Ha kiadnák, vaskos kötet kerekednék anyagából. Megtudhatnók többek között, hogy a cigaretta valamikor szipák volt, az erős, nagyfüstű szívást pedig kojtolásnak hívták. Kultúrmunka is folyik a gyár falai között. Olyasmivel találkoztam, amit szakmai szenvedélynek nevezünk. Enélkül pedig félmunka minden.

Jelenleg 750-en dolgoznak az egri dohánygyárban, hetvenöt százalékuk nő. A tényleges hivatalnokok száma mindössze 38, s ez a szám fölötte megnyugtató. Búcsút veszek, Vendrei Géza a kapuig kísér, kezet szorítunk.

– Nem csináltam én semmi különöset – mondja megindító szerénységgel.

– Különöset szerencsére csakugyan nem csináltál – válaszolom –, hanem a legnagyobbat cselekedted: maradéktalanul és az emberség törvényei szerint teljesítetted mindazt, amit vállaltál.

Miközben a gyár termeit szemléltük, hirtelen zápor futott át a városon. Ismét érzem a dohány elemi leheletét, mint akkor, éppen hatvan esztendővel ennek előtte...

BAJOR NAGY ERNŐ

SZIGET A KANYARBAN

Láttam egy sivatagot Pest közelében, s hallottam, hogy az a telekkönyvezett magyar Szahara valamikor egy vagyont örökölt.

Így mesélték:

Élt annak idején a pesti belvárosban egy polgár, olyan volt, mint a Kiskörút karéjában élő bürgerek tehetősebbjei. Talán csak valamivel álmodozóbb. Néha arra is gondolt, hogy milyen festők élhettek a szép nevű Képíró utcában, meg arra: milyen lehetett régen a pesti piac. Kedvelte a nyirkos légű kapualjakat; megpihent olykor a Múzeum-kertben, e kis oázisban; ha faggatták, zavartan megvallotta, nem titkolja el, hogy annak a Pollack Mihálynak a leszármazottja, aki a múzeumot építette. Unger Istvánnak hívták, az Astoria szálló tulajdonosa volt, s végrendeletében Tahitótfalu községre hagyta a vagyonát. Azzal a kikötéssel, hogy abból istápolják a mezőgazdaságot a Szentendrei-szigeten; egységes öntözési rendszer segítségével küzdjék le a homokot, és fejlesszék zöldellő kertté az egész szigetet.

A történelem elsodorta a hagyatékot. Csak a híre maradt meg – valaki virágoskertté akarta változtatni a Duna-kanyar e részét. S ez a hír olyan messziről hangzik már, mint gyermekkorunk szétfoszló meséi.

A hopponmaradt örökös a nagy folyó egyik legnagyobb szigete. Hossza 31, legnagyobb szélessége 3,5 kilométer, területe megközelíti a 60 négyzetkilométert. Földjén négy község osztozik: Tahitótfalu, Szigetmonostor, Pócsmegyer és Kisoroszi. Mindegyiken osztozik a szél: hordja, kavarja, kergeti a homokot. Néhol suhanc hegyekké magasítja: így keletkezett Pócsmegyer határában a Szentgyörgydomb (a tengerszint felett 124 méter) és a 100 méternél magasabb buckák kisebb társasága. Van, ahol gyér fű küszködik a nomád homokkal, másutt satnya akácok hadakoznak vele. Jártam a sziget északi részén olyan területen, hogy azt bátran kiadhatnák valamely nyugati filmvállalkozónak, ne utazzék Marokkóba, ha sivatagi felvételeket akar forgatni.

Mégis ezen a szigeten nyílik a fővárosi lakásokba kerülő kerti virágok zöme. Aki látta az itteni falvak tulipántábláit, annak nem fáradság elképzelni, milyenek lehetnek, ha terjedelmesebben is, a hollandiai tulipánmezők.

Pócsmegyeren egy olyan apró öregasszony, hogy még a ribiszkebokornak is fölfelé köszön, azzal hivalkodott előttem, hogy 300 négyszögöles kertjéből 7000 forint ára jácintot és tulipánt árult ki az idén. Kertésztudománya mellett humorérzéke is megcsillogott a beszélgetés során. Ahogy a levágott orgonát kötözéshez rendezte, fölnézett rám incselkedő szemével:

– Marconi módra?

Nem értettem.

– Hát, hogy drót nélkül-e... – és nevetett.

Mindössze húsz kilométer a sziget déli részétől Budapest. Hogyan jár színházba e negyedórányi autóútnyi távolságról, mondjuk, a szigetmonostori posta vezetője?...

– Kerékpáron elmegyünk a révig. Az másfél kilométer.

– Onnan?
– Átkelünk a Dunán, és várjuk a buszt.
– Azzal?
– Azzal eljutunk Szentendréig.
– És?
– Hévvel megyünk a Margithídig.
– Onnan?
– Villamoson már egyik színház sincs messze.

Az előadás után a Nyugati pályaudvarról vonattal mennek Alsógödig. Ott legyalogolnak a révhez. Átkelnek a Dunán, majd sétálnak az éjszakában fél órát, míg hazaérnek. Addigra jócskán elmúlik az éjfél. Ma már Pestről Havannába kevesebb átszállással jut el az ember, mint a szigetmonostori postáscsalád az Erkel Színházba.

Divattá vált Szabolcsban vagy a Bükk apró hegyi falvaiban keresni a művelődés fehér foltjait. Kár olyan messzire mennünk, bőséggel találunk ilyenre Pest tövében is. Van olyan község a Szentendrei-szigeten, ahová egyetlen *Nagyvilág, Kortárs, Új Írás* vagy *Élet és Irodalom* sem jár. A tiszta, szépen berendezett vegyesboltban pedig tanúja lehettem egy lehangoló könyvárusi kudarcnak.

Barátommal, aki a falusi könyvterjesztés egyik gazdája, előre tájékozódtunk, hogy abban a boltban könyv is kapható. Igaz, gyönge teljesítmény az 1300 lakosú faluban havi 200 forintos forgalom, de több a semminél – gondoltuk.

Mintegy félszáz könyv bágyadozott a polcon, jobb oldali szomszédjuk a babahintőpor volt, bal oldali a játszótérre való homokozó vödör.

Kísérőm fölkapta fejét a jó meglepetéstől, a készlet csupa olyan könyv volt, ami Pesten úgy fogy, mint a cukor: az *Egri csillagok,* az *Új földesúr,* Illyés *Petőfi*-je, Palotai Boris nagy sikerű könyve: *A madarak elhallgattak.* Gyorsan megvettünk egy példányt Sánta egyik régóta hiába keresett re-

gényéből, majd az én komám a pult mögé penderülve bejelentette nekem, megmutatja, miként kell könyvet eladni falun.

Ácsoroghatott a pult előtt fegyelmezett sorállással vagy nyolc helybeli. Az én emberem néhány egyszerű, okos szóval felhívta a figyelmet, milyen olcsón, milyen kitűnő olvasnivalóhoz juthatnak az előttük levő választékból.

Csend.

Kitért arra, hogy az iskolás gyermekek kötelező olvasmánya az *Egri csillagok*, s hogy keresik országszerte a kisdiákok ezt a könyvet.

Csend.

Az alkalmi könyvárus gyakorlott és elegáns mozdulattal kézbevett egy szép borítójú könyvet.

– Tessék belelapozni bátyám. Mindössze hat forint. Ennyiért legföljebb egy féldecit kap az ember, ezen meg szórakozik, művelődik az egész család.

„Bátyám" végigsimította olajos kezét a bekecsén, aztán nem nyúlt a könyvhöz.

Nem nyúlt hozzá, mint ahogy a vásárlandó szalámihoz sem nyúlt, és nem tapogatta a kiválasztott kenyeret sem. Így szokta meg.

Útitársam, aki már sokmillió forint ára könyvet juttatott el a falusiak kezébe, néhány perces bemutatóján még Gárdonyira vagy Jókaira sem tudta rábeszélni a parasztokat.

– Kapálni kell most, nem olvasni – védekezett egy néni, de tudtuk, hogy nemcsak erről van szó.

Miként a könyvet árusító falusi boltok többségében, ott is a vevő és a könyv közé ékelődött a pult. Márpedig az élesztőért, mosóporért, cipőpasztáért való sorállás közben – és a falusi vegyeskereskedésekben majd mindig csúcsforga-

lom van – aligha szól oda a baromfigondozónő vagy a tszfogatos a szusszanni sem ráérő eladónak:

– Nincs valami Steinbecktől... vagy ajánlana nekem egy jó Laxness-regényt?

Erre nincs idő. De fölkészültsége sincs sem az eladónak, sem a vevőnek. A könyvnek a falun a vevő keze ügyébe kell kerülnie. Ez lehet az ismerkedés első szakasza. Hogy hasson a borítólap, érdeklődést keltsen az illusztráció, hogy megragadják a lapozgatókat a sebtiben olvasott félmondatok. Jókainak Jókai, Tolsztojnak Tolsztoj, Steinbecknek Steinbeck a legjobb propagandistája.

A legjobb könyvterjesztők a szigeten egyébként a belső égésű motorok, lévén az egyetlen igazán keresett könyv a KRESZ kézikönyve.

Egyik oldalról Szentendre, Leányfalu és a Duna-kanyar más, turistát csalogató helységei nézik a szigetet, a túlsó oldalon meg a DCM füstzászlós kéményei magasodnak fölfelé. Közrekapta tehát az, ami a legkorszerűbb a környéken, ám maga a sziget egy kicsit rezervátumként hat. E terület múltjának búvárlói szerint a Szentendrei-sziget lakossága elég szerencsésen vészelte át a török időket, nem is került rá sor, hogy a kipusztult földművesnépet telepítés útján pótolják idegenből, mint ahogy az a főváros környékén általában történt. Bár a sziget felszíne alföldi jellegű, községei egyáltalán nem emlékeztetnek a Duna–Tisza közének vagy a Tiszántúl falvaira. Zártabb települések, a szomszédos házak szinte egymásba fogódznak, a gazdasági épületek nem uralkodnak a portákon. Pedig a földművelésnek, állattenyésztésnek itt nem kisebb hagyományai vannak, mint másutt. Valaha jó hírű bor termett a szigeti homokon. A kedvezőtlen adottságok miatt a kalászosok mindig gyengén

fizettek náluk, de ezt kiegyenlítette a terület tizedén termelt gyümölcs és szőlő. Egy 1917-es földmérés szerint a négy község gazdái összesen 1719 szarvasmarhát tartottak – ma nagyjából a felét találjuk a gazdaságokban. Akkor 1304 sertést vettek számba – most 900-nál tartanak. Igaz, akkor az 5874 főnyi lakosságból 4085 foglalkozott földműveléssel, a mai 6495-ből viszont mindössze 1215.

Az okok ismertek: a környék gyorsan fejlődő ipara az üzemekbe vonzotta a szántóvetők százait, a parasztpolitika vargabetűi pedig csak siettették e folyamatot.

Beszéltem Kisorosziban olyan parasztemberrel, aki még tíz évvel ezelőtt is tartott két tehenet, most a szomszédból vásárolja a tejet. Pócsmegyer határában ötödikes forma legényke pásztorolt egy sovány tehenet. Elmondta, hogy szolgája annak a jószágnak, mert a családból a nagyok mind Óbudára járnak dolgozni, és neki alig van ideje a leckekészítésre. Tahitótfaluban egy hajdani tízholdas középparaszt (huszárbajszú, nyolcvankét éves ember, aki malteroskanállal ügyködött háza reperálásán) elmondotta, hogy 1907-ben lett a maga gazdája, attól kezdve mindig volt négy tehene.

– Most tealevelet iszom – legyintett. De nem mulasztotta el fölhívni figyelmemet virágoskertjére, ami csak fizet annyit a munkáért, hogy élni lehet belőle.

A Pokolcsárda előtt gyors és izgatott beszélgetésbe elegyedtem ezekről a kérdésekről egy motoron járó-kelő gazdaemberrel.

– Maga szerint – nézett rám kék bukósisakja alól, amelyben úgy hatott, mint egy kezdő űrhajós –, maga szerint olyan vész az, ha gyárba kerül a parasztok egy része?

– Dehogy vész – igyekeztem elejét venni a félreértésnek. – Világjelenség ez. Éppen azokban az országokban a legfejlettebb a mezőgazdaság, ahol a legkevesebb embert köti le.

– És hogy ezen a szigeten most kevesebb terem, mint a nagyapám idejében? Az is jó? Az is világjelenség?

Nem várt feleletet – fölösleges lett volna válaszolnom.

Máskor és másutt hallottam választ ezekre a kérdésekre. Ráadásul olyasvalakitől, aki nem ott él a szigeten, csak beleszédült, akárcsak valaha az Astoria gazdája, akinek végső gondolata az volt: mi lesz azzal a szélcibálta földdarabbal. Mert ez a tájegység időnkint magához bűvöl olyanokat, akinek még villája sincs ott, ahogy egykor Gyulai Pálnak volt.

– Elküldök önnek valamit – mondta a telefonba az ismeretlen. – Aztán, ha kedve tartja, beszélgetünk.

A „valami" egy több mint ötven gépelt oldalas tervtanulmány volt. Gyakorlott tollforgató és művelt agrárközgazdász a szerző, akinek érdeklődése a pleisztocén kortól a megálmodott jövőig kísérte a sziget sorsát. Képzeletét a terület etnikai története is foglalkoztatta, de korszerű szava és véleménye van a szükségessé vált talajvédelmi, gépesítési teendőkről, a ráfordítás mértékéről és a gazdasági mutatókról egyaránt.

Röviden: a Szövetkezetek Pest megyei Értékesítő Központjának igazgatója átfogó tervtanulmányt dolgozott ki arról, hogy a szigeten működő négy szakszövetkezet (nem azonos a tsz-szel, annál lazább, a családra épülő munkaszervezet előnyeit jobban kihasználó társulási forma) és egy apró tsz miként használhatja ki a legelőnyösebben a helyi adottságokat.

Pillantsunk csak a tervbe! Aszerint 1975-ig a mostani tíz százalékról huszonnyolc százalékra növelhetik a szőlők és gyümölcsösök területi arányát, a zöldségét két százalékról hét százalékra. A mostani 900-ról 1600-ra szaporíthatják a szarvasmarha-állományt, tíz év alatt a kalászosok és kapá-

sok termésátlagát nagyjából megduplázhatják. Vagyis egyebek között jó 300 holddal növelnék a szőlő területét, 400 holdon telepítenének kajszibarackot, 300 holdon szamócát.

Kertté válhatna a sivatagosodó föld.

De hány ennél látványosabb, többet ígérő terv szétmállásának lehettem már tanúja! Miért olyan jó és fontos dolog, hogy ez a negyvenes, városlakó ember, aki külseje alapján diplomata csakúgy lehetne, mint hegedűművész, papírra vetette a sziget tízéves ültetvénytelepítési és -szanálási tervét? Kifundálta a legcélravezetőbb vetésszerkezetet? Gyümölcsöskertet álmodott a futóhomokra?

Azért, mert még életemben nem láttam erre példát: ő előbb cselekedett, s csak azután álmodott. Kezdeményezésére két éve vízhasznosító társulatot alapított a négy szakszövetkezet. Ma már több mint 1200 holdat öntöznek. A semmiből technikai bázist teremtettek ehhez, sokszor úgy, hogy késleltető paragrafusok mellett surrantak el úgy, hogy máig is hetenként háromszor megy el a kedvük a munkától, és háromszor visszanyerik azt. Szakembereik nemcsak 3,5 kilométer nyomóvezetéket fektettek le, de már két község vízvezetékrendszerét is kiépítették. És a sziget parasztjai hisznek abban, hogy az öntözőhálózat hajszálerei befutják és fölvirágoztatják földjüket. Láttam, amint egy harmincöt holdas szőlőtelepítési munkához száznegyven szakszövetkezeti tag sereglett ki úgy, hogy negyvennek már nem is jutott munka. És semmiképp sem tűnt előttem komikusnak az az öreg paraszt, aki szertartásosan meghintette öntözővízzel a sívó homokot, mint valami sámán, aki elűzi a rosszat.

Hány nevet jegyeztek föl a serény pennájú krónikások, azok nevét, akik valaha beavatkoztak e sziget történetébe: az Árpádokkal parolázó Rosd családokét, a botoztató Tahi

Botosokét, Üvejsz budai basáét, a népnyúzóét, a pörösködő Stahrembergét, a pompakedvelő Eszterházyét, az örökhagyó Unger Istvánét. Hadd írjam én le a szigetet végre megöntöző szerény ember szürke nevét: Dömötör József.

UGRÁN

Történelme régibb, mint ahogy bírná az írás vagy az emlékeztet. Kelta urnák, bronzkori lándzsák, halotti edények kerülnek elő a földből, és valahányszor itthon vagyok, és a nem is olyan nagyon régi mocsarak által szaggatott, lyuggatott határt járom, megannyiszor beszél és beszél a múlt. Nem önmagát mondja, a tegnapot és jelent mutatja. Mert a múltak ismerete nélkül az íróféle ember számára sincsen jövendő.

A Kis-Sárrét ez a táj, Arany Toldija itt verte agyon a farkast egy irgalmas kiáltásnyira, éppen úgy, mint Szabó nagyapám. Azzal a különbséggel, hogy nagyapám meg is nyúzta, és a bőrét hazahozta. Kinizsi is itt született, nem messze, Kenézpusztán, Bocskai álmosdi csatáját ennek a tájnak a mezei, paraszti népe vívta meg, mészárolt le „négyezer válogatott" vasas németet. Dózsa harcának utolsó lobbanásai is itt, ezen a tájon zúgtak által, pedig már Dózsa nem is élt. Thökölynek is jutott belőle jó csapat, de még Péróhoz is állott jó negyven ugrai paraszt. Az első világháborúban odahalt vagy százötven ember, tizenkilencben is odavolt valami harminc vagy negyven vöröskatona.

Erős, nyugtalan, rongyéletet soha nem bíró nép. Folytonfolyvást eregette magát más tájakra, városokba, idegen világba, de nyomban be is fogadta, aki jó szívvel kopogtatott be hozzá. Kozma Lajost se az a táj szülte, és mégis ő ismerte fel világosan, határozottan a táj törvényeit, hogy ahol összefüggő mocsár volt valaha, legyen most tiszta víz, tórendszer.

Az ugrai tógazdaság kilencszázkettőben kezdődött, amolyan legelésző sziken, ami nyárközepén száraz, kákás, nádas, ősztől tavaszig tocsogó víz. S az is érdekes: Corchus Zoltán, egy török világból Rákospatak mellett maradt vízimalmos ivadék építette, persze állami segítséggel. Negyvennégyben a falu annyira vigyázott rá, hogy a tenyésztés nem szünetelt, s negyvenöt után innen népesítették be az összes magyarországi tavakat! Ez s ilyen a táj, a falu embere, népe.

Kezdetben lehetett úgy ezerkétszáz holdnyi víztükör, negyvenöt után növekedett igencsak ezerhatszázra, s most kibővül, s részben már ki is bővült tenyésztésre háromezernégyszáz hold víztükörre. Utakkal, gát melletti területekkel jó pár száz holddal többre. Olyan nagy és a tájat átformáló ez a munka, hogy sokkal több és nagyobb, mintha bármilyen nagy gyári üzem épült volna. Területileg is érinti a szomszédos falvakat, Zsadányt, Gesztet, Harsányt. S ráadásul: a tórendszerhez újabb mocsaras területek is kívánkoznak. Ha nem is ilyen nagy méretekben. S most tessék megfogózni! A haltenyésztés fejlesztése ma már ott tart, hogy az új tavakban és a régi, de felújított tavakban nyolc mázsa piaci hal tenyészik majd holdanként. Ami számszerűleg azt jelenti, hogy háromezer-négyszáz hold szorozva nyolccal, 27 200 mázsa. Kétszázhetven vagonnal. Értékre, pénzre átszámítva harmincmillió körüli forint. Évente!

De a víz nemcsak halat, hanem más egyebet is jelent. Nádat, gyékényt, ami jó kivitel, s amit jórészt helyben dolgoznak fel. S a gátak mentén szénát, és ami a legfontosabb: kacsatenyésztést immár négy év óta. Ebben az évben 180 000 kacsa nőtt fel. Ötven vagon hús. S ez, hozzáadva a halhoz, összesen nem kis mennyiség.

De még nincsen vége. Meggyorsult itt nagyon a táj, szülőföldem fejlődése. Itt van a gyógynövény gyűjtése, de még inkább a gyógynövény termelése is. Ami viszont Makra Viktornak, szegről-végről való rokonomnak az érdeme, de amiben Kozma Lajos igazgató is segített, amit csak tudott. A kamillát, a táj nyelvén szikfüvet nemcsak szedik ma már, hanem vetik is a legvadabb szikben. Ez évi eredmény: vetett 500 hold, szedett 1000 hold.

És most érik az édeskömény, ami igencsak meglesz a tizenhat vagon!

S ráadásul: a tó vize az időjárást, flórát, éghajlatot is megváltoztatja!

Így van. De azért nem minden fenékig tejfel.

„Nincsen öröm üröm nélkül." Az öröm az, ami volt, s ami lehetne. De jelen pillanatban szinte megáll az ember esze. Nem működik.

Mint azok a földgépek, akik csak álltak, álltak a messzeségben a felbolydult csatornák, tavak, gátak között, amíg csak meg nem látták az autókat. Akkor meglódultak. De hát istenem, kicsire nem nézünk. De arra már igen, ami ezeken kívül, fölött történik, s főként történt. Az történt, hogy a tervezett építés és a régi tavak felújítása elkésett jó másfél esztendővel. Másfél évi termesztés, tenyésztés kihagyott, jó néhány millió elúszott, a vizekben, a semmibe. De mennyi is lehet ez adatszerűen, számszerűen?

Egy év alatt harmincmillió forint tenyésztési kiesés. Másfél év alatt negyvenötmillió! A beruházásnak csaknem háromnegyed része!

A közép-tiszai Állami Gazdaság mélyépítő csoportja négy hónap alatt nyolcszáztizenhat hold tavat újított fel, de inkább épített újjá. Az előző vállalat három évig végzett el ötszáztizenhat holdat.

Szörnyű! Ennek a népnek a szeme láttára! Szeretném

fogni, mindig fogni a Kozma Lajos kezét, hogy ha már eddig kibírta, bírja ki tovább is idegekkel. Mert a tavak, csatornák, telepek azért végül elkészülnek.

Hetvenmilliós beruházásról van szó, hiszen nemcsak tavak, tenyészetek, hanem emberi települések is készülnek. Nem sok falu van a megyében, ami általánosságban ennyit fejlődött volna, mint ez. Aztán vízkiemelők, áteresztők, szivattyúk, vízvezetékek... Itt, először az ember, s csak azután „a víz az úr". De nézzük csak magát a falut is. Mert a tógazdaság a falu, de az egész táj: egymástól el nem választható.

Megírtam már, hogy Ugrán tökéletesen eltűnt a múlt. Portalanított utak, családi házak, vaskerítések, kovácsolt vasrózsákkal, virágos, rózsás, gyümölcsös udvarok, eszpresszó, vendéglő, kultúrterem, s a tógazdaságban klub, televízió, fürdő, könyvtár, mozi. Ó, az már... olyan mindennapi. Meg aztán a teméntelen bicikli. Sőt autó. A lakóházak földes padozata a régi házakban is eltűnőben, és a tógazdaság új telepén egészen modern, fürdőszobás, vízvezetékes, kényelmes és ízléses lakóházak... Ami legnagyobb és a táj történelmében számottevő: a régi Árpád-kori, de még előző korokbeli elpusztult települések újraépülése. Maga a falu beleépült a három Ugra helyébe s Begécspuszta helyébe, ami káptalanbirtok volt valaha. Most egy üzemegység épül, magán a Haláldombon, ahol valaha agyonverték a sziki gulyást. Pompás, páremeletes épület, ahonnan szabad szemmel belátszik nemcsak a tógazdaság, hanem az egész táj. De üzemegység van már a Sziken és a Kórózugnál és Harsány alatt is, a vízkiemelő telepnél. Csodálatosan pompás virágok, zöldségek, káposzták, milyen nagyon szép itt az ember és a táj! S ami még majd jobban megszépíti: a vízzel meg nem közelíthető helyeken csipkerózsa töveket ültettek el a sziken. Meg aztán a csatornák mentén is! Bo-

gyója kitűnő gyógyanyag és komoly kivitel! Jó maroknyit magam is szedtem. Hatszáz csemetét ültetnek el.

A termelőszövetkezet is kiveszi a részét a táj fejlődéséből. Egy régen, a török világban elpusztult falu, Piski helyén építette fel központját. Ami pompás telep látványnak is, de haszonnak is. Ez évben a mocsaras határban elég sok kárt csinált az esős idő, talajvíz, de annál több hasznot adott a háztáji. Mert a teheneknek, disznóknak, libáknak az asszonyok az élelmet, zöldfüvet, gazt kötényükben is behordják. S meghökkentően jóleső érzés látni, hogy mennyi itten a jószág! És a kereseti lehetőség! Munkások járnak a tógazdasághoz Harsányból, Keresztúrról. S ezért termelőszövetkezet, tógazdaság és háztáji az egész tájon összefolyik.

És mégis, ez a nép minden eddigi eredmény ellenére is, tudatában megtorpant és csak áll, tétován. Miért?

A vízügyi vállalat háromeves lazsálásáért és a munka becsületének hanyatlásáért. A magárahagyottság kipusztítja a hitet a legerősebb emberből is. Szakemberek, halászok, esztendőkre hagyták abba a munkát, ami az életük értelmét jelentette. Elárvultak a halásztanyák, virággruppok, elnémult a munka ritmusa, zenéje. Kozma Lajos igazgatót nagy munkája legnehezén nagyon magára hagyták időközi illetékesek. Megtörtént. De ha azok magára hagyták is, maga a táj szívébe fogadta, és segíti abban, hogy bevégezhesse, amihez hozzákezdett. Mikor az építkezés és beruházás valahol csorbát kapott, ő baráti, de igazabban emberi nyelven szólott az emberekhez... és íme: kétszázezer forintnyi alapozási munkát végeztek el eddig kalákában!

Én hiszem, hogy az egész tájat, szülőföldemet hamarosan által járja ez a fogalom, ez a hit s ez a szó.

GÁLYKÚT, 1965

A sásdi tanácsülés ez év tavaszán tárgyalta meg a cigány lakosság „országos gonddá" vált helyzetét. „Tekintettel arra, hogy közös tanácsunk területén nagyszámú cigány lakos él, szükségesnek láttuk e kérdést külön napirendként felvenni a tanács munkatervébe" – szól a rövid indokolás, s utána gondos kimutatás a közös tanács területén élő cigányokról, mely szerint Sásdon 95 lakásban 420 cigány lakos él, ennek majdnem fele Gálykúton.

Gálykút nemcsak azért érdemel külön figyelmet, mert a sásdi telepek között a legnagyobb, hanem azért is, mert *a cigánytelepek átlagos helyzetét* mutatja meg. A hosszúmezői telep lényegesen előbbre jutott már a fejlődésben, a hamuházi viszont elmaradt.

„A gálykúti telep széle télidőben kilátszik a pécs–kaposvári 64. számú fő közlekedési útra. A többi évszakban a növényzet takarja. A hosszúmezői és hamuházi telep eldugott helyen van" – olvassuk a jelentésben. Vajon miért ennyire fontos, hogy a cigánytelepek „kilátszanak-e a fő közlekedési útra", vagy sem? Talán szégyellnivalónk akad, ha a cigánytelepre bepillantunk a lombjukat vesztett fák ágai között? Vagy talán annak örülnénk inkább, ha minden évszakban látható lenne a gálykúti telep? Egy kicsit dicsekvésképpen: lám, a telep évről évre fejlődik; s egy kicsit a társadalmi felelősség ébresztgetéseként, mert akad még tennivaló bőven?

„Gálykúton 1928-ban létesült az első cigánylakás. A szomszédos hercegi erdőrészben lakó egyik cigánycsalád az erdő tövében levő szántóföldet megvásárolta. A telep az 1930-as években fejlődött ki hasonló módon, amikor is a környéki földműves emberektől megvásárolták az ottani igen lejtős, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas földeket. Jelenleg kb. 7 kh van a birtokukban."

Az idősebb cigányok emlékeznek még: a múlt század első felében telepítették őket az Eszterházyak erdejébe erdőirtásra. A sokkal nyomorúságosabb körülmények között kialakult telepet Fáskertnek hívták. E telep lakói indultak meg az erdőszélnek a 20–30-as években, s alapították a mai Gálykutat és Hosszúmezőt. A Fáskert feloszlása a cigányok első jelentős lépése volt a kulturálódás útján, mely az erdő *mélyéről* az erdő *szélére* vitte őket. A vándorlókból letelepedett „földtulajdonosok" lettek. A telep lakossága azóta is gyarapodott erdőből menekültekkel, városból szám-űzöttekkel, s természetesen sokan el is indultak innen szerencsét próbálni.

Az új település helyét gondos körültekintéssel választották ki. Gálykút három oldalról szélvédett völgyben fekszik az erdőszélen, szántók, legelők, szőlők szomszédságában. Vizet a telepnek nevet adó forrásból nyertek; fával, részben élelemmel és időszakos munkaalkalommal ellátta őket az erdő; a kis szántóföld kiegészítette megélhetési lehetőségeiket. A falvakban is jobban vállalhattak alkalmi munkát.

Új telephelyükön is a fakitermelés volt főfoglalkozásuk. Különféle használati eszközöket és szerszámokat is készítettek: főzőkanalat, szerszámnyeleket, vályút, teknőt. Készítményeiket az asszonyok cserélték el a falvakban élele-

mért, használt ruháért-cipőért, s ha az „üzlet nem ment", a koldulástól és lopástól sem riadtak vissza.

A kunyhók is kinőttek a földből, a földbe vájt veremlakásokból fából-sárból épített putrik lettek, s a félelmetes hírű, a falvakban ritkán látható bütykös hajviseletű cigányok megszelídültek. Az aprócska házakhoz, földekhez itt-ott már disznóól is épült, s a baromfitenyésztés is kezd elterjedni. A házak előtt mindenütt ott áll még a kasformájú kemence, amelyet „kucsmasapkához hasonló"-nak mond a tanácsülési anyag, „ahol lángosfélét sütnek és vaslábasban főznek" néhanapján. A kemencék télen összedőlnek, tavasszal felpúposodnak a földből, mint hatalmas kucsmagombák. A házakban megtaláljuk már a tűzhelyet, de lenn a völgyben szabad tűzön melegít vizet az asszony a mosáshoz. Az udvarokon, kertekben lobogó tarka zászlóként lebegnek a száradó ruhák, a „módosság" és rendszeretet dicsekvő bizonyításául. A tűzhelyek és a bútorok jórészt a falvakból kerültek ide, vagy úgy cserélték a régi módon, vagy potom pénzért vásárolták.

A telepen harmonika szól, itt-ott rádió hangja vegyül a vasárnap délutáni lármába. A kitárt ajtók belső oldalán filmsztárok és sportolók színes folyóiratokból kivágott képe; az út mellett fekete-zöld-ezüst festésű kereszt, felismerhetetlen arcú Krisztussal. Jól öltözött rokonok érkeznek látogatóba motoron; az erdei tisztáson suttyó legénykék rúgják a labdát. Apró gyerekek sötét nadrágban, fehér ingben, ünneplősen; mások mocskosan, rájuk aggatott rongyokban.

Ahogy az egyik házsoron lejjebb ereszkedünk a völgybe, idős emberrel akadtunk össze, akinek *kútja* is volt. (Négy ásott kút van mindössze a telepen.) A kutat megdicsértük, ittunk is a vizéből, ami láthatóan jólesett az öregnek.

– Mit dolgozik?

– Kanalat faragok. A cukrászdának csinálom. A fagylaltosnak – mondta, s hozzátette: – rendelésre.

– Sokan faragnak még?

– Már csak három az öregek közül.

A gálykútiak közül néhányan már felkerekedtek, búcsút mondtak a telepnek; jó néhányan útrakészen állnak; mások a telep körülményeinek megjavításáért harcolnak; s vannak, akikben a jobbra törés szándéka sem csírázott még ki. E helyzet állandó feszültséget teremtett, csoportok, családok, családtagok között; türelmetlenül vagy gyanakvással szemlélik, ami körülöttük s értük történik. A fiatalok elvágyódnak a telepről, az idősek ragaszkodnak hozzá. Több elhagyatott öreg él a telepen tanácsi segélyből. Gyermekeik elfeledkeztek róluk, a szociális otthontól pedig idegenkednek. Az egyik beutalt haját tépve fenyegetőzött, hogy felakasztja magát, ha elviszik a telepről. A másik inkább az éhhalál szélén tengődött, de nem ment a szociális otthonba, mint ahogy B. J. hatvanéves cigány sem, aki vénségére magára maradt: négy gyermeket nevelt fel, s egyik sem gondoskodik róla. Amikor találkozunk, kényelembe helyezi magát, leguggol, szemében alázat és ravaszság bujkál, s a tanácselnöktől segélyt kér. Majd nehézkesen felemelkedik, s odább vezet bennünket.

– Megmutatom, hogy meddig miénk a föld.

Inas karját előre lendíti, s körülkeríti a sovány földet, amelyből az övé néhány négyszögöl, amit „nem fog már elhagyni soha".

A múlt, a jelen s a jövő így keveredik ellentmondásos képpé. A *második nagy nekirugaszkodás* ezernyi jelét mutatják a felénk villanó képek és hangok.

Gálykúton ma a fejlődés legjelentősebb eredménye az állandó munkavállalás. Ez megkezdődött a felszabadulás után, újabb lendületet vett az utóbbi években, a „cigányhatározat" megjelenése óta. Az eredményt így összegezi a tanácsülési beszámoló: „A sásdi fiatalabbak zöme rendszeres üzemi dolgozó a komlói üzemeknél. Többen már hosszabb ideje dolgoznak egy helyen, és elég jól keresnek... Szakmunkás kevés van közöttük... Egyáltalán nem dolgozó munkaképes férfit nem ismerünk, de a férjes nők nem dolgoznak, a gyerekekkel és a háztartással vannak elfoglalva."

N. J.-vel, a gálykútiak közül kiemelkedett tanítóval számba vettük 22 gálykúti család foglalkoztatottságát: 12-en a komlói bányában, 1 fő a komlói fatelepen, 1 a sásdi terményforgalmi vállalatnál, 1 a MÁV-nál dolgozik, 3 alkalmi, 1 pedig erdei munkás, 1 éjjeliőr és 2 állami gondozott. A 22 család, Orsósok, Kalányosok, Nagyok, Búzások és egy Balogh 85 főt számlál.

Az állandó munkavállalásnak az egész telep életét „forradalmasító" hatása még csak most bontakozik ki. Az ugrásszerű változás *anyagi alapja* már megvan, egyéb feltételei lassabban alakulnak ki. Néhányan már teljesen megszabadultak a régi élet béklyóitól, s még többjüknél ez csak rövid idő kérdése.

A már említett jól öltözött rokonlátogató 1962-ben költözött Sásdra. Magyar leányt vett feleségül, s *1959 óta dolgozik a bányánál!* Korábban a gépállomáson dolgozott, de a gyenge kereset miatt otthagyta, s az utóbbi években 3000 Ft-on alul nem keresett. Találkoztam bányásszal, aki a közelgő bányásznap reménységeit latolgatva ezt mondta:

– Tavaly 3800 Ft *hűségjutalmat* kaptam, az idén alighanem több lesz.

Egy 26 éves, háromgyermekes bányász állandóan 2–3000 Ft között keres.

– Most adtam el a motoromat, autót szeretnék venni – mondja. – De majd csak akkor, amikor elköltöztünk innen.

Az utóbbi években három család költözött el Gálykútról. K. J. maga épített házat 60 000 Ft-os OTP-hitel segítségével; egy másik családi házat vásárolt; a harmadik idősebb embernek eltartását vállalta a házért.

N. J. szerint sokan szeretnének elköltözni a telepről Sásdra.

– Néhány gálykúti cigánynak van spórolt pénze, sőt építőanyaga is – mondja, s úgy hirtelen felsorol hat családot, amelyekről biztosan tudja, hogy több ezer forintot gyűjtöttek már össze.

A sásdi tanács elnöke nemcsak megerősíti, hanem meg is toldja N. J. állítását: – Gálykúton tíz. Hosszúmezőn húsz építkezni szándékozó család van. Alig van hét, hogy ne érdeklődnének a házhelyek után.

Vajon mennyire változott meg a gálykútiak *életmódja?*

A „tarisznyás asszonyokról", akik sodrófán, nagykanálon hordták batyujukat, ma már úgy beszélnek, mint keserves múltjuk egyik szégyenfoltjáról, s büszkék arra, hogy:

– Vargán még akad, de nálunk már nincs „tarisznyás asszony . . ."

A keresetet még kevesen tudják jól beosztani. A zsúfolt lakások külső képe sokat változott, a telep tiszta, a meszelt házak, sepert udvarok, az igényesebb, de még korántsem elég kulturált öltözködés, a még inkább csak használt bútorokkal gyarapodó lakberendezés az egészségesen alakuló fejlődés képét mutatja. Lassan rendeződik a családi élet, a szülések szinte kivétel nélkül a szülőotthonban történnek.

Szembetűnő a fejlődés a gyermekek nevelésében. „A sásdi tanköteles cigánygyerekek kivétel nélkül járnak iskolába. Az elsőosztályosok Hörnyékre; de odajárnak a következő tanévben iskolába menők is abból a célból, hogy megtanuljanak magyarul, és tudjanak kulturáltabban viselkedni. Ezek a jól felszerelt napközi otthonban teljesen ingyen kapnak ellátást."

A napköziben megtanulnak a gyerekek magyarul, elsajátítják a legszükségesebb alapismereteket, s amikor az első osztály elvégzése után a „nagy" iskolába kerülnek, könnyebben haladnak a többiekkel, bár az általános színvonalat nem érik el.

Azt azonban már elérték, hogy a központi iskola 80 cigánytanulója közül 31 a felsős, s évenként 3–4 tanuló elvégzi közülük a nyolc osztályt. A napközis elsősök közül egy tanuló kitűnő lett, kettőnek az átlaga meghaladta a négyest, az osztály átlaga pedig a hármast.

Több gyerekkel beszéltünk a telepen; viselkedésükön, beszédükön látszik a *napközi otthon nevelő hatása.* Aki egyszer látta a pöttöm cigánygyerekeket tiszta asztal mellett, tányérból kés-villával étkezni, sohasem felejti el. Hát még, aki az első napokat láthatja, amikor ismeretlen játékszerként vagy titokzatos eszközként jelenik meg előttük a terített asztal, sok csodájával!

Az iskola igazgatója lelkesen számol be az eredményekről:

– Öröm nézni őket, amikor reggel átöltöznek. Egyébként is eltűnőben van a szennyes, rongyos ruha. Szívesen mosakodnak. megszerették a vizet. Van, aki étkezés előtti kézmosás ürügyén az arcát is megmossa. Tetűmentesek. Igaz, hogy van még olyan gyerek, aki rá nem ülne a W. C.-re. Néha rakoncátlankodnak, s előfordulnak kisebb-nagyobb kilengések. – S megértően teszi hozzá: – No, de öt-

venhárom gyermek között magyaroknál is sok minden előfordul. A takarékossági átlagunk hatvankét forint volt, jobb, mint a központi iskolában, s ez is igen nagy eredmény.

Az apró jelekből, mint mozaikdarabkákból kialakul a telep ellentmondásos élete. Megindultak a tartalmasabb élet felé, életkörülményeik, életszemléletük, gondolkodásmódjuk, családi gazdálkodásuk azonban jócskán elmarad anyagi körülményeik javulása mögött.

Az érem másik oldala

Gálykút helyzete látszólag megnyugtató csak. A fejlődés üteme aligha kielégítő, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a cigányok életére a szélsőségek jellemzők. Aki a „jó útra tért", az erőlködik, küszködik; van, aki „meg sem mozdul". Az eredmények forrása is szélsőséges: hol a meggyőződés, hol a külső kényszer, illetve a kettő sajátos elegyedése.

Már a munkavállalás vizsgálatánál is akadnak elgondolkodtató jelenségek. Ilyen például az, hogy sem a vizsgált 22 családból, sem az egész telepen nincs olyan család, amelyből két fő dolgozna állandóan. Ez arra figyelmeztet, hogy a „társadalmi követelménynek" igyekeztek ugyan eleget tenni, de az állandó jellegű munka vállalását „nem vitték túlzásba". Az „alkalmi munkások" sokszor a régi életmódot folytatókat jelentik, s szépítik a statisztikát. A tisztáson rajcsúrozó legényeknek nincs állandó munkahelyük. Egyikük elvégezte a nyolc általánost is, de még nem dolgozott sehol. Néhány próbálkozott már a magasépítőknél és a bányánál, de nem tudott gyökeret verni.

– Dolgoznánk, de nincs munka – mondogatják.

– Sehol, a tsz-nél sem?

– Három forint órabérért? Akkor inkább elmegyek napszámba.

Ők is alighanem „alkalmi munkások", akiknek helyzete nem megnyugtató. S azoké sem, akiket „újabban a tsz-ekben alkalmaztak, de ezek nem helytállóak".

Néhányan az erdőbe járnak. A „fakanalas" öreg arról panaszkodott, hogy havonta csak 2–300 Ft-ot keres, azt is csak szeptembertől március–áprilisig. O. F. ugyancsak erdei munkás, s 61 éves létére is 5–700 Ft-ot kap az állami erdőgazdaságtól. Házhelye már van Sásdon, de ebből a keresetből építeni nem tud. Elvetette kukoricával és krumplival. Mivel minden családból csak egy személy dolgozik többé-kevésbé rendszeresen, a kis jövedelműek aligha költözhetnek el hamarosan a telepről. A munkavállalás további szorgalmazásáról tehát vétek volna lemondani.

A tanácsülés szerint: „A keresetet kevesen tudják jól beosztani; szívesen költenek italra és a gyerekeknek édességfélére. Fizetés idején a lerészegedés sem ritka, még az asszonyoknál sem. Ilyenkor a legdrágább ételeket, italokat fogyasztják, később meg sanyarognak."

– Fizetés napján úgy meglepik a Tavasz éttermet, az üzleteket és a hentest, hogy nem lehet mozdulni tőlük – mondja a tanácselnök.

– Meg orvoshoz szeretnek járni... Sokszor azért, mert a táppénz „kedvesebb", mint a munkabér.

Az italozó cigányoktól könnyen megkapja a magáét, aki jó szándékkal figyelmezteti őket:

– Mi köze hozzá, én dolgoztam érte!

Bár igen nagy szükség lenne rá, megoldhatatlannak kell tekintenünk a felnőttek kulturális nevelését. Igaz, hogy 13 férfi úgy-ahogy megtanult írni-olvasni, de ma nem ír és nem olvas, a tanulást abbahagyta. Munkahelyükön nem sok történik nevelésük érdekében. Az eddigi eredmények is a

bányavezetés követelése alapján születtek meg. Távol tartja őket a tanulástól az is, hogy alacsony műveltségük miatt katonának nem hívják be őket. A faluban rendezett művelődési alkalmakra alig járnak a telepről, ami a rossz útviszonyok miatt érthető is.

Amit sürgősen meg kell oldani

A völgyben a legszebb téglaházak mellett diófa alá ültünk a kispadra. A cigányok dicsekedtek és panaszkodtak:

– Éjjel-nappal dolgozunk.

– Miránk nem tekint senki.

– Se út, se járda, se villany...

– Innen az Isten sem visz el minket!

E mondatokból kiderül a telep lakóinak kettős gondja. Azoké is, akik menni akarnak, s azoké is, akik maradni szeretnének.

Se kint, se bent. Ez a gálykúti cigányok helyzete. Építeni akarnak? A telepen nem engedélyezik, a telepet halálra ítélte a társadalom. A lassú halál azonban igen keserves, s ki tudja, meddig tart? A községben sem építkezhetnek, hiába gyűjtögették a pénzt – évek óta nincs házhely.

Sásd fejlesztési terve szerint 490 házhely kimérésére került volna sor a közeli években. A házhelynek kijelölt területet átvette kezelésre a termelőszövetkezet azzal, hogy a területet „szakaszonként megnyitják". Közben rendelet jelent meg a termőföldek védelmében. Azóta a házhelyek kiméréséhez sem a járási tanács vb mezőgazdasági osztálya, sem a megyei tanács, sem a földművelésügyi minisztérium nem járult hozzá.

– Más irányba a község nem tud terjeszkedni – állítja a tanácselnök. Ha igaza van, miért e hosszas huzavona a

házhelyek körül? Ha nincs igaza, miért nem jelölnek ki másutt házhelyeket? Akad ma már a cigányok közt, akinek elfogyott a türelme, s elkezdte költeni megtakarított pénzét.

Vannak, akik nem szívesen mennének el egyelőre a telepről. Van, akinek viszonylag jó a háza, van, aki kis földjéhez ragaszkodik, van, aki „fél" az új közösségtől, ragaszkodik a régi életformához. Az építkezések lehetőségének elhúzódása is Gálykúthoz köti a lakosságot. Ezért sürgetik az *utat és a villanyt*. Mivel a telep felszámolása a távlati cél, a hivatalos szervek sem útépítésre, sem a telep villamosítására nem gondolnak.

– Miért nem vezetik be a villanyt?

– A cigánylakások többségébe balesetvédelmi okokból be sem lehet vezetni – hangzik a hivatalos válasz. – Utat építeni pedig a „nagy távolság és a rossz terepviszonyok" miatt nem lehet.

A cigányok sérelmesnek tartják a „községfejlesztés" fizetését, s K. J., aki a közelmúltban kapott 600 Ft fizetésletiltást, felháborodva szidja a tanácsot: – Szégyelljék magukat, hogy tőlünk követelnek „községfejlesztést", amikor ki vagyunk zárva mindenből, amire ezt az összeget fordítják. Az igaz, hogy van egy kis konyhakertem, de a hat gyermekem nagyon megsínyli a letiltást. Miért kell nekünk addig fizetni, amíg nincs villanyunk meg járdánk? Semmit sem kapunk érte! (A letiltás nem „községfejlesztés" volt ugyan, hanem a több éven keresztül elmaradt közadókat „vasalták be", de ez a lényegen alig változtat.)

Nem volna nehéz a kérdésre válaszolni, de valamicske igazság azért mégis van a felháborodásban. A vitát a „menekülés útjának" mielőbbi megnyitása dönthetné el érdemben – a vitázó felek mindegyike javára.

A művelődésügyi szerveknek nem kis gondjuk a *gálykúti*

cigányok kulturális ellátása. Csakhogy néhány „hagyományt" fel kell rúgniok ahhoz, hogy előbbre lépjenek. A járási tanács népművelési előadója szerint: – Nem várhatjuk meg az őszi-téli időszakot. Valahogy úgy vagyunk, hogy amikor a falusi népművelési időszak megkezdődik, Gálykúton a rossz időjárás miatt már nem végezhetünk semmit. A cigányok nem jönnek be, a népművelők nem mennek ki. Nyár végén, ősz elején kell a népművelés zömét megoldani, meg tavasszal.

Nagy zavart keltett a „cigányhatározat" is, amely szerint a „külön cigány népművelés" nem helyes. Nem „cigányklub" kell a telepen, hanem bevonni őket a falusi klubba. Ezek az elvileg helyes állásfoglalások, merev alkalmazásuk miatt, többet ártottak, mint használtak. A gálykútiaknak televíziót is helyeztek el az iskolában, de alig látogatták. A legjelentősebb „népművelési rendezvény" a zajos cigánybál és cigánymajális maradt.

Jó néhány kérdés vár még megoldásra az említetteken kívül is. Így mindenekelőtt a további munkába állítás és a munkakörülmények megjavítása. A társadalmi és hatósági segítés és ellenőrzés fokozásával az életmódban mutatkozó tűrhetetlen jelenségek csökkentése, a pazarlástól, italozástól, garázdaságtól kezdve a tanulók mulasztásainak csökkentéséig. S ebben a munkában a szívós meggyőzésnek, a telep gyakori látogatásának, a sok beszélgetésnek, a kedvező feltételek megteremtésének van a legnagyobb jelentősége, de szükséges az adminisztratív intézkedések alkalmazása is, mégpedig következetesen. Annál is inkább, mert az eddigi eredmények is jórészt úgy születtek meg, hogy tanácstagok, pedagógusok, tömegszervezeti aktívák rendszeresen felkeresték a telepet, s a hatóságok is sok jó szándékkal, de ha szükséges volt, megfelelő szigorral törekedtek a cigányok helyzetének megjavítására.

Ha azt kérdezzük végül is, sokat változott-e Gálykút élete az elmúlt öt esztendő alatt, a válasz határozott *igen.* A cigánykérdés megoldása érdekében sokat tettek és tesznek azok, akiknek ez a feladatuk. Többen csak „hivatalos kötelességként", mások „divatból", legtöbben azonban a kérdés megoldása jelentőségének tudatában. Különösen a községi tanács erőfeszítése dicséretre méltó. Nemcsak a cigányproblémát ismerik alaposan, hanem a cigányokat is, szinte mindenkit személy szerint.

Aggodalmaskodó emberek persze akadnak, akik hivatalos üléseken is hangot adnak ilyenforma véleményüknek: – Mi lesz velünk, ha ez így megy tovább? Ha így gondoskodunk a cigányokról, és azok így szaporodnak, hamarosan „felesznek minket".

Akadnak, akik pontosan tudják, hogy a cigányok szaporodása hányszorosa az egyéb lakosságénak, sőt azt is, hogy pontosan hány év alatt „cigányosodik" el Sásd. Vannak optimisták, akik hisznek a kérdés megoldhatóságában, s pesszimisták, akik az eddig elért eredményekre is csak legyintenek.

Eredmény ugyan született, de néha „kampányfeladatnak" tűnik a cigánykérdés megoldása. A sok jó kezdeményezést nem nagyon követik újabbak, mintha „belefáradnának" a munkába. A tanácsnak noszogatni kell az embereket és szerveket a telepek fokozottabb látogatására, hiszen „ezért meszelnek ma sűrűbben Gálykúton, mint öt évvel ezelőtt", ezért jobb az iskoláztatás, ezért mozdul el holtpontjáról a népművelés. A „patronáló mozgalom" mintha megfeneklett volna. S mindezek hátterében óriási kérdőjelként a *telep felszámolásának lehetősége* áll.

Gálykútnak máig sincs hivatalos patronáló szerve. Ami-

lyen örömmel olvassuk a járási tanács vb jegyzőkönyvében, hogy a Komlói Erőmű patronálja a magyarhertelendi, az Állami Erdőgazdaság a hetvehelyi, az Északi Bányaüzem pedig a szászvári cigányokat, annyira hiányoljuk a többi szerv aktívabb tevékenységét. Meghökkent az ilyen összegezés: „Nincs tudomásunk arról, hogy a járási tsz vagy állami gazdaság vállalta volna valamely telep patronálását." Pedig ez a patronáló munka sokat jelent. Röviden: Magyarhertelenden új lakások építését, építőanyagot és szállítást, analfabéta-tanfolyamot; Hetvehelyen: W. C.-t, kutat, betegek szállítását, tűzhelyek vásárlását; Szászváron: a cigányok nagyszámú munkába állítását, 3 új lakást, építőanyagot, takarékossági akciót, új bútort. A hivatalos patronáláshoz méltóképpen csatlakozik a baranyajenői nevelők és úttörők munkája: gyalogutat építettek a cigánytelepre, hogy kevesebb legyen a cigánytanulók mulasztása, s a felnőttek is jobban bekapcsolódhassanak a művelődésbe.

Vajon elég megbecsülés kíséri-e a lelkes kezdeményezéseket, s elmarasztaljuk-e a közönyösséget?

GERELYES ENDRE

„KENYERETLEN TARJÁN"?

(Szeretném megköszönni azt a személyes támogatást, melyet a megye gazdasági, politikai vezetőitől kaptam, s azt a személytelen segítséget is, amit a *Salgótarjáni iparvidék* című antológia szerzői nyújtottak.)

A bányászat az ország számos régi szénterületén – például Nógrádban, Borsodban és Tolnában – súlyos gondokkal küzd. Problémájuk közismert, hiszen újságcikkek, rádió és tv is vizsgálta ezt a kérdést. Évszázados tevékenységű aknák, bányarészlegek és bányák szűnnek meg, és ez az időleges vagy végleges tény emberek ezreit érinti. Számomra Nógrád nemcsak egy megye az országban, lakói nemcsak honfitársaim. Ott nőttem fel, onnan indultam, oda járok haza. Azt hiszem, ismerem őket, és ezt a furcsán szép vidéket is. Nagy akác- és cserfaerdők váltakoznak ma is füstölgő vagy szikárszürkére égett haldákkal, kicsiny, csaknem „érintetlen" falvak és telepek új városokkal. Nagy ipartelepítés, komoly ipartelepek, újraszületés, rendbe jövő, sőt gazdagodó tsz-ek, és az említett bányászkérdés. Itt élt Madách és Mikszáth, és ma is mennyit kell még verekedni, hogy terjesszék, megszerettessék a könyvet, színházat, képet, szobrot. Nyolcemeletes házak épülnek, de utcákat kellett lerombolni és hegyeket elbontani, hogy hely legyen, ahová felépülhetnek. Északon, pár kilométerre ott kékellik a Karancs, tulajdonképpen ez a hegy zárja az országhatárt is, a nógrádi szénmedencét is. Délen a Mátra és a Cserhát

fogja körül. Ezen a vidéken mindenütt „palócoznak", azt a nyers, férfias és csaknem riasztóan durva dialektust beszélik, amely igazában csak a nyelvészeknek tetszhet. Az itt élő emberek olyanok, mint a táj, és olyanok, mint a nyelvük.

Amikor erre a riportra indultam, azt hittem, mivel rengeteg ismerősöm van ott, könnyű munka lesz. Tévedtem. Mert olyasféle érzések kerítettek markukba, mint azt az orvost, aki az apját vagy anyját operálja. Nem lehet elszakadni ezektől az emberektől, hozzájuk nőttem, minden bajuk kétszeresen érint. Könnyű lenne csak őértük beszélni, de nem szabad. Aki ismeri vagy megismeri őket, olyan dolgokat láthat és tapasztalhat, melyeket feltétlenül el kell mondani, mert gondjuk országos, és a leszűrhető tapasztalatok talán országosan hasznosíthatók.

A vonatról Zagyvapálfalván szálltam le, mentem haza a szüleimhez. Természetes, hogy ismerősök közé kerültem, üdvözölgettük és kérdezgettük egymást.

– Nézd, fiam! Nem kell agyonsiránkozni magad. Nézz csak nyugodtan széjjel, de nem kell agyonsírni magad!

– Laci bácsi – tétovázgattam –, ha egy embernek vagy egy telepnek, vagy egy megyerésznek munkaproblémái vannak . . .

– Ne hallgass rájuk, ha sírnak! Megmondom én, hogy mi a változás. Eddig a feleségem szatyorral ment bevásárolni, ők meg zsákkal. A feleségem most is szatyorral megy, és most majd ők is szatyorral jönnek.

Közben beértünk a faluba, abba a faluba, ahová ritkán jutok el, de mindig szívesen megyek. „Köszöntlek, kis falum, hozzád hozott az út . . ." Hiszen ha ilyen szépen, egyértelműen érzékenyedhetne el az ember. De minden nagyobb és minden bonyolultabb lett. Hol van már az én „kis falum"? Hivatalosan már Salgótarjánnak hívják.

Azok a riportok, melyeket olvastam vagy láttam, szerintem tisztességes, segítőkész írások voltak, pontosan meghatározzák a gazdasági és gazdaságpolitikai problémákat. Mégis, azt hiszem, olyan lényeges kérdésekről nem beszéltek, amelyekről pedig beszélni kell. Mert ezek itt lappanganak a fűben. És nemcsak a fűben, hanem a föld alatt. És most, ebben a kiélezett emberi helyzetben úgy törnek elő, mint a szénmező, ha eléri a felszínt. Ennek az egész gazdasági, politikai s főképpen emberi kérdésbokornak a gyökerei mélyre, száz évnél mélyebb talajrétegekbe ereszkednek. És innen szívják éltető és mérgező anyagaikat.

Tarján hosszú ideig joggal – rettenetes jog – viselte a „kenyeretlen" jelzőt. Mi volt itt akár százötven éve is? Semmi. Erdők, szarvasok, szilvafák meg zab. És hiába verekedett az a párszáz elcsigázott jobbágy állattenyésztéssel meg szőlőtelepítéssel is, ez a vidék nem adott nekik kenyeret. Mert ott volt az a kenyér, ott ült a föld alatt, csak nem tudták megtalálni. Az első hiteles sajtótudósítás 1767-ből származik, ekkor említi a *Pressburger Zeitung*, hogy az akkori birtokos és földesúr, Jankovich László salgói földje kigyulladt, és két hónapig égett. Amikor aztán feltárták, amikor már tudták, milyen érték van a talpuk alatt, akkor egy másik Jankovich – Jankovich Antal – nem engedte ezt a barna kenyeret megközelíteni. Félt, hogy nem bír majd bányásszá váló parasztjaival. Azt hitte, a bányászat majd anyagi jólétet szül, nem egyezkedhet kétlábra emelkedő, volt jobbágyaival. Prófétikus ráérzés ez, csak éppen ellenkezőleg kell érteni. Mert ezekkel a bányászokkal nem bírtak még a nyilasok sem – pedig azok aztán voltak olyan legények, mint Jankovich –, de azért nem bírtak velük, mert úgy éltek, nem élhettek másképpen, mint az állatok. A nyomor és a nyomorúságos munka volt az, amely irgal-

matlanokká és félelmet nem ismerőkké tette őket. Olyanok lettek, mint a szén meg a föld, amelyben dolgoztak.

Ez a szénvidék sokkal messzebb és tovább terjed, mint amit általánosan salgótarjáni szénmedenceként emlegetnek. A medence maga a Mátra gerincvonulatától az országhatárig húzódik. Ezen a hatalmas, 950 km^2-es területen nyúlik el az a barnaszénmező, amely Nógrád mai életét megszülte. Pontosabban, nemzette. Mert apa volt, életet adó, életet keltő. Amikor megkezdték feltárását, dúsnak, csaknem kifogyhatatlannak látszott. Vastagsága fél és öt méter között változott. A mai problematika tulajdonképpen már itt, a kezdés pillanatában fogant, azóta növekszik, és válik egyre bonyolultabb organizmussá. És ezt a dolgot nem lehet csak logarléccel, csak beruházásokkal, csak anyagi segítségekkel megoldani. „Most majd ők is szatyorral jönnek." „Ott a házam. Én építettem. Ott vannak benne az anyámék, a feleségem, két gyerek. Hová az anyám kínjába menjek?" „Higgye el, mi tisztában vagyunk ezzel a dologgal. Meg kell oldani, de nehéz. Mert azt mondják nekem az emberek, miért nem jöttek akkor a földekre, amikor csak tizenöt forintot tudtunk fizetni munkaegységenként." „Nekem már az apám is bányász volt, én is az vagyok. A fiam már nem lesz az." „Azt mondja meg, miért éppen minket szanáltak? Miért nem kezdték Hollókőn? Egyik nap bementem, megnéztem a csapatot. Éppen indultak lefelé. Hát... hárman is elsírtuk magunkat."

Négy esztendővel ezelőtt egy bányásznapra Borsodnádasdra utaztam. Az autóbuszon négy bányász vitatkozott egy ingerült, de halk szavú parasztemberrel. Éppen a keserű nyugalmával vitatkoztak.

– Mi dolgozzunk maguk helyett? A föld felett mindig a parasztok éltek, maguk értenek hozzá. Most mi menjünk oda? Mi fogjuk meg a kaszát maguk helyett?

Az öreg leszállt, és csak az ajtóból szólt vissza:
– Maguk rájöttek a nyakunkra, megcsináltatták velünk a tsz-t. Nyögjék, amit mi is nyögünk.

Alapvető, nagy érdekszövetség és részleges ellentétek, részvét, segítőkészség és némi káröröm vegyül, hullámzik, váltakozik az itteni emberekben. Éppen ezért nem szabad elhallgatni e kérdéseket, mert a közös múlt, az egymásrautaltság – s a múltban az egymás ellen fordítottság köt és kötöz egyszerre. Szó sincs az egyes körökben oly szívesen és kajánul elsuttogott katasztrófahangulatról, a válság kivédhetetlen rohamáról, anyagi csődről. De az érintettek – a bányászok – gondjain enyhíteni kell, segíteni morális tépelődéseiken, oktalan félelmeiket pedig el kell oszlatni! És akik e kérdésekben felelősséggel döntenek, kell, hogy tudják, ma még a lelkekben is ott van az a tektonikus feszültség, amely lenn, a bányában ácsolatot remegtet, reccsent, s ha nem számolnak vele, törhet is. Tudni kell azt is – éppen az okosan irányított, megszervezett együttműködés érdekében, hogy – üzemi munkások és bányászok, parasztok és bányászok között *van,* nem tragikus, nem életre-halálra szóló, de letagadhatatlan, talán ez a helyes kifejezés, „egymás figyelése".

A nemzetiségi kérdés ma már teljesen érdektelen, nincs, eloszlott, felszívódott. Pedig ezen a tájon stájerok, s főképpen liptói szlovákok – liptákoknak nevezték őket – kezdték a feltárást és termelést, ők tanították meg a magyarokat e munka művészetére, s közben ők is magyarokká lettek. A múltból örökölt s talán e kérdésben is csírázó, máig terjeszkedő problémák azonban még ma is megvan-

nak, s ha gyengén, korcsosultan, megvetnivalóan is, de még hatnak. Ismét vissza kell kanyarodni a bányászat ipart teremtő szerepére. 1867-ben vasúttal kapcsolták össze Budapestet és Salgótarjánt. (Talán a *Fekete gyémántok* egyik ihlető ipari vállalkozásaként.) És csak ekkor lépett a bányászat fiatal férfikorába, ekkor nemzett és nevelt. Mert egy esztendővel később már megépült a Vasfinomító – a mai Salgótarjáni Acélárugyár őse –, a század végén már állnak Salgótarján és Zagyvapálfalva üveggyárai, 1912-ben dolgozni kezd a Vízválasztói Erőmű, 1938-ban a Zagyvaróna Vasötvözetgyár. Ezek az üzemek ma is élnek, hatalmasan gyarapodnak. De a nógrádiaknak sohasem szabad elfelejteni, hogy munkát, jobb kenyeret, életet adó iparunkat, a bányászat nélkül, talán, sohasem tudták volna így megteremteni. Azért nem szabad erről elfeledkezni, éppen most nem, mert eljött a pillanat, amikor a nemző és felnevelő apa kimerült, megöregedett, vagy hosszabb pihenésre szorul.

A *Megöltek egy leányt* című, komoly művészi értékű és sikerű film megpengette már azt a disszonáns dallamot, amely gyári munkások és bányászok – ismételten hangsúlyozom, nem tragikus, de meglevő – ellentéteit jelzi. A bányászokat talán többek között azért is, mert „jöttmentek", „totocskák" voltak, villámgyorsan lehetetlen gazdasági helyzetbe szorították, rájuk mentek a vállalatok és bányabárók, kipréselték még a zsírjukat is. Ugyanakkor, az ipari üzemekben megpróbálták kialakítani – sőt, sikerrel is dolgoztak – a megbecsültebb törzsgárdát, a jobb körülmények között lakó, tisztesebb fizetést kapó üzemi munkásságot. Emlékszem, hogy még az én legénykekoromban is – negyvenöt után –, mennyire mást jelentett Salgótarjánban az acélgyári Olvasóba menni, vagy a Bányakaszinóban táncolni szombatonként. Zagyvapálfalván, ugyancsak hosszú

évekig, szigorúan elválasztva önmagukat, három részre tagolódott a falu. Az Üveggyár volt az „elit". A falu, ahol kevés parasztember, a vidéki értelmiség, vasutasok és iparosok laktak, valahol középütt foglalt helyet ezen az aljas és pitiáner ranglétrán. A telep volt alul. S még később, az ötvenes évek elején, amikor már eltűntek, sőt ellenkezőre váltottak a gazdasági különbségek, az igazán nagy ökölvívócsatákat akkor vívtuk, ha a Salgótarjáni Bányász és a Salgótarjáni Vasas csapott össze. Tudniillik ez már egy kicsit a revans volt.

Mert – szerintem – az volt a baj, hogy a bányászokat negyvenöt előtt félállatként, három-négy évvel később félistenként kezelték. És ez nem nógrádi, hanem országos jelenség. A bányászat akkori és mai vezetői is tudták, tudják, hogy *emberekkel* dolgoznak, ezért emberekkel és emberekként kell bánni, beszélni, dolgozni velük. Nem voltak sohasem félállatok, mint ahogy titánok sem voltak. Egy évszázadon át megnyomorított, lenézett és kisemmizett, egy évtizeden át égig dicsért és agyonfizetett *emberekről* van szó.

Ki vonhatja kétségbe nagy múltjukat és tetteiket?

A munkásmozgalom, a harc súlyát – pillanatra sem akarom lebecsülni az üzemieket – legalábbis ebben a megyében, gyakran vállvetve és egymást támogatva a „gyáriakkal", mégiscsak ők viselték. Már 1903-ban és 1906-ban is, többezres tömeg sztrájkolt és vonult fel. 1919 – történelem, eseményei közismertek. És 1922-ben már ismét sztrájkoltak. Ma már az efféle mondást nagyon nehéz megérteni, főképpen nehéz átérezni, de tény, hogy ebben a megyében – és nemcsak itt, a bányászok a bőrükön érezték és mérték fel, hogy ott, akkor, csak két dolog között választhattak. Harcolni kellett vagy éhen dögleni. Közben kirafinálódtak, megtanulták a küzdelem különböző módjait. Megtanulták

az illegális munkát, a politikai harc legális formáit, a rejtett nyomdák megépítését. Podhornyik József – és még hányan mások – évekig laktak gyakran a szó szoros értelmében a föld alatt. Innen szerveztek. Baglyasról indult a híres „piros virágos mindenszenteki menet" – vörösre festett krizantémokkal mentek a temetőbe. Azután 1930-ban jöttek a nagy elbocsátások, ekkor zajlott le a nagy „Éhségmenet", ezen hatezer bányász vett részt. 1940-ben katonai kormánybiztost kaptak, hadiüzemekké nyilvánították a bányákat. Ismét csak harc. Könyörtelenül és ma már ugye ez is szólamnak, romantikának látszik –, úgy, hogy nem volt hová hátrálni. Akkor én ötesztendős voltam, de egész Pálfalva tudta, sokan mondták el később, a bányászfeleségek a gyerekeikkel együtt álltak a kivezényelt tankok elé. Azok elé a harcigépek, fegyverek elé, melyek az apjukat, a férjet, a fiukat akarták eltaposni. Azután a németek menekülésekor, a berobbantott tárnák – benne a gépek – a két szén-csata, 1946-ban és 1957-ben. És ma: „Az én fiam már nem lesz bányász."

Itt a béka, amit le kell nyelni!

Minden bányász – sőt, nemcsak ők –, mindenki tudja Nógrádban, hogy ezzel a technológiával, *ezt* a barnaszenet egyre kevésbé érdemes kiszedni. Mai fűtőértéke általában kétezer kalória, fele a régebbi, jó és már évtizedekkel ezelőtt kiszedett szénnek. Salgón, ahol ötméteres szénfal volt, ma már mi van? Semmi, Chorinék kiszedették. És azt is tudja minden bányász, hiszen apák elmondták a gyerekeiknek, hogy a szénrétegek milyen szeszélyesen helyezkednek el, s hogy ehhez mindig alkalmazkodni kellett. Hiszen például – és mennyi példa van – az Ó-Mária tárót már 1884-ben otthagyták, és amióta én az eszemet tudom, Salgótarján

vagy Zagyvapálfalva közelében már komoly művelés nem folyt. Egyre távolabb, nehezebben megközelíthető, egyre pénzigényesebb helyeket kellett keresni. A probléma mai magva nem is itt van. Ezelőtt ötven, harminc vagy tíz esztendővel még érdemes volt máshová menni. Ma már nincs hová! Hiszen már 1950 körül pontosan tudták a vezetők és szakemberek, hogy Nógrádnak ez az északi része csak rossz kalóriájú, munkaigényessége miatt nagyon drága szenet adhat. De jött Tiszapalkonya, belépett Berente, felfejlesztették a Mátravidéki Erőművet, s az részleges eredményekkel járt.

– Van itt szén! Az igaz, hogy kicsi a fűtőértéke, de kicsi a kéntartalma, a szennyező hatása is. Oda, azokba az erőművekbe, ezzel az új technológiával, nagyon megfelel. Az igaz. De hát ott a borsodi szén is, és Gyöngyös körül, Visontán, nagy, külszínről megközelíthető mezőket tártak fel.

Közöttük éltem, majd húsz éven át. Úgy érzem, nekem okom is, jogom is volt kétkedéssel fogadni a „titánszemléletet", hiszen ismertem azokat a bányásznemzedékeket, akik apáik – kényszerűen kialakult – „rossz" tulajdonságait örökölték. Bányásznak lenni, bányászként élni, közhiedelem szerint mindig a végleteket jelentette. A falumtól vagy három kilométerre, benn, a hegyek között, a Forgódombon találkozott Pálfalva, Kazár, Forgácstelep népe. Azt hiszem, az emberi élet egyik gyönyörű meghatározója az, hogy harcol, nem engedi eltaposni az örömet. Mert akármilyen nehéz sora volt azoknak az embereknek, évente három-négy alkalommal mindig összejöttek, lovas kocsik hozták a söröshordókat, szalonnát sütöttek, s a cserfák alatt reggelig folyt a tánc, fiatalok találtak egymásra, szövődtek a házasságok, és robbantak ki egyetlen pillanat alatt a ve-

rekedések. Mert a bányász, ha bepálinkázott vagy borozott – akkor tényleg – félállattá vált. Tudom, hogy a kilátástalan robot, a csaknem egyhangúvá váló életveszély, az életnek is alig nevezhető sivár vegetáció tette őket ilyenné. Mert egy ilyen hét végi mulatság, majális, vagy bármilyen ünnep soha el nem múlt durva verekedés, néha emberhalál nélkül. És arra is nagyon sokan emlékeznek még, hogy egy-egy fizetésnapon rendszeresen csaknem agyonverték a családjukat. És az úgynevezett „magazinkérdés" sem egyértelmű. A kizsákmányolás piszok és közismert formája ez – csak ott vásárolhatott, ahol dolgozott –, de a feleségek, a két-három, vagy több gyerek, gyakran hálás volt azért, hogy az apjuk élelmiszert meg ruhautalványt és nem pénzt kapott.

Mégis! Százszor is ez a „mégis . . ." Mert bányásztemetést is láttam éppen eleget. Egyszer két embert megölt a leomló pala. A temetés napján minden ember ott állt a kihantolt gödör mellett. A falu minden embere. Munkás halt meg, olyan ember, mint ők. Hová lettek ilyenkor a viszolygások és előítéletek! Azt, ami két társukból megmaradt, a vállukon hozták. Mögöttük fekete egyenruhájukba öltözött férfiak hosszú sora. Utánuk az asszonyok, gyerekek. Ott álltunk, körülvéve a koporsót, s amikor a bányászhimnuszt énekelték, senki sem szégyenkezett, aki elsírta magát. Mert mindenkit torkon ragadott az a sugárzó, komor és szomorú erő, amely csak a frontkatonákból, tengerészekből, s belőlük, a halál szomszédságában élőkből árad.

Ezt az egész – szerintem nagyon komoly – kérdésbokrot csak úgy lehet megismerni, ha valaki megérti, átérzi, mit jelent az, hogy „bányász". Vannak munkaterületek, szak-

mák, melyek nemcsak azért nehezek, mert fizikailag kikészítik az embert, hanem azért is, mert közvetlen közelükben van – a mégoly modern és komoly munkaszervezés, biztosítás ellenére is – a gyors vagy lassú, de mindenképpen rettenetes kínhalál. S ennek tudata átformálja, az „előkelő idegennek" esetleg riasztóan és visszataszítóan átgyúrja az embert. A „Jó szerencsét"-köszönés nem üres szó. Ők érzik. S ez az állandó halállehetőség (nem találok rá jobb szót) ismét csak nagyon furcsán és összetetten hat. Eldurvít, keménnyé és könyörtelenné tesz. És ugyanakkor megteremt egy hallatlan öntudatot, önbecsülést és fanatikus szakmaszeretetet. „Bementem hozzájuk. Akkor készült leszállni a csapat. Hát... hárman is elsírtuk magunkat."

Amikor vagy egy esztendeje, utoljára lenn jártam egy bányában, kísérőm és mentorom egyszerre megállt.

– Tedd ide a kezed!

A lábunk vízben állt, s ebben a feltörő vízben szedték a szenet is. Mégis, az a falrész teljesen száraz volt, nem folyt, nem csöpögött, nem csillogott rajta a víz. Meleg volt.

– Innen százötven méterre begyulladt a szén.

Azután kimentünk, és csak itt mondta meg nekem – az „előkelő", és tán úgy gondolta „ijedős idegennek" –, hogy most is megy egy csapat, fúrják és törik a földet, hogy hozzáférjenek a tűz gócához, megleljék a „fészket", s vegyszeres oltókkal megverekedhessenek vele. Hogy azután tovább szedhessék a szenet. Aki nem járt még bányában, nem tudhatja, mi az. És aki perverz módon kacérkodni óhajt kényelmes kis lakásában az istennek nem jelentkező halálfélelemmel, menjen el a bányamentőkkel egy viszonylag veszélytelen akciójukra. Azt mondják, a tenger megtanítja az embert imádkozni. Csak a tenger?...

És ezek az emberek élnek át most sorsfordító időket. Mivel a kétszer kettő négy megingathatatlan törvénye elő-

írja. Nagyon nehéz. Az ország segít, a bányászokról hozott kormányhatározat számos embert megnyugtatott, de ez nem minden. Csak akkor lehet megoldani, ha egyszerre két végén fogják meg a botot. Az ország is, meg *ők* is.

Bárna, a Medves-hegység számos kis bányásztelepének egyike. Olyan, mint általában ma már a telepek. Jó házak, pénz, a szükségesnél még kevesebb kultúra, jó anyagi ellátottság. A falut egy apró patak szeli ketté – felhőszakadásoknál ezek a hegyi vizecskék duzzadnak két-három méteresre is, a kocsiút durván kövezett, göcsörtös, a járdák azonban már sokfelé húzódnak, mindenütt van villany és sok a tv. Egyszerű: ezek az emberek megteremtették az emberi lét, az emberhez méltó lét első fokozatát, a tisztes anyagi jólétet. Vasárnap jártunk ott, keresni kezdtük azokat, akikkel beszélni szerettem volna. Az ilyen riportbeszélgetések főképpen akkor, ha ismerősök közé megy az ember, legalábbis számomra, mindig kínosak egy kicsit.

– Igen, mindjárt jön a brigádvezető elvtárs, öltözik.

– Öltözik? Tizenegy óra van.

Az az asszony, akitől érdeklődtünk, egy cseppet furcsán nézett, vállat vont.

– Éjszakás volt.

Beültünk a kultúrház egyik, télen alig használt, fűtetlen szobájába. És nem tudtam, hogyan indítsuk a beszélgetést, mit kérdezzek, mit mondhatok. Féltem, hogy ezek az emberek egyszerre rám szólnak: „Ugyan, öcskös, ismerünk még fűzfa korodból! Mit akarsz te tőlünk? Mit tudsz segíteni? Idejössz egy nagy autóval, érdeklődsz, szimatolsz, aztán meg elmész. Hiszen már tíz éve elmentél, mi meg itt maradtunk, látod? Itt élünk. Mit mondhatsz te nekünk?" Ültünk a hideg szobában, iszogattunk, szemben ültem azzal

a két férfival, akik közül az egyik brigádvezető, a másik ma már a környék megválasztott képviselője.

– Nézze, elvtárs, nagyon nehéz ez. – Gajdár Pál, a képviselőjük csendesen beszélt, vendégszeretően töltött. – Én megértettem a népgazdasági okot, megértettem, és amennyire tőlem telik, megmagyarázom az itteniekneк is. Egyetértek. De nézzen ki az ablakon!

Kint a téli nap delelőn állt, felhő sem volt az égen. Karnyújtásnyira csaptak az égnek a meredek hegyhátak, melyeken még egy káposztáskertet is nehéz telepíteni. Mindenfelé új téglaházak álltak.

– Mi már tudjuk, hogy ha nem most, akkor jövőre mindenképpen megszűnik a székvölgyi bánya. Amiből eddig éltünk. Ennek így kell lenni. De hát... mi nem féltünk se a munkától, se a gyaloglástól. Se a fagytól, se a tűztől. Mert ebben a bányában most is állandóan verekednek a tűzzel.

Kitettem egy kétforintost az asztalra.

– Látja – Gajdár elvtárs, ha nem lenne a zsebemben, nem tudnám idetenni.

– Ez így van. Ha nincs szén, nem lehet előszedni. Nagyon jól tudjuk mi ezt. Azt is tudjuk, hogy nem halunk mi éhen. De hát maga, elvtárs, tudja-e, hogy nekem az apám is bányász volt, én is az vagyok, hát persze hogy a fiam is vájáriskolába ment. Nemrég vonult be katonának.

– Hová került?

– A híradósokhoz, rádiótechnikát tanul.

– Bár nekem lenne ilyen szakmám.

– Nem érti. – Mosolyogva, fejét ide-oda ingatva nézegetett. – Igen. Nem érti. Az én fiam már nem lesz bányász...

A Cserhát szélesebb és szelídebb hegy, mint a Mátra, alacsonyabb, lankásabb, mint a Karancs és a Medves. Völgyei nyugodtabbak, földje jobb. Azok a tsz-ek, amelyek ezen a vidéken vannak, régóta gyökeret vertek, eredményesebbek, mint északi szomszédaik. A palotásiak például 35 forint körüli munkaegységet fizetnek. Amikor a tanácsházán megtudták, kiket keresünk, mondták, hogy kinn vannak a gáton. Kicsit értelmetlenül is néztünk egymásra, miféle gáton és minek, hiszen a völgyközépen folydogáló patak még csak nem is patak, inkább ér vagy csermely. Azután megláttuk, hogy miféle gáton. A völgyet keresztbe vagy hat méter magas, stabil, impozáns s vagy háromnégyszáz méter hosszú kőgát rekeszti el. Éppen erre a patakocskára vadásznak vele, ennek a vizét, az esőt és az olvadó hó levét fogják meg, hatalmas tavat létesítenek. Öntöznek majd belőle. Körbe mindenütt megművelt földek, sok szőlő, gyümölcs, s ezen a tavon is mi mindent lehet csinálni! Haltenyészetet, kacsafarmot, akár még kiránduló központot is. S ez mind a tsz-é lesz. Az a négy ember, akit kerestünk – három közülük vájár –, tíz-tizenöt éves bányászmúlttal a hátuk mögött, itt kaptak ideiglenes, szerződéses munkát, itt a gátépítésen.

– Totojázunk, totojázunk – mutat egyikük az olvadó bitumenre –, fugázzuk, tömítjük a köveket. Nem ilyen munkához szoktunk mi.

– Hát, ha más nincs – tárogatja kezét a másik –, örülünk, hogy itt el tudtak helyezni bennünket.

– Nincs a tsz-ben munkaerőhiány?

– Itt? – mosolyognak, talán kicsit keserűen mosolyognak. – Régen volt az. Ide most már bejutni olyan nehéz, mint amilyen volt bekönyörögni az embereket.

Lopva nézegetem a velem beszélgetőt, most már tudom, hogy harmincnégy éves, és látom, magas, testes, nyugodt

ember. Csendesen ejti a szót, inkább szomorú, nem tapasztalom azt a keserűséget vagy mérget, amelyet másutt, másokon már láttam.

– Mennyit tudnak itt keresni?

– Nem tudjuk még. Hát úgy vagy ezerötszáz forintot, gondolom.

– Sokkal kevesebbet, mint eddig, ugye?

– Hát... igen.

– Nézze – nem nagyképű tanácsokat akarok én adni neki, inkább a lehetőségeket firtatom –, fiatal is, erős is... Ha esetleg elmenne máshová... Városba, vagy le, Dél-Dunántúlra. Aki tizenegy évig vájár lehetett, az nem volt rossz szakember.

– Nem is lehetett – szemérmesen, egy fiktív harmadik személyről beszél –, az olyat nem tűrte a csapat. Azt mondja, városba? Mehettem volna én, a kezembe adták a nagybátonyi kulcsot, itt a lakás, Jóska, eredjetek, de hát az asszony nem akart. Azt mondta nekem, hogyne, hogy egy tyúkot ne nevelhessek fel, ugye. Meg aztán tudja, hát már régen élek itt. – Egy kicsit körbejártatja a fejét. – Azért lehet itt élni. Meg aztán más is van.

– Micsoda?

– Odanézzen – a szemközti domb tetejére mutat, így távolról is láthatóan jólépített nagy házra. – Az ott az én házam. Én építettem. Egy szem adósság sincs rajta. Ott a feleségem, az anyámék meg két gyerek. Hova az anyám kínjába menjek?

– Hát mit mondhatnék, elvtárs? – A másik, zömökebb, középkorú, keménykötésű ember, cigarettával kínál, aztán összegyűri az üres dobozt, és eldobja. – Eddig naponta egy doboz Kossuthot szívtam.

– Most pedig csak fél jut?

– Nem. Most kettőt szívok idegességemben. Nem ilyen

munkához szoktam én. De hát ugye, megértem én őket is, traktorhoz, géphez nem értek, meg kell tanulni a földdel bánni, értem én a vezetőséget is. Csak hát nem lehet, hogy miránk ne legyen már szükség. Majd ha újra kezdjük, ha új aknát nyitnak, akkor majd minket hívnak először. Addig meg . . . megleszünk.

Amikor indulunk kifelé, feljebb új emberekkel találkozunk, behívnak a melegedőbe, körbeüljük az asztalt, s indul a beszélgetés. Keresetcsökkenés, sérelem, néha felcsattanó méreg.

– Hát mért éppen velünk? Mért nem Hollókőn kezdték a szanálást?

Az egyik idegesen cigarettázik, elég súlyos tekintettel méreget, aztán kirobban belőle a düh.

– Majd én megmondom, hogy mi fáj nekünk! Azt hiszi, félek? – A nagy termetű fiatalember hunyorog, s a kezével mutatja, hogy az öreg bevágott már vagy három féldecit. – No hát csak vegye elő azt a noteszt, és írja, amit mondok . . . nyomozó elvtárs!

De nem mondott semmit. Nagyokat káromkodott, ezt meg, gondoltam, nem írom fel.

A Bányatröszt Termelési Osztályán is bizonyították, hogy Nógrád széntartaléka nem merült ki, de nagyobb arányú gépesítést, gazdaságosabb munkafolyamatokat, a szállítás, értékesítés és felhasználás sokkal megszervezettebb, kidolgozottabb, jobb módjait követeli. De szembe kell nézni azzal az itt is jelentkező, könyörtelen gazdasági törvénnyel, hogy ha valóban új lendülettel indul a széntermelés, akkor sem igényel annyi embert, annyi munkaerőt, mint eddig. És azt hiszem, a bányászoknak azt kell megérteniök, belátniok, vezetőiknek azt kell megbeszélni velük,

hogy másutt van szükség rájuk. Mert ezekről, az egész életükben nehéz munkára edzett, dolgozni szerető emberekről az ország nem mondhat le. „Kenyeretlen Tarján?" Hiszen tele van ez a megye olyan lehetőségekkel, melyeknek a negyedét sem aknázták még ki. Természetesen ez nehéz kérdés. És amit a megye megtehet, nyilván megteszi, de országos gond ez. Ipart kell telepíteni! Minél több, esetleg kisebb kapacitású üzemet, olyan munkahelyet és lehetőséget, ahol, akik most – vagy talán már soha – sem mehetnek „siktába" – két kezüket hasznosítani tudják. Hiszen tervek vannak. Kisterenye környékén épülne a Centrolit – az ország egyik legnagyobb öntödéje –, azután terveznek doboz- és cimkegyárat, kötödét, ládagyárat is. Ezek először is tervek, és ha meg is valósulnak, felvevőképességük kevés. Amikor a Gépészeti Osztályon arról beszélgettünk, nagyon őszintén folyt a szó, és nagyon tiszta szemmel mérlegelve a helyzetet.

– Tudod, mit kellene csinálni? A kétszáznyolcvan millió forint dotációból csak százmilliót az iparnak adni. Ebből már lehetne építeni. De azért akkor sem egyszerű ám.

Hát nem egyszerű. És azért gondolom, hogy ezt a gondot csak az ország és a bányászok, egyszerre, együtt, csak a közös szándék és munka tüntetheti el. Ha a két fél közül az egyik jóakarata hiányzik, bajok vannak. Mert a bajok egy része bizony most is a bányászok, a bányászatban dolgozó egyéb szakmunkások magatartásából is ered. A Vörös Csillag Traktorgyárral kooperációt terveztek, a gyár huszonöt millió forintos megrendelésre készült egy alkatrészgyártó üzemben, és a trösztbeliek félnek elvállalni, mert nincs rá elég ember. Nincs ám. Mert azok a fiúk, akik most vájárkodás helyett már lakatosnak, marósnak, esztergályosnak tanulnak, még csak tanulnak. Akik pedig átképzéssel vállalhatnák ezt a munkát, nem jelentkeznek.

– Tudod, miért nem jelentkeznek? Mert a bányászatban csak a vájárok dolgoztak akkordban, a többi az mind órabérben volt. Itt meg ugye, a négyszáznyolcvan percet igenis ki kell majd dolgozni.

Azok a vájárok, akik nem szakértelmük, hanem „objektív nehézségek" miatt nem mehetnek már a szén közelébe, sértőnek, hagyományrombolónak érzik a szakmaváltást, sokan csaknem eszelősen várják a visszahívó szót, amit nem lehet kimondani, sokan pedig országos árulásnak, cserbenhagyásnak tartják, hogy őket, éppen őket, a munkásmozgalom legaktívabb embereit, a széncsaták hőseit, hagyták benne a pácban. És aztán vagy talán elsősorban, a kétezer forintos fizetéscsökkenést, a hűségjutalmak elmaradását, egyéb anyagi előnyök megszűnését bizony megérzi a család.

– Most is háromszáz lakatost tudnánk azonnal munkába állítani. A szakértelem megvan, csak éppen az emberek nem jönnek. Pedig státuszárlatot rendeltek el, tehát máshonnan nem verbuválhatok... csak a bányászatban foglalkoztatottak közül.

Szóval akár így, akár úgy forgatja az ember, nehéz helyzet ez, hiszen még szembe kell nézni a volt vájártanulók átirányításának, a volt bányászfeleségek – akik éppen a csökkent jövedelem miatt munkát kell, hogy vállaljanak – elhelyezésének kérdésével is. Nehéz helyzet, de nem tragikus. Közös akarattal megoldható. Ezért nem is szándékoztam rekviemet írni, és mivel nem értek szakkérdésekhez, lehet, hogy egy kicsit elhamarkodottan ítéltem. Azt azonban nem vonhatja kétségbe senki, hogy amit elmondtam, ha kiegészítésre, vagy helyesbítésre szorul is, ha esetleg embereket keserít is, szeretettel mondtam. Úgy éreztem, azért kell elmondani, mert itt is, mint mindenütt, a meg-

oldás első lépése a „tiszta beszéd". És, mert ha megharagszanak is, közülük valóra, a földijükre haragszanak meg.

A nógrádiaknak meg kell érezniök, s főképpen meg kell érteniök, hogy most morális és anyagi gondokkal vívódnak is, nem a semmibe taszították őket, nem a „kenyeretlen Tarján" környékén élnek. Van ott kenyér, csak másképpen kell szegni, mint eddig!

CSOÓRI SÁNDOR

OTTHONI VÁLTOZÁSOK

A levél, amit hazulról kaptam, még tele volt nyugtalansággal. Az egybefolyó, vessző és pont nélküli mondatokat valami új riadalom görgette a kétségbeesés felé. Magam is nyugtalan lettem. Arról értesítettek, hogy a falu három szövetkezetét egyesíteni akarják, oly módon, hogy a két fiatal csoportot odacsatolják a harmadikhoz, melyet tíz esztendővel ezelőtt a majori újgazdák, a volt cselédek alakítottak.

Szüleim két éve, ötvenkilenc tavaszán léptek be a tsz-be. Örültem, hogy különösebb megrázkódtatás nélkül vészelték át ezeket a zötyögtetős februári napokat. S most attól féltem, hogy ezt a második szakadékot majd nehezebben hidalják át. Két esztendő alatt, ha nem is békültek meg teljesen a helyzettel, de valahogy hozzászoktak a szövetkezetükhöz. Az egyesítés hírére egyszeribe védeni kezdték. Védték, vagy inkább védekeztek? Az ember inget és ruhát cserél, de életformáját nem szívesen váltogatja. Most pedig ilyesféléről volt újra szó.

Ez a szívrohamszerűen jött gond számomra azt jelentette, hogy szüleimnek és ismerőseimnek másodszor is át kell élniük a szövetkezetbe való belépés zaklatott éjszakáit. S ez azért lesz nehezebb – gondoltam –, mert az „árnyékot most nem a történelem vetette" – a megyei és a helybeli tanács szorgalmazta az egyesülést. Belső ellenállásuk emiatt érthető módon megerősödött. Végül is birtokon belül voltak. Igazságtalannak és fonáknak érezték a helyzetet. Két esztendővel ezelőtt örült a megyei és a helybeli tanács is,

hogy megalakult a szövetkezet. Már nem örül? – töprengek. Vajon mi történt két év alatt? Mi lehet az új elképzelés hátterében? Áskálódás? Irigység? Csakis ilyesmi, mert a szövetkezet nem rosszabb az átlagosnál – sőt jobb. Csupán egy bökkenő van, nem minden úgy történik, ahogy az alapszabályzat előírja. De hát melyik szövetkezetnél nincs kezdetben valami félresiklás?

A levél lehangolt. Szerettem volna nyomban hazautazni, de sajnos, nem volt elég pénzem, és így csak másfél hét múlva látogathattam le Zámolyra. Ekkorra azonban már megtörtént az egyesítés. A hírt még Fehérváron meghallottam, s ezek után titkos szorongással váltottam meg a buszjegyemet.

Hogy őszinte legyek, eszemmel nemigen értettem meg sem a szüleimet, sem a többi velük egysorsú ismerőst. Az összövetkezet, melyhez odakötötték őket, a járás egyik legjobb csoportja volt. Rég túljutott a botladozások nehéz esztendején, az önszaggatások tragédiáján, és komédiáján; nemcsak épületei és gépei voltak, de már emlékezete is. Vagyis múltja. Miért volt hát ez a vonakodás? Az ős-szövetkezet év végén ötven forint körül osztott, s havonta rendszeresen fizetett előleget is. A mi szövetkezetünkben szó se volt előlegről, és a zárszámadásnál is majdnem húsz forinttal esett kevesebb munkaegységenkint.

Ez pedig tetemes összeg. Két csoporttagnál naponta már harmincöt-negyven forint veszteséget lehet elkönyvelni. Az otthoniak talán istencsapásként elfelejtettek számolni? Vagy gazdasági érdekeiknél még mindig fontosabbak a régi előítéletek? Az orrban fészkelő érzékenység, mely a hasonszőrűek testszagát szíveli csak meg maga körül? Szüleim és néhány ismerősöm – szegényparasztok, középparasztok, nagyobb gazdák – csak azért rúgkapálództak az egyesülés ellen, mert ebben a régi szövetkezetben, amint már említ-

tettem, zömmel volt cseléd és napszámosember dolgozott. Ők voltak az alapító tagok, s természetesen közülük kerültek ki a vezetők is. Úgy látszik, hiába múlt el tizenöt esztendő, mégse vegyültek, mégse keveredtek egymással. A faluszéliek, a burgaiak, az újtelepiek, a majoriak mintha más emberfajtához tartoztak volna. Bár múltbeli sorsuk sokban hasonlított a szüleiméhez, de mivel nem voltak közös emlékeik, ennyi idő után se találtak egymásra. Nem jártak együtt lakodalmakba, templomokba, s a kocsmapult bádogoázisa fölött nem koccintották össze poharaikat. Se jókedvük, se haragjuk nem járt ugyanazon az ösvényen.

Emlékszem, háromnegyed évvel ezelőtt a művelődésház avatásán együtt ebédelt mind a három szövetkezet. A hosszában elhelyezett asztalok közt szinte mértani pontossággal meg lehetett volna húzni az elkülönítő határvonalakat. A borjúpörkölt föltálalása előtt már jóval előbb kirakták a borokat az asztalra, vöröset és móri ezerjót vegyesen. Az ős-szövetkezet tagjai, a Petőfi-beliek, félretéve a kötelező illemszabályokat, nyomban elkezdtek iszogatni. Ha már itt van, ragadjuk meg! – hunyorítottak egymásra. Néhány pohár leöntése után, még ebéd előtt kibuggyant belőlük a nóta. A mi asztalunknál ülők gúnyosan összenevettek. Szemükből ezt olvastam ki: a tahók, még ünnepelni se tudnak! Alighogy beülnek a kultúrházba, máris ricsajoznak. Hiába, meglátszik rajtuk, hogy birkahodályban nőttek fel. Nemcsak a szemükből olvastam ki, a mellettem ülő asszony epésen meg is fogalmazta. Elkedvetlenített ez az ostobaság. Nem mindegy, hogy ebéd előtt vagy ebéd után pántlikázik elő a jókedv? Dühös voltam a „mieinkre". Meggyanúsítottam őket, hogy irigykednek ezekre a volt szegény emberekre, akik fölszabadultabban, természetesebben viselkednek, nincsenek gátlásaik, s nem kell nekik hét abroncsot szétpattantaniuk ahhoz, hogy fesztelenül érez-

hessék magukat. Tudom, hogy a mieinknek addigi életük folyamán szigorúan ragaszkodniuk kellett a külsőségekhez, szabályokhoz. Vigyázni kellett az arcjátékra, a taglejtések örökölt mozdulataira. Ez tartotta egybe életüket. A harag forgószelébe pördült paraszt még a dühét is fegyelmezettebben tombolta ki, mint egy majori ember. Tudtam ezt, de egyidejűleg azt is tudtam, hogy a falu hagyományos rendje már rég pozdorjává tört. Számtalan megőrizni való és pusztulásra ítélt hagyomány került a szemétdombra. Miért nem vesznek a mieink végre már erről is tudomást?

A múltból átöröklött társadalmi és szokásbeli különbségeken túl volt maibb keletű ellentét is, mely tüskebozótként ott húzódott a régi és az új szövetkezet határmezsgyéjén. A régi szövetkezeti tagok évről évre egyre modernebb parasztokká váltak. Így mondom, nem mondhatom másképp. Ünneplő ruháik sötét, komor színét világosabb és változatosabb öltönyök váltották fel. Ódivatú ingeikből kikopva, tarkább és újabb szabású ingeket vásároltak. Hódítani kezdett körükben a nyakkendő, a posztókalap, a sál. Fiaikról és leányaikról nem is beszélek, mert ők ruházkodási ízlésüket, közvetítő közeg nélkül, egyenesen a fővárosból importálják. Nem csupán az én anyagi helyzetem árnyoldalát mutatja az a tréfás körülmény, hogy a Petőfi-beli lányoknak előbb volt kalapjuk, mint a feleségemnek – sokkal inkább az ő frissebb érzékenységükről tanúskodik. Ahogy a múltban kopottságukkal ríttak ki az „egyenruhát" viselő parasztgazdák és parasztasszonyok közül, most ellenkezőleg, „úriasabb" öltözetükkel tüntethetnek.

Látszatra ezek a jelenségek külsődlegesek. Anyámék és rokonaim mégis éles történelmi szimattal megérezték a belőlük szivárgó „veszélyt". Megérezték, hogy itt nemcsak ingváltásról, de szemléletbeli változásról is szó van. Megérezték, hogy a Petőfi-tagok nem csupán múltjukkal van-

nak távol tőlük, de már a jövőjükkel is. Az egyesülés elleni tiltakozásukban ez a kétszeres állapotbeli különbség játszotta a legdöntőbb szerepet.

A mieink a szövetkezeten belül is, hallgatólagos megegyezéssel, egyéni parasztok maradtak. Titkos tervezgetéssel mindinkább arra törekedtek, hogy amit elvesztettek a vámon, megtérüljön a réven. Patriarkális paraszti életformájukból már csak az udvarok hangulata, az istállók, az ólak, kerítések és kertek élménye maradt meg – érthető módon ide szorultak vissza. Jóval több állatot, tehenet, disznót, aprójószágot kezdtek nevelni, mint amire a szövetkezeti alapszabályzat és egyáltalán a szövetkezet gazdasági lehetőséget adhat. A közösben végzett munka ráadásaként még odahaza is elvégeztek egy fél műszakot. Valószínűleg nem a többletmunka kedvéért, hanem hogy lelki szükségleteiket kielégíthessék. Láthatatlan utakon a tehenek meg a kis jámbor üszőcskék visszavándoroltak a hajdani istállókba. Bármilyen furán hangzik is, a mieink ekkor kezdték megszeretni a szövetkezetüket. Így már ki lehet bírni – mondogatták. – Az isten is megkapja a magáét meg a császár is. Különben sem csinálunk mi semmi rosszat azzal, ha állatot nevelünk. Nem faljuk mi föl sem a tejét, sem a húsát. Mit csináljunk, ha szeretünk velük bajlódni. Hasznot hajtunk az államnak is...

Akárhányszor elhangzottak ezek vagy ezekhez hasonló kijelentések, a beszélgetők közt bomba robbant. Az ősszövetkezet és a két új szövetkezet közt táncoló örvény itt kavarta föl a legsötétebb iszapot. Tudniillik ez a régi vágású gazdálkodói buzgalom a legteljesebb mértékben hiányzott már a Petőfi-beliek eszményeiből. Néhány új tag kivételével a Petőfi-tagok már régóta nem tartottak tehenet. „Miért ganyézzam én be a cipőmet, ha nem muszáj – fo-

galmazta meg közülük valaki –, van százhúsz tehenünk, annyi tejet hozhatunk, amennyi kell." Ez a kijelentés szállóigévé vált, s apámék szemében egyenesen botránykővé. Vajon hogy lehet olyan szövetkezetben dolgozni, ahol ilyen kényesek a tagok?

A mieink, sajnos, kecske és káposzta politikájukat forradalminak érezték. „Jól jár velünk az állam, és jól járunk mi is" – hajtogatták. Azzal érveltek, ha szabadon fejlődhetnek a dolgok, nekik nemhogy tíz esztendő, de még öt sem kell ahhoz, hogy annyit tudjanak termelni, mint amennyit az ős-szövetkezet termel és piacra küld. Valószínű, igazuk is volt, csak egyet hagytak számításon kívül: azt, hogy kétszer annyi munkával és törődéssel érhetik ezt el, mint amazok. Jönne megint a hajsza, a kétfelé való figyelés boldogtalan állapota; jönnének a süketség és fáradtság évadjai.

Apámék, amikor a két irányú haszonról beszéltek, mindenekelőtt saját, látható és kézzelfogható hasznukra gondoltak. Hozzáteszem; nagyon helyesen. Közben nem vették észre, hogy a Petőfi-beliek ugyancsak saját hasznukat keresték, amikor épp arról mondtak le „fölényesen", amihez apámék makacsul ragaszkodtak – nevezetesen az eltúlzott és fölös munkát kívánó háztáji állattartásról. Az utóbbiak haszna már áttettebb, már „szellemibb" haszon volt. A munka mellett élni és lélegzeni akartak. Mozogni és szórakozni. Nem a moziba járáson, nem a televíziónézésen mérem le hasznuk értékét, mert ez kétes eredményre vezetne, csupán megszületett igényükön... Bármennyire tisztelem is a parasztok földhöz, állathoz, munkához való ősi, közvetlen kötődését, tisztelnem kell ezt az új mozgásigényt, s ezt az új tájékozódást, mely csápjaival a huszadik század felületeit tapogatja.

Mondjuk ki nyíltan, hogy a Petőfi-tagok városiasodása,

felületesebbnek látszó életüteme hatott legidegesítőbben szüleimre, s nyilván a többi ismerősömre is.

Az egyesítést, ilyen ízlés- és foglalkozásbeli különbségek ellenére a tanács mégiscsak keresztülhajtotta.

És az egyesülés után, mint egy rosszul megírt, sematikus regényben, váratlan fordulat történt.

Odahaza, a tojásrántotta sercegése közben, anyám öngúnnyal és kárörömmel vegyes hangon közölte, hogy: no, most már egy akolban van mindenki, megtörtént az egybeterelés. Lélegzetnyi csönd után vártam a visszafojtott harag kitörését, a tehetetlen sóhajtásokat. Ezúttal azonban elmaradtak. Anyám csak ennyit mondott: – Úgyis az történik mindig, amit ők akarnak, de különben nem baj, nagyon sokaknak kellett ez, sőt már előbb kellett volna.

Izgatni kezdett, vajon mit takarhat ez az utolsó félmondat. A kielégült bosszú metsző árnyékát láttam átsuhanni arcán.

Estére aztán mindent megértettem. Kiderült, hogy bármilyen konokan védték is a szövetkezetüket, a felszín alatt nagy földcsuszamlások voltak. Úgy éreztem magam, mint aki egy külsőségekre vigyázó család hajtépő veszekedésére nyit ajtót.

Kezdtük visszafelé pörgetni az eseményeket.

Két évvel ezelőtt a megalakulás drámai pillanatát csak egyetlen körülmény enyhítette: az, hogy apámék szövetkezetében, a Kossuthban szorgalmas, munkához értő, munkát szerető emberek verődtek össze. Ötven százalékban szegény- és középparasztok, a másik ötven százalékban pedig hajdani nagygazdák. Tökéletes volt köztük az egyetértés; sorstársnak érezték magukat az új történelmi szélfújásban. Ha már így van, tartsunk össze – mondogatták kézrázás

közben. Mindegyikőjüknek – bármelyik réteghez tartoztak is – egyaránt tetszett, hogy a szövetkezetből nem csináltak „börtönt", hogy hagytak olyan repedéseket, melyeken át vissza lehetett bújni az elhagyott egyéni világba. A szőlőket például nem tagosították, s a háztáji földeket nem sorolták oda. Volt olyan nagygazda, akinek a háztájin kívül a keze ügyében maradt még másfél, sőt kétholdnyi szőlő is. A szegényebbek nem zúgolódtak emiatt, mert nekik is maradt itt-ott fölöslegbe ötszáz-hatszáz ölnyi kert, rét vagy éppen szőlő, aminek ők is nagyon örültek.

S nehogy az indulásnál mindjárt adósságba keveredjenek, megegyeztek abban, hogy nem építkeznek. Nem építenek közös istállókat, ólakat... Ez a fenenagy egyetértés azonban túl sok fényt szórt szét kezdetben, és végül elfedte a dolgok igazi arcát.

Az állatokat közös istálló híján, különféle házaknál helyezték el. És hol helyezték volna el másutt, mint a régi nagygazdáknál. Náluk volt csak tágas férőhely, ahova akár nyolc-tíz darabot is beköthettek, a bent levőkön kívül. Ezzel követték el a „tragikai vétséget". A szövetkezeti állatok jászlából átvándorolt szépen a takarmány a háztáji állatokéba. Köznapi dolog játszódott le, fölösleges is elmesélni. Nemcsak hogy gömbölyödni kezdtek a volt nagygazdák tehenei, de szinte varázsszóra meg is szaporodtak. A szövetkezeten belül tehát már az indulásnál kialakult egyfajta egyenlőtlenség. A régi társadalmi előnyök új előnyökhöz juttatták a jobbmódúak java részét. Felvetődik a kérdés: lehet-e hibáztatni őket? Igen is, meg nem is. Ha nincs alkalmuk rá, nem csinálják azt, amit megcsináltak. De mivel volt, viselkedhettek-e másként, mint ama legendabeli szentek, akiknek maguk felé hajlik a kezük? Ritkán történnek csodák: ki várhatta volna el tőlük, hogy a belépési nyilatkozat aláírása után azonnal szakítanak életfel-

fogásukkal, beidegződött elveikkel, kézmozdulataikkal? Megvolt a kedvező hőmérséklet, magától értetődő, hogy tovább ápolgatták szokásaikat.

Ezt tetézte még a „ló-ügy" is. Emlékezetem szerint a megalakulás előtti esztendőkben lovaik csak a nagygazdáknak voltak. A szegényparasztok tehenekkel, a középparasztok többnyire ökrökkel húzatták az ekét. S a szövetkezet, induláskor, traktorok és vontatók vetélytársai szomszédságában, csak a lovaknak kegyelmezhetett meg. Mit tehetett? Megvásárolta a belépő nagygazdák lovait, s mivel nem volt közös istálló, gyerekesnek tűnő, látszat csereberék után, ott is hagyta náluk. A nagygazdák így a sors kivételes kegyelméből lettek kocsisok.

A kocsisság bizonyos mértékben rang is. Mindenesetre egy fokkal előkelőbb, mint a gyalogparaszti minősítés. Érthető módon, már kezdettől fogva, biztonságot és fölös öntudatot adott ez nekik. Sőt osztályhelyzetük folytonosságának olyan jelképes továbbélését jelentette, amit csak a vak nem vett észre. Végül is mi történt? Képletesen szólva az, hogy mindenki leszállt a „kocsiról", csak a volt nagygazdák nem. A jelkép először még csak karcolt, de később már szúrt, mint a tüskefa. Kiderült, hogy nemcsak rangot jelent a kocsisság, de előnyt is. Ahogy kaszálni kezdték a herét, attól a pillanattól kezdve mindig került valami a kocsiderék fedezéke mögé. Előbb egy kis zöldség, majd később csalamádé, öt-hat zsenge tök, rozskusza a csibéknek vagy malacoknak; fél zsáknyi répa; főző- vagy később törni való kukorica. A gyalogos nem cipelhet haza semmi értéket, legfeljebb néhány cső kukoricát a tarisznyában vagy szatyorban, s nemcsak azért, mert meglátnák, egyszerűen azért, mert hét-nyolc kilométerről szívdobogás nélkül mindent megtehettek, hiszen kitérő és ellenőrzés nélkül egyenesen saját udvarukba hajtattak. Sokszor lefülelhették

volna őket, de azok a szentséges rokoni szálak úgy átfonták-kötötték a felszólalni kívánók arcát, mint cukorspárgák a csomagot, és se gyűlésen, se más megbeszélésen nem nyílt ki hangosan senkinek se a szája. Legfeljebb csak szűkebb körben szidták őket; a leleplezők fura kéjével:

– A nyűves koma, megint földobott két kéve zabot, de én nem szólok neki, nem szerzek magamnak haragost.

A lelkiismeretfurdalást érző kocsisok időközben kárpótlásként juttattak valamit a gyalogosoknak is. Egy-két vékányi silót a tehénnek; fél kocsi szalmát, efféléket. Ez elaltatta egy időre köztük a haragot, az irigységet. Egy napon azonban a gyalogosok föllázadtak ellenük: követelték a vezetőségtől, hogy cserélje ki őket. De kiderült, hogy nincs kivel. Az öregeket nem rakhatják kocsira, mert nem bírnak; aki bírta volna, az meg nem vállalta, mert nem akart gyűlölséget. Nem volt lelkiereje ahhoz, hogy a leváltott nagygazdák istállójában kotnyeleskedjék, udvarában lósson-fusson, mivelhogy a lovakat továbbra is ott kellett volna etetni. A pótolhatatlanság még inkább megnövelte a szóban forgó nagygazdák önérzetét.

Nem akartam hinni a fülemnek, mikor hallgattam szüleim és szegényebb rokonaim kifakadását. Emlékszem, ötvenegy-ötvenkettőben mennyire védték, pártolták őket. A kulákokkal való embertelen bánásmód szüleimet is sértette. Megaláztatásukban lelki sorsközösséget vállaltak velük. És most? A történtek után osztályharcosabbak lettek, mint én, vagy mint a „hivatalos" politika.

Az említett fölzúdulásoknak annyi haszna lett, hogy a kocsisok (vagyis a nagygazdák) meghúzták magukat. Talán túlságosan is visszavonultak. A pirongatásig élénkek, tevékenyek voltak. Kár lenne tagadni, meg is volt a látszatja. Ezek után pedig, mint a mafla kisfiú, várták, hogy

a szájukba rágjanak mindent. „Gondolkodjatok helyettünk" – ezt mondta minden cselekedetük.

Dacuk azonban fordítva sült el. Úgy látszik, a kényszerűség megteremti a munka és a gondolkodás bajnokait. A csoport szegényebbjei kényszerűségből kezdtek törődni a szövetkezet dolgaival. Némi rejtett büszkeséggel léptek egy lépcsőfokkal magasabbra. Végül sikerült áttörniük a frontot. A brigádvezető helyére, aki vérbeli nagygazda szimattal elment traktorvezető iskolára, unokabátyámat választották meg. Persze, a titkos harc továbbfolytatódott. Voltak olyan időszakok, amikor rendben folyt minden. Józsikámozták, Lajosbátyámozták egymást. Még azt is sikerült elérniük, hogy fölépítsék a közös istállókat. De gyakran elég volt egy szikra, hogy kazaltűzzé lobbanjon a vitatkozás. Az ok legtöbbször az volt, hogy nem vettek tudomást bátyám rendelkezéseiről. Sértette őket, hogy egy újutcai szegényparaszt parancsolgat nekik. Nekik, öreg-utcaiaknak. Dacoskodásuk és ellenkezésük sokszor oly rikító volt, hogy nővérem, lemondva a vérségi szeméremről, egy alkalommal, kukoricatörés közben odakiáltott a pityergő és lazsáló „boldogasszony brigádnak": ha kulák lenne a brigádvezető, annak biztosan szót fogadnátok, de mivel Cs. Józsi nem az, csak fintorogtok...

Ezeken kívül volt még egy utolsó érdekellentét, mely véglegesen elmérgesítette a helyzetet: a földjáradék körüli huzavona. A törvény előírja, hogy a tsz köteles a tagjainak földjáradékot fizetni. Ezt amolyan becsületes vigaszdíjfélének lehetne tekinteni, jelképes megváltási árnak, nehogy azt érezze a paraszt keserűen és megbántottan, semmibe vették még ősei törődését is. Olyan szövetkezetekben, ahol minden törvény szerint történik, s nagyjából azonos rétegből való emberek kerültek együvé, ez nagyon is rend-

jén való dolog, de ahol olyan helyzeti előnyhöz juthatnak némelyek, mint nálunk a nagygazdák, ez kicsit igazságtalan.

Húzzuk csak el egy pillanatra az ablakról a függönyt. A szövetkezet megalakulása előtt a gazdagabb parasztok java része kiadta a földjét, felibe vagy harmadába. Nem azért, mert nem szerette a munkát, egyszerűen azért, mert a családjában nem volt elegendő munkáskéz. Fiaik, lányaik még az ötvenes évek elején kiröppentek, elmenekültek hazulról. Ahogy kissé városias találékonysággal mondták róluk: „kiszálltak a hintából". Igaz, óriási szükség volt keresetükre, mert a beszolgáltatás sanyarú esztendeiben ők tartották el a szülőket is, sőt sokszor az adóra valót is ők keresték meg.

A szövetkezet megalakulásakor tehát az volt a helyzet, hogy a nagygazdák aránytalanul több földet adtak be, mint amennyit meg tudtak volna művelni. Ott, ahol kevés volt a föld, ez istenáldás lett volna, de nálunk volt bőviben. A szegényebb parasztok nem zúgolódtak a fölös terület és a munka miatt, magától értetődően vállalták, mármár politikusi hanghordozással emlegetve a közös érdekeket. S mikor fölparázslott a földjáradék vita, hivatkoztak is erre. Ha ők szívesen vállalták a többletmunkát, sőt még az ellen sem tiltakoztak, hogy a nagygazdáknak megmaradhatott a háztáji mellett minden szőlőjük, akkor úgy vélik, jogosan ragaszkodnak ahhoz, hogy a nagygazdák mondjanak le követeléseikről. Az első évben még meg tudtak egyezni, de a másodikban már nem.

A földjáradékot ugyanis a kiosztásra kerülő jövedelemből kellett volna kiszakítani. A közös vagyonból. S némelyik nagygazda, a fölsorolt előnyök mellett, kétszeresen is jól járt volna. A végső határ, ameddig még fizetni kell ezt a bizonyos fájdalomdíjat – huszonöt hold. Igen ám, de volt olyan nagygazda, aki az ötvenegyes-ötvenkettes esz-

tendőben még idejében föleszmélt, s – szerintem nagyon okosan – szétíratta vagyonát, hogy ne kerüljön kuláklistára, vagy ha már fönt volt – töröljék. Természetesen a szövetkezetbe is így külön íratta be a saját nevén és a fia nevén lévőt is. A negyven-ötven hold után viszont csak másodmagával állt be. Földjáradékát mégis mind a két vagyonrészért követelte.

Ez már fölháborító volt.

Világért sem akarok azonban általánosítani. Ismerek olyan nagygazdát, ki egész életében a munka kényszerzubbonyát viselte magán. Állandó hajszában és idegfeszültségben élt. Ahogy csoporttag lett, ledobált magáról mindent. Vetkőzésében volt valami fölényes bosszú. A történtek miatt vagy a múltja miatt? Évekig tartó nyomottsága a közösségen belül fanyar humor formájában csapódott ki, s akadékoskodás helyett igazi jókedvet tudott maga körül teremteni.

Lehet, hogy a többiek is megváltoztak volna? Bizonyos vagyok benne. A helyzet megromlásában nem egyedül ők a hibásak.

A történtek után meg kellett értenem anyám fonák örömét. Azért „örült" az egyesítésnek, mert a volt nagygazdák – akikkel mint civil emberekkel nagyon jóba van a családom – az egyesített szövetkezetben majd nem ficánkolhatnak olyan fölényesen és maguknak valóan.

Nem tudom, a káröröm elpárolgása után szüleim megbékélnek-e az új állapotokkal? Előveszik-e a ceruzát, és számolnak-e, vagy ceruza helyett továbbra is emlékeikre támaszkodnak?

Az éjfélbe nyúló beszélgetés kísérőzenéjeként valami olyasfélét hallottam ki szavaikból, hogy testi mivoltukkal még mindig jobban éreznék magukat a volt nagygazdák körében, de érdekük és igazságérzetük, ellenkezéseik elle-

nére is odasodorja őket a hajdani cselédekhez, az ős-szövetkezet tagjaihoz. Ha emlékeikkel és jövőjükkel távol is vannak egymástól, de a meglepően s néha kiszámíthatatlanul működő községi erkölcs ugyanarra az ösvényre irányítja őket.

GALGÓCZI ERZSÉBET

ZÁRSZÁMADÁS IDEJÉN

Tizenöt éve vagyok fővárosi lakos. De ha három hónap úgy telik el, hogy nem teszem ki a lábom Pestről, nem járok vidéken, légszomjam támad, s felülök az első vonatra. Számomra minden évszakban izgalmas a falu – de leginkább télen. Nem azért, mert szeretem, ha lefagy a fülem vagy a lábam. Hanem mert télen vannak a szövetkezetekben a zárszámadások. A zárszámadás egy egész év tapasztalatainak, eredményeinek vagy kudarcainak a mérlege. Összefoglalás. Ilyenkor tudom meg, évközben is jól láttam-e, amit megnéztem, s ilyenkor tudok meg számtalan új problémát, amelyekkel a jövőben foglalkoznom kell.

Az idei télen három hetet töltöttem Győr megyében. Sok faluban jártam. Tapasztalataim összegezésére két falut választottam ki.

Felpéc

Amikor beértünk a faluba, akkor jutott eszembe, hogy én már jártam itt. 1957 késő őszén harmadmagammal csavarogtam a megyében, s valaki azt mondta, menjünk el Felpécre is, kisnemesi falu volt, elzárt település. Tétnél letértünk a pápai országútról, s a hegyek közt, a Bakony nyúlványain megtaláltuk a keresett falut. Kis falu volt, se vasútállomása, se buszjárata. (Buszjárata már van.) Késő estig a tanácselnökkel beszélgettünk a falu múltjáról, jelenéről, jellegéről.

Néhány hete újra Felpécen jártam. Közgyűlésen. Már előre informáltak, hogy ne várjak semmi jót, ez a tsz egy percig sem volt jó, és nem is lesz jó soha. A középkádereknek van egy évek óta forgalomban levő, kedvenc jeligéjük: „Gyenge tsz-ek a kommunizmusban is lesznek." S ilyenkor a felpéci s a hozzá hasonló szövetkezetekre gondolnak.

„Adottságok"

A falut 450 család lakja, abból 333 család – pontosabban: családfő – tagja a tsz-nek, de a 333 tagból csak 228 dolgozik. A tagok átlagos életkora 63 év.

– Innen nem 45 óta mennek el a fiatalok – mondja a helybeli értelmiség egyik tagja –, hanem a század eleje óta.

Hogy miért? Mert rosszak az adottságok.

Vigyázzunk ezzel az „adottságok" szóval, mondanám, mert lassanként ezt is misztifikáljuk. De máris sorolják:

1700 kh szántóterületük van, de ebből csak négyszáz hold a „megbízható", amelyről minden évben termést lehet letakarítani. A többi hegyes meg vizes.

67 hold szőlejük van, de ebből csak a húsz hold új telepítésű, a többi régi, ócska volt, mostanra teljesen tönkrement.

45 hold gyümölcsösük van, de nem összefüggő; régi telepítés, kiöregedett fák.

566 hold az erdő.

Hát ezek azok a rossz „adottságok". De mihez rosszak? Mindenhez?

– Azelőtt mivel foglalkoztak a felpéci parasztok?

– Szőlő-, gyümölcstermeléssel, fakitermeléssel.

– Állattenyésztéssel is – teszi hozzá valaki.

A fa és a fű a szakadékos dombokon is megterem. Rétje, legelője 500 holdon van a felpéci tsz-nek.

Vannak abszolút rossz „adottságok" is a mezőgazdasági művelés számára. Például a Duna medre, az I. osztályú műutak, mocsarak, a karsztok. De az olyan vidék, ahol megterem a szőlő, a gyümölcs, a tölgyfa, a bükkfa, a széna, sőt a cukorrépa, a gabona, a paradicsom is – ott azért nemcsak az adottságokon, hanem az adottságok okos kihasználásán is múlnak a dolgok.

Szabó Gyula 1959 óta a negyedik tsz-elnök Felpécen. Nem idevalósi, Tétről jár át naponta, négy évvel ezelőtt választották meg, most jár le a megbízatása, de a vezetőségválasztás nem ennek a közgyűlésnek a feladata, amelyen részt veszek, hanem a következőé. Az egyik felettesének ez a véleménye: akármilyen elnököt teszünk ide, itt jó tsz sohasem lesz. – A másiké ez: itt csak az az elnök boldogul, aki már két-három éve itt van, mert ez a falu valóságos dzsungel. – És hozzáteszi, anélkül hogy észrevenné a szavaiban levő ellentmondást: az a baj, hogy a vezetőség helybeli, rokoni, baráti kapcsolataik vannak, nem tudnak nem részrehajlók lenni. – Ha sem az „idegen", sem a helybeli nem jó, akkor ki lenne jó, ki boldogulna ebben a faluban?

Az elnöki beszámoló ezzel a mondattal kezdődik:

„A tavalyi év nagyon próbára tette termelőszövetkezetünket. Ilyen nehéz évünk még nem volt."

Időjárás minden évben van

Köztudomású, hogy az elmúlt év időjárása nem kedvezett a mezőgazdaságnak, különösen az árvíz sújtotta vidéken nem. A Győr megyei termelőszövetkezetekben ez mintegy 230–250 millió forint terméskiesést jelent. Szándé-

kosan választottam olyan községet, ahol nem volt árvíz. Igaz, az időjárás nekik sem kedvezett. De ne feledjük: 1959 óta már volt rekordtermés is a mezőgazdaságban – a felpéci tsz akkor sem volt jó. A felpéci szövetkezetet minden év és minden időjárás „próbára teszi".

Az elnöki beszámolóból kiderült, hogy a szőlőn és a fakitermelésen kívül minden növény termesztésére ráfizettek. Az öntözéses kertészetre is.

Az állattenyésztésből a sertéshizlalás és a tojástermelés volt nyereséges. Pedig ezt a vidéket elkerülte a száj- és körömfájás.

Nagyon érdekes, amit a nyereséges szőlőről és a fakitermelésről megtudtam. Húsz hold új telepítésű alacsony kordonművelésű rizlingjük van. A tavalyi évre 160 hektoliter bort terveztek, de százzal több termett. A nedves időjárásban a peronoszpóra a háztájiban elvitte még a novát is – de a közöst Reider Miklós szőlész vezetésével megmentették. Hanem... itt is van két bökkenő. Az egyik: kitűnő rizling borukat az állami felvásárló szervek 4,40-ért veszik meg literenként! (Hogy mennyiért értékesítik, azt mindenki tudja, aki a vasárnapi ebéd mellé egy-egy palack bort szokott vásárolni.) Hogy azért a tsz-nek van-e ezen haszna, nem tudom, mert ebben a tsz-ben még nem végeznek önköltségszámítást.

A másik: húsz hold termő szőlejük van, a többi kiöregedett, de hatvanhét hold után fizetnek felemelt adót. Ez viszont a tsz vezetőinek hanyagsága: mért nem jelentik be a művelési ág változást az adóügyi szerveknek? Ugyanez a helyzet a negyvenöt hold terméketlen gyümölcsössel is: fizetik a magas adót, és nem takarítanak be róla semmit.

Az erdészet még érdekesebb. A tsz-nek majdnem hatszáz hold erdeje van, a tagok vitték be. Azelőtt és még a tsz megalakulása után is, egészen tavalyig, primitív rabló-

gazdálkodás folyt az erdőben. Tavalyelőtt az erdőigazgatóság felszólította őket, hogy vagy szakképzett erdészt fogadnak, aki „szakképzetten" irtja a fákat, vagy állami kezelésbe veszik az erdőt, mert az eddigi állapotokat nem lehet tovább tűrni. Fogadtak egy öreg, tapasztalt erdészt, Nagy Mihályt, aki azonban nem talált a felpéci tsz-tagok közt olyan férfit, aki az állandó fakitermelő munkára jelentkezett volna. A környéki falvakban volt kénytelen összeverbuválni egy hattagú brigádot. Beszereztek két motoros fűrészt, és már a legelső évben félmillió forint tiszta hasznot hoztak a szövetkezetnek. (Munkabérre, üzemanyagra százezer forint fogyott el.) Az erdő negyvenéves vágásfordulóra van beállítva, tehát az évi félmillió forintos haszon negyven évre előre biztosítva van. Sőt, tovább is, mert negyven év múlva meg a mostani telepítésű fákat lehet már kitermelni.

Dolgozók vagy eltartottak?

A felpéci szövetkezet megalakulása óta gyönge, meg nem erősödött tsz-ek kategóriájába tartozik s ezért nagyarányú, vissza nem térítendő állami támogatásban és különböző kedvezményekben részesült. Az utóbbi négy évben 3 millió 300 ezer forint vissza nem térítendő állami támogatást kapott és évente 200–300 ezer forint kedvezményt (gépállomási díjak, hitelek elengedése stb.). De a tsz vezetői és ismerői szerint nemcsak az utóbbi négy évben, hanem megalakulása óta rendszeresen kapják a támogatást és a kedvezményeket. (Nem tudtam pontosan utánanézni.) Ennek az összege 1965-ben például 1 millió 254 ezer forint. Mégis, a tsz tehermentes vagyona mindössze öt és fél millió. Nem nehéz kiszámítani, hogy gazdálkodásuk nemcsak hogy egy helyben topog, de ezt a szövetkezetet szinte az állam „tartja el". Az idén például alig valamivel többet

osztottak ki munkadíj címén a tagoknak, mint amennyi az állami támogatás összege. Magyarán: ha nem kapnak állami támogatást, akkor az idei zárszámadáskor nem osztanak semmit. Így osztottak munkaegységenként 16,44 forintot. Egy dolgozó tagra jutó évi jövedelem így is csak 6421 forint, jóval alacsonyabb, mint az országos átlag.

Beszámolója végén az elnök bejelentette, hogy szövetkezetük továbbra is I-es kategóriájú meg nem erősödött szövetkezet maradt, tehát a kedvezmények továbbra is fennállnak. Ebből a tsz tagsága megtudhatta, hogy ha a következő gazdasági évben is csak dolgoznak, de nem lesz hasznuk semmin, a jövő zárszámadáskor mégis számíthatnak 16 forintos munkaegységre.

Hová lett a morális érzék?

A beszámolót követő felszólalások tükrözték a tsz siralmas helyzetét. Néhány megfontolt, felelősségteljes hozzászólást kivéve kicsinyes egyéni sérelmeket hánytorgattak az emberek, volt, aki olyan szemérmetlenül, ami a parasztságtól – legalábbis emlékeim és tapasztalataim szerint – teljesen idegen. A megye községei kaptak a Vöröskereszttől negyven-hatvan ezer forint gyorssegélyt, hogy a rászorulók között, betegek, öregek, nagycsaládosok között osszák ki. A felpéci közgyűlésen egy traktorista – derék, életerős férfi – rendkívül szenvedélyes hangon tette szóvá, hogy ő miért nem kapott ebből? Nem hivatkozott nagy családjára vagy betegségére, csupán arra hivatkozott, hogy X meg Y meg Z kapott, ő viszont nem. Kínos volt ezt hallgatni annak, aki úgy tudta, hogy a parasztember „ad magára", „tartása van", addig, amíg dolgozni tud, nem kunyerál alamizsnát, sőt a java azután sem. A gyűlésen részt vevő felpécieken nem vettem észre rosszallást, sőt többen is

szóvá tették ugyanezt. Valahogy az volt az érzésem, hogy ebben a faluban baj van a morális érzékkel.

A gyűlésről, azt hiszem, csak én távoztam levert hangulatban. A tsz-parasztok nem kifogásolták a tizenhat forintos munkaegységet. Nyilván megélnek a háztáji gyümölcsösből, szőlőből. Meg állattenyésztésből. A tsz-ből 88 hízott marhát adtak le az államnak, a háztájiból 62 darabot.

A vezetőség tagjain sem vettem észre, hogy elégedetlenek vagy türelmetlenek lennének ezzel a hét éve tartó egy helyben topogással, mert semmi alkotó elképzelésük a jövő évre sem volt. Megjegyzendő, hogy a vezetőségben egyetlen egyetemet végzett szakember sincs. „De hát ki jönne ide egyetemi végzettséggel?" – mondta a járás egyik jelenlevő munkatársa. Nem tudom, egyáltalán próbálkoztak-e vele?

„Józanul és fantáziátlanul"

A járás és a megye vezetői sem vártak és várnak mást a felpéci szövetkezettől, különben nem szavaznák oda neki évről évre a milliókat. „Gyönge szövetkezetek a kommunizmusban is lesznek." Lefegyverző, destruáló jelszó, mert arra késztet, hogy ebbe nyugodjunk is bele. Nem tudom, ki volt az első, aki ezt bedobta a köztudatba.

Miközben ezeket a sorokat írom, Tóth Árpádnak egy kifejezése dobol a fülemben: „Józanul és fantáziátlanul."

Az „adottságokat" az adottságoknak megfelelően kellene kihasználni. Felpécen is, másutt is. A gyönge szövetkezetekre eddig se alkalmazták mereven a „tervmutatókat", de az idei gazdasági évvel meg is szüntették. Ám nyomát sem láttam annak, hogy ezzel a lehetőséggel a felpéci szövetkezet gazdái élni óhajtanak.

És ez a helyzet, ami az ilyen gyönge, agyontámogatott

szövetkezetekben kialakult és állandósul, nemcsak gazdaságilag káros. Tulajdonképpen az anyagi kár a kisebbik. Nagyobb a kár a parasztemberek lelkében. Semmiféle erőfeszítésre nem késztet, mert „majd ad az állam". Konzerválja azt a megalakulás idejében is helytelen nézetet, hogy az állam csinálta a szövetkezetet, tartson el bennünket az állam. És még demoralizál is – életerős férfiak segélyt kunyerálnak, és nem pirítja le őket senki.

Ezek után már csak egyetlen dolgot nem értek: a termelőszövetkezet megalakulása előtt miből élt a felpéci parasztság? Akkor is kapott évente egymillió forint támogatást az államtól? Nem kérdeztem meg, de mérget mernék venni rá, hogy adóhátraléka sem volt senkinek.

Lehetne másképpen is, nem ilyen józanul és fantáziátlanul. Kedvezőtlen természeti adottságok között is. Néhány nappal korábban egy másik szövetkezetben jártam, Pusztasomorján. Mintha egy más világban jártam volna.

Pusztasomorja

Pusztasomorja kis falu, egészen a nyugati határszélen. A tsz gazdaságának egyharmada közvetlenül a határvonal mellett terül el, s a több kilométeres kerülők miatt óriási költségtöbbletük van a szállításban

A faluban 346 család lakik, ebből 230 tagja a tsz-nek. A tagok átlagos életkora 55 év.

Szántóterületük kétezer hold, de rossz minőségű. A talaj alatt hatvan-hetven centi mélyen kavicsréteg húzódik, emiatt csak nagyon csapadékos időjárás esetén jó a termés. Kenyérgabonából akkor sem. „Kompóti" búzát tudnak csak termelni, a legigénytelenebb fajtát, tavaly 11,5 mázsás átlaggal. A növénytermesztésben azelőtt évente hat-

száz-nyolcszázezer forint volt a kiesés. De a tsz hétéves fennállása alatt elég sokat javított már ezen: csőkutas-rendszerrel öntözik a legfontosabb növényeket, s évente öt új kúttal bővítik az öntözött terület nagyságát. Jövőre tíz hold öntözéses kertészetet is tervbe vettek.

A járvány ellenére

A tavalyi év ezt a tsz-t is próbára tette. A száj- és körömfájás miatt két hónapig zárlat alatt volt a falu. Elhullott 413 sertés, köztük 70 hízó és anyakoca. Elhullott hét borjú. Hét hétig nem adhatták el a tejet, százötven tehén tejét hét héten át az utolsó cseppig kiöntötték. És még ennek ellenére sem fizettek rá az állattenyésztésre, sőt egymillió forinttal több lett a bevételük, mint amennyit terveztek. Év elején, amikor még lehetett, sok takarmányt vásároltak, s azt szakszerű módon etették fel. A járvány sokkal nagyobb kárt tett volna, ha nem jól táplált állatállományt talál.

„A tagság lelkiismeretes munkája párosult a vezetők ésszerű irányításával" – ebben foglalta össze eredményeik titkát az elnöki beszámoló.

Az elnök: Smuk György, nagydarab, negyvenéves férfi, ha mosolyog – sűrűn mosolyog, vagy csak ezen az ünnepen? –, kilátszanak erős szemfogai. Húsz évvel ezelőtt a gazdasági iskolában ezzel szokták heccelni: ekkora szemfogakkal hogyan tudtál szopni? Kuláknak a fia, de a család szorgalmára jellemző, hogy az apja szántás közben esett össze a barázdában, ott it halt meg. A falubeliek a tsz megalakulásakor rögtön Smuk Györgyöt választották meg elnöknek, s a járási szervek bölcsen tették, hogy kulák múltja miatt ezt nem akadályozták meg. Jól jártak vele. Aranykalászos gazda, és egyéves elnökképző iskolája van.

Munkatársai: egyetemet végzett két fiatal agronómus. A régebbi, a főagronómus – ő is csak két éve van itt –, már le is telepedett a faluban, felesége is itt tanít. A fiatalabbikat már a tsz „nevelte" magának. Szeberényi Zsolt pesti gyerek, de mindig vonzotta a mezőgazdaság. A gimnázium elvégzése után öt hónapig dolgozott itt a tsz-ben mint állatgondozó. Akkor felvették a Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskolára, de az első évben még nem kapott a tsz-től ösztöndíjat, „hadd lássuk, hogyan becsüli meg magát". Négyes eredménnyel végezte el az első osztályt, akkor szerződést kötöttek, s a tsz havi 650, később 900 forinttal segítette a tanulását. Minden nyári vakációban itt dolgozott a tsz-ben mint brigádvezető-helyettes. Mire végzett, ismerte az egész falut, az egész határt, és őt is ismerte mindenki. Most állattenyésztő agronómus, hároméves szerződéssel. Fizetése a vele egyidőben végzett és a megye területén dolgozó agronómusok között a legmagasabb.

Szabad idejében – bár nagyon kevés a szabad ideje, naponta reggel négykor kel, s az esti fejésnél még az istállóban van –, a község múltjának történetét kutatja. Tőle tudom, hogy Pusztasomorja eredetileg besenyő település volt, „vízen álló geszternye" volt a neve, mert a Hanságból, mint egy sziget, emelkedett ki. Kara Musztafa hadai, Bécs alól visszavonulóban, teljesen feldúlták, a földdel egyenlővé tették a falut, lakóit kiirtották, az akkori kegyúr a Csallóközből, Várossomorjáról hozott telepeseket, s akkor kapta az új falu a Pusztasomorja nevet.

Még sok mindent mesélt a falu történetéről a fiatal agronómus – én főleg azért örültem ennek, mert aki ilyen gyorsan megszerette és ennyire szereti munkahelyét, a falut, az munkaidejében is mindent megtesz érte.

A termelőszövetkezet az 59-es megalakulása óta egyenletesen fejlődik. Termésátlagaik évről évre magasabbak. Épületekben, gépekben évről évre gyarapodnak – évente körülbelül félmillió forintot fordítanak saját erőből beruházásra. Az állatállomány minősége javul. Az idén teljesen befejezik a szarvasmarha-állomány negativizálását. Korszerű műhelyekkel, elegendő szakemberrel rendelkeznek. Tíz traktoruk és pótkocsijuk van s a kombájnaratást kivéve, minden gépi munkát maguk végeznek. Van egy ötezer férőhelyes, teljesen modern tojóházuk, ahol az összes munkát két ember végzi el. (Ilyen csak három van a megyében.) Nem szólam az elnöknek ez a megállapítása: „Lassanként egy korszerű »nagyüzem« tulajdonosai leszünk."

Vannak szakemberek, akik azt állítják, hogy a munkaegység értékén ma már nem lehet leméri egy szövetkezet helyzetét. Persze, jobbára akkor állítják ezt, amikor tizenhat-húsz forintos szövetkezetekről esik szó. Érveiket azzal támasztják alá, hogy a legtöbb szövetkezetekben ma már prémium címén is kiosztanak annyit, mint munkaegység címén. A prémiumot pedig természetben kapják a dolgozók, állami felvásárlási áron elszámolva, holott a valóságban annál többet ér. Például a természetben kiosztott kukoricát kétszáz forintban számolja el a szövetkezet, de ha a tsz-tag piacra viszi, ott négyszáz-ötszáz forintot kap érte. És ez a többi terménynél is így van.

Ez valóban igaz. De a tsz-paraszt a legritkább esetben viszi piacra a terményt, rendszerint feleteti az állataival. A tehéntartás, a vágómarha-hizlalás és a sertéshizlalás a szövetkezetek nagy részében nem rentábilis, ezért emelte fel kormányunk a felvásárlási árakat. Bizonyos, hogy a háztáji gazdaságban rentábilis a tejtermelés és a tinóhizla-

lás, csak a tsz-ben nem az? Ha az állatok gondozására fordított munkát nem számítjuk – mint ahogy a parasztember nem számítja –, akkor talán.

Tehát ez az érvelés kissé sántít.

Az olyan szövetkezetekben pedig, ahol elsősorban készpénzt kapnak a tagok és terményt alig, mint például Pusztasomorján, a munkaegység értéke teljesen megbízhatóan tükrözi a tsz helyzetét. Ebben a tsz-ben a munkaegység értéke így alakult:

1959-ben	39,64 forint	1963-ban	45,– forint
1960-ban	42,02 forint	1964-ben	47,– forint
1961-ben	44,64 forint	1965-ben	50,– forint
1962-ben	45,– forint		

Ebből negyvenhét forint a készpénz és három forint a természetbeni. Ennek alapján egy dolgozó tagra jutó évi jövedelem a tavalyi évben 23 ezer 800 forint. (64-ben 19 ezer 500 forint volt.) Ez az átlag. Kiválóan dolgozó emberek és családok ennél jóval többet keresnek. A traktorosok keresete tavaly megközelítette a harmincezer forintot. Horváth Gyuláné tehenész és fia, aki a növénytermesztésben dolgozik, majdnem hetvenötezer forintot vitt haza évi munkájáért. Sárvári Béla és családja sem sokkal kevesebbet.

„Rohamcsapat"-brigád

A pusztasomorjai szövetkezetben – ezek után lehet-e csodálni? – nem gond a munkaerő. Még így sem, hogy az átlagos életkor 55 év. Negyvenöt fiatal dolgozik a szövetkezetben, közülük kilenc tavaly lépett be. Ők a kocsisok, a kocsikísérők, a traktorosok. „Rohamcsapat-brigád" a nevük. Minden fiatalnak megvan a jogosítványa, nemcsak

a tíz traktoristának. Munkacsúcsok idején nem probléma a váltott műszak: a traktoros leszáll a gépről, s a kormány mellé ül egy rakodó vagy egy kocsis. Gépállás miatt nem esnek ki értékes órák vagy félnapok a termelésből. Tavaly tizenkét új tag lépett be a termelőszövetkezetbe. És tizennégy családra számíthat a tsz mint rendszeres „bedolgozókra", akik háztáji föld nélkül is vállalnak munkát. Van a faluban egy harminc tagú brigád, szintén fiatalemberekből, akik a szomszédos Lajta-Hansági Állami Gazdaságba járnak el dolgozni. Nemrégiben tárgyaltak a tsz vezetőivel, hogy az idén ők is belépnének, ha garantálnak nekik évente négyszáz munkaegységet. A vezetőség a terv elkészítéséig nem adhat végleges választ, de a tervet már úgy igyekeznek elkészíteni, hogy belekalkulálják ezt a harminc új fiatal munkaerőt is.

Nem mesebeli falu ez? Szakszerű, körültekintő vezetés, kitűnő munkaszervezés, gondos, lelkiismeretes munka, megalapozott gazdálkodás, megalapozott jövedelem – s előttünk áll egy jó szövetkezet. Más titka nincs?

Írtam már, hogy az ötven forint munkaegységből természetben csak három forintnyit kaptak a tagok. Tehát nem vitték haza a szénát, a kukoricát, az árpát, szóval a takarmányt, mint a legtöbb szövetkezetben, hogy aztán a tsz az állami készletre legyen utalva. Mert a háztáji itt valóban csak az alapszabályban lefektetett törvényes keretek között van. A család ellátása a célja és nem árutermelés a tsz helyett. „Az ötvenes évek elszomorították a parasztot a földtől – mondta az elnök –, ezért nincsen háztáji."

Mire jó a gyékény?

De azért van valami helyette: háziipari szövetkezet. A somorjai parasztok az „üres" téli hónapokban gyékény-

szövéssel foglalkoznak. Elsősorban szőnyeget, de kosarat, papucsot, dísztárgyakat is készítenek ebből a szíjerős vízinövényből. A tejüzem, húsüzem, a sütőipar minden mennyiséget felvesz gyékénytakaróból, s a külföld is keresi. Tavaly ily módon hárommillió forinthoz jutott a falu.

Először azt hittem, a Hanság közelsége magyarázza ennek az iparágnak a kialakulását, de nem. A Balaton mellett és Szeged környékén vannak a jó gyékénylelőhelyek. Augusztusban hetven-nyolcvan fiatalember felkerekedik a faluból, visz magával egy sonkát – ezt még húsvétkor teszik félre erre a célra –, s elutazik két-három hétre gyékényt vágni. És nemcsak gyékényt hoz haza, hanem tapasztalatot is, más vidékek tsz-einek itt is hasznosítható tapasztalatait. A tsz vezetőségének nagyon jó munkaszervezéssel biztosítani kell, hogy addigra az aratással és cséplléssel végezzenek – mert gyékényt vágni nem lehet máskor, csak augusztusban. Ez még a tavalyi, rendkívül esős nyárban is sikerült.

A zárszámadó közgyűlés Pusztasomorján ünnep volt. Aki ezen a napon bement a kocsmába, a tsz vendégül látta ételre, italra. Voltunk is elegen, akiknek csak annyi közük van az ottani szövetkezethez, mint nekem. De hát csoda ez? A boldogság, a jólét, az optimizmus vonzza a többieket, mint a mágnes. Akár egy emberből árad, akár egy közösségből.

GERGELY MIHÁLY

„ÜGYES" EMBER

Két nap alatt ilyen véleményeket gyűjtöttem össze azon a vidéken:

Egy boltvezető: – Ő aztán tud gazdálkodni!... Ravasz paraszt!

Egy intézmény osztályvezetője: – Zseniális ember, kérem, zseniális! Ért a földhöz meg az emberekhez.

Egy szervező a megyétől: – Ügyes ember! Jól tud kereskedni...

A Virágzó sertésgondozója: – Középparaszt voltam. Két éve, amikor a Virágzóba adtam be a belépési nyilatkozatomat, azzal gúnyoltak: a Hodek kanásza akarsz lenni?!... De én évek óta figyeltem őket és tudtam: mit ér a Virágzó, mit ér az elnöke... A múlt zárszámadáskor aztán leesett a csúfolódók álla: 1100 munkaegység után 55 000 forint jövedelmem volt! El se akarták hinni, de aztán, hogy megvettem ezt a Skodát, és először végigmentem rajta a falun!...

A brigádvezető, a Virágzóval két éve egyesült Haladás Tsz területén létesített üzemegység vezetője, azelőtt tizennyolc holdas paraszt, tekintélyes családból, apja bíró volt a városnyi faluban: – Régi tsz-ünket említeni se lehet egy napon a Virágzóval, ami most már a miénk is. Azelőtt erős ellenzője voltam a tsz-nek, tudta ezt rólam mindenki, Hodek Józsi bácsi is, mégis engem javasolt brigádvezetőnek. Most már azt mondom én is: előbb kellett volna egyesülni!

Alacsony ember, egy gyermekkori baleset következtében szembetűnő testi hibával. Régóta gyötri többfajta betegség, évente kórházba akarják fektetni, de ez csak egyszer sikerült, egy hónapra, amikor a szíve nagyon megviselt volt. Azóta gyógyszerekkel él, már amikor él velük. Leghatásosabb orvossága határtalan akarata, energiája. Tartásában, arcmimikájában, gondolatainak megfogalmazásában csodálni való öntudat, önérzet, amiről, ha hallgat, kissé előreugró, erős álla, kemény vonalú ajka és fürkészően figyelő szeme is árulkodik. Komiszul nehéz élete volt: uradalmi kovács fia, cselédkedő ifjúkor, később betonmunkás, feleségét tizenhat éve elvesztette; azért felnevelt öt szép gyereket. Sokat próbált, de sosem törődött bele sorsába, sokat gondolkodott, kísérletezett, talán ezért ismeri olyan jól az embereket. Gyöngéiket és erényeiket. És mert hamar megértette a közös gazdálkodás határtalan lehetőségeit, ezért vált szenvedélyes ügyévé a szövetkezet. Mindent annak rendel alá, talán még barátságait, hivatalos kapcsolatait is csupán azért ápolja, hogy a szövetkezetnek haszna legyen belőle.

Az orvos szerint képtelenség az ő elkopott szervezetével azt a munkát elvégezni; ő azonban végzi tizennégy esztendeje, s barátai csak attól félnek, össze ne roskadjon helyrehozhatatlanul, ha egyszer mégis nyugalomba kell vonulnia. Hiszen ötvenhét éves, más ilyenkor már öregember. Ő szinte semmit sem változott tíz esztendő alatt, amióta ismerem. Ma is ugyanaz a már-már fanatikus tűz lobog ezen a különös, szenvedélyes arcon: csak a haja deresedik.

Sokan mondják rá, hogy „ügyes" ember. De mit jelent ez a hátsó gondolatokat, féltékenységet, irigységet takaró vélemény? Mi is jellemzi az „ügyes" embereket? – Jól helyezkednek, magasabb rangúak kegyét, barátságát keresik, fölfelé hajlonganak, lefelé taposnak. Ő? Minden rendű, rangú emberrel egyformán egyenes, önérzetes. Igen, gyakran nyers, érdes. Véleményét nem rejti véka alá.

„Ügyes" ember? Lehet ezt mondani arra, aki nemcsak a tsz egy-egy tagját dorgálja meg apai szigorral, ha lustálkodik, ha kimaradozik, ha hanyag, de illendő viselkedésre inti az autóval érkező ismeretlent is, aki kucsmásan lép be az irodába, és bemutatkozás nélkül huppan le a székre, kezdené kedélyesen, fölényesen a beszélgetést: „No, hát mi újság maguknál?" – Ő ezt az embert kiküldi az irodából, jöjjön be kopogva, fődő nélkül, tisztességesen! És hiába magyarázza az elképedt vendég: „De ember, hiszen én vagyok az új megyei titkár!" – azért ő ragaszkodik hozzá, hogy adják meg – nem neki, de – a munkahelynek kijáró tiszteletet és megbecsülést!

Vajon „ügyes" embernek nevezendő az, aki miniszternek is szépítgetés nélkül mondja el a véleményét?

Igaz, sokan megnehezteltek már rá őszinteségéért, de akiben van bölcsesség, az még mindig barátjává fogadta. Mint az a kucsmával beállító új titkár is. És a miniszter is. És a volt módos középparaszt is, a nagy mahomet ember, aki talán mézesmázas, hízelgő szavakat hallott volna szívesebben.

„Ügyes" ember? Nem; tehetséges ember, egy nagy ügy szenvedélyes úttörője, apostola, kiváló szakértő, teremtő ember. De aki munkája értékével is tisztában van.

Tíz éve, megismerkedésünk kezdetén heteket is eltöltöttem náluk, írtam is róluk vagy száz oldalnyi karcolatot. Aztán regényt terveztem, de rájöttem, hogy ő írhatja meg életét a leghitelesebben – kitűnő elbeszélő –, őt biztatom évek óta.

A puszta kultúrtermében találom meg. A széksorokban vagy harminc ember, férfiak, nők, az érsekvadkerti tsz-ből jöttek tapasztalatcserére. Ő pedig beszél nekik a szövetkezetről, munkájukról, minden féltés nélkül kiteregetve módszereiket. Hadd idézzek a rögtönzött bevezetőből:

– A máktermesztés nálunk már hagyományos. Sok pénzt ad, és a munkája máskor van, mint a többié... A területünk 1386 hold szántó, erre van 406 szarvasmarha, 1300 juh, 1200–1300 hízó sertés... Egy tagra tizenhat hold jut, de alig van növénytermesztőnk, a többség állatgondozó... Amit csak lehet, gépesítünk, van tizenkét traktorunk... Ennyi állatnak persze takarmány kell. Nekiálltunk hát kísérletezni, mi fizet jobban. Kitűnőnek bizonyult a cirok; olyan földbe vetettük el, ahol öt éve semmi se termett nekünk, s lett rajta tizenkét mázsa... Az idén nyolcfajta cirokkísérletünk volt, hármat kiválasztottunk belőle, valamivel jobb földben huszonnégy mázsás átlagot adott, de jó talajon hoz negyven mázsát is!... Holdanként igen kevés a vetőmagszükséglet, és ez is fontos: mindössze négy-öt kiló!... Az állatállományt még sűríteni akarjuk, ezért szeretnénk több takarmányt termelni. Évente hatvan vagon az abrakszükségletünk, az egészet magunk kívánjuk előállítani... Az idén négyszáz ölön kipróbáltunk egy özön nevű, Afrikából való magot is. Tizennyolc százalék a fehérjeés harminchárom az olajtartalma, kitűnő abrak a sertésnek!... Jövőre már hét holdon vetünk özönt!... Tizen-

négy év alatt minden ajánlott módszert, kísérletet kipróbáltunk, s mindent, ami nekünk eszünkbe jutott!... Hét éve csak igazolt, ellenőrzött munkaegységre fizetünk... De fizetünk minden hónapban a teljesített munkaegységre harmincöt forint előleget.

Hangosan sziszegnek, hitetlenkednek az érsekvadkertiek. Nem akarják, nem merik elhinni, amit hallanak. „Bár nálunk is így lenne!"

– Mindjárt megnézik a gazdaságunkat, és mindent ellenőrizhetnek, utánaszámolhatnak. Látni fogják például a sertéshizlaló telepünket. Befogadóképessége hatszáz darab. Egyetlen gondozó kezeli, és naponta dolgozik öt-hat órát... A juhász is háromszor annyi birkát kezel nálunk, mint máshol... A sertéshizlalót magunk építettük, egy szál kőművesünk néhány tag segítségével... Évekig figyeltem, mit csinál a kanászunk, a régi, elavult hizlalóban, és azt láttam, hogy húszat is lép, amíg egy lépése hasznos. Az új hizlalóban minden mozdulatot kiszámítottunk.

Újat próbálni!

Ő maga megtervezte az egész sertéstelepet, mindenre kiterjedő gondossággal, alapossággal, leleményességgel. Külön megtervezte az ajtók zárószerkezetét, az ételszéthordó fémlemez csillét, a szennyvíz elvezetését stb. Mert saját tervük szerint építették fel a hatszáz sertésre méretezett hizlaldát, de az olyan, hogy a gazdálkodáshoz igazán értő, magas rangú vendég, amikor mindent megszemlélt, jóleső, elégedett mosollyal mondta:

– Hát igen... ide kellene elküldeni a tervező mérnökeinket... Tanulni, természetesen!

A sertéshizlalás adja a Virágzó fél jövedelmét!

Kelet-Németországban van egy szövetkezet, mellyel a Virágzó baráti kapcsolatban áll. Legutóbbi látogatásáról az elnök egy remek, gyors és igen olcsó építkezési móddal tért haza. Mindjárt ki is próbálta. S ezzel a módszerrel elkészült az új javítóműhelyük és egy műhelycsarnokszerű nagy épület tizenöt traktor befogadására. De tovább tervez ez az ember; az egész garázs előtti térség fölé tetőt húznak, hogy a szövetkezet valamennyi munkagépe, szerszáma védett helyen legyen.

„Ügyes" ember? Ravasz ember? Jó kereskedő?

Miért? Máshol talán tilos mindezt megcsinálni? Élni az állam adta, biztosította lehetőséggel, kedvezménnyel?

Amit terjeszteni kellene

Kossuth-díjas, országgyűlési képviselő, a Termelőszövetkezeti Tanács tagja, különféle helyi, járási és megyei bizottságok tagja, értekezletek aktív szereplője. A tsz-iroda két szobájának falait beborítja a tizenöt oklevél és hat zászló, országos versenyek első helyezési eredményeiért kapták.

Minden közéleti ember ismeri a járásban, a megyén. És ismerik az ország vezetői is. De meggyőződésem, hogy nem becsülik értéke szerint, mert nem terjesztik, tanítják a módszereit, amire pedig oly nagy szükség volna. Ebben az országban 1400 gyenge tsz van, a többi közepes, és egyelőre kevés a jó, s még kevesebb a kiemelkedő, közös gazdaság. És itt van egy ember, az általa nevelt, tanított vezetőséggel, a közös munkában összeszokott, szinte eggyé vált taggsággal. Egy ember, aki bebizonyította, 350 holdon, hogy minden évben biztosítható 50 forintos munkaegység. Aztán bizonyított 800 holdon, és most 1400 holdon is meglesz az

50 forint! De azt is bevallja; nemegyszer oszthattak volna 50 forintnál is többet! Olyan években azonban inkább terven felül is építkeznek, bővítenek, modernizálnak.

Hogyan csinálja? Ez az, amit tanítani, terjeszteni kellene minden eszközzel.

Miért nem íratták már meg a magyar mezőgazdaság irányítói azt a könyvet, amely összegyűjtené és minden szövetkezeti vezető számára elérhetővé, elsajátíthatóvá tenné ezeket a kitűnő módszereket, ötleteket?

És ha már ő maga olyan nehezen válna meg a szövetkezetétől (pedig már rég rá kellett volna bízni egy járást, egy megyét, mit tudna ott produkálni!) – miért nem változtatták tanszövetkezetté a battyánpusztai Virágzót, hogy például állandóan ott tanulna körülötte tíz-húsz szövetkezeti elnök, vagy az elnökségre kiszemelt ember néhány hétig? Aki egyszer látta azt a gazdaságot, s bepillanthatott, hogyan él a Virágzó, feltétlenül nagy hasznát veszi a saját szövetkezetében!

Nem igaz, hogy azok a módszerek az ő egyéniségéhez szabottak, máshol megvalósíthatatlanok! Nem igaz, hogy valami különös adottság, valami bűvös varázslat eredménye a virágzó Virágzó! Nem – a közös gazdálkodást szenvedélyesen szerető tehetséges ember, a melléje felnőtt vezetőcsoport és a szorgalmasan dolgozó parasztok társulása; ez a Virágzó minden titkának nyitja!

És miért van egy ilyen ember körül ez a fintorgó, kétkedő, gyanakvó légkör? Miért félünk értéke szerint becsülni, szeretni az ilyen kiváló szervező-vezetőt? A valóban tehetséges vezetők népszerűségétől, módszereik elterjesztésétől csak a tehetségtelenek félnek. De hát a közös gazdálkodás sorsa, a szocializmus nem egyes emberek magánügye, hanem a sokmilliós parasztság, egy tízmilliós nép érdeke.

MOLDOVA GYÖRGY

A BIZTOSÍTÓ EMBEREI

Történt a múltkor, hogy egy kocsmában a következő beszélgetést hallottam:

– Képzeld, a sógoroméknál havas eső esett, begyulladt a kémény, és leégett az egész ház.

– Legalább biztosítva volt?

– Igen, de a Biztosító nem fizetett.

– Hogyhogy?

– Azt mondták, ők csak hó és eső ellen biztosították a házat, a havas eső ellen nem. Mivel pedig a kárt havas eső okozta, nem adtak egy fillért sem.

Ez a legenda olyan szellemes volt és olyan rosszindulatú, hogy érdeklődést és rokonszenvet keltett bennem minden rendű-rangú biztosítás iránt. Elővettem a blokkomat, és – bár a külvárosi kocsmákban mindent szeretnek, kivéve, ha valaki jegyezgeti a törzsvendégek párbeszédeit – felírtam magamnak:

„Havas eső – holnap elmenni a Biztosítóhoz."

Az Állami Biztosító központja, Budapest, Kálvin tér 1.

– Tudjuk, sokan még mindig úgy képzelik el a Biztosító munkáját, hogy ülünk egy nagy terem közepén, és különféle trükkökön törjük a fejünket, melyekkel el lehetne kerülni a kártérítések kifizetését. Nem, nem vagyunk angyalok, az angyaloknak nem kell tervet teljesíteniök, és nincsenek nyereségbefizetésre kötelezve, de higgye el, minden

esetben segíteni akarunk, és csak akkor nem fizetünk, ha csalás vagy szabálysértés bizonyosodik be.

Ha nem hiszi, ne legyen udvarias, nézzen meg mindent a gyakorlatban. Bármit akar látni, bárkivel akar beszélni, lehetővé tesszük, csak egyre kérjük: minden szót, amit leír, mérlegeljen legjobb lelkiismerete szerint, mert nekünk használni nagyon nehéz, de ártani könnyű. A Biztosító alaptőkéje nem a pénz, hanem a bizalom, és ez a világ legkönnyebben devalválható értéke.

A biztosítás a társadalomban élő ember negyedik szükséglete, az étel-ital, ruházat, a lakás után kellene következnie, mint az élet megszerzett kereteinek védelme, de valljuk be, nálunk a biztosítás még nem jutott el idáig.

A Biztosítónak nehezebb a dolga, mert a közértbe, a Ruházati Boltba, a Lakáshivatalba vagy az OTP-be az emberek elmennek maguktól, de a Biztosítónak fel kell őket keresni a lakásukon. Ráadásul nem megfogható dolgokat kínál nekik: kenyeret vagy nadrágot, hanem egy elméleti lehetőséget, védelmet egy esetleges bajban, márpedig az emberek semmiféle formában sem szeretnek a bajra gondolni.

A biztosítási kultúra mégis terjed Magyarországon, és ez mindenekelőtt a szakemberek munkájának köszönhető. Az Állami Biztosítót nem lepték el törtetők és karrieristák, legyünk őszinték, 1949 óta nem nagy „bóni" a Biztosítóhoz kerülni, nincsenek mellékesek, hosszú külföldi kiküldetések, de még kis ügyeskedések sem.

Nálunk törzsgárda dolgozik, talán sehol, az ország egyetlen vállalatnál sem talál annyi húsz-huszonöt-harmincéves gyakorlattal rendelkező szakembert, mint nálunk. Ezek az emberek el tudtak volna helyezkedni más, jobban dotált állásokban is, de egyszerűen szeretik a biztosító szakmát.

Ennyi elég is legyen. Kivel akar beszélni először?
– Valakivel a legrégibb biztosítók közül.

Az öreg férfi barna csíkos, kék ruhát visel, fekete, kötött nyakkendőt, kerek orrú, régimódi cipőt. Szempillái már kihulltak, fényesre száradt bőrű keze folyton remeg, bárhogy is igyekszik uralkodni rajta, a feketekávéból néhány csepp a zakójára hull.

– Mindenekelőtt arra kérem, hogy személy szerint ne írja ki a nevemet, és általában szeretném, ha kerülné a neveket. Beszélgetés közben felmerülhetnek olyan nevek és dolgok, melyeknek megoldását inkább a feledésre kell bíznunk, mint a magyarázatra.

Erdélyben születtem, apám tímársegéd volt, még a tizenkettedik évemet sem töltöttem be, mikor meghalt, anyámat akkor vesztettem el, mikor első kereskedelmibe jártam. Tanítványokból éltem. 1911-ben érettségiztem a kolozsvári kereskedelmiben, ugyanabban az évben jöttem fel Pestre, és egy újsághirdetés nyomán beléptem gyakornoknak az Adria Biztosítóhoz. Ötvenöt éve foglalkozom biztosítással.

Mikor a szakmát kezdtem, még dühöngött a biztosítási szabad verseny, legalább száz kisebb-nagyobb biztosító működött Magyarországon. A biztosító vállalatok tisztviselői a magántisztviselők legrosszabbul fizetett kategóriájába tartoztak, húsz-huszonöt százalékkal kerestek kevesebbet, mint a bankosok. Fizetésüket úgy egészítették ki, hogy nyolctól háromig bent dolgoztak a hivatalban, aztán kimentek Pest környéki falvakba biztosítást kötni. A társaságok ebbe beleegyeztek, sőt a vasárnapi szervező munkát legtöbb helyen kötelező erővel elő is írták.

Az ügynökök jobban kerestek, főleg azok, akik meg-

felelő nexusban álltak a nagyvállalatokkal, mert a gyárak biztosítása hozta a legtöbb jutalékot. Temesvári, a Foncière ügynöke összehozta az évi százötvenezer pengőt, de nem sokkal maradt mögötte még néhány nagy cápa, például báró Dőry.

Milyen módszerekkel dolgoztak a régi ügynökök? Nos, uram, meg kell mondani, a biztosítási ügynökök sohasem voltak kaszinótagok. Kvóta szerint kellett szállítaniuk a biztosítási ajánlatokat, hogy minél vastagabb legyen a csomó, néha kimentek a temetőbe, és a fejfákról írták le a neveket.

A biztosító társaságok 1925-ben léptek kartellbe, addig nem tartották tiszteletben egymás vadászterületeit. Nem számított ritka esetnek, hogy a biztosító kidoboltatta a faluban: huszonöt százalékkal olcsóbban köt szerződést, mint az a társaság, mely eddig biztosította a falu lakosait. A paraszt azt hitte, jól jár, megkötötte az új biztosítást, nem tudta, hogy a régit is fizetnie kell, akadt olyan szerencsétlen, aki három-négy helyen is biztosítva volt.

Ha nem fizetett, a biztosító irgalmatlanul beperelte. Általában alapelvnek számított, hogy a biztosító addig perel, amíg perlési lehetőség van. Mivel az ügyféllel szemben ő volt a tőkeerős, legtöbbször akkor is elért valamiféle kedvező egyezséget, ha igazság szerint vesztésre állt.

Persze, az ügyfelek között is akadt éppen elég, aki tudta, melyik felén van a kenyér megkenve vajjal. Sok zsindelyes tető került úgy cserép alá, hogy a biztosító fizette, emlékszem dunántúli községekre, ahol olyan gyakran fordultak elő öngyújtogatásból származó házleégések, hogy a biztosító ezeken a helyeken inkább nem kötött szerződést.

1929–30-ban a nagy gazdasági válság idején viszont a hamis bolti károk szaporodtak el. Hadd említsem meg

Zucker üvegkereskedőt az Akácfa utcából, akit a szakmában „Örökmécses"-nek neveztek, mert mindig égett, vagy nyolcszor fizettette ki velünk a raktárkészletét.

De meg kell mondani, a felsorolt példák ellenére a biztosítás sohasem volt szélhámosság, többségében korrekt üzletek születtek. Például hasonlíthatatlanul több hamis csőd fordult elő, mint biztosítási csalás. Zucker, az örökmécses még a cipőzsinórját sem köthette meg az Ankerközi Földeák kereskedőnek, aki valahányszor egy lánya férjhez ment, úgy teremtette elő a hozományt, hogy hamis csődbe vonult.

A magyar biztosítás sok nagy egyéniségét ismertem személyesen. Pólya Jakabot, a Generali igazgatóját, a munkabírás valódi kolosszusát, azt mondták róla: még vécére se megy ki, mert sajnálja az időt, inkább kiizzadja. Az Első Magyarnál a Balabán-dinasztiát: Balabán Adolfot, Balabán Józsefet, Balabán Imrét. Mégis, ha azt kérdezi tőlem: találtam-e köztük olyan embert, akit minden vonatkozásban példaképemnek tekintettem volna, nemmel kellene válaszolnom.

Dávid Sándor, a Generali tűzbiztosító osztályának vezetője, akinek később a helyére léptem, zseniálisan tudta a szakmát, de hiányzott belőle a szociális érzék, másik elődömről, Rada Dezsőről ugyanezt mondhatom. Kun Károly, az egyik nagy biztosítási vállalat igazgatója látszólag szociális elveket hangoztatott, de gyakran kiderült, hogy a saját hasznára. 1949-ben kiment látogató útlevéllel Bécsbe, és nem tért vissza, az Adria Biztosító anyavállalata Kanadába küldte egy leányvállalat vezetésére.

Nálam ez a két szempont: biztosítás és szociális érzék sohasem vált külön.

1912-ben én vezettem a párt „Corvinia" elnevezésű biztosítóját. A „Corvinia" a népbiztosítást akarta elterjeszteni

a „Prévoyance Sociale" belga szociáldemokrata biztosító módszereihez hasonlóan. A jövedelemből a biztosított munkások részére különféle szolgáltatásokat próbáltunk juttatni. 1936–37-ben Imrédyék megtámadták a „Corviniát", felmondatták a fővárossal a kölcsönt, és a „Corviniát" fel kellett számolnunk.

A párttal nem ez volt az egyetlen kapcsolatom, bár meg kell mondanom, hogy a pártvezetőséggel és irányvonalával soha nem értettem egyet. Amíg Mónus Illés határozta meg a párt hivatalos ideológiáját, mindvégig idejétmúlt német módszerekkel dolgoztak, Bibliájuknak legjobb esetben Kautsky Marx magyarázatait tekintették, a III. Internacionáléról hallani sem akartak, Lenint is lenézték. Mindenhova szakszervezeti embereket ültettek be, jól fizetett alkalmazottakat, akiknek érdekükben állt minél tovább fenntartani a status quót, mindenre gondoltak, kivéve a valódi osztályharcot. Jellemzésül elég legyen annyi, hogy még a bécsi ausztromarxisták is lenézték a mi pártunkat.

1919-től 1926-ig gyakran jártam Bécsbe, ugyanis leendő második feleségem kommunista múlt miatt emigrációba kényszerült. Sokszor felmerült bennem a gondolat, hogy talán a kommunisták útját kellene választanom, de azt hittem, hogy azt a munkát, amit el kell végeznem, a szociáldemokratáknál is meg tudom tenni.

A felszabadulás után Móricz Istvánt, a Generali Biztosító igazgatóját az igazoló bizottság állásvesztésre ítélte, az alkalmazottak engem kértek fel az ügyek vitelére, kinevezésemhez később a Trieszti Biztosító központja is hozzájárult, a Generali ugyanis az ő érdekeltségükbe tartozott.

1946-tól 1948. július elsejéig fizetés nélküli szabadságot vettem ki a Biztosítótól, mert a kormány a kereskedelmi államtitkár posztjára nevezett ki. 1948. július elsején harmadmagammal: Bálint Elemérrel, aki a pénzügyminiszté-

rium Biztosítási Hatóságát képviselte és Balabán Györggyel egyetemben megbíztak, hogy készítsem elő a szakma államosítását.

1949. május ötödikén jelent meg a *Magyar Közlöny*-ben a pénzügyminisztérium közleménye, mely létrehozta az Állami Biztosító Nemzeti Vállalatot, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, a Gazdák Biztosító Szövetkezete, a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság biztosítási állományaiból. Még ugyanebben az évben kétszáz helyi biztosítóegyletet vettünk át, 1950-ben az ÁB-hez kerültek az olasz biztosítók magyar leányvállalatai, majd 1952-ben a Szovjetunió is ránk ruházta magyarországi biztosító érdekeltségeit, azóta az ÁB monopolhelyzetet élvez. Az államosítás utáni évben ötvenmillió volt a bevételünk, azóta ez az összeg több mint hússzorosára növekedett.

Az Állami Biztosító helyettes vezérigazgatójának neveztek ki, emellett tovább tevékenykedtem a szociáldemokrata pártban, a két munkáspárt egyesülésénél én vezettem a közös gazdasági előkészítő bizottságot.

1950-ben tartóztattak le mint a „jobboldali szocdem vezetők összeesküvésének" részesét. Kémkedésért és még isten tudja, milyen bűnökért tizenöt évre ítéltek. 1950. július 7-től egészen októberig magánzárkában tartottak, aztán Vácra kerültem, majd a Gyűjtőfogházba. Dolgoztam könyvkötőként, kőműveseknél, legtovább a Gyűjtőben berendezett játékgyárban. Ide vonták össze majdnem mindegyik lefogott szocdemet, én a műanyagrugós játékdömpereket esztergáltam.

Lakásomat elvették a bútorokkal együtt, vejemet elküldték az állásából, feleségemet nem telepítették ki, mert akkor már betegeskedett. 1953 decemberében először kaptunk a Gyűjtőben levelezőlapot, írtam a feleségemnek, de a be-

szélőre nem ő jött be, hanem az első házasságomból származó leányom.

– És a Böske néni? – kérdeztem tőle.

– Meghalt.

– Az nem lehet.

Szakasits Antal állt mellettem, a felesége hallotta, hogy miről beszélünk, bólintott:

– De igen, Böske meghalt.

Az öreg férfi pillátlan fényes szeméből folynak a könnyek:

– Akkor összeomlott minden.

Hallgattunk, csak találomra kérdezek valamit, hogy eltérítsem a gondolatait:

– Mikor jött ki?

– 1955-ben, öt év után.

– Mennyi kártérítést kapott?

– Százharmincezer forintot. Megkérdezték, hol akarok dolgozni. Kérdéssel válaszoltam: visszakaphatom a régi állásomat a Biztosítónál? Nem. Akkor köszönöm, megyek nyugdíjba. 1912 forintot kapok, a szabályszerű kulcs szerint: utolsó évi fizetés ötven százaléka, plusz az 1945 utáni évenként egy százalék nyugdíjkiegészítés. A börtönben töltött éveket szolgálati éveknek számították. A biztosításhoz még annyi kapocs fűz, hogy dolgozok a *Biztosítási Szemlé*-ben és biztosítástörténeti tanulmányokat írok. És ennyi az egész.

– Ha lehet ilyet kérdezni: mit gondol, milyen az életének egyenlege?

– Egyenleg? Mondjam azt, hogy elrontottam az életemet? Nem volna igaz. Nem maradt bennem semmi személyileg ki nem élt ambíció, biztosító voltam és munkásmozgalmi ember.

– És ezután?

– Szeretnék megnézni két budapesti fiókot: egy belvárosit és egy peremkerületit.

Állami Biztosító V. kerületi fiókja, Budapest, Kossuth Lajos tér.

– Az összes budapesti kerület közül nekünk a legmagasabb a bevételi tervünk, mintegy harmincmillió forintot tesz ki. Jellemzésül megemlítem, hogy az utánunk következő valahol tizenötmillió körül jár.

A szocialista szektorból körülbelül nyolcmillió származik, túlnyomórészt szövetkezetek vagyonbiztosításaiból, sportköröktől, valamint néhány közlekedési vállalat, például a Mahart befizetéseiből, melyek maguk fedezik szolgálatban levő dolgozóik biztosításának költségeit.

Legfontosabb magánbiztosítási területünk: az ötödik kerülethez tartozó tizenkilenc és fél ezer lakás, ennek 64,7 százalékát beszerveztük. Megint egy összehasonlító adat: a XVII. kerület telítettsége nem éri el a tizenhárom százalékot sem.

Életbiztosításból ötmillió körül jár a bevételünk. Érdemes megemlíteni, hogy a hajdan legklasszikusabb biztosítási forma: a nagyéletbiztosítás erősen hanyatlik, mindössze 1,8 milliót forgalmazott. A nagyéletbiztosítás – véleményem szerint – tovább sorvad majd, és el is tűnik azokkal a társadalmi rétegekkel együtt, melyek számára egyedül ez a kötvény jelentette az öregkor biztonságát.

Életbiztosításban alapvető ágazatunk: a csoportos üzemi biztosítás. Kerületünkben húsz impex vállalat, tizenkét minisztérium és száznál több kisebb-nagyobb üzem működik, az üzemeknek, sajnos, csak a központjai, melyek biztosítási

szempontból nehezebben szervezhetők, mint például egy gyár vagy más hasonló nagyobb telephely.

Ezeket a biztosítási ágazatokat azonban bármelyik másik fiókunkban is megtalálhatja, hadd ejtsek szót inkább néhány speciális munkaterületünkről.

Budapesti szinten mi intézzük az utasbaleset- és pogygyászbiztosítást, a vasúti jegyekre ragasztott párfilléres bélyegtől a Mahart, az Ibusz és a Malév legbonyolultabb szolgáltatásáig. Bár ebben az évben a csehszlovák határ lezárása, a száj- és körömfájás, az árvíz mind gátolta a közlekedést, mintegy tíz és fél millióra teljesítettük a tervünket, felbontva: másfél milliót vettünk be árupoggyász-, kilencmilliót utasbiztosításból.

A sajtóban már évek óta téma, hogy miért ragasztják rá a vasúti pénztárosok önhatalmúlag a biztosítási bélyeget a jegyre, miért nem kérdezik meg az utast, hogy igényli-e? Legyen szabad megjegyeznem, hogy mi mindegyik vasúti szerencsétlenség áldozatai után kifizettük a biztosításban meghatározott kártérítést, és még senki sem utasította vissza azzal, hogy az ő hozzátartozója biztosítás nélkül váltotta meg a jegyét.

Másik érdekes munkaterületünk: az egyházi biztosítás. Budapesti szinten mi foglalkozunk minden egyházi intézménnyel, országosan is hozzánk tartozik a római katolikus, református és izraelita felekezet, valamint a tíz szabadegyház közül három: az ádventista, az őskeresztény és a metodista.

Tessék, ha érdekli doktor Schwarz-Eggenhoffer Artúr apostoli kormányzó 1965. február 11-én kelt pásztorlevele, melyben a biztosítás megkötésére szólítja fel a katolikus papokat. A tűz nagyobb veszélyt jelent, mint régen, mert most általában nincs pénz pótolni a leégett templomokat.

A biztosítási díjat az egyházközség fedezi a saját költség-

vetéséből. Általában két szerződést szoktunk kötni: a pap háztartási biztosítását és a templom tűzbiztosítását. A tűzbiztosítás nemcsak a tűzkárok megtérítését jelenti, de magában foglal más szolgáltatásokat is, például ha valaki elcsúszik a templom síkos kövein, és eltöri a lábát, az egyházközség helyett a Biztosító fizet.

A biztosítási díjtételek templomoknál a következők, mindenütt száz forint értékre kivetítve:

I. Keménytetős épületeknél 28 fillér,

II. fazsindelyes épületeknél 84 fillér,

III. nádtetős épületeknél 2 forint.

Természetesen az egyházközség maga határozza meg, hogy milyen összegre kívánja biztosítani a templomát, az nincs kötelező arányban a templom értékével.

– A Bazilika mennyire van biztosítva?

– Ötezer forintot fizettek be, ez tizenöt millióra biztosít, a valódi értéknek mintegy huszonöt százalékára, az Egyházügyi Hivatal adott még hozzá tizenötezer forintot.

Külön foglalkozunk a harangok biztosításával. A díjtételek itt is különbözőek, mindenekelőtt a harang korától függenek. Ha a harang egytől negyvenéves, ezer forint értékre két forint kilencven fillér díj fizetendő, hatvan éven felüli harangnál viszont már nyolc forint. Az sem közömbös, hogy forgatták-e a harangot, azaz kevésbé lekopott oldalára állították, első forgatás után húsz százalék, a második után ötven százalék, a harmadik után száz százalék pótdíjat számítunk fel. Mi érdekli még?

– Mennyi lesz a fiók egész évi kifizetése?

– Nagyon jó a kárhányadunk, mintegy hét-nyolc milliót fogunk kifizetni.

– Ez, ha jól számolom, a bevételnek harmadrésze sincs. A biztosítás tehát jó üzlet az államnak?

– Megy vidékre is?

– Igen.
– Majd ott kérdezze meg.
– Valamit mondjon magáról.
– Harminckét éve vagyok biztosító, felszabadulás előtt az Adria Biztosítónál dolgoztam.
– Mennyi a fizetése?
– 2650 plusz 520 forint korpótlék, ehhez jön még a maximum 40 százalékos prémium.

Állami Biztosító XV. kerületi fiókja, Budapest – Rákospalota.
– Melyik a legnagyobb ügyfelük?
– A kerületi „Béke" Tsz.
– Mennyit fizet évenként?
– A T. Á. V. (termelőszövetkezetek általános vagyonbiztosítása) keretében évi 376 ezer forintot.
– És maguk mennyit fizetnek ki neki?
– Évek óta csak az a kérdés, hogy a befizetett összegnek a háromszorosát vagy a négyszeresét. Idén november elsejéig hétszázezer forintot kaptak tőlünk: először a Szilas patak öntötte el a földjeiket, aztán a jég verte el a salátát, és nehogy valami kimaradjon, beütött az állatkár is.
– Még melyik biztosítási ágazatok járnak ráfizetéssel?
– Nagyjából azok, melyek országos szinten is ráfizetésesek, a tsz-en kívül például a tanulóbiztosítás. A háború előtt nem is létezett hasonló, de mi úgy hisszük, ez a ráfizetés hasznos befektetés, gyerekkortól megteremti az ember és a Biztosító kapcsolatát.

Másik ilyen terület az autó casco biztosítás, nem tudom egész pontosan, de talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom, hogy száz forint befizetésre legalább százötven forint kártérítés esik. Bár a biztosításban nem kerülhető el

bizonyos eszmei méltánytalanság, például a szabolcsi jégvert almákat a Gellérthegy tetején lakó hivatalnok által befizetett biztosítási díjból térítjük meg, de a cascónál nem erről van szó. Nekem úgy tűnik, mintha az állam éppen azokat részesítené dotációban, akik különben is a legtöbbet keresnek. Úgy hallom azonban, hogy új casco-szabályzatot dolgoznak ki.

– Milyen a kapcsolatuk az ügyfelekkel? Gyakoriak a vitás ügyek?

– Sokszor szeretnének pénzt kapni tőlünk leszakadt csillárokért, szekrényben összetört edényekért, próbáljuk meggyőzni ügyfeleinket, példákat sorolunk fel, mire terjed ki a biztosítás, mire nem, sajnos, csekély sikerrel. Azt mindenki megérti, hogy a mások kárigénye miért lehetetlen, de hogy az övé miért, azt nem hajlandó felfogni.

Persze, nemegyszer kerülünk szembe szándékos csalással is.

Egy falusi öregasszony vendégként tartózkodott a lányánál, váratlanul meghal, a lány azt írja a kárjelentőben, hogy állandóan nála lakott, mert így az öregasszonyra is vonatkozik a háztartási biztosítás, és kapna érte háromezer forintot.

Egyik orvosunkat felhívja az egyik kollégája: kedves öregem, elutazok, már kint is vagyok a pályaudvaron, tegyél meg nekem egy szívességet. Délelőtt levettem egy Sárfi nevű embernek a körmét, intézd el a formaságokat, hogy megkaphassa a Biztosítótól a háromszáz forintot. Egy év múlva derült ki, hogy Sárfi maga telefonált.

De ezeknél nehezebbek azok az ügyek, mikor a lelkiismeretünk ellentétbe kerül a biztosítási jogszabályokkal.

A Vegyiműveket Szerelő Vállalat egyik fiatal munkását baleseti halál érte, mivel a CSÉB-ben biztosítva volt, harmincezer forint járt a hozzátartozóinak. Igen ám, de kinek

fizessünk? A szülők valaha lent éltek Szabolcsban, de még tíz évvel ezelőtt elváltak, az apa ott maradt a faluban, az anya fiával és lányával együtt feljött Pestre. A férfi egy fillér tartásdíjat sem adott, azzal fenyegetőzött, ha az asszony pert indít, ő magának követeli a fiút, így az asszony egyedül nevelte-taníttatta a gyereket. A biztosítási szabályzat szerint viszont a két szülőnek egyforma arányban kell részesedni a fiú utáni harmincezer forintból.

Ebbe én sehogy se tudtam beletörődni. A férfinak lent Szabolcsban gurult a kocsija, ráadásul a fiú nem érdekelte, még a temetésére se jött fel, az asszony pedig üzletlakásban lakik, legalább a másik gyerek sorsán lehetne javítani ezzel a pénzzel.

Mit csináljak? Egyelőre visszatartottam a pénzt, kértem az asszonyt, ne sürgesse a központban, mert akkor megosztva kell kifizetnem, bízza rám a dolgot. Elmentem a közjegyzőhöz, és írattam vele egy levelet, melyben az apa lemond a kártérítésről, persze óvatosan kellett fogalmazni, el kellett kerülni az összeg megemlítését, hiszen ha megtudja, hogy tizenötezer forintról van szó, biztosan ragaszkodni fog a jogaihoz.

A levelet aláírásra leküldtem a szabolcsi faluba, de nem az apa kezéhez, hanem a tanácselnökhöz, egy kísérőlevélben feltártam a helyzetet. A tanácselnök behívatta a férfit, legorombította, amiért még a temetésre se ment fel, közben csak úgy mellékesen aláíratta vele a lemondást, hogy az asszonynak legalább a temetés költségei térülienek meg.

Így lehetett kifizetni az asszonynak a teljes harmincezer forintot.

– Milyen érzés Rákospalotán biztosítónak lenni?

– Bent lakom a Nyugatinál, mégis szívesebben dolgozom itt, mint egy belső kerületben. Az ötvenötös villamos ugyan elég hosszú járat, de legalább jövet-menet elolvasom

az újságot. Közvetlenebb a kapcsolat a tanács vezetőivel, és ami számomra a legfontosabb: egész nap látom az eget.

Ide-oda mászkálok a Biztosító székházában, nézegetem a lépcsőház máriaüvegein az ÁB emblémát, mikor egy kissé borostás, novemberben is kihajtott gallérú inget viselő, szemüveges férfi törtet fölfelé a lépcsőn. Ő az első ember a Biztosítónál, aki nem hord nyakkendőt, természetes, hogy beszélgetésre invitálom.

– K. György biztosítási matematikus vagyok.

– Hogy választotta ezt a szakmát?

– Matematikus számára vonzó ez a tudományág, már Descartes és Leibniz is foglalkozott biztosítási matematikával. A mi családunkat különben is hagyományos szálak kötik mind a biztosításhoz, mind a matematikához, rokonom például doktor Pólya György matematikus, a külföldön élő neves hazánkfia. Nagyapám a Triesztinél dolgozott mint biztosító közgazdász, apám az életbiztosítási osztályon volt aligazgató, az anyám pedig házasságukig kötvényíró.

Apám korai halála után anyám özvegyi nyugdíjból nevelt tovább, egyetemre természetesen nem gondolhattam, 1938. október elsején, érettségim után beléptem a Generali Biztosítóhoz, havi nyolcvan pengős gyakornoki fizetéssel. A minimumra kellett korlátoznom igényeimet, így például csak egyetlen alapvető szórakozást engedhettem meg magamnak: latinul olvastam az egyházatyákat.

– Ki a kedvence?

– Aquinói Szent Tamás.

1947-ben biztosítás-matematikai szakértő lettem, egyetemi végzettség nélkül. Ez ellen feletteseim nem emeltek kifogást egészen 1957-ig, akkor esti egyetemre küldtek, hat év alatt, heti tizenkét órás elfoglaltsággal elvégeztem az alkal-

mazott matematikai szakot. Most is vállalati matematikus vagyok, csak a besorolás változott, főelőadó I. kategóriába tartozom. Előrejutni aligha fogok, nem tartottak méltónak vezető posztra, vallásos vagyok, és nem tettem lakatot a számra.

Gondolkozik, aztán hozzáteszi:

– És azt hiszem, egy kicsit különc is vagyok.

– Mennyi a fizetése?

– 2780 forint plusz huszonkét szolgálati év után 330 forint korpótlék, valamint 960 forint családi pótlék.

– Hány gyermeke van?

– Kilenc.

– Kilenc?

– Kilenc.

– Mekkorák? Mit csinálnak?

– A legnagyobb fiam gépkocsivezetőnek tanult, de kőművesek mellett dolgozik, mert így többet keres. A második, sajnos, asztmatikus természetű, már operálták is, őt kesztyűkészítőnek adtam, a harmadik karosszérialakatos lesz. Három gyermekem általánosba jár, három még nem éri el az iskolaköteles kort.

– Hányan laknak még otthon közülük?

– Nyolcan. Napi négy kiló kenyeret fogyasztanak el.

– Vallásosak?

– Nyolcan a házi fegyelem alá tartoznak, azoknak vasárnap el kell menni templomba, a legnagyobb fiam döntsön maga.

– És a fizetés elég?

– Nem. A toto-lottóhoz járok nyerőszelvényeket ellenőrizni hetenként kétszer, nyolc-tíz órámat köti le, százhúsz forintot kapok. A feleségem otthon szőnyeget sző. Az is segítség, hogy iskolában, vállalatnál, üdülésnél is előnyben részesülnek a gyermekeim.

– Megvan valamelyikükben a családi érzék a matematikához?

– Nincs, nagyobb gyermekeimből hiányzik az intellektuális érdeklődés. Talán az egyik kisfiamból lesz valami hasonló, aki most hatodikba jár, őt érdeklik a számok.

– És a maga intellektuális érdeklődése hol tart?

– Ezerkötetes könyvtáram van otthon. Eredetileg középiskolai tanár szerettem volna lenni, de most már a természetem miatt örülök, hogy nem mentem oda.

– Kit szeret?

– Legjobban Jókait, de Mikszáthot még annál is jobban.

– Mai írók közül kit olvasott?

– Berkesi: *Játék a tisztességgel* című könyvét. Romantikus, de megtartotta az arany középutat.

– Színházban mikor járt utoljára?

– Nem emlékszem pontosan, de két éven belül biztos nem.

– Zene?

– Nem érdekel különösebben.

– És mi érdekelné?

– Utazni szeretnék az országban, de azt már Móra Ferenc megmondta, hogy a hóhér inkább kap szabadjegyet.

Mosolyog:

– Így élek. Azt szoktam mondani tréfálkozva: haladó vagyok, hogy a gyermekeimnek a földön demokrácia jusson, és vallásos, hogy a túlvilágon a mennyországba kerüljenek.

– És most hová?

– Szeretnék lemenni vidéki biztosítókhoz.

– Melyik megyébe?

– Mondjuk, egy szegény megyébe és egy gazdagba: Szabolcsba és Baranyába.

Rákóczi tsz, Kisvárda.

– Szabolcs mindenhová ad fiatal erőt, csak Szabolcsnak nem, a mi tsz-ünkben is ötvenhat év az átlagos kor. És ez a sok öreg ember a semmiből kezdte, indulásnál annyira nem volt még takarmányunk sem, hogy mentünk füvet kaszálni az árokpartra, csak így tudtuk fenntartani a lovakat.

Már egész szépen rendbe jöttünk, a munkaegység ötven forint felett fizetett, jelentkeztek volna a fiatalok is, hiszen kétszer annyit kerestek volna a tsz-ben, mintha Fejér megyében kubikolnak, amellett nem innák el a vonaton a pénzüket, de most már mi válogattunk köztük. Úgy éreztük, megtehetjük, olyan almánk volt, hogy a csodájára jártak, kilónként három forintot terveztünk be érte.

És akkor jött szeptember 11, 1954 júliusa óta nem verte végig akkora jég Szabolcsot, mint ezen a szombati napon. Akkor, az aratás kezdetén jött, egyszerre learatta és kicsépelte a gabonát, most az almát tette tönkre, a mi gyümölcsösünkben sem hagyott ki egyetlen fát sem. Galambtojás nagyságú jég hullott és éles vágású, sarlós jég.

Telefonáltunk a Biztosítóba, kijött a Béla Balázs, elfogadta a jégkárt százszázalékosnak, és azt mondta: mentsük, ami még menthető.

Diákgyerekeket hívattunk ki, azok rázták le a fákról a megmaradt almát, vagonokba rakattuk, és bevittük Nyíregyházára, a konzervgyár vette át tőlünk ipari almának, kilónként hatvan fillérért. Éjjel-nappal dolgoztunk, tudjuk, a jég az egész járás almáját elverte. Kéken 108 holdat, a litkei „Fürst Sándor"-nak kétmilliós a jégkára. Gondoltuk,

nekik is eszükbe jut, hogy felajánlják az almát a konzervgyárnak. Szerencsénk volt, épp az utolsó, a huszonegyedik vagont raktuk be, amikor jött a távirat, a gyártól: nem kell több alma.

– Ép almájuk nem is maradt?

– Fent a dombon egy pártoló tagunk gyümölcsösét elkerülte a jég, az ő almájából maradt 121 láda elfogadható.

– Mennyi bevételre számítottak az almából?

– Egymillió-kétszázezer forintra, de reálisan meg lett volna a másfél millió is.

– És így mennyit kaptak?

– Kétszázezret kaptunk a konzervgyártól, kilencszázezret a Biztosítótól.

– Mennyi lesz a munkaegység?

– Negyvennégy forint körül. Ha a Biztosító nincs, huszonöt százalékkal fizettünk volna kevesebbet.

Egyformán rázódik velünk a Biztosító kocsija, járjuk az egyhangú falvakat. Tiszakanyárt, Mándokot. Néha kiszállunk, bemegyünk a helyi biztosítófiókba. A falon mindenütt ugyanazok a jégvert pirosalmákat ábrázoló fotók, a megbízottak jellegtelen szürke számokat mondanak, csak azért írom fel őket, mert úgy képzelem, megsértődnének, ha észreveszik, hogy nem jegyzek. Ha esetleg valakit érdekelne néhány adat: a mándoki körzeti kirendeltség tizenkét kerületre oszlik, két irodai alkalmazott és két körzetfelügyelő dolgozik náluk, tudni kell továbbá, hogy kicsiny a magánbiztosítási állomány. A megyei központ emberei kísérnek, látni arcukon a házigazda erőfeszítését, hogy valami érdekeset mutassanak a vendégnek.

Az autó reflektorának fénye az útjelző táblára esik: Aranyosapáti, a kísérőim szeme felcsillan:

– Na, most megismerhet egy vérbeli biztosítót. Az itteni körzetfelügyelőnket.

Előreszólnak a sofőrnek:

– Menjünk a Nagy Lacihoz.

A kocsi egy körülkerített, cseréptetős téglaház előtt fékez le, ahogy a homályban ki lehet venni, a falu különb házai közé tartozhat. Egyik kísérőm bemegy, kisvártatva egy félkarú férfival tér vissza, a férfi meglepő ügyesen lakatolja ki a nagy kaput, hogy a kocsi beállhasson az udvarra. Udvariasan, de nem megalázkodva meghajol, megvárja, amíg én nyújtok kezet.

– Nagy László vagyok. Tessék befáradni.

A meleg konyhában két gyerek tanul, az asszony szilvapálinkát tesz az asztalra, azt várom, hogy utána a háttérbe húzódik, de ott marad a férje mellett. Más típusú házasság lehet, mint amilyet hasonló helyeken látni szoktam. Koccintunk, a férfi rám néz, várja a kérdéseket.

– Mióta dolgozik a Biztosítónál?

– 1957 óta.

– Azelőtt?

– A felszabadulás előtt előbb bérletet műveltem, aztán három holdat örököltem egy amerikás rokonomtól, abban dolgoztam.

– Megvan még a föld?

– Igen, csak a tsz-é. Évi huszonöt forint földjáradékot kapok utána.

Újra tölt a pálinkából, mielőtt tovább mondaná:

– A háborúba engem is berángattak, az I. hadsereggel kivittek Oroszországba. 1944-ben a pripetszki mocsaraknál akna találta telibe az árkunkat, az tépte le a bal karomat.

Hazajöttem a faluba, láttam az arcokon, hogy sajnálkoznak rajtam, de azt is gondolják: neked is jobb lett volna, ha az az akna egészen betemet. Én pedig megnősültem,

ezen meg már fel is háborodtak az emberek: miért akarok egy koldusból kettőt csinálni? Megfogadtuk az asszonnyal, hogy mi nem leszünk koldusok.

Beálltam a rakodókhoz, nem kíméltem magam, megfogtam egy nyolcméteres gerenda végét, csak legyen, aki a másik végét viszi, mégis engem túrtak ki először. Ezután kordéval követ szállítottam a Tiszához, levittem, nem mondok sokat, kétszáz vagonnal.

Mikor ez a munka is véget ért, el akartam helyezkedni, de az itteni szervezetek rossz véleményt adtak rólam: ideges ember vagyok, sokat vitatkozom. A feleségem nem bírta, azt mondta, menjünk el a faluból, bárhol a világon könnyebben élnénk, de én nem akartam behúzott farokkal elkullogni. Hányódtam inkább munkáról munkára.

1957 nyarán egy cséplőgéphez kerültem brigádvezetőnek, amíg a többiek ebédeltek, tizennyolc-húsz mázsa terményt egyedül vittem fel, hogy a gép addig se álljon. Akkor jött ki egy ember a Biztosítótól hozzánk balesetbiztosítást kötni. Elbeszélgettem vele, megtetszett a szakma, éppen bővítették a hálózatot, felvettek próbaidőre, aztán végleg.

A biztosítók között az volt a híre a falunak, hogy az Isten se tudná beszervezni. Én egy suskó szatyorral indultam el – aktatáskát nem mertem hordani, mert kinevettek volna vele –, és mára már nyolcvan százalékban beszerveztem a falut. Akkor indult meg igazán az üzlet, mikor megtörtént az első nagy kifizetés, a tsz-ben két fiú összeverekedett, az egyiknek villát vágtak a fejébe, elveszítette a beszélőképességét, tizenkét és fél ezer forintot kapott a Biztosítótól.

– Mi a legfontosabb egy biztosítási szervezőnél?

– Nem szabad félni az idegen kilincsektől, aki nem mer benyitni egy udvarra, mert megijed a kutyáktól, abból sohasem lesz igazi biztosító.

Általában merni kell. Én, ha jövök haza az autóbuszon,

felállok, és azt mondom: elvtársak, ez és ez vagyok, most van egy kis időnk, engedjék meg, hogy ismertessem egy csoportos életbiztosítás előnyeit. Az autóbusz megy, az ajtó be van zárva, végig kell hallgatniuk. De már traktorokat is megállítottam az országúton, megkérdeztem a vezetőt: mondja, barátom, milyen ember maga, nem gondol rá, mi lesz a családjával, ha magát valami baleset éri? Ahogy hazaér, jelentkezzen a gépállomási biztosítónál.

A másik dolog, amit a biztosítási embernek tudni kell: megválasztani a lélektani pillanatot. Ha korán zavarja az ember a polgárt, amíg még nem itta meg a borát, addig nincs hangulata, ha túl későn, már nem tudja aláírni a szerződést.

– Mennyit keres?

– Havi két és fél–háromezer forintot, de szeretnék többet. Három gyermekem van, és mind a három tanul. A Biztosítónál különben sem szeretik az olyan körzetfelügyelőket, akik beérik kétezer forinttal.

– Ez elég sok.

– Az igaz, de nem kétszáztíz órát vagyok talpon egy hónapban, hanem amennyit kell, októberben például háromszáz órát számoltam össze.

Sárba ragadt kis falun megyünk keresztül, már valahol lent a román határszélen.

– Hogy hívják ezt a falut?

– Penészlek.

Kidőlt-bedőlt, ronggyal teletömött ablakú viskók után egy épülő házhoz érünk, kopott, gumicsizmás emberek görnyednek a malterosládákkal, téglaszállító saroglyákkal.

– Ez lesz az új paplak. Talán az első komoly ház a faluban, melyet mostanában építenek.

– A régiből mi lesz? Óvoda?
– Óvoda? Ráhordják az útra, betöltik vele a gödröket.
– Téglával utat tölteni?
– Hol volt abban tégla?! Vályogból verték.
– Ebben a faluban milyen biztosításokat kötöttek?
– Nem sokat, legföljebb, ha néhány legeltetési biztosítást szerveztünk. Az az igazság, hogy a biztosítás nem a fűben nő, mint a dinnye, hanem az általános kultúra függvénye. A mi biztosítónk nem azért nem versenyezhet például a Győr-Sopron megyei biztosító eredményeivel, mert mi lustábbak vagy ügyetlenebbek vagyunk, hanem Szabolcsban esik ezer emberre a legkevesebb rádió, televízió, orvos, azért is a legnehezebb a Biztosító munkája is.

Az Állami Biztosító Baranya megyei központja, Pécs.

Ahogy megérkeztem, azonnal körülfognak a Biztosító mezőgazdasági kárbecslői, valósággal a kezembe kényszerítik a tollat:

– Azt írja meg, hogy mindenekelőtt állatgyógyszerek kellenek: Distocain, Luxoran, Fenozin.
– Mire kellenek ezek a gyógyszerek?
– Májmételykór, bél- és tüdőférgesség ellen. Az idei csapadékos időjárásban elszaporodott a törpe mocsári vízicsiga, ezeknek a baktériumoknak a köztes gazdája, nyájszámra hullottak el a megyében a birkák. És az a legdühítőbb, hogy mindig azt nyilatkozzák: elegendő gyógyszer áll rendelkezésre, csak az állatorvosok nem veszik igénybe. Valójában nincs, és nem is volt gyógyszer, az orvosok rézgáliccal maszekolnak.
– Ezek, amiket itt felsoroltak, biztos bonyolult, nehezen előállítható gyógyszerek.

– Szó sincs róla, az alapanyaguk széntetraklorid, a létező legegyszerűbb vegyület, akár egy konyhában is elő lehetne állítani.

– Akkor miért nincs belőle elég?

A kárbecslők tanácstalanul tárják szét a karjukat.

– Másodszor: miért érdekli magukat ennyire ez a dolog? Én úgy képzelem, hogy inkább a tanácsra és az állategészségügyi szervekre tartozik.

– Mi éppúgy gazdái vagyunk a megye mezőgazdaságának, mint ők, sőt néha mi gyakoroljuk a nagyobb hatást a tsz-ekre, mert végeredményben tőlünk látnak pénzt. Embereink dolgoznak olyan szívvel és olyan kitartóan, mint bármelyik tanácsi vagy egészségügyi funkcionárius. Ha mondjuk, négy hatóság kimegy megnézni egy jégvert lentáblát, általában három derékszögben megkerüli, úgy járja körül, de a Biztosító embere átvág átlósan a sűrűn.

– Kik maguk? Milyen szakképzettséggel rendelkeznek?

– Viszonylag fiatal a társaság, az átlagkor még a negyvenkét évet sem éri el, ami a Biztosítónál nagy szó, ugyanis sok helyen hiányoznak a fiatalabb korosztályok.

Tizenhárman vagyunk megyei kárbecslők, ha az érettségit egy ponttal jelöljük, a felsőfokú technikumot kettővel, az egyetemi végzettséget hárommal és a technikumot négy ponttal, akkor a kárbecslők átlaga: 2,39, vagyis a felsőfokú technikum és az egyetemi végzettség közé esik.

Ugyanakkor nálunk nincs diplomamánia. A diploma sok ember kezében nem a rátermettség és a képzettség bizonyítéka, hanem olyan okirat, amely legalább két és fél ezer forint fizetést biztosít életfogytiglan. Tavaly halt meg egy kárbecslőnk, nyolc diplomás jelentkezett a helyére, de egy megfelelőt sem találtunk köztük, mind olyan életidegen volt, hogy ha nem lenne felírva a címük a személyi igazolványukban, nem találnának haza. Inkább egy fiatal fiút

vettünk fel érettségivel, aki tudott egy csomó hasznos dolgot, például kőművesmesteri képesítéssel is rendelkezett.

– Milyen a kapcsolatuk a tsz-ekkel?

– A megyében a kádercserék, összevonások következtében emelkedett a tsz-ek vezetési nívója. Ez egyrészt megkönnyíti a munkát, mert valósabb kárbecslést tudunk végezni. Mondjuk, egy jégkárnál a biztosító és az agronómus végigmegy a táblán, menet közben nem szólnak egymáshoz, csak írják a tenyerükbe a károsszegeket, a tábla szélén kivágják és egyeztetik, legtöbbször alig van valami eltérés. Másrészt az új, nívósabb vezetés megnehezíti a munkát, többé nem dolgozhatunk ukázokkal, minden esetben érvek kellenek.

A tizenhárom kárbecslő heti harminc munkanapot tölt kint a csoportnál, munkájuk nem korlátozódik a szigorúan vett biztosítási ügyekre. Például lent Baksán új és eredményes baromfitenyésztési módszereket alkalmaztak, a mi kárbecslőink elterjesztették az egész megyében. Másik helyen megtudták, hogy a tsz baromfikat akar vásárolni egy másik tsz-től, ahol korábban baromfivész pusztított, a kárbecslők közbeléptek, közölték, ha létrejön az üzlet, nem fogják megtéríteni az elhullott állatokat.

– Mennyi biztosítási díjat fizetnek be a Baranya megyei tsz-ek, és mennyi kártérítést kapnak?

– Mintegy huszonkét milliót fizetnek, és több mint hatvanmilliót kapnak.

A kifizetéseknél egy súlyos probléma merül fel. A mi számunkra nem létezhet erős vagy gyenge tsz, csak kár, károsult fél és igazság. Mi nem fizethetünk ki azért egy jogosulatlan kárt, mert gyenge tsz-t ért, melynek minden fillérre szüksége van. Mi nem valamilyen részvénytársaság pénzével gazdálkodunk, hanem az államéval, az egész népet károsítanánk meg vele, de túl a biztosítási morálon, az ilyen

kártérítések a meglevő hanyagságok konzerválását szolgálnák, a rossz gazdálkodást premizálnánk vele.

De ezt az álláspontunkat rendkívül nehezen tudjuk megvédeni bizonyos vezetőkkel szemben, akik nem gondolják át a helyzetet, csak mindenáron „segíteni" akarnak az ilyen tsz-eken.

– Megnézhetnék egy ilyen tsz-t?

– Semmi akadálya. Holnap tartunk felülvizsgálatot a gyöngyfai tsz ügyében, ha akar, kimehet a bizottsággal. Tessék, itt a jegyzőkönyv, ismerkedjen meg az anyaggal.

Nézem a jegyzőkönyvet, és tűnődöm, hogyan fogalmazná át ezt irodalmi anyaggá egy nálam igényesebb riporter. Végül is feladom a harcot, kis rövidítésekkel lemásolom az eredeti anyagot, legalább egy olyan oldal legyen a riportban, melyet mások írtak, tehát nem nekem kell vállalnom a felelősséget.

„Termelőszövetkezetek Általános Vagyonbiztosítása
Állatkárfelvételi jegyzőkönyv.

A jegyzőkönyvet felvették 1965. november 24-én, Gyöngyfa községben, siklósi járás, Baranya megyei Petőfi Tsz-nél.

Az ÁB részéről:
Szabó József

A károsult tsz részéről:
Oroszlán József tsz-elnök
Miliczky Györgyné könyvelő

Etetés közben érkeztem a telepre, és megállapítottam, hogy a sertések etetése takarmánytáppal történik. A hízó sertések három rekeszben vannak elhelyezve, ezek közül az egyik csoport falkásítása jó, a másik csoport falkásítása

már kifogásolható, a harmadik csoportban pedig 11 olyan sertés van elhelyezve, melyeket a többiek marnak.

A hizlaldában az állatok elhelyezése nem megfelelő, mert építési hibából kifolyólag az ól alapzata nem lejtős, a nádfedés jelenleg már hiányos, az részben beázik, ennek következtében az állatok alatt áll a víz és a húgy.

Az állatok felkelése után nagy párásság keletkezett az ólban, mert az állatok szőrzete nedves, a fenti hiányosság miatt és azért is, mert a hiányzó ablaküveg helyén befújja a havat a szél. Ilyen körülmények között nem vitás, hogy a tüdőgyulladásos megbetegedés felléphet.

Megtekintettem a sertésfiaztatást is, ahol kb. 40 darab választott süldő van, melyek között 8–10 senyves, csökött egyed található. Ennek az ólnak is hiányos a fedése, huzatos és jelenleg lucskos alom van alattuk, az ól 3/4 részére a rossz tető miatt beesik a hó.

Szükséges lett volna az olyan körülmények megszüntetése, melyek házilag, beruházás igénybevétele nélkül is elvégezhetők. Ezt a körülményt azonban nem szüntette meg a tsz, ezért gondatlanság terheli.

Tekintettel arra, hogy a tsz az épületeket nem huzatmentesítette, légterüket nem csökkentette, a tetőzetet nem javította meg, így az állományt kiszolgáltatták az időjárás viszontagságainak, azért következett be a tömeges elhullás hurutos gennyes tüdőgyulladásban, a károk nem téríthetők.

A tsz vezetősége a megállapításommal, illetve azzal, hogy a kár nem téríthető meg, nem ért egyet. Ezért a jegyzőkönyvet nem írják alá, véleményüket a túloldaliak szerint közlik.

»Az ÁB kárrendezőjének a hiányosságokkal kapcsolatos helyszíni megállapításaival egyetértünk, azonban nem a tsz-en múlott, hogy ezek a hiányosságok fennállnak, hanem azért következett be, mert a Magyartelekkel való egyesü-

lés felbomlott, és ezért zűrzavarok és egyéb pénzhiány következtében a sertésólak javítása elmaradt.

A rég igényelt pénzügyi keretet most kaptuk meg, ennek felhasználására intézkedtünk, a sertésólak még ebben az évben ki lesznek javítva. Befolyásolta és jelenleg is befolyásolja a tsz-t saját munkaerőhiánya is. Ezért a tsz-vezetősége idegen munkaerővel oldja meg a jövőben is a sertésólak megjavítását. Az elhullott állatok nagy része vásárolva lett, ez is befolyásolta a betegség fellépését.

Ismételten kérjük az Állami Biztosító hozzájárulását kárunk kifizetéséhez.«"

Aláírások, majd a Biztosító döntése következik: „Helyszíni felülvizsgálat!"

Az állatorvos megjegyzi:

– Kár, hogy azt nem írták bele: csöves kukoricát adtak a disznóknak, ha enni akarnak, morzsolják le maguknak. Sajnos azonban, a disznók hozzáállása nem volt elég öntevékeny, inkább megdöglöttek.

Az út mellé kidobva döglött juh hever.

– Miért rakták ide?

– Majd innen viszi el az ÁTEV, ha ugyan érdemesnek tartja kijönni egy juhért. Mostanában már csak lóért vagy szarvasmarháért szokták kiküldeni a teherautót.

– Mi az az ÁTEV?

– Állatifehérje Takarmányokat Előállító Vállalat, ők gyűjtik be a dögöket. Ha tudni akarja, melyik megyében áll rosszul az állattenyésztés, ne a szakembereket kérdezgesse, mert ők tévedhetnek: azt kell megnézni: hol teljesíti túl az ÁTEV a tervét. Ott biztos baj van.

– Baranyában hogy teljesíti?

– Túl jól. A beteg sertések útja általában kétfelé vezethet, vagy kényszervágásra kerülnek, vagy a dögkútba. Természetesen az előbbi a jobbik megoldás, mert a húsa fogyasztásra alkalmas marad. Mégis emlékszem egy statisztikára: tízezer vizsgált beteg sertés közül több mint hetven százalék végzi dögkútban. De van, ahol kilencvennyolc százalék.

– Miért?

– Többek között azért is, mert a Húsfeldolgozó Vállalat elsorvasztotta a vidéki vágóhelyeket, csak a pécsi központi vágóhidat fejleszti, a beteg állatokat pedig a legritkább esetben lehet beszállítani Pécsre kényszervágásra. Régen legalább megvette egy maszek hentes, és kimérte a faluban, most marad a dögkút és az ÁTEV. A hús pedig hűtőkocsiban jön ki Pécsről a falvakba. Ha jön.

Megpróbáltunk itt is beleavatkozni, persze csak olyan eszközökkel, melyek a Biztosító hatáskörébe tartoznak. Bevezettünk egy olyan szabályt, mely a kártérítéseknél különbséget tesz a között, hogy az elhullott állat kényszervágásra került vagy dögkútba. Hátha a tsz-ek így, hogy a zsebükről van szó, kiharcolják majd a jelenlegi módszerek megváltoztatását.

Petőfi tsz, Gyöngyfa.

Birkózva a novemberi sárral és csúszkálva a zölden maradt síkos fűvön, négyen tartunk a tsz irodája felé. Elöl megy N. minisztériumi felügyelő, akit a Biztosító szakértőnek kért fel, valaha a környék egyik állami gazdaságában dolgozott, mint főagronómus, őt követem én, majd Rétalji Dezső fiatal agrármérnök, a Biztosító embere, a sort a megyei állatorvos zárja le, aki tíz pontot érő tornamutatványokat csúszkál gumitalpú cipőjében.

Egy lovasfogat megy el az úton, jól ránk veri a sarat, Rétalji megtörüli a szemüvegét:

– Legalább a lovak kövérek, a kocsisok lopnak nekik takarmányt.

Beérünk az irodába, a főkönyvelő és az adminisztrátor fogad minket.

– Hol az elnök?

– Bement a járáshoz értekezletre.

– Így van ez, minden héten legalább két napot értekeznek.

A felügyelő az állatok törzslapját kéri, melyekre a szaporulatot, súlygyarapodást, elhullásokat jegyzik fel. Kiderül, hogy formailag helytelenül vezetik, gyakorlatilag pedig apró kis furfangok ütköznek ki, egyet még én is megértek: a hizlalásba fogott süldőket a lehető legalacsonyabb súllyal vették fel, így ugyanis nagyobb eredményeket lehet kimutatni a hízásnál. Az is kiderül némelyik számláról, hogy nem májusban kelt, hanem – teszem azt – augusztusban, más számlák pedig egyszerűen hiányzanak.

Azt várom, hogy a nyilvánvalóan hanyag ügykezelés láttán a bizottság botrányt csap, de csak a Biztosító embere: Rétalji harcol éles megjegyzésekkel, az állatorvos fázik, behúzódik a kályha mellé. N. felügyelő pedig mint már említettem, valaha a környéken volt főagronómus, csak akkor kiabál, mikor valamilyen számla tisztázása ügyében a siklósi takarékpénztárral beszél telefonon.

A számlákat átvizsgálva, a főkönyvelő gumicsizmát húz, és kikísér minket a „helyszínre", a disznóólakhoz. Ő maga vág a sor élére, azt hiszem, azért siet annyira, mert tart a vizsgálat eredményétől, később kiderül, hogy nem fél semmitől, csak attól, hogy lekésik a kora délutáni buszról, melylyel haza szokott járni.

Az ólak előtt egy rongyos katonaruhát viselő öregember fogad minket.

– Ő az egyetlen sertésgondozó?

– Nem, van még egy.

– Az hol van?

– Majd az öreget váltja le.

– Hány munkaképes tagja van a tsz-nek?

– Huszonkilenc.

– Több ember nem jut ide? A földeken most nincs munka.

Nincs válasz.

Bemegyünk az egyik ólba, mindent úgy találunk, ahogy a jegyzőkönyv leírta. A tetőn akkora lyukak tátognak, hogy egy felnőtt ember be tudna mászni rajta, oldalt a szellőzőnyílások fedetlenek, az ólon metsző huzat vág át, hidegebb van, mint kint.

A katonaruhás öregember mellett maradok, valamiért bizalma van hozzám, félhangosan magyaráz:

– Kérem szépen, a télen, ahogy a malacok bújtak ki az anyjukból, úgy fagytak meg sorban.

A deszkakerítés mögött hatalmas kövér kan fulladozik.

– Herélni kellene – mondja az öregember –, én tudok herélni, de nem herélek, mert ha az én kezemtől elhull, az baj, ha állami ember kezétől, az nem érdekel senkit.

Nézem az előtérbe kihajtott állatokat, nincs víz készítve a számukra, a saját húgyukat isszák. Némelyik malacnak tépett, véres a füle, saját társai marták meg, mások hörögve, nehezen veszik a levegőt. Kint a disznóól mellett a trágya is elhordatlanul halmozódik.

– Egy jó subele szekér kellene hozzá.

Brucellózis – fertőzéses vetéléskor – miatt le kellett cserélni a kocák nagy részét, helyettük új kocákat vettek, ezeket betelepítették a régiek helyére, még annyit sem tettek

meg, hogy legalább az ólakat fertőtlenítették volna. Csak a csoda mentheti meg az új kocákat a betegségtől.

Láttunk eleget, megyünk vissza a tsz-irodába, én az öreg állatgondozó mellett baktatok.

– Hajdúsámsonból jöttem ide, kérem, a lányom hívott magához, aztán ha már itt voltam, beálltam a tsz-be. Tudnék én bánni a disznókkal, bántam én már többel is, de minek törjem magam. Egy napra még egy egész munkaegységet sem fizetnek, akad hónap, hogy még a négyszáz forintot sem keresem meg.

Bent az irodában váratlanul a főkönyvelő megy át támadásba. Azzal érvel, hogy teljesíteni akarták szerződésben vállalt kötelezettségeiket, azért vásároltak sertéseket, és az ügy sürgőssége miatt nem állt módjukban ellenőrizni az állatok egészségi állapotát. Ebben lehet valami igazság, de nem valami sok, mert az Isten kocái is tönkrementek volna ilyen tartás mellett.

A főkönyvelő maga is érzi, hogy az érvelés kevés, tágra nyílt szemekkel még hozzáteszi, hogy ha a Biztosító nem téríti meg a kárt, még tíz forintot sem tudnak fizetni egy munkaegységre.

Bekövetkezik az, amit a kárbecslők vezetője Pécsen már előre megmondott nekem: N. felügyelő, aki mint főagronómus valaha a környéken dolgozott, meghatódik, és bár elérzékenyültségét takarja, kompromisszumot ajánl: a hat hónapnál fiatalabb sertésekért – köztük azokért a malacokért, melyek anyjukból kibújva fagytak meg – nem jár kártérítés, a hat hónap fölöttiekért viszont igen, összesen 7920 forintot kapna a tsz.

N. a legfontosabb ember a bizottságban, tulajdonképpen az ő szava dönt. Rétaljin látszik, hogy nem ért vele egyet, de nem mer tiltakozni. Felsóhajt, kényszeredetten bólint,

és nekilát a véghetetlen munkának, hogy két ujjal lepötyögtesse a jegyzőkönyvet.

– A mai üggyel többet vesztettünk, mint nyertünk. Ilyen tsz-t nem is volna szabad biztosításra elfogadni, de ahogy elfogadták idén, elfogadják majd jövőre is.

– Miért?

– A Biztosító monopolhelyzetet foglal el, nem utasíthatja vissza egyetlen tsz biztosítási ajánlatát sem. A másik baj pedig az, hogy liberálisan fogalmazták meg magát a biztosítási kötvényt is. Csak a szándékosságot és a súlyos gondatlanságot köti ki mint kizáró feltételt, a súlyos gondatlanság bizonyítását pedig egyetlen jogász sem vállalja.

Most úgy áll a helyzet, hogy ha a tsz nem fogadja el a kárbecslő véleményét, hanem fellebbez a törvényszékhez, gyakorlatilag már nyert is. Tudja, milyen kártérítéseket ítéltek már meg a Biztosító ellen? Az állatgondozók ráhajtottak hetven szarvasmarhát reggel a harmatos pillangósra, estére persze felfúvódott mind a hetven, és megdöglött. A bíróság mégis a tsz javára ítélt, mert szerinte az állatgondozók nem kötelesek tudni azt, amit minden hároméves falusi gyerek tud.

Másik ügy. Egyik tsz-ben valamilyen ragály tört ki, halomra döglöttek a lovak. Az egészséges lovakat elkülönítették, de azon a kocsin szállították nekik a takarmányt, amelyikben előtte a dögöket vitték el. Persze, az egészséges állatokra is átterjedt a ragály, elpusztultak, a Biztosítónak pedig most is fizetnie kellett.

Az a véleményem, hogy vagy át kell dolgozni a tsz biztosítás mostani szabályait, vagy jelentsük ki becsületesen: nyílt dotációban részesítjük az állam pénzéből a felelőtlen módszerekkel dolgozó termelőszövetkezeteket.

A kárbecslők vezetője hosszan kifaggatta Rétaljit is, engem is a gyöngyfai tapasztalatokról, aztán összehúzta a szemét, és piros ceruzával ráírta az aktára:

„Csak helyszíni vizsgálat után fizethető ki."

Letette a ceruzáját:

– Majd meglátjuk. Ha nem jár nekik, egy fillért sem fognak kapni.

Átnéztem jegyzeteimet, az első sor még október elejéről való, és lassan már el is mosódik: „Havas eső – holnap elmenni a Biztosítóhoz." Bár az anyaggyűjtést december közepén befejeztem, úgy érzem, a teljesség kedvéért néhány későbbi adatot is ide kell iktatnom.

Az 1965-ös évben az Állami Biztosító árvízkárokért 305 millió, állatkárokért 220 millió forintot térített. A termelőszövetkezetek 655 millió forint biztosítási díjat fizettek be és mintegy ezermillió forint térítést kaptak.

Mindent összevetve, az Állami Biztosító 1965-ös általános, mindenre kiterjedő mérlegében 90 millió forint körüli veszteség mutatkozik.

TOMA ÁDÁM

AKIK ÁTUGROTTÁK AZ ÁRNYÉKUKAT

Már írógépnél ülök, hogy másokkal is megosszam az utazásom élményeit, amikor kezembe nyomják egyik irodalmi lapunkat: – Lám, még mindig napirenden a *Megszállottak*... – teszik hozzá.

Sem idétlen, sem időtlen nem volt tehát, hogy az állami gazdaság igazgatójával így kezdtem a beszélgetést, jóllehet már két éve nem találkoztunk:

– Mi a véleményed a rólatok írt filmről?

– Még a bemutatóján sem mondhattam egyebet – feleli Galambos Lajos fő modellje –, mint amikor nekem kéziratban mutatták meg, még odaát a csengődi gazdaságban. Akkor még nem tudtam ugyanis megmagyarázni, csak éreztem, amit Kosztolányi oly találón, szinte normaként határozott meg *Ábécé*-jében. De amikor rábukkantam, egyszerre megvilágosodott: ez az, ez az igazság.

Mohácsi Károly nem szálfaöklelő termet; így; könyvespolca előtt guggoltában, akár egy korunkbéli hatodikos-hetedikes gimnazista. Cipője, ruhája divatos; kellékekkel nem jelzi talajmenti voltát, bár a mezei szleng e szavával gyakran határolja el magát az aszfalt gazdáktól. Nincs agráriusi törzsökösséget hangsúlyozó bajsza, sem cirkuszdirektorok és műlovarok parókájává vedlett pakombartja; jóllehet a bidermeier és a szecesszió eme szőrornamensén, mint valami élő kövületen, még az atomkor utasa is elmélázhat, ha Tolnát-Baranyát járja. Csizmát végszükség esetén és csak a tett színhelyén húz, de akkor is gumicsizmát.

– Hát ez a véleményem – mondja, és *Indiszkréció az irodalomban* fejezetéhez lapozza a keresett könyvet:

„Aki ismeri önmagát s eléggé bátor, hogy bensejét könyörtelenül föltárja, az lírikus. Aki ismeri az embereket, s irgalom nélkül megrajzolja őket, az regényíró. Aki valakit meg akar írni, az műkedvelő kulcsregény író. A valósággal sokkal bonyolultabb kapcsolatban vagyunk."

Ember és – írása

Másnap színét sem látni Mohácsinak. S mert a Sárköz hű nevéhez, ha esik és esteledik, már nyolckor lefekszem, olvasgatok. Egyszerre csak előkerül az igazgató.

– Ne haragudj! Váratlanul tárgyalásom támadt Pesten – és magyarázkodásképpen a paplanomra tesz egy doszszét.

„Olasz premix" – olvasom födelén Mohácsi sajátos apró betűit. Ugyan fönnakadnának rajta a grafológusok.

Hogy milyen? Formanívója ugyan nincsen ellentétben intellektusával, de ez a monoton ritmusú, szenvtelen vonalakból rótt írás – szinte feminin. Hol a robbanó dinamikája, senkitől, semmitől sem félő konoksága? Hisz nem csupán egy hatalom és hatáskör nélküli „kutatóintézetnek" szakmai és anyagi irigységből emelt Jerikó-falát döntötte le; nem egy elkent konfliktus következményeként fantommá törpült mumussal, hanem egy valóságos főhatósággal mert dacolni az igazáért, amikor tiltakozásuk ellenére is ivó- és öntözővízhez juttatta a Duna–Tisza köze homokpusztáit. S egyáltalán, mi sejteti ebben a kézírásban a hivatott vezetőt, akiről először Szabó Pali bácsi írt kolumnás riportot (följegyzést érdemlő irodalomtörténeti tény) az *Élet és Irodalom*-ban. Sőt még el is ment e létező főható-

ság értekezleteire: „Nehogy elvetéltessék – mondotta akkor ott nekem – a csőkutas öntözés; nehogy elemészthessék" – ezeket a „megszállottakat", akik közül – a szerző szuverén jogaként, persze – a film két és felet állított premierplánba.

De Mohácsi örökös nyughatatlan, újat és jobbat keresésének elemi stigmáit sem láthatni a keze vonásában. Pedig éppen e tulajdonságai késztették, hogy már a film szakmai bemutatója előtt, 1961 januárjában otthagyja a sok évi gyötrődés és közelharc árán rentábilissá fejlesztett és mondhatni, gombnyomásra működő csengődi gazdaságát.

– Már nincs több fantázia benne. Legföljebb a méreteit bővítheti az ember. Az pedig gyerekjáték: „Ki-ki a maga mesterségét folytatja-folytatja..." Nem nekem való. Hanem odaát a vízen! Hogy ott mit lehet csinálni! Majd azt nézd meg – mondta akkor megrökönyödésemre.

És csakugyan. Mohácsi meg az általa kiszemelt(!) vezetőség már az első évben hatmillió-kétszázezer forint tiszta nyereséget ért el, 1962-ben pedig tizenkétmilliót! Hozzá olyan gazdaságban, ahol addig minden esztendőben sokmilliós volt a ráfizetés. Pedig ezen a tizenötezer holdon (az egykori sárközi állami gazdaságban; azóta szekszárdi a neve) már harmadszorra állott ki akkora próbatételt, mint ama Héraklész – Augiász istállójában.

Tanulmányútból 30 000 dollár

Ha alkotó ember szembe mer fordulni a sorssal és minden üres megszokással, kényelemmel; ha ellensége a lapuló gyávaságnak és képmutatásnak, száján nem válhat üres retorikává a szó – írom jegyzetembe a szekszárdi direktorról –, pedig kavicsot sem vett nyelve alá, hogy hangja simán

hatoljon a meghatható fülekbe: ez a pozitív modell dadogó beszédű, s mégis meggyőz mindenkit, akire szüksége van, hogy akaratát megvalósítsa.

De hogy éppen jómagam ne csússzam retorikába, hadd soroljam már, hogy mi mindenre bukkantam ebben a Mohácsi mentegetőzését alátámasztani szolgáló irattartóban, mert tartalmának műfaja kísérleti zárójelentés meg egy szerződés és levélmásolat ugyan, de a kort és emberét szófukarságában is jellemzi úgy, mint a míves vagy éppen míveskedő toll.

„... A Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalat és a Szekszárdi Állami Gazdaság megállapodik abban, hogy a Chemolimpex által rendelkezésére bocsátott 124 620 dollár értékű takarmány-koncentrátumokat és premixeket felhasználja borjú és sertés takarmányozásához, s az e réven felszabaduló, 2850 tonna súlyú és 155 355 dollár értékű kukoricáját a külkereskedelem rendelkezésére bocsátja. A gazdaság által effektíve megtakarított takarmány értéke tehát 30 705 dollár."

Magyarán: a mi állattenyészetünkbe is betört tehát az egykori, máig is tartó, ipari forradalomhoz hasonló jelentőségű kemizálás; s mint minden forradalom, ez sem haszon nélkül való. Persze, ebben is az emberi tényező a döntő; amint kitetszik egy levél másolatából (Mohácsi írta valakinek).

– Olaszországban az öntözést tanulmányozva, azt is tapasztalhattam – írja levele közepe táján –, hogy a földszűke az olaszokat új iparág kialakítására késztette. A biológusok, agrárvegyészek, állatorvosok sokaságával végzett, csakugyan komplex kutatásokból azóta világcégek gründoltak. A külföldet járó reformkori magyarok keserűségével

láthattam, hogy megint lemaradtunk. Még szerencse, hogy főigazgatónk, Izinger Pál is így értékeli, s ezt kíméletlenül ki is mondta az igazgatók tavalyi háromnapos debreceni értekezletén:

„Takarmányozási rendszerünk ma is az uradalmi igatartási tapasztalatokra épül. Nem ismerjük a tudományosan megalapozott módszereket. A nedvdús és a szálas takarmányok termelésében és felhasználásában alig haladtuk túl a felszabadulás előtti színvonalat. A lucerna-, lóherekultúrák helytelen kezeléséből és betakarításából származó veszteségünk például évi 300–400 millió forint – csupán az állami gazdaságokban, amelyek szántóink kerek 10 százalékán gazdálkodnak."

Az olasz kommunisták segítségével ezután Mohácsi kapcsolatot keresett az olasz takarmányiparhoz, majd az antik kereskedelem doktrínáját saját szülőföldjén alkalmazta:

– Do, ut des – adok, hogy adj, mondotta, aztán az olasz és a honi külkereskedelmi hatóságok egymásra csudálatosan hasonlító Cunctatorainak ellenében keresztülhajszolta, hogy Szekszárdon olasz tápokkal üzemi kísérleteket végezhessenek. Még egy olasz állatorvos specialista közreműködtetésére is módot talált.

A kitűnő kísérleti eredmények alapján, ugyancsak nem minden ellenállás híján, most már számottevő volumenű tranzakciót végzett; ennek szerkezetét és méreteit ismertette a közölt szerződés. Ennek révén nem kevesebbet, mint 1962. évi hústermelési tervük teljes tápszerszükségletét fedezte: 773 borjú felnevelése és 14 194 mázsa (tehát csaknem ugyanennyi állat) sertéshús előállítása.

Bár nem állom meg, hogy kötekedésből oda ne írjam a levélmásolatra: „Az utazás Itáliában Goethétől jobb!" –

megint jegyzetfüzetemért kell nyúlnom, hogy legalább ennyit írjak emlékeztetőül: „Sajátos, jelenkori történet, de ez is maradandó nyomot hagy. A még élő néptánc, élő népdal, élő népviselet Sárközének tegnapelőtt még feudális latifundiumain egy-két éven belül ott lesz az állattenyésztés, ahol a legfejlettebb tőkésországokban."

Gombhoz kabátot?

S ha nem is esztétikai, hanem más izgalmat keltő, Mohácsi útleírásának is van bűvölete. Kiűzi az ember szeméből az álmot, szorongást és kétséget támaszt.

– Importtól függő ipari takarmányokkal és szerekkel akarjuk utolérni a nálunk fejlettebb országok mezőgazdaságát? Miért hoz hát be olasz tápokat a szekszárdi gazdaság? Miért, bár igaz, hogy éppen ez a mód csökkenti kukoricaszükségletünket, melynek fedezésére az 1961–62-es gazdasági évben 50 000 vagonnyi behozatalra szorultunk; mázsánként hat dollárjával. – Így kérdezném, ha nem volna éjszaka. Szerencsére, találok rá választ az irattartó egyik okmányában:

„... A hazai premixek – állapította meg az Országos Állategészségügyi Intézet – egyes összetevői nem stabilizáltak... egyes alkotórészei könnyen elbomlanak, s a keletkezett káros bomlástermékek és mérgező anyagok megbetegedéseket, sőt elhullásokat idézhetnek elő, amint ez 1961-ben nem egy esetben előfordult."

Hanem az igazi okot, mert az idézett megállapítás voltaképpen okozat, csak másnap tudom meg. A gazdaság fő-

állatorvosa, Barocsay György doktor ugyanis azt mondja, amikor már jól benne vagyunk a beszédben:

– Az olaszok előbb kutattak, kísérleteztek, s csak azután létesítettek takarmányipart. Már ti. miután megtalálták a fehérjék és vitaminok tartósításának, sőt részben szintétikus előállításának módját. Ez benne a trükk! Viszont az ő gyártási titkuk is... De mellesleg ezért is olcsóbb és jobb az ő ipari takarmányuk és premixük, mint a magyar tápszerek, vagy magában etetve a natúr kukorica, árpa.

Barocsay mintha csak azt nézné, hogy elég kemény-e kocsijának gumija, megrúgja. De mozdulata, hangja bosszúságról árulkodik.

– És mi? Mi fordítva. Elébb csináltunk takarmánygyárat, most kísérletezgetünk... Mert mi világéletünkben fene gazdag ország voltunk...

Barocsayt alig ismerem, hát próbálom: nem túlzó alkat-e?

– Ez az egész premix-ügy nem merő divat? Mint a 40-es évek gyógyászatában a Deseptil, Ultraseptil, majd Superseptil?

– Csodaszerek nincsenek. Ez sem az. De mégis korszakos! Mert úgy jutottak hozzá, hogy elébb megcsinálták a fehérjekémiát és a takarmánybiológiát. Megfejtették a titkot, hogy mik azok a faktorok, amik az istállózó állattartás hagyományos téli takarmányaiból hiányoznak, amiért eddig nem tudtuk a nagyüzem ún. felnevelési és tartási betegségeit megelőzni.

Rám néz, mérlegeli, hogy mondja-e? Aztán mégis kirukkol vele.

– De nem ez ebben a közbotrány! Hisz eddig világszerte így volt. Hanem az, hogy már 1948-ban közzétették ezt a forradalmi jelentőségű elmélet- és ismerethalmazt. S mi? Magyar nyelven? Máig sem adtuk ki. (Pedig több

kiadónk van, mint Amerikának: van mezőgazdasági, van akadémiai, van egészségügyi, meg ilyen-olyan szakkönyv kiadónk tucatnál is több; vagy egy tucatnyi szakkönyvtárunk meg dokumentációs központunk – Dunát rekeszthetnénk velük.) Öregem, én is csak fordításból, balkézről ismerem. Mert sem a gazdaságba, sem a megyei igazgatóságra nem jár egyetlen külföldi folyóirat. Nemhogy külföldi szakkönyveink lennének! Nyolcszáz forintot adtam érte. Nyolcszáz forintot; gépírásos másolatért! . . .

Beül autójába, még ott is füstölög.

– Biztosan attól tartottak – menteném a tragikomikus helyzetet –, hogy Nyugat előtti hajbókolásnak ítélnék, ha kiadják . . .

– Ma? Nem! Az a baj, hogy sosem volt nálunk gazdasági közvélemény!

– A Habsburgok bűne. Meg a történelmi osztályainké!

– És most? Most kin múlik? – kérdi. – Most már a mi bűnünk. A tiéd meg az enyém! Az angol, az amerikai? Ha csak civilizációs is tömegeik kultúrája, de századok óta volt és van közgazdasági tudatuk. Mindig jól tájékozottak. Azért gazdagok. Mi pedig? Mi öntetszelgően hivatkozunk humán műveltségünkre, akinek van, de mit értünk, mit látunk a világból?

Egy amerikai – Sárközben

Elporol a lódoktor. Az egész beszélgetés abban summázódik bennem: jó, nagyon jó emberismerő ez a kis Mohácsi. Tudta, kit válasszon főállatorvosul. (Azért fő, mert rajta kívül még két állatorvosa van.)

– Három állatorvos? Amikor sokhelyt öt tsz-ben egy sincs?

– Nézd... – feleli az igazgató. – Ebből az összetett szóból a második tag kétségkívül nem olcsó; mindegyik a maga kis saját autójával... De még mindig olcsóbb, mint a szó első része – s kezembe nyomja mindentudó noteszát, fölütve a megfelelő helyen.

Igaza van. Ekkora, ennyi lábon járó érték, de veszély is vele, még az egykori java kapitalista gazdaságokban sem volt; még az állattenyésztésben legkülönb Dunántúlon sem. Szám szerint s a már említett „áruállatokon" kívül ez idő tájt: 941 tehén, 10 bika, 851 üsző, 563 hízómarha, 436 itatásos nevelésű borjú, 53 tinó, aztán 4110 ilyen-olyan nemű és korú birka, 1062 tenyészkoca, süldő, kan, meg 1002 tenyészmalac.

Estére kelvén, a főállatorvos elküldte szállásomra azokat a bizonyos új tanokat. A bekötött, gépelt kézirat elejére egy orvosi receptcédulát biggyesztett, s kedves malíciával (illik tömeges testéhez, busa fejéhez) kétszer is alákaristolta a rajtalevő Rp jelet, majd fiatalságából következő zsinórírásával így ír:

– Goethe szavaival ajánlom Harry W. Titus mestert: „Wahr ist, was förderant ist." Üdv! B.

Már éjfélre jár, vereslő szemmel érkezik munkájából a „bikaszállásra" a gazdaság fiatal üzemgazdásza. Nézi, mit olvasok, aztán:

– Mit tetszik hozzá szólni? – kér számon.

Ha őszülni kezd az ember fültöve, és máris „tetszik"-ezve szólítják, az öregebb szamár bölcsességével iparkodik szólni:

– Vad dolgokkal rukkol elő. A mi ortodox gazdáink már ránéztében is eretneknek nyilvánítanák.

– Mert?

– Mert azt mondja, például: „Szükségtelen nedvdús és zöld takarmányok etetése."

Bogár Gyuri rám néz: „ne hamukázzunk", de mondani csupán annyit mer:

– Egyet tetszik érteni ezzel a Luther Mártonnal vagy nem?

Gyalázatos őszintétlennek lennünk, kivált a fiatalokhoz, hát színt vallok.

– Megadtam magamat, Gyuri. Meg, hiszen támadhatatlan az érvelése. Mert mit mond? Azt mondja: „Azért termelünk eleve drágán a mezőgazdaságban, mert a növénytermesztés ilyen-olyan gépesítettségétől és a hozamoktól eltekintve is, méregdrágán takarmányozunk." Éspedig azért, mondja az ipse, mert „az örökös fehérjehiány ellenére, a hozzá nem értés folytán, mindenütt fehérje túletetés dívik. De azért is, mert az egyik etetett tápanyag meg vitamin meg ilyen-olyan faktor kárba vész, mivel a másik, a harmadik vagy a negyedik faktor rontja, sőt olykor egyenest közömbösíti a hatást." S mindezt egyetlen, bárki által elérhető tételben formulázza meg: „Anyagcsere antagonizmus és inkompatibilitás a takarmányok összeállításában."

Gyuri a kezében levő ceruzával ütemesen koppintgatja az asztalt:

– Az istenit! Három éve kerültem ki arról a francos egyetemről. Tavaly egyéves, bentlakásos specialistaképzőt húztam le, s még én, még én sem ismerem ezeket az új dolgokat csak – mendemondákból. Disznóság, hogy az egyetemen még most is az öreg Csukást meg a régi takarmányozástant tanítják! Azt a hitvány kompilációt, amit már ezelőtt fél évszázada is tudtak, de azt is – rosszul gajdolják!

Leül, hogy kifújja magát, engem meg fánkkal kínál. Elszántan tépi s nyeldekli a hűlte után szívóssá vált tésztát; tegnap hozta kisparasztból lett szövetkezeti tag szüleitől, Dunaföldvárról. Közben teli szájjal dohog; ahogyan még nem is rég a kollégiumban sutyoroghattak.

– Se folyóirat, se újság nem írt az új takarmányozástanról. Pedig azért volnának új-ság... A technika, az ipar csudabogarairól? Meg a hulahopp-őrületről, a sok rissz-rossz magyar filmről? Arról írnak. Igen, az újság... De azt, hogy az olaszok, az amik, az egész Nyugat már húsz éve tudja, csinálja a korszerű hústermelést? Még a szaklapjaink sem. Vagy ez, nem – újság? Ez nem közérdekű?!

Eszembe jut valami vigasztaló, csak kissé kenetteljesen találom mondani.

– A tandíjat ők is megfizették. Nem kultúrforradalom, nem felszított olvasási kedv taníttatta meg velük, de nem is hol atyai szigor, hol atyafiságos agitáció. Hanem a profit neonkancsukája: tíz- és tízezer kisfarm sorsa. Ha nem is színházban, ha nem is Shakespeare-t olvasva, nekik is meg kellett tanulniuk a nagy monológnak legalább néhány szavát: „To be, or not..."

– És ön? Ír végre róla?

– Megpróbálok. Habár ilyesmikre sajnálják a helyet. Azt mondják, ez „merő provinciális" dolog. Ez „vadkácsanyelv" – a szerkesztőknek. S egyáltalán? „Ami nincs egy lapban – dicitur –, abból sohasem lehet baj."

Nem hagyja magát:

– És amit tegnap este ideadott megnézni? Az *Új Írás?* Hát Papp Oszkár magyarázhatja a képzőművészet bukdácsolását az atomkor világképében Heisenberggel? A mezőgazdaság, a falu alkotási problémáit is az új és a régi agrártudományi elméletek ütközésében kell megmutatni. Vagy nem? Hisz ezeken múlik, hogy mennyi lesz a hám-hám!

Mit lehet erre válaszolni? Ki kell mondani az igazat.

– A szokás hatalma a legnagyobb hatalom. Az új falut egyelőre csakis emberi, társadalmi jelenségeiben szokás

megmutatni. Abban, hogy és mint „viszonyul" ez meg az a munkájához, felebarátaihoz, volt osztályához. Mindenesetre szerencse, hogy az atomfizikában az oroszok nem voltak oly komótosak, mint mi a termelésben. Ugyan hol lennének?

– De hát – erősködik Gyuri – nálunk már nem a társadalmi, hanem a gazdasági a megoldatlan kérdés! Vagy véletlen, hogy Hruscsov évek óta nem hagyja nyugton a mezőgazdaságot? Atomkor ide, atomkor oda: ma is hatalmi tényező az élelem, a jólét...

– Az a cikk, a Papp Oszkáré különben sem jó példa. Ő nem „irodalmi" riportot írt. Az utóbbi irodalom, vagy legalábbis a fattyúhajtása, a Pappé pedig képzőművészet. Az pedig réges-rég túl van a 19. századi akadémizmuson, naturalizmuson és szecesszión!... Miként a társadalomtudomány is rég túljutott az utópiákon, az agrártudomány is az empírián.

– És az irodalom? – kérdi afféle lapos vágásnak szánva.

– Olvasson! Aztán majd állapítsa meg és maga mondja ki, Gyurikám...

Kinek áll jogában olvasni?

Későn ébredek, s mégis kába vagyok. Irodalmunk, újságírásunk hajnalig kényszerített emlegetése lassan ürül a szervezetből. Petrics Pál, a gazdaság főagronómusa sínyli meg. Mert amikor autóján visz a gazdaság új, avatására váró központjába, akaratlan is ott folytatom, ahol hajnalt abbahagytam.

– Hogyan állasz, mondd, az olvasással? – kérdem annak jogán, akik rég és jól ismerik egymást; még odaátról, Csengődről.

De ő is ekként, őszintén s keresetlen szavakkal felel. Ram ripakodik.

– Hol élsz te? Van fogalmad, mekkora itt a hajtás, amióta átjöttünk? ... Semmit sem olvasok. Még csak az hiányzana! ... Hajnalban kelünk, estére már kivagyok, akár a liba. Az este is, hozzá sem tudtam nyúlni a vacsorámhoz. Jó is volna – olvasni? Ott van, megrendeltem az öntözés egész irodalmát, vagy félszáz könyv. Azt hiszed, hogy belenézni is érkeztem? Nem is tudom, hogyan tartom meg az előadásomat – csupa öntöző meg növénynemesítő szivar elé kell kiállanom.

Fordul a kocsi, vele fordul a kedélye: a térdemre csap.

– Apafej! Amikor tavaly tavaszon itt tucatszám fúrtuk a kutakat ... Meg aztán, amikor a tavalyi aszályban látta a paraszt, hogy ott veszünk ki vizet, ahol akarunk; hallod: itt, tizenöt kilométerre a Dunától és Dunántúlon is: meg még aztán, amikor dühöngtek, hogy kétszer-háromszor annyit szedünk le kukoricát, lucernát egy holdról, mint ők a sajátjukén vagy akár a szövetkezetben is – mind jön, jön azóta és kunyerál, követel, fut a pártbizottsághoz: fúrjunk nekik kutat. Vagy ha azt nem is, legalább csövet adjunk a szövetkezetüknek, mert se a gyártól, se a kereskedelemtől nem kapnak. Szegények, velünk akarnák megcsináltatni a kútjaikat, mert akkor nyolc-tízezerből kifutná. Így meg, a kivitelezővel? Tizennyolc-húszezer.

– Hát miért nem fúrják maguk? Nem tudomány az.

– Mert ... dehogyis mondom. Még megírod. Nekem már elegem volt az OVF-fel való hadakozásból.

Ennyivel ugyan nem ússza meg Petrics! Visszacipelem a kérdésemhez.

– Tudok gazdákat, igazgatókat, akik olvasnak. Sőt olyanokról is tudok, akik azsúrban vannak minden valamirevaló új könyvvel, irodalmi lappal. Nem eggyel rendre ta-

lálkozom színházban, operában, tárlatokon – és néhány nevet említek.

– Hí! Velük, éppen velük hozakodsz elő? Tudod, hogy S.-ék januárban micsoda szégyenletes deficittel zártak? Húszmillióval? Van képük még azután is mutogatni magukat? Persze, hisz mi bajuk lett? Nem kaptak prémiumot, s annyit se szóltak ennek az „aranyembernek", hogy nana!

– Miért aranyember? – kérdem, mert ismerem az atyafit, egyet s mást hallottam róla az elszelelt tizenhét év óta, de ezt még nem.

– Csak azért, kedves barátocskám, mert ha aranyból kiöntetné az állam, az sem kerülne annyiba, amennyibe őkelme került az államnak... R.-t pedig ne is emlegesd nekem! Abból, egyedül abból él, hogy mint egy hopmester örökké fogad, reprezentál, mert beleszabadult egy borosgazdaságba, s nem szégyenli, hogy a kezére adott szőlőt ugyanúgy művelteti, sőt még az új szőlőket is csak úgy telepítteti, mint az, aki legelőször ültetett oda szőlőt – Probus császár! Kézzel nyitnak, kézzel fednek, háton cipelteti azt a dögnehéz permetezőgépet! Mert az olvasás, a Pestre járás a fontos neki. A melósok meg? Ha nem bírják, tegyék le a szerszámaikat, s pihenjenek meg? De a borkezelésük is olyan! Mint Széchenyi vagy Entz korában. Csupa elvénült, főtt ízű, agyonszeszezett bor. Ha nem tetszik a külföldi vevőnek? Igazítsa a szájukhoz a Monimpex, mi?...

Egyszer csak oldalba bök.

– Hanem azért van egy író, egy, akit olvasok. Még azt is, amit róla írnak.

– ?

– Cserest.

– Cserest? Miért éppen Cserest?

– Mert személyesen ismerem. Járt lenn nálunk, még odaát Csengődön. Magam győződtem meg, őt nem lehet el-

adni a mezőgazdasági dolgokban. Őt nem lehet megetetni... És szereti, figyeli a mezőgazdaságot.

Értem... Az ilyen rideg, de valójában nagyon is meleg lelkű mezei embereket hát így kell „betörni" az irodalom, a művészet számára.

Forma és tartalma

Van egy pont Szekszárd előtt (az egykori Sirmium–Aquincum közötti pannon út 317. stádium-köve és 17. lóváltó állomása állott itt), láttára figyelő arcokkal telik meg az autóbuszok és autók ablaka. Felkiáltójelet húz e pontra egy hatalmas kémény. Hatását még csak fokozza szokatlan alakja: rendkívül karcsú hasáb.

Jelkép, monumentális obeliszk ez a Mohácsig, Paksig harsogó jel. Mert ha arányaiban modern, és kémény létére is szép formájára és a századfordulói „Szegzárd" Leopold Lajosának mesteri esszéire gondolunk („Egy halálra ítélt város – ipar nélkül"), máris rezonálunk rá. A város és megyéje Szabolccsal versengett, hogy ipar és munkaalkalom híján végül is melyikük űz el földjéről több kivándorlót idegenbe.

Ám ha nyugtalanít, szinte kiált is ez a keramit téglákból húzott hidegvörös függőleges, a következő pillanatban már harmóniát érzünk, mert azt is megszerkesztették hozzá: a közeli térben három másik mértani testet helyeztek el – ezt azonban már vízszintes tagozódásban, hogy a figyelem felkeltése után a nyugalom, a biztonság uralja az egész kompozíciót. Ez is szimbólum. A holnap.

Amikor az utas értesül, hogy mit lát, még inkább elcsudálkozik. A tervező Antal Dezsőnek volt szíve merő funkcionális építmény helyett architektúrában is hangsúlyozni, hogy itt nem csupán korszerű termelést folytatnak, de kor-

szerű szemléletű és életérzésű: szocialista embereket is nevelnek.

Mindez ugyanis nem más, mint a szekszárdi gazdaság új központja, szőlőoltvány készítő és előhajtató üzeme meg szőlőfeldolgozó kombinátja és központi pincéje. Az építőművész tehát nem csupán azt fejezi ki, hogy Szekszárd többé nem halálraítélt, hanem olyan táj irányítója, ahol már a mezei termelés is kezd ipari jellegűvé fejlődni.

Belül is töretlen e stílus és szándék: élet- és munkakedvre késztető, derűs. Az irodai szobák közt, aztán az ebédlő és a társalgó mellett meg az üzemrészekben dolgozó munkások öltözőiben is mindenütt zuhanyok, mosdókagylók tucatja állandó hideg és meleg vízzel; itt se éjjel, se nappal nincs torlódás, fennakadás. A tervező fölékerekedett minden egyoldalúságnak és öncélúságnak: a konstruktivizmus, a gazdaságosság, az esztétizálás itt mind együtt, szintézisben elégíttetett ki.

– Vajon arányos-e az épületekben folyó munka anyagi értéke és társadalmi jelentősége – kérdezték többen – ezzel az építészeti teljesítménnyel és a ráfordított anyagi értékkel? Hiszen harminckétmilliót költött rá a népgazdaság.

Avató beszédében Petőházi Gábor miniszterhelyettes megfelelt e vulgár „materialistáknak", hogy mi az ízlés, a Szépség, a gondoskodás tudatformáló, nevelő hatása.

– Az 1956 előtti időszak ismert toleranciája a szőlőkultúrák felújításában rendkívüli erőfeszítésre kényszerítette az állami gazdaságokat. Olyan oltványkészítő technológiát kellett kikísérletezniük és megalkotniuk, amely a még világszerte kézműves jellegű, kisüzemi oltványkészítést a nagyárutermelés szintjén korszerűsíti. Csakis így állítható elő üzemenként évi több millió oltvány, hogy mihamarébb felújíthassuk kipusztult és elvénült szőlőinket: hogy újra a filoxéravész előtti második-harmadik helyünket elfoglaljuk

Európa szőlőtermelői között... Nem volt könnyű a megtett út. Sok kisszerűtlenségbe, értetlenségbe ütköztek az állami gazdaságok. De immár jólesőn állapíthatjuk meg, hogy a szőlő-szaporítóanyag termelésének nagyüzemi formája elsőként nálunk, Magyarországon valósult meg. Az eredmény külföldön is széles körű érdeklődést keltett. Ma már tervdokumentációnkat kérik, a mi technológiánkat honosítják meg.

Az ünnepség után mindenki bejárja az épületeket, munkatermeket, irodákat. Nem a gépek, a berendezések, nem az, hogy a hajtató blokkok hőmérséklete és fényellátottsága szabályozható, vagy hogy a falak festése, színe modern harmóniájú, s hogy korszerűen szép a bútorzat – nem ez a váratlan és megragadó. Hanem a képek.

Mindenki a témája és ízlése szerintit választotta és tétette a szobájába. De kikét, micsoda képeket? Szőnyi „Zebegényi Duna-kanyar"-ja; Aba-Novák „Árviz"-e menekülő igákkal, rémült tekintetű ártatlan borjakkal és tehenekkel; Van Gogh „Napraforgó"-ja és „Nyár"-ja, s ugyancsak tőle egy csöndes flamand táj, az „Öntözőcsatorna"; Csontvári „Vihar előtt a Hortobágyon"; Gauguin „Fekete sertések" és „Falu-kép"-e; Matisse „Szüret"-je; „Nő szőlővel" egy önémet mestertől; Rubens „Szüretelők"-je; aztán Manet, Szinyei, Renoir, Modigliani, Brueghel és így tovább... Persze, mind reprodukció, de tökéletes: képenként válogatott színű és profilú keretekben.

– Hogy mit szólok hozzá? – feleltem az ünnepség egyik rangos vendégének kérdésére. – Váratlan öröm ez az állandó mezei tárlat! Ízlés és lelemény. Mindenesetre nem a giccsőrök és az „impresszárióik" ellen hozott rendeletnek a sikere, hanem annak, hogy ennek a gazdaságnak a vezetője időnként írókat, művészeket is meghív előadásra, meghányja-veti velük a dolgokat és hallgat is rájuk.

– Ez nem terv, hanem már elkészült – mondja Fekete István, a *Megszállottak* című film másik fő modellje, a mérnök. (Nota bene: békés családapa, egy tizenegy és egy hétéves fia van; szelíd ember; kitűnő és eredeti szakíró, számos egzakt nagyüzemi kísérlet tervezője és módszeres irányítója, tehát nem rögtönző-hőzöngő vadzseni, mint a filmben; éppen hogy diákkora óta antialkoholista, s elfuserált nagy építkezéseknek sem volt soha nagypipájú, kevés dohányú kifundálója . . .) – Ez történt az első csőkutak kiverekedése óta; 1963-ban már 48 ezer holdat öntözünk csőkutakból.

– Pedig néhány szakcikktől, szakmai bemutatótól s Fekete Istvánéknak egy tavaly napvilágot látott szakkönyvétől eltekintve még egyetlen brosúra sem propagálta ezt az új víznyerési és öntözési módszert . . . Nem úgy, mint a gyapotot, a tőgymasszázst, a napi négyszeri fejést – takarmány helyett, a kosztromai marhát, a viljámszi földművelési rendszert – mondom elmélázva, amikor a várhatónál is jobb, négyszeres-ötszörös eredményről értesülök. – Vagy a jó bornak nem kell cégér?

– Annak kellene csak igazán! Ott volna kifizetődő. Hanem az az igazság, hogy amennyire a szakigazgatás el akarta süllyeszteni ezt az ügyet (bármily „sematikusnak" is tessék), annyira megfogta és felkarolta aztán a párt. A Bács megyei pártbizottság is, a pártközpont is egyaránt. Szóval, nem is olyan rossz az ellentétek harca . . . Csak idegekkel bírja az ember! Csak gyáva ne legyen soha, ha hisz abban, amit fölismert.

– És öntözőberendezés? Ennyi hirtelen megnövekedett területhez?

– Volt, ami volt, s éppen most érkezett harmincezer holdhoz vadonatúj. Csupa Diesel Mannesmann. Mint az első volt annak idején, Csengődön. Ma ez a létező legjobb a világon. Persze hogy a szövetkezetek is ezt kapják.

– S az ára?

– Százmillió forint. Mit szörnyülködsz? Még mindig csak tizedrésze, amibe a tiszalöki duzzasztó meg a Keleti Főcsatorna került. S annál már az idén nagyobb területet öntöz. Nem áraszt, mondom: öntöz, permetez.

– Mennyi az dollárban?

– Két és fél millió.

Papírt, ceruzát elő, számoljunk. Ez az érték 416 667 mázsa májusi morzsolt kukoricának felel meg; mázsáját a jelenlegi 6 dolláros világpiaci áron számolva. Ez a mennyiség pedig, öntözés esetén 20 mázsás holdankénti hozamot véve alapul, 20 835 holdon termelhető meg. Tehát viszonylag nem sok földterület már egyetlen évben visszafizeti, sőt ugyanakkor vele más kultúrák is öntözhetők.

Kérdem Feketét, ha csupán ebben a gazdaságban ily sokat ruháznak be az idén, nem nyújtózunk-e tovább a takarónknál?

– Dehogyis – feleli. – Éppen akkor termelhetnénk olcsóbban, többet, ha egyszerre végeznénk el a beruházást. A korszerű üzem intenzitásától még mindig nagyon messzire vagyunk. Komplex beruházás még mindig csak az iparban van, a mezőgazdaságban nincs... Az iparban addig be sem indítanak egy új üzemet, amíg meg nem kapja a teljes stafírungot. Különben is, ezt a Mannesmann-ügyletet hitelre, hétévi hitelre bonyolítjuk.

– Furcsa – lepődöm meg még jobban. – Annak idején a Truman-kölcsönöket politikai feltételekkel kínálták.

– Ó, csakhogy azóta sok víz folyt le a Dunán.

– És az elveik?

– Az elvük? – kérdi vissza. – Élni akarnak, hát kereskednek. Számunkra még mindig jobb, mint az elmaradt haszon.

Legfőbb fedezet – a tudás

Enyhe borulatú a hajnali ég. A nap most kapaszkodik egy jegenyén. A finom, szűrt fények ellenében a talaj megpirkadt teteje, mint kezdő friss patina a rézen vagy a nyárelői tó tükre a zsenge alga fátyolától: itt zöldellni sejlik, amott szinte fluoreszkál. Él ez a talaj! Él s minden pillanatban és minden talpalatnyi helyén csoda történik: a talajmikrobák, gazdasági növényeink pionírjai szerves anyaggá alakítják a szervetlen anyagot, mert ezektől a talajoktól nem sajnálták a nyári, az őszi, a keverő szántást, a tárcsát, semmit, amit csak megkívánt a szerkezete és összetétele; de a belevaló „sót", „zsírt", „kovászt" sem. A százötvenkétszáz-háromszáz holdas táblák talaja mint a jól elmunkált tészta, megkelt a téli takaró melegében, majd hogy ki nem buggyanik a kalácssütő edényből.

– Megteszi? – kérdi a főagronómus, Petrics.

– Ez, ez ér a legtöbbet a gazdaságtokban! – felelem. – Az, hogy nem vagytok neofiták, hanem fiatalon is bölcs, öreg parasztok: alulról kezditek a házat.

Persze hogy elfogadja gratuláló kezemet, s a nézésével nyugtázza, hogy igen: ezer és ezer ember megy el naponta az utakon, és mind látja a kacsalábon forgó új központot meg a többit, kivált a pincét, de ki veszi észre, ki keresi, hogy mi történik legfőbb termelési eszközünkkel, a földdel; amelyet széltében-hosszában nem, csakis lefelé, termőrétegét mélyítve növelhetünk.

– Tudod, mit tettem belé? – mondja. – Háromszáz mázsa sertéstrágyát holdanként. Meg nyolc mázsa műtrá-

gyát... – Aztán, mint akinek sikerült a csínytevés, a sematizmus normáinak kijátszása, cinkosan kacsint. – És ezt vedd hozzá! – mutat egy alig kilátszó csővégre. A kút.

– Már mindenütt kész, ezen a háromszáz holdon is. (A gazdaságban már száztizenkét csőkutat készítettek eddig.) – Na, mennyi cukorrépát nézel ki belőle?

– Legalább három és felet.

– De csak háromszáz mázsát végy.

Megint számolok. – Hihetetlen! Több mint tizenötezer forint holdankint. Egy közönséges, egynyarú, szántóföldi s nem pedig évelő, kerti növénytől.

– És a levele, a feje? A melasz meg a szelet, ami visszajár?... Hát erről van szó. Ezt magyarázzuk a magyaroknak: mindent bele, ne kódis módra! Mert az a legdrágább.

TÖRTÉNELMI LECKE TANYÁKRÓL

A város és a falu kettőssége, a faluból és a mezőgazdaságból való elvándorlás, az általános urbanizálódás, valamint a város és falu közötti különbségek csökkenése, majd várható megszűnése korunk nagy problémája. Külön éle van ennek a kérdésnek a szocializmusban, mivel a szocialista építés programja a város és falu közötti különbségek lényegében való megszüntetését tartalmazza. Ezen a nagy kérdésen belül külön izgalmat okoz a tanyák sorsa, mint olyan társadalmi probléma, amely a falu és a mezőgazdaság általános ügyén belül különösen élesen és nyomasztóan veti fel az általában igényelt városiasság és civilizáltság szintjén aluli élet tarthatatlanságát.

A hazánkban közel évszázados „tanyakérdés" újból gyakran szerepel a napirenden az irodalomban, éppen úgy, mint az újságok hasábjain és a különféle tanácskozások tárgysorozatában. (Külön figyelmet érdemel, hogy a külföldi érdeklődés is igen élénk; mind a szocialista országok, mind a tőkésországok lapjai, folyóiratai gyakran tesznek fel kérdéseket tanyai településeinkkel kapcsolatban. Különösen az iránt érdeklődnek, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése és az általános városiasodás nyomán hogyan alakul ennek a sajátos társadalmi-települési világnak a sorsa.) Elegendő, ha e tekintetben Mocsár Gábor és Tarr Ferenc debreceni tanyákról szóló könyvére vagy Galambos Lajos tanyai tárgyú elbeszéléseire, vagy Váci Mihály új útijegyzeteire gondolunk. Ezeket az írásokat nem lehet gyötrő lelkifurdalás nélkül olvasni.

Mégis, a széles körű érdeklődés ellenére a tanyák ügye

nem szerepel országos fórumok napirendjén. Utoljára a Tanyai Tanács működése volt országos hivatalos ügy 1950 és 1953 között, a szocialista átszervezés kezdeti időszakában. Abban az időszakban mintegy százötven új községet szerveztünk, s ezek belterületét kijelöltük, továbbá községrendezési terveket készítettünk, és szervezett építkezési akció is folyt. Ezt követően ment végbe a mezőgazdaság szocialista átszervezése, továbbá a tanácsi igazgatási rendszer megszilárdulása, s ezzel hivatalosan le is került napirendről a tanyák ügye.

Nem így azonban a mindennapi gyakorlatban! Maga a tanyai lakosság, a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok vezetői és tagjai, továbbá az érdekelt tanácsi és pártszervek kénytelenek újból és újból foglalkozni a tanyák ügyével, s a szélesebb közvélemény érdeklődésével együtt felteszik a kérdést, hogy milyen irányban lehet és kell előmozdítani a tanyakérdés megoldását. Éppen ezért az érdekelt megyék népfrontbizottságai is napirendre tűzték a kérdést, és éppen az ő adatgyűjtésük, következtetéseik és javaslataik alapján lehet most pontosabb képet alkotni a tanyák helyzetéről is, a megoldás előmozdítása érdekében teendő lépésekről is. Előbb azonban a tanyáknak és a tanyákra vonatkozó nézeteknek a történeti változásait érdemes áttekinteni. Ez különösen a tanyák szempontjából is szükséges, de társadalmi intézményeink fejlődése és megítélése szempontjából is nagyon tanulságos.

I

A tanyai települések történeti fejlődése magában véve is elég különös és érdekes társadalmi-történeti jelenség, de még inkább az a róla való felfogások alakulása és a vele kapcsolatos politikai elgondolások és törekvések változása.

A világon sokfelé vannak hasonló szórványtelepülések, de ezek között számos sajátos jellemvonásánál fogva eléggé különálló a magyar tanyarendszer. Nem érdemes azonban e különleges vonások taglalásába belemerülni, mert korunk nagy kérdése, az urbanizálódás és ezzel összefüggésben a város-falu kettőssége szempontjából ezek elhanyagolhatók. Nem hanyagolhatók azonban el a tanya-külterületi települések mennyiségi arányaira vonatkozó adatok s ezeknek a történeti alakulása.

A hazai statisztika „külterületi lakott helyek" címén tartja számon a tanyák mindenféle típusait, s ezekbe beletartoznak nemcsak a mezőgazdasági külterületi települések – volt uradalmi majorok, puszták, ma állami gazdasági és termelőszövetkezeti telepek, egyéni paraszti tanyák, szőlőbeli lakótelepek stb. –, hanem az ipari, bánya- és közlekedési, továbbá üdülő- és egyéb telepek is. A külterületi lakosság nagy része azonban mezőgazdasági foglalkozású és zömében egyéni paraszt tanyák lakója.

A tanyai települések a 18. század végén és a 19. század elején kezdődtek az Alföldön, majd a 19. század második felében lett nagyobb arányú a „kitelepülés" – a legelők feltörése, a mezőgazdasági termelés belterjesítése nyomán –, s a tanyák sűrűsödése századunk elején is folytatódott. Az alábbi kis táblázat ad pontosabb képet e folyamatról:

év	a kerületi lakosság millió főben	az összes lakosság %-ában
1910	1,0	17
1920	1,4	18
1930	1,9	20
1949	1,6	17
1960	1,2	12

(Az egyszerűség kedvéért kerekített számok, s természetesen az 1910. évi adatok is a mai országterületre vonatkoznak.)

Szembeötlő, hogy az 1930-as évekig tartott a tanyák szaporodása és a külterületi lakosság növekedése, majd 1949-ig mérsékeltebb ütemű volt a csökkenés (az 1945. évi földreform után elég sok új tanya is épült), 1960-ra pedig meggyorsult a csökkenés üteme. Azt lehetne hinni, hogy azóta tovább gyorsult a városokba és községekbe való település folyamata. Ezt azonban a megfigyelések nem támasztják alá. A hét tanyás megye népfrontbizottságának az adatgyűjtése és becslései nyomán határozottan megállapítható, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének a befejezést követő években nem erősödött a tanyákról való beköltözés irányzata, sőt több helyen nemcsak a tanyai települések konszolidálása, hanem a növekedése is megfigyelhető. (Ez elég vaskos meglepetés, és éppen ez adja föl a történelmi leckét.)

De vajon a valóság változásaival együtt hogyan alakult a tanyák megítélése? Nagyon változatosan és nagyon tanulságosan.

A múlt század középső évtizedeiben olyan szemlélet uralkodott, amit feudálisnak is, bürokratikusnak is lehet nevezni. Feudálisnak azért, mert az uradalmi nagyüzemi gazdálkodás kiterjedése nyomán keletkező majorok, puszták szaporodásából nem csinált gondot az uralkodó közvélemény, viszont a paraszti kitelepülések ellen a tiltó és korlátozó rendszabályok egész sorát hozták a vármegyék is, a városok is, hogy elejét vegyék a hatóságok ellenőrzése alól való kibúvásokat.

A század végére azonban megváltozott a szemlélet. A kibontakozó kapitalista fejlődés nyomán a mezőgazdaság belterjesítése, a legelők feltörése, a pusztaságok művelésbe vo-

nása, a szőlők telepítése és mindezekkel együtt új meg új tanyák építése a fejlődés, a növekedés és a gazdagodás jelének tűnt, s az egész folyamatot szinte „új honfoglalásként" fogták fel. Ugyanakkor a kitelepüléssel járó szociális, kulturális és egészségügyi problémák még nem jelentkeztek nagyobb súllyal, s ha kezdtek is feltűnni, az csak kevesek gondja volt akkor.

A két világháború közötti időszakban merült fel a tulajdonképpeni tanyakérdés, mégpedig olyan reformirányzat köntösében, amely élénk színekkel ecsetelte a tanyai nyomorúságokat, s a tanyak falvasítását tűzte ki programként. Ennek a felfogásnak a hivatalos változata lényegében leplezte ezzel a falu és a mezőgazdaság általános problémáit: az általános szegényparaszti nyomort, a földreform halaszthatatlanságát és a falvak elmaradottságát. Ezzel szemben a falukutató mozgalom ellenzéki agitációja a parasztság általános társadalmi-gazdasági problémáinak egyik különleges részeként tárta a közvélemény elé a tanyai lakosság szociális, kulturális és egészségügyi helyzetét, nagyrészt szintén új falvak-községek létrehozását sürgetve. A Féja Géza *Viharsarok* című munkájában (és sok más cikkben és könyvben) tárgyalt tanyakérdés mellett Illyés Gyula könyve, a *Puszták népe* és Veres Péter könyve, a *Falusi krónika* vagy az *Alföld parasztsága* az uradalmi majorok és falvak életének a tarthatatlanságát is ugyanolyan élességgel tárták fel.

Új helyzetet teremtett az 1945. évi földreform. A felszabadulás után, a földreform végrehajtása nyomán tovább szaporodtak a tanyák, azonban már nem növekedett a külterületi lakosság száma, mert a falvakba és városokba való beköltözés is megindult. A nagyarányú földreform földhöz juttatta a volt agrárproletárok nagy részét, s a földhözjuttatottak egy része tanyát épített a kapott földjén.

Nagyrészt megszűntek a régi nagybirtokos majorok, mert a volt cselédek is földhöz jutottak, s a majorok épületeit is felosztották közöttük. Ennek következtében a majorépületek egy részét lebontották, s anyagukból falusi házakat vagy egyéni tanyákat építettek. Így mintegy 75 000 új tanya épült, ami tovább súlyosbította az amúgy is súlyos tanyai helyzetet.

Vajon nem tudtuk ezt akkor is? Tudhattuk, és többékevésbé tudtuk is, de akkor ezen nem akadtunk meg. Én magam is habozás nélkül szavaztam meg, vagy éppen kezdeményeztem olykor az uradalmi majorok és a nagygazdatanyák felosztását és széthordását, s nyugodt lélekkel vettem tudomásul az új tanyák tízezreinek felépülését a felosztott földeken. Nem gondoltam a további jövőre, amikor ezeket a kérdéseket mégsem lehet majd megkerülni? Gondoltam is, nem is. Azt viszont bizonyosan tudtam, hogy a földet külön-külön minden dolgozó parasztnak a kezébe kell adni, hogy ne kerülhessen többé tőkések, földesurak vagy bértartó nagygazdák birtokába. Az majd a következő lépés lesz, hogy a megszerzett földön milyen gazdálkodási formát tudunk végül is kialakítani, s ahhoz képest hogyan alakulnak végül is a falvak, tanyák és mezővárosok.

Ilyen fejlődés nyomán élesen vetődött fel a tanyák kérdése a szocialista átszervezés kezdetén. 1949-ben előállt a kérdés, hogy a sok kisparcellán tudunk-e tovább élni, s főleg tudjuk-e a termelést úgy fejleszteni a jövőben, ahogyan azt az egész lakosság életszínvonala, de külön a dolgozó parasztság életszínvonala is megköveteli. A felelet csak az lehetett, hogy nem, tehát el kellett indulni a szocialista átszervezés útján. S ebben a lépésben már másképpen találtuk szembe magunkat a tanyákkal, mint a földreform idején. A kérdés úgy vetődött fel, hogy lehet-e szocialista nagyüzemeket szervezni, amíg szétszórt tanyák vannak, vagy

még pontosabban: a szocialista átszervezésnek nem feltétele-e a szétszórt tanyák összevonása zárt településekbe, régi és új falvakba. És az a felfogás vált akkor uralkodóvá, hogy a tanyák útjában állnak a termelőszövetkezetek szervezésének, tehát rajta kell lenni, hogy a tanyák lakói belátható időn belül zárt településekbe tömörüljenek össze, s ezt a tanyaközpontok, új falvak kijelölése, házhelyek juttatása és az építkezés támogatása révén kell elérni.

Az eredmény az lett, hogy kijelöltünk több mint 150 tanyaközpontot, ezekből önálló új községeket szerveztünk. Az új községekben és tanyaközpontokban települési terveket dolgoztunk ki, házhelyeket osztottunk, és külön építési szervezetet állítottunk fel. A betelepülés korántsem öltött akkora méreteket, mint amekkora várakozás volt. Egyes helyeken meg sem indult, más helyen megindult ugyan, de azután megakadt, és a megszervezett új községek egy része is életképtelennek bizonyult. Ennek ellenére 1961-re lényegében befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, s azt sem a tanyák fennmaradása, sem az új községek félbenmaradása nem akadályozta.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének a befejezése után közkeletűvé vált az az elvi álláspont, hogy a tanyák megszűnése a szocializmus jelenlegi korszakának időszerű programja, s a mezőgazdaság szocialista átszervezésével ennek a feltételei létre is jöttek. Ennek az elvi álláspontnak különféle gyakorlati következményei is általánosan elfogadottá váltak. A sajtó, rádió, televízió, a film, az irodalom és általában a művelődésügyi intézmények olyan propagandát fejtenek ki, amely a tanyák megszűnésének a folyamatát gyorsítani akarja, s a tanyai élet ellen és a beköltözés mellett agitálja a lakosságot. Ennek megfelelően a helyi tanácsok legtöbbször a különféle külterületi intézmények

létrehozása ellen, sőt a meglevők visszafejlesztése mellett foglalnak állást, azzal az indoklással, hogy ezekre már nincs szükség. Mindezek következtében magának a tanyai lakosságnak azok a törekvései, amelyek életviszonyaik javítására irányulnak, általában elutasítással találkoznak. Ez a felfogás legtöbbször támogatást kap a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok vezetői részéről is, mivel a tanyák valóban nehezítik a nagyüzemi gazdálkodást.

2

A mai helyzet azonban korántsem olyan egyértelmű, mint ahogyan azt a történelmi előzmények után vártuk, s ahogyan az a távlatra tekintő elvi megítélésnek megfelelne. Összegezően azt lehet megállapítani, hogy a tanyák megszűnésének a folyamata sem nem olyan egyszerű, sem nem olyan gyors ütemű, mint ahogyan azt korábban gondoltuk. Semmi esetre sem olyan, hogy az átmenet időszakát mintegy átugorhatnánk. Mindennapi tények figyelmeztetnek arra, hogy a tanyák megszűnése egész történeti korszakra kiterjedő, hosszabb folyamat, s nem kerülhetjük ki, hogy az átmeneti helyzet valóságával is szembenézzünk, s lépésről lépésre megkeressük az ésszerű megoldásokat.

Sokban hasonlít ez a probléma – s össze is függ vele – a háztáji gazdaságokéhoz. Ott is az történt, hogy eleinte azt hittük, csak rövidebb átmeneti időre szükséges kisegítő intézmény ez, mert a korszerű szocialista nagyüzem néhány év alatt feleslegessé teszi. Kiderült azonban, hogy sok és nyomós ok miatt ez nem megy ilyen gyorsan, s igen hosszú időszakra arra kell berendezkednünk, s a nagyüzemek korszerű fejlesztését össze kell egyeztetnünk a háztáji-kisegítő gazdaságok fenntartásával, sőt némely vonatkozásban a

fennmaradásáért, illetőleg fejlesztéséért folytatott erőfeszítésekkel.

A Belkereskedelmi Kutatóintézet 1962-ben három megyében végzett vizsgálatai azt mutatták, hogy a tanyáról beköltözni kívánók aránya az összes tanyai lakásokból Békés megyében 45, Csongrádban 35 és Szolnokon 36 százalék. 1965-ben pedig Békés megyében a népfrontbizottság becslése szerint 1960 óta mintegy 2300–2400 tanya szűnt meg a 32 000-ből, a beköltözöttek száma pedig ugyanezen öt év alatt mintegy 15 000-re tehető. A tanyai lakosság ilyen irányú csökkentése 13 százaléknak felel meg. Ha továbbra is ilyen ütemű lenne a beköltözés, akkor a megszűnés folyamata 40 évig tartana. Hasonló becslések azt mutatják, hogy Bács-Kiskun, Szabolcs és Csongrád megyékben a Békés megyeinél még lassúbb a folyamat, viszont Szolnok és Hajdú megyékben nagyobb arányú volt a tanyai lakosság csökkenése 1960 óta.

Különféle becslések egybevetésével olyan következtetésekre jutunk, hogy legalábbis két évtizedre kell számítanunk, amíg a tanyai településeknek az a része megszűnik, aminek a belátható időn belüli megszűnésével egyáltalán számolhatunk. A számítás egyik támpontja az, hogy 1960–1964 között általában mintegy 3–4 százaléka szűnt meg évente a tanyáknak. A másik számvetés azon alapszik, hogy azok a tanyaiak, akik a szocialista átszervezés időszakában berendezkedtek a tanyai életre, s ott a termelőszövetkezetekbe lépés után is kitartottak, nagy többségükben munkaképes koruk végéig tanyai lakosok akarnak maradni (de már az ilyenek sem számíthatnak arra, hogy gyermekeik is tanyaiak legyenek).

Ez az összegező prognózis azonban nagyon általánosító, a valóságban nagyon változatos helyzetekkel kell számol-

nunk, s különféle tényezők a beköltözési folyamat egyenletességét is megváltoztatják.

Az eddigi tapasztalat az, hogy meggyorsult a beköltözés a szocialista átszervezés éveiben, 1960–1961-ben, az utána következő években pedig lassúbbá vált. Előreláthatő, hogy a termelőszövetkezeti gazdaságok további erősödése, gazdálkodásunk magasabb szintre emelkedése a beköltözés ütemének a gyorsulását fogja eredményezni, annak arányában, ahogyan a háztáji gazdálkodás jelentősége csökken. Hogy azonban ez a fejlődési fázis mikor következik be, azt ma még nem lehet megítélni.

Igen nagyok az eltérések az egyes megyék és járások, sőt kisebb körzetek között is annak következtében, hogy a külterületi településeknek erősen eltérő típusai vannak. Szintén a népfrontbizottságok vizsgálódásai és következtetései alapján megállapíthatunk néhány jellegzetes irányzatot, illetőleg összefüggést.

Általában Alföld-szerte leggyorsabb a tanyák megszűnésének a folyamata a külterjes gazdálkodást folytató területek elszórt tanyái esetében. Ezek közül is a falutól-várostól távol eső vidékeken legnagyobb a beköltözés, és az ilyen helyeken már eddig megszűnt a tanyák nagyobbik fele. Minden megyében vannak ilyen területek, de legtöbb ilyen van Hajdú, Szolnok megyében és Békés megye északi részén.

A belterjesebb gazdálkodás (különösen a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelés) körzeteiben, továbbá olyan vidékeken, ahol az állattenyésztés valamelyik ága erősen fejlett, ott a tanyákról való beköltözés üteme lényegesen lassúbb, sőt az ilyen területek jelentős részén a tanyai élet és gazdálkodás bizonyos konszolidálódása következett be. Különösen ez a helyzet olyan helyeken, ahol alacsonyabb típusú termelőszövetkezetek működnek. Főképp Bács-Kiskun,

Csongrád és Pest megyében vannak ilyen körzetek. De Szolnok és Békés megyékben is találhatók ilyenek.

Hasonlóképpen kismértékű a beköltözés a csoportos külterületi településekről. Az olyan területek csoportos tanyái esetében pedig, ahol fejlett és intenzív kertészeti termelés folyik, általában a tanyai élet konszolidálódása, sőt egyes helyeken fejlődése és az ilyen települések növekedése figyelhető meg. Ilyen települések főleg Szabolcs megyében és a Duna–Tisza közén fordulnak elő.

Végül, fejlődő tendenciát mutatnak az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek majortelepülései, illetőleg a gazdasági telepeik melletti lakótelepek. Minden települési korlátozás és tiltó tervezési előírás ellenére az ilyen települések száma is növekszik, s az ilyen helyekre történő beköltözés is erősödő; a közlekedés, víz, villany, továbbá az egészségügyi és kulturális ellátás bizonyos szervezettsége vonzza ide a tanyai lakosokat.

A kép teljességéhez az is hozzátartozik, hogy a városok és községek belterületére való beköltözést számos tényező fékezi: az építési szabályok (kis telkek), a háztelkek megszerzésének a nehézségei, az építőanyagok és az építőipari kapacitás szükségessége.

Ilyen helyzettel, ilyen fejlődési tendenciákkal kell számolnunk, illetőleg kiegészítenünk és helyesbítenünk a tanyákról kialakult közkeletű felfogást. Ha pedig mindezekkel számot vetünk, akkor nem helyezkedhetünk az „átvészelés" álláspontjára, hanem szembe kell néznünk a tanyák létező és gyorsan meg nem szűnő társadalmi-gazdasági problémáival, s azokra hosszabb-rövidebb időre szóló megoldásokat is találnunk.

Hogy mi a teendő, az természetesen a nehezebb kérdés. Általános irányként nyilvánvalóan azt kell követnünk, hogy kevesebbet beszéljünk, írjunk és filmezzünk a tanyák megszüntetéséről, továbbá komolyan és körültekintően számoljunk a fokozatos megszűnés következményeivel, s különösen többet tegyünk a beköltözés reális feltételeinek a megteremtéséért, illetőleg akadályainak a megszüntetéséért. Ebből természetesen sok minden következik.

Mindenekelőtt tudatában kell lennünk annak, hogy a tanyai lakosság a háztáji termelésnek igen jelentős hányadát képviseli, tehát gazdaságpolitikánkkal összhangban kell tartani a tanyákra vonatkozó településpolitikánkat is. Ezért nemcsak a szocialista nagyüzem és háztáji gazdaság, hanem a nagyüzemi táblák és a tanyai házak ésszerű összeegyeztetésének a módját is meg kell találnunk. S azzal is számolnunk kell, hogy amilyen mértékben városba-faluba költözik a mezőgazdasági lakosság, olyan arányban szükséges a munkahelyre való közlekedés szervezett megoldása.

El kell fogadnunk annak az elkerülhetetlen szükségességét is, hogy – a beköltözés reális feltételeinek a javítása mellett – a tanyai lakosság számára különféle külterületi megoldásokról kell gondoskodnunk (közlekedés, villany, szolgáltatások, kulturális és egészségügyi ellátás stb.). A csoportos vagy sűrűbb tanyák esetében ezeknek a szükségleteknek a kielégítését kitelepített intézmények útján, szétszórt tanyák esetében pedig mozgó lehetőségek útján kell keresnünk.

Természetesen nem könnyű belenyugodni abba, hogy olyan súlyos társadalmi gondokkal terhes települési helyzetet, mint a tanyák, még viszonylag hosszú ideig fennmaradónak fogadjuk el, sőt a helyzet fokozatos és aprólé-

kos enyhítésének a módjaival foglalkozzunk. Különösen olyan előzmények után nem könnyű ez, amikor már beleéltük magunkat a megszűnés viszonylag gyors bekövetkeztének a feltételezésébe, s a nehéz tanyai problémák elől azzal a ki nem mondott indokkal tértünk ki, hogy azt a történelmileg rövid időszakot „majd csak átvészeljük valahogy". Éppen az a történelmi lecke (s ilyet nemcsak a tanyák esetében kell megtanulnunk, hogy ez nem megy ilyen egyszerűen és ilyen gyorsan, tehát bele kell merülnünk a részletekbe, meg kell találnunk a hosszabb-rövidebb időre szóló átmeneti megoldásokat, és távlati elgondolásainkat is a történeti valóság talajára kell helyeznünk. De ez csak szubjektíve nehéz, akár egyéni, akár társadalmi méretű politikai szubjektivitásunkról van szó, mert objektive a történeti fejlődés menetét s a társadalmi intézmények – különösen pedig a települési formák – fejlődésének a törvényszerűségeit tekintve, a fejlődés útja szükségszerűen fokozatos és hosszadalmas. Még akkor is, ha egy-egy forradalmi erejű lépés löki előre a fejlődés menetét, mint a tanyák esetében a mezőgazdaság szocialista átszervezése.

Meg kell barátkoznunk tehát azzal is, hogy korábbi távlati települési elgondolásaink annyira messzi távlatiak, hogy a fejlődés közelebbi fázisaival is foglalkoznunk kell. Más szóval, mostani települési terveinket és építési szabályainkat felül kell vizsgálni abból a szempontból, hogy mely települési és építési formákat milyen arányokban lehet reálisan fejleszteni, s milyen újabb megoldásokra van szükség az összes érdekek összeegyeztetése alapján.

Ennek a helyzetnek a felismeréséig már el is jutottak a településtudomány művelői is, a község- és várostervezők is. Ez a felismerés azonban még túlságosan új és túlságosan idegesítő, tehát korábbi településpolitikai elképzeléseink

reálisabbá való átalakítása sem megy egykönnyen. Csak egy példát erre. A múlt évben mélyreható tanácskozás keretében vitattuk meg Szatymaz község fejlesztési lehetőségeit, nagyon lelkiismeretesen kidolgozott tanulmány alapján. S amikor már számos kérdésben egyetértésre jutottunk, a települési rendszer kérdésében felborult az egyetértés. E tanulságos vita a következő salamoni összefoglalással zárult:

„Az értekezlet sokoldalúan vitatta meg a kérdést, hogy fenntartható-e a »kertváros« jellegű, illetőleg tanyacsoportok szerinti települési rendszer. E vita során nyilvánvalóvá vált, hogy a települési rendszer lényeges befolyással lesz a kialakítandó üzemi formára is. A vitában részt vevő termelőszövetkezeti vezetők és szakemberek határozottan a lazább beépítettségű, illetőleg fürtszerűen kialakítandó települési rendszer mellett foglaltak állást, mert a munkahelyhez kívánják kötni a tagokat. A helyi irányítószervek képviselői viszont ugyanilyen határozottan a zárt település kialakítása mellett foglaltak állást, alapul véve a kijelölt belterületet. A vita alapján az értekezlet megállapította, hogy az alkalmazandó települési rendszer kérdésében országszerte vita folyik az illetékesek között, s a szatymazi helyzet feltárása is előbbre viszi majd ennek a kérdésnek a megoldását."

A vitatott települési probléma ugrópontja az, hogy egy-egy nagyobb települési egységen belül (amilyen a regionális tervek „városkörzete") a különféle funkciójú településrészeket csak szorosan egymás melletti fekvésben lehet-e elhelyezni, vagy a terepviszonyoktól és egyéb beépítési adottságoktól függően nagyobb területen külön-külön is, figyelemmel a közlekedési hálózatra. Az ipari, mezőgazdasági, közlekedési stb. gazdasági telepeknél e szabadabb elhelyezés általánosan elfogadott, de a lakótelepeknél nem el-

ismert, bár kétségtelenül lehetséges, mégpedig a különféle lakótelepek esetében más-más méretű „települési fürtök" formájában. Természetesen az ilyen, a települési egység magjától távolabb elhelyezkedő lakótelepet elvileg sem lehet önálló települési egységnek tekinteni. Eleve nem kell tehát számolni kulturális-szociális igényeinek kielégítésével, s mind ellátó intézményeit, közműveit méretéhez és jellegéhez képest kell megtervezni, a helyileg ki nem elégített igények számára pedig a közlekedést kell fejleszteni.

A tanyák kérdésében évtizedeken keresztül minden összetelepítő szándék ilyen alapon is nyugodott, és arra irányult, hogy tanyaközpontok jöjjenek létre, mint az „anyaváros" külterületi tartozéktelepülései. Ilyenek sok esetben valóban létre is jöttek, s a felszabadulás után szervezett Tanyai Tanács is ilyen elvi alapon kezdte meg a tanyaközpontok kijelölését. Menet közben azonban (az akkori idők elhatározásainak gyakorlata szerint) az illetékes központi szervek olyan álláspontot foglaltak el, hogy a tanyaközpontokat önálló tanácsú községekként kell megszervezni. Ha pedig a tanyaközpont és az önálló község közé egyenlőségjelet tettünk, akkor az összes településpolitikai szervek logikusan alkalmazták a tanyaközpontokra is az önálló községekre érvényes elveket, illetőleg előírásokat (teleknagyság, beépítési módok stb.).

A Tanyai Tanács azonban, érezvén a tények ellenállását, annak idején olyan kiutat keresett, hogy nagyszámú ún. „melléktelepülést" jelölt ki, részben a régi belterülethez, részben az új községként kezelt tanyaközponthoz kapcsolva. A központi elvi álláspont azonban ezt nem tartotta megengedhetőnek, tehát a „melléktelep" kijelöléseket meg kell szüntetni. Mindennek az lett a gyakorlati következménye, hogy az új tanyai községek jelentős részében egy-

szerűen nem költöztek be a tanyai lakosok, mert az ott nyújtott települési feltételek nem feleltek meg számukra. A szabály viszont változatlanul az, hogy lakóházépítés csak az új községek kijelölt „belterületén" engedhető meg.

A járható út a távolabbi jövő szempontjából is bizonyára az, hogy jelenlegi építési szabályainkat felülvizsgálva, rugalmasabb város- és községrendezési kereteket nyissunk általában a lakásépítésnek, különösen a tanyáról beköltözők településének is.

Befejezésül ide kívánkozik e cikk írójának az a szubjektív, egyéni tanulsága, amit a tanyák képében feladott történelmi leckéből a maga részére levont. Még gyermekfővel elgondoltam, sőt le is írtam, és azt ki is nyomtatták, hogy a tanyai kinnlakásnak hogyan kell előbb-utóbb megszűnnie. Majd később cselekvően részt vettem annak a társadalmi érvényre emelt felfogásnak a kialakításában és terjesztésében, hogy a szocializmus feltételei között hamarosan be kell következnie a tanyák megszűnésének, illetőleg a városias szocialista falvak vagy agrárvárosok létrejöttének. Azt is magától értetődőnek tartottam, hogy ennek bekövetkeztéig olyan átmeneti időszak következik, amit csak ki kell várni, s minden figyelmünket a kívánt és elérendő helyzet megtervezésére lehet és kell fordítanunk. Nos, a tanyák tényleges fejlődésének a történelmi leckéje (hasonlóan a kisebb-nagyobb falvaké is) engem arra késztet, hogy az ilyen idealista szemlélettől megszabadítsam magam, s megtanuljam, hogy a történelemben az átmeneti időszak is érvényes: az is éppen olyan része a történeti fejlődésnek, mint a beteljesülés korszakai. Még azt is meg kell tanulni, hogy az átmenet és a megvalósulás korszakait csak a történelemírás tudja világosan megkülönböztetni, majd történeti távlatból visszatekintve. A küzdő, az eszmékért és

célokért harcoló, s a társadalmi termelésben dolgozó embernek minden átmeneti időszakot is „komolyan kell venni", teljes felelősséggel átélni és alakítani, mert minden megvalósulás átmeneteken keresztül következik be.

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

EMBEREK A TANYÁN

Ha volna olyan pont – valahol az ország mértani közepe fölött, sokezer méteres magasságban –, ahonnan egy pillantásra áttekinthetnénk nemcsak a Rábától a Túrig s az Ipolytól a Marosig minden talpalatnyi földet, hanem az embereket is, és azt is, hogy miként élnek, azután erről térkép készülne, abban az esetben s azon a térképen a tanyák vidékére kerülnének a legsötétebb foltok. Mert ma már bedeszkázott ablakú és hulladékszagú, bűzlő külvárosok, bányák köré összeeszkábált nyomortelepek nincsenek, s faluvégi tapasztott kunyhók giz-gaztetővel elvétve akadnak; de ma még számottevő mennyiségben egyedül a tanyákról nem tűnt el az ólnak beillő szükséglakás, a rongyokba öltözött szegénység, a félig társadalmonkívüliségből eredő elhagyatottság és elmaradottság. Nem tűnt el, bár jócskán visszaszorult, s egyre szűkebb és szűkebb területen pusztít.

Itt, a hajdúsági tanyákon, a teljes szegénység és elmaradottság meg a tűrhető és a kielégítő életmód közt az arány, hozzávetőlegesen, három a tízhez lehet, a tűrhető meg a kielégítő életmód között pedig négy a háromhoz. Jól és kulturáltan élő családot nem találtam. Holott okosak és tapasztaltak ezek az emberek, rokonszenves és tiszteletre méltó tulajdonságok fejlődtek ki bennük, a túlnyomó többség becsületes és hasznos munkával tölti napjait. Mégis, kétszeres erőfeszítéssel sem képesek elérni a városi vagy községbeli parasztok életszínvonalát. Nehezen igazodnak el a világban, több baj éri őket, a javakért magasabb árat

kell fizetniük, a betegségnek és elemi csapásoknak fokozottabban vannak kitéve, s jóformán alig élvezhetik azokat a mérhetetlen előnyöket, amiket a társadalmi együttélés mai formája meg a technika, a kultúra, a higiénia nyújt. Végül is, mindez emberi mivoltuk rovására megy. Nem pusztán az szenved kárt, ami konkrét viszonylatban kifejezhető, hanem az is, amit nehezebben érhetünk tetten, de ami az ember legnemesebb része, az öntudat, a méltóságérzet, a sorssal szemben támasztott igény.

Ezért választottam célul annak kutatását, hogy a tanya – a szántóföldek tengerébe ékelt sziget – milyen nyomokat hagy az emberekben, hogyan befolyásolja életüket és egyéniségüket; mit is jelent ma tanyán élni. Most még vázlatosan felelek a kérdésre. Az összegyűjtött anyagnak csupán a személyhez kötött részét emelem ki, ebből is azt, amely közvetlen bepillantást enged a tanyai életbe, a fekete és kevésbé fekete foltokba, és egyúttal sürgeti is, segíti is a megoldást.

Philemon és Baucis, avagy az öregek sorsa

Messze bent a tanyavilág közepén – valamikor a furcsa és tréfás Rókahát nevet kapta ez a vidék – találkoztunk azzal a két öregemberrel, aki Philemonra és Baucisra emlékeztetett, s aki az első súlyos aggodalmat felkeltette bennünk.

Kedves arcú anyóka fogadott az alacsony, rozzant ház előtt. Mindjárt bevezetett egyetlen szobájukba. Éppen mosott, a teknő mellett jókora halomban ruhák gőzölögtek, lúg- és szappanszag járta át a levegőt. A gazda felöltözve, kalappal a fején feküdt az egyik ágyon. Köszöntünk, köszönt ő is, de nem állt fel. Tétován nyújtotta a kezét, s

amikor visszahúzta, a szemére mutatott vele. Szürkehályog borította mind a kettőt, csak méternyi távolságra látott velük. Elmondta, mikor kezdődött, milyen modon hatalmasodott el a betegség, mutatta, ha kimegy, hogyan tájékozódik az udvaron s a dűlőn. Egykedvűen, nyugodtan beszélt. Közben a kezével ülőhelyzetbe támasztotta magát.

– Nyolcvanhárom éves múltam, éltem eleget, jól van nekem így is. Csak hát az anyóra maradt minden, az a baj.

Kiderült, hogy a kedves arcú anyó is már hetvennyolc éves. Fájlalja a vállát, a szívét, a derekát, szeretne többet pihenni. Jószágot alig tartanak, mégis reggeltől estig dolgozik. Fát vág, kenyeret dagaszt, meszel, mos, kertet ás, vizet húz a nyolc-tíz méter mély kútból. Ráncos bőrű, kékeres, durva kezét nézve, megkérdeztem, szakíthat-e valamennyi szabad időt magának.

– A vasárnap, lelkem, félig szabad. Akkor imádkozok meg olvasok. Még én szemüveg nélkül látom a betűt, hálistennek.

– És ha beteg?

– Vigyázok magamra, mert kell az ember miatt, szegény miatt. Aztán meg itt vannak a szomszédok. Most vasárnapra C-éktől kaptunk ebédet, birkát vágtak, abból hozott a kislány. A télen is kaptunk, hol ezt, hol azt. Segítenek, ha tudnak.

– Nem kell sokáig – tódította az öreg, megint egykedvűen és nyugodtan. – Mi van már nekünk hátra?

Mi van még hátra? Talán a közeli, a semmivel sem késleltetett halál, talán az enyhítetlenül hagyott szenvedés, talán más. De mindenképpen a véletlenre kell bíznia magát a tanyai Philemonnak és Baucisnak. Vegyük a legvalószínűbb lehetőséget. A szomszédok munkába mennek, s akkor éri valamelyiket a halálos szívroham. Hová megy a má-

sik, kinek kiált, ki hallja meg a kiáltását? Úgy kellene, hogy a kedves arcú anyó ne kényszerüljön kenyeret dagasztani és fát vágni élete utolsó percéig. Megérdemelné. Árva lány volt, ötéves kora óta robotol, nem ismerte soha a pihenést. Társa pedig, az elhagyatottságát egykedvűen tudomásul vevő öregember, nála is szomorúbb sorsra ítéltetett.

Ki tudja, hány tízezer öreg él szerte a magyar tanyákon, megfosztva nyugodt vagy legalább az emberek közelében töltött utolsó évek, megfosztva a tisztes és illő életbefejezés lehetőségétől. Ha csupán negyedrészük ilyen beteg, tehetetlen és magányos, az is sok. Az is halaszthatatlan beavatkozásra, sok irányú és emberséges gondoskodásra szorul.

Három elkeseredett asszony, meg a többi

Tisztán tartott, fehérre meszelt, hosszú tanyaépület előtt áll meg a szekér. Itt laknak a „három furcsa nőszemélyek", akikről már beszéltek nekünk. Az özvegy öregasszony, a pártában maradt lánya, a meghalt fiú felesége, és a kis unoka, aki nyilván a rend kedvéért, lány. Mire leszálltunk a szekérről, csak az öregasszony maradt a tanya előtt.

– Mit térképeznek? – kérdezte, amikor festő barátom rajzolni kezdte a sűrű ágú, hatalmas fákkal körülvett istállót.

– Nem térképezünk. Szeretnénk megismerni a maguk életét, azért járunk erre.

Az öregasszony hallgat, vár, kötényébe törli a kezét. Végül azt mondja:

– Hát az elég rossz.

Közben előkerült a menye is.

– Mire kíváncsiak? – éles, ingerült hangon beszélt. – Mi érdekes rajtunk? Élünk és kész.

– De hogy élnek?

– Látja. Dolgozunk, amennyit bírunk.

– Csak itthon dolgoznak?

– Mindenütt dolgozunk mi – a vénlány, aki napraforgót ropogtatva oldalt állt, közelebb lépett. – Itthon, a szövetkezetben, mindenütt. Nem is baj az, csak láttatja lenne legalább.

– Hogyhogy láttatja? Nem keresnek?

– Keresünk mi, csak nem találunk – fakad ki keserű mosollyal az özvegy fiatalasszony. – A szövetkezetben dolgozni kell, különben nincs munkaegység, nincs háztáji föld, nincs esztéká. De nem nagyon bírjuk a munkát. Ebben a szövetkezetben nincs nekünk való munka. Itthon kell pótolni, jószággal, ezzel-azzal. Aztán a gyerek, a tanya, a háztartás, soha meg nem állunk, nem úgy, mint a városi asszonyok. Hogy nézünk ki, igaz? – Kifakult ruhájára, foltos gumicsizmájára mutat. – De nem baj, csak láttatja lenne a munkának – ismétli a sógornőjét. – Semmivel se könnyebbedünk, csak éppen élünk a robotból. Ez a baj.

Visszafordul, az ásót a földbe nyomja; a két sógornő kerítést húz a tanya köré.

Néhány kilométerrel arrább, mintha ugyanez a beszélgetés folytatódna. Megviselt asszony jött elébünk a léckapuig.

– Egyedül vagyok itthon, az uram meg a fiam műtrágyát fuvaroznak a szövetkezetnek. Későn jönnek haza. Egészen este.

Lélegzés közben hangosan, elnyújtva köhög.

– Asztmás?

– Az. A tüdőm is, a szívem is asztmás. Pihenni kellene nekem mindig, de nem lehet. Négyre kell főzni, mosni,

varrni, meg a jószág is a nyakamon. Ha nem bírom, ledőlök, aztán kezdem újból.

– Mégiscsak abbahagyja a munkát néha?

– Amikor az orvoshoz megyek. Máskor nem lehet itt állni, egy percet se.

Még egy tanya, még egy asszonyi panaszkodás. Zavaros szemű öregasszony jön ki a nagy kutyaugatásra.

– Nincs nekem időm a beszédhez – kiáltja felénk. – Dagasztani kell, meg csomagolni, mert mindjárt jön a szekér, viszi az uramnak az ennivalót. Ahol ni, most meg ez az átkozott disznó túrta ki az ólat! – Fogja a lapátot, hányja vissza a földet az ól falához, és tapossa, tapossa, hátha visszaragad valahogy. Onnan kiabál hátra: – Az uram már halálán van, azt mondja az orvos. Bent fekszik a sógoromnál a városban. Oda küldöm az ennivalót neki, vagyis a sógoréknak. Négy éve nem tud dolgozni az a szerencsétlen. Egyedül végzek itt mindent. A jószággal, a földdel is én vesződök. Jobb lenne, ha maguk is mennének a dolgukra, nem tartanának fenn.

Beszélt, kiabált akkor is, amikor a szekér már elindult velünk. A kerekek nesztelenül gurultak a gyepen: sokáig hallottuk pergő, haragos, keserű szavait.

Még egy tanya. Itt lakik az a fiatalasszony, akinek két év alatt két kisgyermeke halt meg. Koraszülöttek voltak. Nem bírta kihordani őket, dolgozott még héthónapos terhességgel is, vizet húzott, tehenet és lovat etetett, gyékényt kötözött kévébe. Mind a kétszer ugyanúgy történt a baj. Munka közben egyszercsak elfogták a szülési fájdalmak az asszonyt, az ura belovagolt a faluba, telefonált a mentőkért, az asszony a városi szülőotthonban megszült, a koraszülöttet hazahozták, s három hét múlva eltemették. Mind a kettőt, éppen három hét múlva. Se kihordani őket, se itthon vigyázni rájuk nem tudott. Nem tudott, mert nem

engedte a tömérdek munka. Az ura a szövetkezetben dolgozik, mellette napszámot vállal, juhot legeltet, gyékényt vág, a háztáji földet műveli. Ha akar, akkor sem könnyíthet az asszony munkáján.

Hosszú mérlegelés és ismétlődő megbizonyosodás után, elkerülhetetlen a szó: rabszolga ezeknek az asszonyoknak egy része. Hamarabb kel, később fekszik a férfinál, az iskolásgyerekeket felöltözteti, elengedi, a kisebbeket szoptatja, gondozza, tehenet fej, jószágot etet-itat, főz, mos, bevásárol, takarít, kertet ás és gyomlál, a fő munkaidőben a mezőn is dolgozik, s ezeken kívül – nagy szó ez! – szinte teljesen védtelen az asszonyi betegségek, bajok, veszélyek ellen. Bölcsőde, napközi, rendszeres csecsemő- és gyermekellátás, orvosi felvilágosítás és tanácsadás, mosógép, villanytűzhely, néhány könnyű, vidám, szabad óra: mindez számukra még csak álom. Már akik tudnak róla. A többinek még csak álom sem.

Valóban így rendeltetett?

Hideg, metsző északi szél fúj. Állunk a tanya előtt, akadozva beszélgetünk a fiatalasszonnyal. Már indulni készülünk, amikor az istálló mögül előbukkan a férj. Két lovat hajt gyeplőszárra fogva maga előtt; most fejezte be a boronálást. Felénk néz, de nem áll meg, s láthatóan semmi különöset sem gondol. A lovak engedelmesen belépnek az istállóba, az ember utánuk. Én meg az ember után. Viszonozza a köszönést, kilép a jászolhoz kötött lovak közül, kezet fogunk. Erősen, becsületesen fogja a kezemet. Harminchat éves lehet. Egyenesen, komolyan beszél, nem óvatos, nem gyanakvó, nem támadó, nem lagymatag. Olyan ember benyomását kelti, akinek érett ítélete van a világ-

ról, s ehhez tartja is magát. Sokat próbálhatott, bár erről nem esett szó a továbbiakban.

– Mondta a felesége, hogy a télen csak ebédfőzéshez fűtöttek be, majd megfagytak néha – kezdem. – Miért, nem volt miből tüzelőt venni?

– Nem volt. Nem maradt, mert vagy a jószágot teleltettük ki, vagy tűzifát vettünk. Annyi tüzelő akadt, hogy naponként főzzön vele az asszony, mi meg csak felöltöztünk a nagy hidegben. De ha a jószág leromlik vagy bebetegséget kap, azt nehezen heverjük ki.

– Csak a jószágból élnek? Más pénzforrás nincs? Maguk fiatalok, találhatnának munkát. Vagy miért nem dolgozik állandóan a szövetkezetben, hiszen a V. szövetkezet az idén is negyvenkét forintnál többet adott munkaegységenként. Ötszáz munkaegység húszezer forintot jelent...

– Tudom. De én megszoktam, hogy úgy élek, ahogy élek. Ez a három hold szik, ez így, egy tagban, még a nagyapámé volt, a húsz juhot is örököltem, a tanyát is, az istállót is. Ez itt biztos. Nem halt éhen itt senki a családból, mi is kibírjuk. Hátha a szövetkezet megint úgy jár, mint ötvenhatban, vagy még rosszabbul. Ez itt biztos – ismétli, olyan hangsúllyal, mint aki sarkigazságot mond.

– Hátha gyerekük lesz? Akkor is itt maradnak? Annak is ezt szánják?

– Nekünk már nem lehet gyerekünk.

– Maguk még élnek, mondjuk, ötven évig. Közben itt teljesen átalakul a világ. És maradnak, ahogy most vannak? Ha jobb lehetőség kínálkozik, akkor is?

– Aki itt született, ne menjen el innen. Ki hogy kezdte, úgy is folytassa. Ez van rendjén. Csak ez biztos.

– Hisz maga Istenben?

– Miért kérdi? Még nem voltam templomban, nem is megyek.

– Gondolt már arra, hogy magának is lehetne könnyebben keresni a kenyeret, nemcsak másnak? Kevesebb munkával többet. Bent, a szövetkezeti üzemegységben, láttam, hogy van, akinek kétezer forint a havi átlaga, és nem dolgozik többet magánál, talán még annyit sem.

– Ha neki úgy hozta a sorsa. Nekem így hozta. Mi mást csinálhat az ember, mint dolgozik?

– És a felesége mit mond?

– Ő is ezt mondja.

– Ha lenne egy házuk a városban, beköltöznének?

– Nincs, nem is lesz.

– Most még ezt a távoli, szikes legelőt nem használja a szövetkezet. De egyszer csak használni fogja. Elvezetik a csatornát, megjavítják a talajt, szóval nem adják bérbe se magának, se másnak. Akkor hol legelteti a juhokat, akkor mihez fog?

– Lesz valahogy. Mindig van valahogy.

Lesz valahogy – a válasz nemtörődést is jelenthet, de más rejtőzik a mélyén. Meggyőződés, sőt bizakodás. Azoknak az embereknek a meggyőződése és bizakodása, akik arra számítanak, hogy aki dolgozik, az nem hal éhen, s akik előtt az a fontos, hogy meglegyen a kenyér, a zsír, a négy óvó fal, a meztelen testet befedő ruha. Csakis ilyen mérvű igénnyel lehet itt bizakodni, pontosabban, ráhagyatkozni a sorsra. Kenyér tényleg van. S ha több nem kell, máris teljesedett az igény. És azután, a már-már végsőkig redukált igény közvetlen kapcsolatban áll azzal is, amit ez a maga módján okos és következetes ember elfogadott alapigazságnak. A tanya, a kétkezi munka, a saját tulajdonát képező szikes föld, a húsz juh: biztos, egyedül biztos. A biztonság és állandóság látszatát az alacsony igényt úgy-ahogy kielégítő gazdasági helyzet is megadhatja ennek a képtelen és messze elmaradt életmódnak, az a gaz-

dasági helyzet, amely összhangban áll az igénnyel. Itt a dolog nyitja, ebben a sajnálatos összhangban. Évszázadok megszokása alakította ki az igényt, s ez az igény hozta magával a neki körülbelül megfelelő gazdasági helyzet látszólagos szilárdságát és szubjektív elfogadását.

Felmérhetetlen kárt okoz ez a redukált, ez az igénytelen igény. Fordítva, az ópiumszíváshoz hasonlítható. Ott egyre többet és többet érez elegendőnek a szervezet, s ez roncsolja széjjel. Itt pedig – az átlagos színvonal emelkedéséhez viszonyítva – egyre kevesebbet és kevesebbet érez elegendőnek a szubejktív igény. Ez tartja vissza az egyént a lehetőség kihasználásától, a jobb és emberibb élet akarásától, elérésétől. Ezáltal és ezen túl, a társadalomban való aktív, kölcsönösen szükséges és hasznos bekapcsolódástól is. Betegségnek kell tekintenünk ezt a redukált igényt, minden tartozékával együtt. S napjainkban ennek a – nyilván még a feudális korból örökölt – betegségnek, ha nem is egyetlen, de legfőbb tenyészhelye a tanya.

Tompa juhász hamis illúziója a szabadságról

Messziről nézve, a három vályogépület közül nem lehetett megállapítani, melyikben laknak emberek, melyik a juhhodály, melyik az istálló. Zsúptetős, alacsony, vakolatlan épület mind a három. Csúnya foltok az áprilisi határban, az élénkzöld vetés és gyep közepén, az ég kékje alatt. Elöl a fák is csúnyák és görbék. A toldozott-foldozott kútágas hátratántorodna, ha nem támasztaná két karvastagságú husáng. Három ember mogoz az épületek körül. A trágyadomb mellett csinál valamit kettő, az apa és fia. Távolabb, az agyaggödörbe állva, az asszony kapával dagasztja a sarat: közel a húsvét, valamit reperálni akar a

vedlett épületeken. Az asszony terhes, nehezen mozog, az arca csupa folt. Nyolcadik gyerekét várja. Nemsokára tízen lesznek a másfél hold földre, az egy sovány lóra, a húsz birkára, a néhány tucat baromfira.

Ráncos arcú, hegyes orrú, alacsony kis ember fogad bennünket. Sok gúnyát visel, azon fölül még egy foszladozó bárányból-bekecset is. Szennyes és ócska minden darab rajta és a gyerekeken, az asszony ruhája meg gumicsizmája azonban ezen is túltesz. Az istállóból és a trágyadombról árad az erős, csípős trágyaszag. A kis ember leteszi a villát, illően köszön, kezet nyújt.

– Bérlet ügyiben tetszik? – kérdezi.

– Nem.

– Azt hittem, mert bérelek itt egy kis legelőt a szövetkezettől, most kellene talán felújítani, ha erre az évre is ideadják.

– Mióta laknak itt?

– Negyvenhat óta. Ennek a földnek a gazdája a háború alatt elmenekült, nem is jött vissza. Mások is foglaltak, mi is foglaltunk a földjéből. Két holdat szakítottunk ki, meg ezt a darab legelőt – kezével félkört ír le a kút körül. – Rossz föld, de terem rajta valami, legelőnek meg éppen beválik.

Közben a tíz-tizenkét éves, töpörödött arcú, vézna fiú egy kétkerekű járművet megrakott trágyával, a kettős rúd közé fogta magát, s elindult a szántóföld felé.

– Csak ez a dolga – néz a görnyedten cipekedő gyerek után az ember. – Ilyenkor kiviszi a trágyát a földre a kis kocsijával.

– Iskolába nem jár a gyerek?

– Ha dolga van, nem nagyon. Nekünk kell itt mindent csinálni egyedül, felfér a segítség. Én kilencéves koromban már béres voltam, két elemit se jártam végig.

– A hét gyereket itt akarja felnevelni, ezen a tanyán, meg a nyolcadikat is?

– Felnevelődnek azok. Most már sokfelé mehetnek, nem úgy, mint az én időmben. Felnevelődnek, aztán mehetnek, ahová kedvük tartja.

– És maguk?

– Én kérem, sehová se megyek innen.

– Miért? Jó itt magának?

– Jó. Nem mennék én innen sehová. Szabadon élek, azt csinálok, amit akarok, nekem nem parancsolja meg senki, hogy ide menj, oda menj, ezt csináld, azt csináld, meg aztán – körbemutat a kezével, az arcán igazi öröm látszik –, meg aztán itt szabad az ember, itt nincs kerítés, utca, semmi, oda megyek, azt csinálok, amit akarok.

Most jön vissza a vézna fiú a kocsifélével. Megáll a trágyadomb mellett, rakja a villával a trágyát a kocsijára. Rámutatok.

– Akarja, hogy a fia minden tavasszal cipelje ezt a trágyás kocsit?

– Azt kell. Muszáj trágyázni a földet, különben nem terem.

– Ha maga többet keresne, a gyerek nem cipelné a kocsit. És ha, mondjuk, maga szövetkezeti juhász volna, ott kétszer annyit keresne, mint itt. Ez biztos.

– Nem biztos, de lehet. De én nem megyek innen sehová.

Néhány pillanat múlva, amikor ketten maradunk, rám néz.

– Ide figyeljen, nem bánom, ha lezárnak érte, megmondom magának, hogy semmibe se nézem az olyat, amikor az emberek nem a maguk keze munkája után élnek. Engemet, Tompa juhászt, ismernek itt mindenütt. Kérdezze meg, hogy dolgozok én. De a szövetkezetben nem-

csak az én munkámért kapom a pénzt, hanem a máséért is; már az vagy több, vagy kevesebb. És a másik is így van vele, az meg az enyém után is kap, többet vagy kevesebbet. Voltam én a szövetkezetben, három évig. Itt, az A-ban. Bevittem a földet, adósság nélkül. Jött a felbomlás ötvenhatban, kivettem a földet, már akkor tizennyolcezer forint adósság esett rá. Miért? Mert mások nem dolgoztak, vagy mit tudom én. A pénzt ki kellett fizetni, nyolc hónap alatt. Kifizettem, kifizettük itt vagy öten. Még mindig tartozok egy részével, ide is, oda is. Megadom, amire kell. A magam kezemunkájával. Hát ezért mondom én, hogy mindenki éljen úgy, hogy a maga keze után éljen. Csak úgy érzi magát szabadon az ember, legalábbis én úgy érzem magam szabadon.

Ott állt Tompa juhász, vézna testével, rongyos gúnyában, a trágyadomb előtt, bezárva másfél hold szikes földjének, húsz juhának, irdatlan munkájának és szegénységének kalodájába, s meggyőződéssel állította magáról, hogy szabad.

Miközben felírtam jegyzetfüzetembe a tanyaszámot, hogy tudjam, hová címezzem majd a két legkisebb gyereknek a cuclit, amit – sok más közt – megvenni Tompa juhásznak nem állt szabadságában, s miközben néztem a trágyás-kocsiba fogott fiút, akit a robot alól feloldani Tompa juhásznak nem állt szabadságában, azt igyekeztem kifürkészni, vajon ebben a szorgalmas, becsületes és kemény akaratú emberben mi keltheti szabadságának nyilvánvalóan hamis és téves illúzióját? Miért hiszi magáról, hogy szabad, ott, ahol minden csepp vízért, minden falat kenyérért tízszeres erőfeszítéssel adózik, ahol a tizenkét éves vézna fiát trágyás-kocsi elé kell fognia, terhes felesége számára képtelen nyugalmat biztosítani, s jómaga, ezen a kegyetlenül hideg télen, nap mint nap felmászott a

dűlőmenti akácokra, hogy gallyat fűrészeljen, amivel azután az asszony megfőzze egy nap egyszer a krumplilevest. Először is: a látás akadálytalanságát, a szántóföldek, a legelők tágasságát, s azt, hogy nyílegyenesen keresztülvághat az ötszázholdas legelőn, ezeket tévesztette össze a szabadsággal. Másodszor: azt a tényt, hogy munkájának és életének bizonyos külsőségeit – az időt, a módot, az eszközöket, a beosztást – saját akarata szabja meg. Csak éppen a lehetőség végtelenül szűk határát nem veszi figyelembe, amin belül érvényesül az akarata. Harmadszor: az elhamarkodott, elrontott és felbomlott első szövetkezetek egyikében szerzett rossz tapasztalatai megerősítették ama hiedelmét, hogy a munkamegosztás és a vele járó bérezés bajt és függőséget eredményez. Részben ezért is szilárdult meg a hite a féligmeddig önellátó gazdálkodásban. Szabadabbnak hiszi magát, ha a sajátkezűleg felásott krumpliból eszik naponta egyszer, mintha a közösből juttatott élelemmel háromszor lakik jól. Ez már határeset. A több lehetőséget biztosító szabadság a függőség látszatát ölti, a kevesebbet lehetővé tevő kevesebb szabadsággal szemben, amely viszont a függetlenség álarcában tetszeleg. Az eredmény meghökkentő és leverő: a hamis illúzió, egy tenyérnyi helyen, tíz embert tart rabságban és nyomorban.

A tervező

– Beteg a gazda – ezzel fogadott bennünket az asszony, talán régen beidegzett védekezési ösztön mondatott vele először szomorú hírt. – Bent fekszik, ha akarják . . . – a ház felé mutatott.

Kopasz, nagydarab ember feküdt az ágyban. Látszott rajta a nem mindennapi testi erő és a munkához szokott-

ság, s ez feltűnő ellentétben állt azzal, hogy mozdulatlanul feküdt. Arca egyszerre fejezett ki fájdalmat és tehetetlenséget.

– Még sose jártam így – panaszolta mély hangon. – Tegnap zsákoltunk a szövetkezetben, műtrágyát raktunk a vontatóra, hát egyszercsak beleroppant a derekamba valami. Mindjárt le kellett ülnöm, annyira fájt. Az emberek azt mondták, nem szabad elhagyni az ilyet, mozogni kell vele. Felkeltem, zsákoltam még egy órányit, de azután már nem bírtam tovább. Úgy hoztak haza, szekeren.

– Orvost hívtak?

Legyint, s azután a mozdulattól felszisszen.

– Ez az orvos, aki ide kijár, akár a szenteltvíz.

– Ha nem múlik, csak elhívjuk – szól közbe az asszony. – Legalább beutal a városba.

– Onnan meg visszaküldenek, miért zavarom őket ilyen semmivel. Mint a múltkor Z.-t. Különben is, az éjszaka esni fog, látom innen. Holnaptól ide be nem jön szekér. – Megint legyint, megint sziszeg a fájdalomtól. Arcát elönti a vér. Dühös lehet. – Ez az egész tanya itt úgy, ahogy van, valami jobb elbánást érdemelne. Nem így, így elhagyni! Nincs egy út, nincs egy telefon, nincs semmi erre beljebb. – Elhatározta magát, s bármennyire fájhatott a mozgás, oldalra fordult, felénk, és kissé feljebb húzódzkodott a párnán. – A múltban senki se törődött a tanyasival. Élt, döglött, ahogy tudott. Csak túrja a földet. Most meg megint leállt a segítés. Építettek egy bekötőutat, megvan az autóbusz, de csak kijjebb jár, az út miatt. Megvannak az iskolák is. Ez jó. De több kellene. Élünk itt mi vagy háromezren, a másik fertályban – északnyugat felé mutat, amerre a hajdúsági tanyák másik nagy csoportja fekszik – megint vagy kétezren, ha nem többen. Utak kellenének még ide, nem is egy, de több. Legalább minden második-harmadik

dűlőbe. Emígy – balkezével hosszanti mozdulatot tesz; szisszen egyet utána –, emígy pedig a határutakra kellene egy-egy, jól kikovezve. Aztán meg legalább a nagyobb tanyacsomókhoz kihozhatnák a villanyt is. Hozzájarulna itt mindenki, pénzzel, fuvarral, munkával. Epítik a nagy távvezetéket, nem messzire innen, attól kellene elágaztatni. – Meggyőződéssel, komolyan, méltósággal beszél. Csak az arcán látszik, hogy időnként heves fajdalmai lehetnek. – Vegyük, hogy csak minden második ember szorul orvosra egy évben. Az is ezer-kétezer ember. Azokon is csak az út segítene, amin vagy ők mennének az orvoshoz, vagy az orvos hozzájuk. Itt vannak a fiatalok – tizenhat-tizenhét éves lanya a kemencéhez támaszkodik, nemreg jott be az udvarról, kezében még ott tartja a félig tisztított zoldséget. – Ezek se csinálhatnak semmit. El nem engedhetem, hogy összevissza csavarogjon, de fáj a szivem, ha itthon kell fogni vasárnap, húsvétkor, mindig, amikor szórakozni menne. Kultúrház, efféle kell nekik. De nemcsak nekik. Mi is, ha összeulnénk taggyúlésre, zárszámadásra, erre-arra a foldre ulünk, vagy el se megyünk. Kutyafuttában egy-egy szó erről, arról, aztán kész. Ha kinéznek az ablakon – fejével a kis ablak felé int –, látnak egy romos tanyát. Ez is fáj nekünk. Mert ha ezek itt tönkremennek az esőben, szélben, kárba vész a jó anyag. Fa, vályog, cserép, miegymás. Valami segély kellene, hogy azok, akiknek rosszabb a tanyájuk, szerezhessenek maguknak épitoanyagot. Vagy engedély, hogy a romos tanyákat lebonthassák. Minden elbontott romos tanya felújíthatna két-harom régit. Hej, mi minden volna jó ide! – Elfeledkezve magáról, kissé felemelkedik, utána visszaesik az ágyra. Hangosan felszisszen, de rögtön összeszorítja a száját.

Felesége tesz egy-két lépést az ágy felé, hátha segíthetne valamit.

– Maradjál, nem kell semmi.

Most látom csak, mennyi gyöngédség fűzi össze ezeket a már nem fiatal embereket. Az asszony komolyan figyel az ura minden szavára, néha egyetértően bólint. Az ura pedig, ahogy elfogta az ura segítőkészségét, még mosolygott is. Erős vonású, húsos arcától valamiért idegennek éreztem azt a mosolyt. Gondolom azért, mert már az első szavak után megszületett bennem a sejtés: ez az ember a jó és nagy szándékú, de kudarcra ítélt tervezők közé tartozik. Lám, zsákolás és kaszálás közben utat és villanyvezetéket, új épületeket és kultúrházat, telefonvonalat és közmunkát gondol ide, a tanyákra. Határozott céllal, komoly szándékkal, reális részletekkel álmodik. Az alapoknál azonban súlyosan téved. Abból indul ki, hogy lehetséges egyszerre új mezőgazdaságot és új tanyavilágot alkotni a magyar Alföldön. Maradjanak, sőt szilárduljanak és újuljanak meg a tanyák, s maradjanak, sőt szilárduljanak meg a szövetkezetek: szöges ellentmondás. S ki tudja, milyen súlyú akarat, értelem és szellemi erőfeszítés veszett kárba emiatt.

Fent, a rázós, nyikorgó szekéren, térdemre fektetve a jegyzetfüzetet, visszalapozok. Itt állnak annak az embernek a szavai, aki, már-már elviselhetetlen életének igazolása és könnyítése végett a sors maga értelmezte hiedelmébe kapaszkodott. Itt állnak Tompa juhász szavai, aki ugyanezért vigasztaló, de hamis illúziókat szövögetett magának a szabadságról és a függetlenségről. Melléjük rovom a tanyavilág megmentésének és megújhodásának tervét is; ez is a tanyák maradandóságának gondolatából született. A három vélemény s a három ember, így, együtt, a tanya szellemi életének egyik alapvető szféráját mutatja. Az illúziót, amit a helyzet hoz magával, a gondolkozás és az ítéletalkotás prizmatörését, ami egyenesen következik a körülményekből. De, ha itt megállnánk, félúton állnánk meg. A nehéz, a

már-már elviselhetetlen életmód ugyanis nemcsak oka, hanem következménye is ezeknek a hiedelmeknek, illúzióknak és téves alapú tervezgetéseknek. Elszakításra váró, de mindeddig el nem szakított kötelék, amely lehúzza és odanyűgözi hívőit és kitalálóit a sárfalú tanyákhoz, a másfél holdnyi szikhez, a gyereket ölő és asszonyt kiszipolyozó, szüntelen robothoz. Makacs és veszélyes jelenség. Számolni kell vele most és később is.

Új emberek

Ha szóba került valamilyen politikai, társadalmi vagy tudományos esemény, az emberek azt tanácsolták, hallgassuk meg, mi mindent tud erről Sz. Meghallgattuk. A jó arcú, vidám fiatalember nemcsak tájékozottnak bizonyult, hanem határozottnak és őszintének is.

– Nehéz eligazodni ebben – csóválta a fejét, amikor a háború és béke lehetőségeihez jutottunk a beszélgetés során. Nyomatékul még a kalapját is hátrább tolta. – Ahol fegyver van: ott közel a veszély. Egy biztos. A magunkfajta kezdő államok nem akarhatnak háborút. Itt munka kell, nem terület. Csak a magunkét tudnánk jól megművelni!

Közben megérkezett a felesége. Két kosarat cipelt a karján, bevásárlásból jött. (A bolt majdnem kilenc kilométer innen.) Mondott valamit az iskoláról meg a tanítóról, s egyszerre kiderült, hogy mind a ketten tanulnak. Most végzik a hetedik osztályt az esti tagozaton.

– Hát ami azt illeti, nem könnyű. – Az asszony is jó arcú és közvetlen. – Különösen a földrajz könyv nehéz. Teli van idegen szóval, felét se tudjuk megjegyezni. A nyelvtan meg a számtan könnyebb. A történelem is.

– Mindig itt akarnak maradni, a tanyán? – kérdezzük, mert olyan nem ide illő ez a két ember.

A férfi válaszol.

– Nem. Az a tervünk, hogy még két évig maradunk, aztán beköltözünk a városba. De addig nem lehet, míg házat nem veszünk, meg valahogy be nem biztosítjuk magunkat. Ez a ház itt nem régi, de úgyse veszik meg. Ki venne ma házat a tanyán? Lebontjuk, és vagy eladjuk, vagy beépítjük a városi házba. Addig a gyerekek is megnőnek, mi is elvégezzük a nyolc osztályt. Persze, én nemcsak iskolás könyvből tanulok. Most például a KRESZ-t olvasgatom. Vettem egy nagymotort, ahhoz akarom letenni a vizsgát. Ha beköltözünk a városba, motorral járok ki ide a szövetkezetbe dolgozni. Addig is hasznát veszem. Be a városba, ki a városból, nagy töredelem meg időrablás másként.

– Nem sajnálják a tanyát?

– Igen is, nem is. Itt születtünk mind a ketten, én éppen ebben a házban. De hiába, itt nem lehet sokáig maradni. Nincs jövője a tanyának. Be kell költöznie mindenkinek a városba. Ott könnyebb az élet. Könnyebb a gyerekeknek is. Csakhát ahhoz tőke szükséges. Azt pedig először össze kell hozni valahogy. Ez hátráltatott bennünket eddig. Sokan vannak így, főleg az olyan korúak, mint mi. Azok mennének a városba, ha mehetnének. Szinte kivétel nélkül erre gyarapítanak. Itt kint ma még könnyebben lehet gyűjteni. A jószág megél, az ember is, ha nem kíván sokat. Enni van mit, keresni is lehet, igaz, bírni kell a munkát. – Karórájára néz. – Nekem már menni is kell. Szórjuk a műtrágyát. Csak enni ugrottam haza, mivel nem messzi vagyunk.

Indulás előtt megkérdezzük, mi a véleménye, hogyan lehetne a legjobban megoldani a tanyasiak ügyét.

– Nincs mindenkinek szóló orvosság. Nekem így, más-

nak úgy. De az biztos, hogy mindenkinek kellene a jó kereset. Az sokat segítene az embereken.

Távolodó alakját elnyeli a por.

– Mindig ilyen volt ez az Sz. – int felé ostorával a kocsis. – Rendesen dolgozott, nem ivott, nem kóborolt legénykorában se, de azért nem volt magánakvaló. Szerették a pajtásai. Szerették a lányok is, kilátták belőle a jó embert. Megnézi, mihez hogy fogjon, semmit sem hamarkodik el, de nem is húzza-halasztja a dolgot.

Véleménye megnyugtatott. Magam is úgy láttam, hogy ez a fiatalember az új parasztság egyik képviselője, aki ésszel, megértéssel él, dolgozik, tervez. Már azon a küszöbön áll, hogy mezőgazdasági szakmunkássá váljék. Tanul, jobb életkörülmények közé akar kerülni, véleményt alkot magának arról, ami a világban történik. Tudomásul veszi, hogy ma, itt, ilyen a világ, s ennek megfelelően akarja berendezni az életét. Épp ezért nem véletlen, hanem szükségszerű, hogy elköltözik a tanyáról. Ámde nem úgy, mint aki süllyedő hajóról menekül. Ő nem menekül. Költözik. Dolgozni ezután is ott fog, a tanyák táján, a földeken. Pontosan úgy cselekszik, ahogy a helyzet megkívánja. Tanyasi lakosból városi lakossá, parasztemberből mezőgazdasági munkássá változik. Nagyot lép előre az úton. Minden eddigi ősénél nagyobbat.

Két összefüggés a sok közül

1. Bizonyos, hogy a tanya gazdasági okok szülötte, és gazdasági okok ítélték, ítélik halálra. De az is bizonyos, hogy a tanyán emberek élnek, nemcsak „munkaerők", nemcsak „kisárutermelők". Különösen most kell figyelembe vennünk ezt, most, amikor maguk a termelési viszonyok

humanizálódnak, amikor a gazdasági élet *egészét* az ember javára alakítják, tervezik.

Ebben az összefüggésben, a tanya bizonyos ellentmondások kellős közepébe került. Mint gazdasági és társadalmi képződmény, mint emberek sorsát és gondolkodását befolyásoló környezet megérett a felszámolásra. Jellegénél fogva nem járul hozzá sem az egyén, sem a társadalom felszabadulásához. Sőt. Nem nehéz kimutatni társadalomellenes, romboló és visszahúzó hatását. Ezt nézve nincs érv, amely a tanyáknak akár a legrövidebb ideig tartó megmaradását indokolhatná. Ugyanakkor a tanya aktív – és helyenként igen jelentékeny – részese annak a gazdasági és társadalmi folyamatnak, amely éppen a termelési viszonyok teljes humanizálásához vezet. Nincs szocializmus szocialista termelési viszony nélkül, nincs szocialista termelési viszony szocialista mezőgazdaság nélkül, és ma még nincs szocialista mezőgazdaság tanya nélkül. Ma még szükséges a tanya, hogy megszűnhessen. S hogy minél hamarabb szűnhessen meg.

2. De határozottan el kell választanunk a tanyát a benne lakó, az ott felnövő, az ott dolgozó emberektől. A tanyákat még nem lehet lebontani, a tanyán élő embereket azonban máris meg kell menteni, segíteni. Ezt követeli a helyzetük, ezt diktálja a szocialista humanitás, erre ösztönöz a társadalom érdeke. Bizonyosan található olyan mód és eszköz, amely a végleges megoldás keretein belül, a végleges megoldás útján haladva, a végleges megoldás részeként, de még ez előtt, most azonnal segíthet ezeken az embereken. Nem egymást keresztező intézkedésekről van szó. Sokkal inkább egymást támogató intézkedésekről, amelyek végül is a szocialista társadalom közös egységébe tartoznak. Nem mondom, hogy a gazdasági tervezés és végrehajtás késhetik, ráér, de mondom, hogy az embereknek nyújtandó segítség nem késhetik és nem ér rá.

VÁCI MIHÁLY

TEGYÜNK ÉRTÜK VALAMIT

Nem akarom elfelejteni a nyírmadai Hunyadi tanyai iskola tanítóját. Azt a kitüntetésekkel el nem halmozott, ismeretlen tanítót, aki drámai vallomással, a gondoskodó szerelem aggódásával mutatja meg nekem tanyai gyerekeinek a sorsát, melyben a legtöbb tanyai gyerek osztozik. Emlékeztetni szeretnék a *Kortárs* 1964. 9. számában megjelent *Osztálykönyv* című írásomra, melyben szenvedélyes kérdéseit elmondtam – az enyéimmel felerősítve. Kétségbeesett szavaiból kiderült, hogy az ő tanyáján a VIII. osztályban végzett tanulók közül hét év alatt csak *két gyerek* jutott el a gimnáziumba. A szülők elmaradottsága, az anyagi kényszerek, a megszokás és az előítéletek, a közoktatási intézmények elégtelensége következtében a többi gyerek lezárt sorompókba ütközik.

A róla szóló írás megjelenése után újra felkerestem őt a tanyán, hogy tovább beszélgetve megpróbáljunk valami kiútra lelni. A tanyai iskola üresen fogadott. Az én magasztalt tanítóm elment. Áthelyezték.

Hát ő is elment! Ki marad veletek, ti csóró kölykök? Ha az ilyen emberek is elhagynak titeket, a végső verekedések béna katonái, az utolsó állások fegyvertelen őrködői. Kire marad pásztorolatlan értelmetek gondja? Ki töri sorsotok előtt a lehetetlenségek meredekjébe lépcsőzött utacskát? Csak gyermekkori nosztalgiák szélütött megszállotjai, értetek sárbeli léleknek csúfolt költők és írók hasztalan fontoskodása törődik-e hát veletek?! Ti ifjúságomból visszasíró, lelkembe rajzolt, eltörölt arcú, szép félénkségű, vissza-

fojtott emberek! Ti sokak számára kitömött irodalmi bábuk, ti pusztuló hadú népmorzsalék, munkaerő-tartalék hányadosok, kapálásra, almaszedésre, állatgondozásra tartalékolt-rekesztett szerelmetes lelkecskék.

Mi hát a kiút számukra? A tanyai gyerekek közül a *tehetségesek* is csak napszámosok lehetnek az állami gazdaságban? Egymillió-kétszázezer tanyai ember gyereke számára hogy találhatunk hidat, mely átemeli legalább a *legtehetségesebbeket* a sár, a múlt, a babonák, a hosszú éjszakák világából a mi világunkba?

Tovább kerestem olyan embereket, akik a választ – amit én is tudok – életükkel, tetteikkel adják meg. Vannak ilyen emberek! Találkoztam közülük eggyel, ő is meglelte az út kezdetét. Újfehértón találtam rá. Híre vezetett. Tettének, a tanyai kollégiumnak a híre. *Bundi Gyulá*nak hívják. Méltó ember. Méltó a meghallgatásra. Követésre még inkább. Követik-e? Lenn, fenn!

A mi világunkban nemcsak *fenn* vannak vezetők. *Lenn* is de hány van! Ez lenne a szocializmus, a demokrácia győzelme?!

Ez! És még inkább: – ha nemcsak a lentiek követnék a *fölső vezetést* – de a *fölsők* is kézen fogva mennének a lentről oly sokszor helyesen mutatott úton.

Mit mond ez a Bundi?

– Arató Ferenc szólt nekem először. Mikor felkerült Pestre a minisztériumba.

– Tudod, van egy eszmém. Szeretnék a kisembereken segíteni.

– Rájuk fér! De hogy, mint?

– Én mondjam neked? Tanyai kollégium kellene Szabolcsba, nem is egy! A tanyai gyerekeknek. Vállalod? Szedj

össze legalább negyven gyereket, szerezz itt valami rozoga kastélyt.

Hogy vállalom-e? Én! gondoltam, hiszen nem felejtem el én már azt, mikor ezelőtt harminc évvel mint fiatal tanítót, Göbölyjárás-tanyáról áthelyeztek a faluba, s a hurcolkodáskor a Gazsi Ferkó csak rohant ki a portájukról:

– Álljon meg! Álljon meg! – fulladt, zokogott, rárogyott a szekér oldalára. – Ne menjen el tanító úr, ne menjen el! – A kis csóró! Milyen jó eszű gyerek volt! Biztattam, hogy majd tovább segítem a gimnáziumba. Tudta – most már nem lesz ebből semmi, hogy én elmegyek. Szegény! Mit mondhattam volna neki? Csak integettem visszafelé, míg ő sírt a porban. Ez úgy bennem van azóta is! Hej, Gazsi Ferkó! Hát hogyne vállaltam volna ezt a tanyai kollégiumot! Tanyai igazgató voltam amúgy is, ott kinn, közöttük tettem a dolgom. A tantestületi értekezleteken sokszor sóhajtoztunk mi erről, hogy s mint kellene ezeket a tanyai gyerekeket felsegélni. De hát – mi?! Akárha a szélbe fogódzkodnánk.

Szóval én aztán nekivágtam – semmivel. Csak a bajok voltak, meg a nagy akarás. Aztán ahogy ilyenkor az már lenni szokott. – Bolond vagy te? De nagyon törekszel. Mire viszed még!? Mások meg: – Hogy csinálod te azt meg, miből? Mit fognak szólni? Na és a hatóság! Halva született idea – mondták a vezetők is először. – Itt kollégiumot csinálni?! Hogy szerzel épületet, felszerelést? Hová is rakod őket? – Az még semmi! – mondták mások. – Az épület még hagyján – de gyerekeket honnan veszel hozzá, te! Abbizony! Azt megnézzük mi is!

Hát ez az! Ez volt a gondom nekem is. Ismertük a szülőket. Sok még az iskolába sem engedte el nagy munkaidőben a gyereket. Hogyan is adná az oda, egész esztendőre – kollégiumba. Elkezdtük a *Marx-tagban* – így keresztelték

el azt a részt, na most mondd! – meg Kisszegegyházán. A többi tanító is segített tisztességesen. Egyre mondtuk: – Tessék nézni, mi lenne, ha a gyerek... ?

Jaj, a szülők hallani se akartak róla. Nem voltak mellette.

– Na, hisz aztán! Azt már nem írhassák elő nékünk, hogy még a gyerekeket is beadjuk!

– Arról még csak hallani se szeretünk, tanító úr!

– Mert hát azt már ne kívánják, hogy mi ebbe belenyugodjunk. Elviszik idegenbe, elviszik ki tudja, milyen ügybe?

– Lánygyereket – anya nélkül? Hallod, Isten!

– Nem, nem!

– Ez a vélemény!

Így ment hetekig. Míg keservesen megértettük velük, hogy csak Újfehértóra kell engedni a gyereket, minden szombaton hazamehetnek, a szülők is belátogathatnak. No, meg hazait is hozhatnak a gyereknek. Ez hatott! Attól féltek, koplalni fognak. Így aztán sikerült valahogy tizenhat gyereket összeszedni. Erre már a tanács is mellénk állt. Adott helyiséget meg amit tudott. A tanácsházán egy szobát meg egy elhagyott egyszoba-konyhás, félromos lakást, és a volt Terményforgalminak egy raktárhelyiségét. Szépen néztünk ki! Mindenki nevetett rajtunk. Féltünk, ha a szülők ezt megtudják, nem hoznak ide gyerekeket sose. Aztán mi magunk rendbe hoztuk ezeket a helyiségeket – a tantestület, a községi szülők, meg akit még be tudtunk fogni. Mit honnan veszünk, kiéből, magunkéból, nem számított, csak lakható legyen, tiszta. Meszeltünk, súroltunk – egészséges volt ott minden. Ez nekünk elég volt. Többre nem nézhettünk.

1959. december 5-én volt a bevonulás. A megnyitó ünnepély?! Te úristen! Zuhogott az eső egész áldott napon. Mi

lesz velünk? Jártunk ki a faluvégre, lesni a dűlőútra. Hiszen ezek ebben az esőben el nem indulnak a tanyákról. Ki nem húzza őket onnan a sárból még egy vontató sem. Keserves volt. Mit gürcöltünk már egy fél éve! Mikor végre itt van, úgy-ahogy, ez a pár meszelt szoba, most a végén felsülünk? Itt álltunk ázva, sárosan a tanácsházban, a felszerelt tanulószobában, aztán sehol senki. A meghívottak se jöttek el – vagy csak kuncogni. Így pironkodtunk ott délig, míg aztán – végre! Jaj, jöttek a kis szekérkéken nemcsak a szülők meg a gyerekek, de a szomszédok is. Kiderült, hogy ők nagyon ünnepélyesen készültek, ki akartak vonulni ünneplőbe öltözve. Vártak otthon, várták, hogy elál – de az eső nem állt el. Elmocskolta ünnepélyességüket. Így aztán nekiláttak, ahogy tudtak, ponyvákkal, pokrócokkal letakarva. Vánszorogtak az átkozott agyagos sárban a párolgó lovak. Jöttek ottan befelé. Biz'isten, nézni se bírtam. Ez a mi indulásunk! Beérkeztek a községháza elé a nyálas esőben, kis szekereken, csuromvizes pokrócok alatt bújva, görnyedve, bőrig ázva, szerencsétlenül, a nők testükre tapadt ruhákban, átitatott télikabátokban, kenyér szétmállva, csúfolva. Hát így kezdődött. Így kezdődik ezeknek minden ügyük. Nehezen lódulnak neki valamilyen üdvözülésnek, aztán ha végre elindulnak már kis reménykedéssel – így megcsúfolja mozdulásukat még saját istenük is: – eső mossa el ünnepüket, jég veri mosolyukat, lehúzza a sár messze-vivő indulásukat. De fojtogatta, de káromkodtatta valami a torkom! – míg mentem eléjük. Szedtük le őket a szekérről, ráztuk a vizet, cipeltük a batyukat. Azok az ázott kis kölykök álltak ott bekötve nagy kendőkbe, apák bekecsébe, mint összeterelt, párolgó juhocskák. Folyt az arcukon az eső, könny nagy cseppekben. Tereltük be őket, szülőket, szomszédokat, még néhány nagymamát is. Lépegettek a tanácsház ajtaján befelé, mint a templomba nagypénteken, lassan, komótosan.

A kalapjukat hosszadalmasan lerázogatták, törölték a lábbelit. Aggódtunk, mit szólnak majd az egyszerű „kollégiumi szobához", ami csak fehérre meszelt falaival, néhány asztallal, székkel várta őket. De hát ők elfogódottan léptek be. Suttogva, megilletődve nézdegéltek körül, és láthatóan meghatódtak ettől a szerény szobától is. Leültek, elkezdtük az ünnepélyt. A tanácselnök átadta a kollégium helyiségeit, aztán rám került a sor.

Beszéltem én már sok helyen, mindenütt. De itt?! Hiszen milyen nagy dolog kezdődik itt! – de olyan kicsinyben, hogy szinte nevetséges a kettő közti összehasonlítás. Hogy értessem meg ebben a parasztszobához hasonló „kollégiumban", ezek előtt a várakozó szegény emberek előtt, hogy amit mi itt kezdeni szeretnénk, milyen szívet facsaróan kevés ahhoz képest, amit csinálni lehetne ebből a kezdetből? Hogy magyarázzam meg nekik, hogy ez a kis gyülekezet most olyanra nyitja ki áhítattal a szemét, ami ha naggyá nőhetne – kihúzhatná gyermekeiket a sárból, a sötétségből, és egész fajtájuknak legalább kisajtót nyitna a nagyvilágba, legalább a hazába. Mondtam én nekik, tudod! Próbáltam én a szívemet kitenni. Értek a nyelvükön, hiszen anyjával beszél így az ember. Mondtam nekik, árva gyerek voltam, vasúti árva, meg hogy évtizedek óta élek, tanítok közöttük, hát hogyne tudnám, mi az ő szükségük, óhajuk a jobbulásra, vágyakozásuk a szépre. Mikor beszélek hozzájuk, nem kell nekem a gondolataim keresni, csak nézni a tekintetüket. Ahogy kezdik érteni a róluk szóló lelket, úgy sóvárog ki szemükből az, amit nekem diktálnak, amit nekem már csak mondani kell. Nem én beszélek már akkor, csak az ő szemükből olvasom a vágyaikat. Hát így mondtam én el nekik, hogy be akarjuk bizonyítani ország-világnak, mindenféle uraknak, hogy a tanyai gyerek se butább, mint a többi, hogy az ő hallgatásuk mögött a léleknek még több fénye lakik,

csak ki kell azt gyújtani, lámpa az a padláson, kormos üvegű lámpa, bepárásodott ablak. Meg kell nekünk mutatni, hogy a hóba-sárba fúlt éjszakák álmodozó lelkeket rejtenek, hogy a végtelen, elrejtett síkságon – mindenre érdemes képességek emésztődnek.

Így valahogy beszéltem, és amit nehezen hittem – láttam, láttam bizony a tekintetükön, hogy már ők lelkükkel, gyereküket aggódó szívvel értik, miről van itten szó. Tudták ők már a hosszas kétkedés, ellenálló bizalmatlanság után, tudták már, hogy mi kezdődhetne itt el! És tekintetük, ünnepélyes meghatódottságuk mély lélegzetvevés volt, elvágyódás, kipillantás az ő mai világukból abba, amelybe gyermekük ezen a kapun át bejuthatna. Ezt értették meg ők – már akkor, mikor az esőben szekerekre ültek. Mikor befejeztem, jöttek hozzám, köszönték a gondosságot, ajánlották a gyerekeiket. Mondja az egyik a többinek.

– Meggyőződtünk, emberek! Ezekre most már rábízhatjuk a gyerekeket.

– Tessék csak. Szigorúan kell bánni velük.

Odajön hozzám az egyik kislány nagymamája:

– Édes lelkem, olyan szépen beszélt. Csak az elejéről hiányzott, hogy Pál apostol levele az efézusbeliekhez, meg a végéről, hogy ámen. De hát tudom én, fiam – azt ma nem szabad. Értem én így is. Mán mint látom, magukra bízhatjuk a gyerekeket.

Aztán megmutattuk az összes helyiségeinket. Na hisz! Három volt, az is három helyen. Nem volt víz, rendes WC. Két ágyban három gyereknek volt fekvőhelye. Látták ezt a szülők. Apadt a lelkesedés. A nevelővel erősen győzködtünk: – Ugyan, hagyja már itt a gyereket, az Isten áldja meg! – Félő volt, ha az első tizenhat gyerek hazamegy, többé nem kezdhetjük újra. De leültek a közös ebédhez. Hullt a könny a levesbe.

A tartásdíj száz forint volt egyelőre. Mindegyik hozott magával egy huzat nélküli párnát, tisztálkodószereket. Mentegetőztek a szülők, mikor rakodtak kifele. Olyan gyenge culája volt némelyiknek, restelkedtek.

– Pizsama, hálóing, ilyen ruha, olyan ruha! Jaj, hát tessék már mondani! Nem tudjuk mi azt teljesíteni.

– Mi ficsurakat nem nevelünk. Azt hoz mindenki, amije van. Szegénység nem szégyen – de a tisztaság már nem szegénység. Itt mindent felvehet a gyerek, csak tiszta legyen. Na meg tisztálkodószer kell, törülköző, fogkefe.

Hát így kezdtük, tizenhat gyerekkel. Bizony. Folyton számoltuk őket. De amitől féltünk, bekövetkezett. Pár nap múlva két kislány hazaszökött. Hova, miért? Mit tegyünk? – tanakodtunk egész éjjel. Hajnalban beállít két bácsi Nagyszegegyházáról, mogorván.

– Szabad a kenyeret megnézni?

– Kóstolni is. Tessék! – Tört a kenyérből, kóstolta.

– Na ugyi! Látod! Megmondtam én neked! – fordul a szólaló a másikhoz. – Ha a mi államunk a gyereket magához veszi, jobban el is lássa, mint mi. Mert tetszik tudni, milyen a lánygyerek? – fordult felém. – Vágyik haza... aztán otthon azt mondták, hogy kukacos kenyeret kapnak. Hát csak ezért jöttünk be. Mán ne tessék haragudni.

Tizenkét kilométert gyalogoltak be Nagyszegegyházáról. Vissza is annyit. Délután már a kollégiumban volt a két kislány. Pityeregtek. Nem szólt nekik rossz szót senki.

De itt a szülő meg is nézhet mindent. – Nyitott intézmény ez, emberek! Maguké is! – mondogatom nekik. Hatnyolc asszony is bejön sokszor a hetipiackor, ingyen esznek gulyást a gyerekeikkel. Mondd már – egy tányér levessel több. Több hasznot hozott az nekünk. Tetszett ez a népnek.

Ment a híre. Nőtt is a tekintélyünk. 1961-ben a szökést már másképpen intéztük el. Mondja egyszer a nevelő:

– Tudja, mi újság? Két gyerek megszökött. Gulyás meg Barnabás.

Szombat este lefekvés után kiszöktek a hálóból. Hazagyalogoltak éjszaka. Hét kilométert. Csak ám a szülők visszaküldték őket! Hajnalban négy órakor már az ágyban feküdtek.

– Na, hétfőn – értékelés! Nagy szégyen esett, gyerekek. Gulyás és Barnabás megszökött. Mit tegyünk azzal, aki ilyen?

– Kizárjuk!

A gyerekek kizárták őket. Mi is beleegyeztünk. Ez volt a szándékunk. Jönnek kedden a szülők. Rimánkodnak.

– Nézzék el.

– Nem!

Éppen az ebédlőben történt. Mindnyájan ott voltunk. A két szülő fogja a két gyerek kezét, hónuk alatt a párna, a batyu. Pityeregnek. A szülők zavartan topognak. Csak hajtják, kalapforgatva, kéztördelve:

– Tessék megbocsátani. Ha már így történt is. Kalandozni óhajtottak.

– Nem. Nem lehet. Kalandvágyból szöktek meg? És ha valami bajuk esik éjjel, ki felel? A gyerekek határoztak így, nem másíthatom meg. De *módosítok*. Ha jövő szeptemberben jelentkeznek – visszajöhetnek. – Vissza is jöttek. Soha nem volt szökés azután.

A második évben, 1960-ban már *harmincketten* voltunk. Aztán évről évre gyarapodtunk! De hogyan? Mibe került ez nekem! Mi ment rá arra erőből, egészségből. Amit itt most látsz, az szinte a puszta lelkesedésből lett, meg a társadalom biztatásából, egy sereg ember segítéséből. Hány

ember ügyessége, okossága, segíteni akarása, csak egy kis jóindulata van ezekben az épületekben. Isten tudja, honnan – ha segítésre méltó ügyet hordozol, mindenünnen előbukkannak ismeretlen jóakarók. Ha mind lepergetném azt a sok embert, aki a kollégium építésébe belesegített, az lenne egy arcképcsarnok! De aztán én se sajnáltam a belevalót! Mentem én Ponciustól Pilátusig. Megmozgattam mindent, megfogtam minden lehetőséget. Hej, hallod, gondoltam, ha annyian építkeznek itt a közvagyonból villát, nyaralót, garázst, akkor csak telik abból a közvagyonból egy kollégiumra is. Hiszen ha így szorgoskodnánk! Ha azt a nagy igyekezetet, ami egyesekben úgy buzog, nem a családi gyarapodásra fordítanánk. Terem ez az ország, termel ez a szegény, hajkurászott nép is annyi jóságos jót – csak ne magának szüretelné mindenki. Hogy gyűlölöm én ezt a sok *kurtakaparást!* Hogy annyi okosság, szorgalom elmorzsolódik a koszos kis magánvagyon ragasztására. Sárba csipegetők, mint a fecskék, nyálukkal is ragasztanák! – De csak maguknak.

Legtöbbet a megyei tanács segített. Horváth Jóska azt mondja: – Ágy kell? Vegyél! – Kiutalta a pénzt, tízezer forintot. Aztán épületátalakítást végeztem. Hatvanezer forint volt az adósság. Mentünk Horváth Jóskához a feleségemmel. Azt mondja az asszony közben: – Te tudsz aludni? Nyugodtan élni? Ha összeszámolom az összes pénzünket, lakást, bútort, fehérneműt, mindenünk rámegy, akkor se elég az adósságra! Jóska! – folytatja aztán a megyén –, mit csinált maga velünk?! Miért ígért hitelt, pénzt az uramnak, hogy építkezzen? Mibe vitte bele, édes istenem. Tönkretett!

– Én tudtam, kinek mondtam – ő tudja, hogy ki mondja neki. – Csak ennyi volt Horváth Jóska szava. Én meg az asszonynak:

– Egyet tanulj meg. Ha a köznek vásárolok, azt a köz kifizeti tíz fillérig.

Nőtt a létszám, folyton terjeszkedni kellett. Mindig helyiség után járkátlam. Volt az egyik vállalatnak egy rossz helyisége. Jó lett volna az nekünk. Ott is fértek volna páran. De a vezető nem adta. Hallani se akart róla. Rakom aztán neki lefele:

– Ide figyelj! Az anyád ne sirasson! Te a tanyán pulya korodban bocskorban jártál. Neked kellene a legjobban segíteni ezeket a gyerekeket, aztán még akadályozod? Azt hiszed, jószántamból járok itt a nyakadra ezért a lyukért? Én a hivatalomtól még újságot is olvashatnék otthon. Ülsz itt ebben a franc nagy fotelben, aztán én járjak a tanyai gyerekek után? Te meg, aki az voltál – ellenük vagy? Ember vagy te?

Megsértődött. Hát aztán! Szegegyházáról jött, ahonnan legtöbb kollégistánk. És ő nem támogatja éppen? Hát mi lakik az ilyenben? Érdemel ez mást? Na de, hogy ő ilyen volt, voltak másmilyenek. Kinéztem a gépállomás használaton kívüli helyiségeit. A gépállomás igazgatója ideadta a Nánási-kastély néhány szobáját. Az üres szobákba aznap beköltöztünk. Csak kevés volt a bútorunk. Igen. De a helyi vendéglátóipari vállalat felajánlotta a padláson elraktározott régi bútorait. Látod csak! Lett bútor: – székek, asztalok, éjjeliszekrények a tanulószobába. Az állami gazdaság meg kiszállította nekünk ingyen. Így lett meg. Volt már tágas tanulószobánk a kastélyban. De a gyerekek még a régi három helyiségben aludtak a falu három táján. Ezt a régi három helyiségünket meg felmondták. Féltünk, hogy az utcára kerülünk, éppen szeptemberben. Na, addig járkáltam, rángattam a harangkötelet, a gépállomás igazgatója, látod, felajánlotta az egész Nánási-kastélyt. Igen ám – öt lakó-

val! Rosszabb volt ez, mintha új házat kellene építeni. Cserelakások után szaladgálni, a lakókkal, a tanáccsal alkudozni, kártérítést, lelépést kikönyörögni. A lakók nyeregben voltak, követelőztek, amit ki tudtak préselni! De a tanács mindent teljesített. Az egyik lakó csak úgy ment el, hogy munkát adtam neki a kollégiumban. Míg ezek kimentek! Na és közben pénzt szerezni, hogy rendbe hozzuk ezt az egész rozoga kastélyt. Kaptam százezer forintot a lakók kitelepítésére, diákotthon fejlesztése címén. De amikor a tanács már a lakókat áttelepítette, vállalva a költségeket is, a minisztérium követelte vissza a pénzt. Azt! Vissza! Elmentem előterjeszteni a helyzetet.

– Hogy visszafizetni?! Szükségem van sürgősen ötszázezer forint célhitelre! Tessék! Ezért meg ezért.

Azt mondja nekem erre az ott:

– Ne sértődj meg. Nem mániád neked ez a kollégium?

Na! Én csak nyeltem egyet. Számoltam húszig.

– De! Az. Mániám. De még mennyire! De hallod, mit mondok én neked? Úgy érzem, nevelő vagyok, ez a dolgom, hát tenni akarom. Elég volt már mindig csak imádkozni – pártunk meg kormányunk ezt meg ezt csinálta! Én mit csináltam?! Azt kell már emlegetni! Hogy *mi* mit dolgoztunk, én meg te – az hol marad?! Azt írjátok a *Köznevelés*-ben: „A mészoltás fröccse odatapad az építkező igazgatókra." Oda ám, az építkezőkre. A kényelmes igazgatóra nem is tapad semmi. Az tiszta marad. Aki nem tesz semmit, az jó fiú. Még aztán ti is azt pártoljátok? Ahelyett hogy nekünk segítenétek? Hallod-e, utaljátok ki nekem azt a pénzt! Nektek csak ez a dolgotok vele. Majd én a nehezét elvégzem helyettetek is. – Hallod, hát mit mondhattam neki egyebet?

El is végeztem. Megint nem egyedül. Segítettek. Megkaptuk a pénzt. A terveket megcsinálták az ismerősök so-

ron kívül. Volt a kollégiumban hat gátőr gyerek. Kínomban eszembe jutott valami. Elmentem én a Vízügyhöz. – Nézzék, elvtársak, hat emberük gyereke ott van nálunk. Ez meg ez a bajunk. – Hallod, azt nem lehet elfelejteni. Adott a Vízügy az építkezéshez két hétre nyolc embert, küldött egy teherautót, Tokajból követ hordtak. Aztán hogy szükség volt tizenegy darab vasgerendára, a mi tulajdonunkban levőt átcserélték más, megfelelő méretre. Tudod, kik szállították a vasgerendákat Nyíregyházáról? A TITÁSZ adott kocsit. A tsz adott egy Zetort az építkezéshez. Építeni meg az állami gazdaság építőbrigádja épített a Vízügyiekkel együtt. Egy szombat délután az új szárny tetőbetonjára nem tudom már, hány kocsi sódert kellett volna felhordani. Az építők nem bírtak végezni vele. Félő volt, hogy hétfőig beázik az egész. Volt öt liter pálinkám. Összehívtam ebéd utánra a tantestületet, meg aki jelentkező még akadt. Mire elfogyott a pálinka, felhordtuk a sódert. Persze aztán kaptunk még pénzt a tanácstól is, téglát épületbontásból vettünk. Így olcsóbb. Így építkeztünk, ahogy tudtunk. Aki tudott, segített. Örökös bizonytalanságban éltem. Valami mindig hiányzott. Egyszer épp ilyen nagy hajszában, mikor a társadalmi munkásokkal dolgoztunk az építkezésen, kijön egy ifjú előadó valahonnan onnan.

– Mutassa a működési engedélyt!

Na, én aztán megmutattam! Felolvastam neki – fennhangon!

– Így támogatjátok ti ezt? Mert nem volt bent a tervetekben! – Egyszer meg azt mondja egy másik:

– Nekünk ehhez az intézményhez nem sok közünk van.

– Hát nem is. De csak azért, mert nem ti rendeltétek el?

– Hogy merte megcsinálni? – ezt vágta a fejemhez egy harmadik.

– Megtiltom! – kiabáltak velem másutt, mert nem tet-

szett a *módszer!* Csináltam volna az ő módszerükkel, ott tartanék, ahol ők.

Kaptam az építkezés után ötvenezer forintot a berendezési költségekre. Ebből tízezer forintot az igazgatói és nevelői szobára fordítottam. Látod – fotelek, íróasztal, szőnyeg. Ami kell ilyen helyre. Azt mondja majd valaki az ellenőrzéskor.

– Minek ide fotel, szőnyeg, képek? Tanyai kollégiumba?!

– Minek? Hogy a csizmás bácsi, ha ide bejön, lássa, a gyereke milyen intézményben van. Ha itt leül, abból is érezze, hogy *csak valami ez!* Az egyszerű ember a külsőségekből is ítél. Ha látja, hogy a tanyai kollégiumban ilyen az „iroda", akkor ugyancsak megnő a rangunk. Aztán a tanyai kollégiumot nem illeti meg ugyanaz, ami bármilyen mindenféle kis vállalatnak kijár – csak mert tanyai kollégium?

Ilyenformán terjeszkedtünk. Építettük önmagunkat, meg építjük még ma is. Itt ez a nagy udvar, már megvannak a tervek, milyen épületek lesznek itt. Ott az a szomszédos nagy ház, az is a miénk lesz. Van itt most nekünk mindenünk – nagy modern konyha, óriási hűtőszekrényekkel, modern fürdő, tanulók, hálók. Az egész újjáépített, most már modern kastély a miénk. Hát nem gyönyörű? Hívtak engem Pestre meg mindenhova, hivatalokba, intézetekbe, osztályvezetőnek is. De hát van ennél alkotóbb munka? Ezt mi csináltuk, és tudom, mennyi volt benne az én részem. Itt megvalósíthattam annyiunk álmát.

Öt évvel ezelőtt tizenhat gyerekkel indultunk – ma, 1964-ben *170 általános iskolás kollégista lakik itt és 50 középiskolás kollégista,* akik előzőleg a mi kollégiumunkból jártak az általános iskolába. 220 gyereket helyeztünk mi itt

el. Van egy kis csalás benne. A szomszéd házban amolyan zug externátusunk van, egy szobába aludni jár át néhány gyerek. Csak tanyai gyereket veszünk fel a kollégiumba. Arra vigyázunk, hogy a mi gyerekeink mind egy iskolába járjanak, és lehetőleg egy osztályközösséget alkossanak. Egy kollégiumi tanulócsoport: – egy iskolai osztály. Kollégiumunkba a gyerekek mind osztatlan tanyai iskolából jöttek. Csak az ötödik osztálytól persze. Előző években bármilyen tanyáról jelentkezett valaki, felvettük. Ma már a második lépésnél tartunk: – egész osztályokat veszünk fel, az egész tanulócsoportot behozzuk. Így akarjuk felszámolni a tanyai iskolát. Az erdődi tanyai iskola felső négy osztálya tanítójának azt mondtam:

– Beszéld rá a szülőket, te is bejössz. – Bejött az egész felső tagozat, itt lakik, itt tanul. A tanítót behoztuk ide nevelőnek. Ugyanígy hoztuk be a kisszegegyházi tanyai iskola egész ötödik, hatodik osztályát. A felső tagozatot ott megszüntették, az iskola bútorát megkapta a kollégium. Így kellene megszüntetni a tanyai iskolákat, legalábbis egyelőre, a felső tagozatot.

– *Ez a híd* ezeknek a gyerekeknek. Ezen a hídon átlábolhatnak a dűlőutak reménytelen sarán, a szívszorító sötét éjszakák mélyéből, a megváltoztathatatlan világból legalább egy járási székhely szintjén értelmezett emberi és mai világba. Otthon a tarlón szaladgál a liba meg a tehén után, itt meg olvas délután vagy a tanárokkal együtt tanul. Babonák bátortalanítják ott, itt buzdítja bátor okosság, szegénység szégyeníti, gyávítja roskadó alázat, itt megismeri erényeit, ráébred szép képességeire, s ettől kiegyenesedik benne a magasba vágyó lélek. Amelyik tárgyból gyenge volt amott, itt mi figyelemmel vezetjük abban. A tanulási

módszerekre ugyan ki tanítaná őt ott, ahol sokan olvasni sem tudnak? Mi meg értelme okos gyarapítására játékosan rávezetjük. Önálló tanulás lesz itt a sajátja. Az a kis kölyök, aki szeppenve eltörölte az orrát inaremegtében, ha a konda mellett egy autóból kiszálló úr megszólította, itt felnőttekhez illő viselkedésű, bátor magaviseletűvé érlelődik. Kezdetben alig mer valamit rám makogni, ha kérdezem. *Igen, nem, aha!* – a szókincse, orrpiszkálása, hangsúlya, de itt megtanulja használni anyjától rácsókolt, éneklő, szép nyelvét; beszéde hazulról hozott alma, ahogy érik, száll az illata. Szókincse gyarapodik hazai emlékű szavakkal és a körötte kitárulkozó új világ tárgyainak szólongatásával. Otthon, ha leoltják a szégyenkező petrollámpát, este hatkor – a szűk ablak derengő négyszögén jelennek meg álmai. Itt meg hat óra után jön a java élet, közéjük ül a tv, mint kemencepadkán a mesélő. Félénk, falhoz húzódó, sapkáját markolászó gyerekek jönnek ide szeptemberben, akiknek a szíve körül sokáig motoz a mélyből-múltból felnyúló, szorongató kisebbségi érzés. De itt, az egyenrangú társak közt, lassan eltűnik a fojtogató különbség lidércnyomása, egyenlő képességek minősítik őket bátor fiatallá.

Ünneplés házilag van itt. Maguk igazítják minden dolgát annak is. A gyerekek mondanak beszédet, szívükből, egyszerűt, de igazat. Nincs igazgatói előimádkozás meg brosúraolvasás. A gyerekek szerkesztenek műsort. Egyikük mondja az összekötő szöveget. A szülők is eljönnek. Esemény itt az április 4 meg a többi ünnep. Hát csak látni kell. A kis csóró gyerekek! Mikor kiöltöznek. A fiúk kötözgetik egymás nyakkendőjét, hosszú nadrágot vasalnak. A lányok bezárkóznak, készítik egymást. Más emberek ezek már.

Az az igazság, ezeknek többet is kell adni. Tanyai gyerekek. Több jár nekik, mert sokkal messzebbről jönnek! Régóta van adósságunk velük szemben, és még így is csak

törleszteni tudunk, mert a városokhoz képest hol voltak ők eddig?! Pedig micsoda igazságtalansága ez a társadalmi elosztásnak! A tanyai paraszt fizet községfejlesztési adót, de nem lát az abból egy fityinget se – csak a városban, községben. Járdát, villanyt, utat, mozit – ő nem kap. Az ő községfejlesztési adójából a községben építik meg mindezt. Nem igazságos lenne hát, hogy legalább a gyerekének törlesszünk, visszafizessünk? Mi igyekszünk nekik megadni valami kárpótlást. Kiharcoltuk a legalacsonyabb hozzájárulási díjat. Havi száz forint az átlag. Előbb a pénzügyi osztály belénk kötött. Kétszáz forint átlagot írtak elő. – Nem vállalom. – Igazoló jelentés, tárgyalások. Végül mégis elfogadták. Van olyan család, ahonnan két-három gyerek is van itt.

– Figyeljenek! – mondtam nekik. – Két gyerek után teljes díj, ami utána jön, ingyenes.

– Az elmúlt télen Nagyszegegyházán az egyik anya szülésben meghalt. A kollégiumi gyűlés küldöttséget jelölt, összeadták a pénzt koszorúra, a temetésre hat gyerek ment el a kollégium mikrobuszán. Másnap jött az apa. Ő a két kislányát kiveszi a kollégiumból! Hogyan is fizethetne értük? Özvegyen maradt, amúgy is rokkant. – Sírt a két kislány, fogták a kezemet.

– A két gyerek a miénk. Maga nem fizet semmit. Mi vállaljuk, a mi családunkba tartoznak.

Az a férfi csak hallgatott. Ennyit mondott aztán:

– A maga szájából akartam hallani.

Amit tudtunk, megtettünk értük. De a legtöbb, amit adtunk nekik, az akkor derül ki, ha összehasonlítjuk a kollégium öt évének adatait. Kiderül itt szó nélkül minden.

1959–60-ban végzett itt a mi kollégiumunkban 7 VIII. o. ált. isk.

ebből gimnáziumba került	2
ipari tanuló lett	4
gazdaságba ment dolgozni	1
1960–61-ben végzett 17 kollégistánk,	
ebből már gimnáziumba ment	6
ipari tanuló lett	6
visszament dolgozni	5
1961–62-ben végzett 16 kollégista,	
ebből gimnáziumba ment	9
ipari tanulónak	3
otthon dolgozik	4
1962–63-ban végzett 40 kollégista	
ebből gimnáziumba került	26
a többi mind ipari tanuló	
1963–64-ben végzett 40 kollégista,	
ebből gimnáziumba ment	28

Abból az óriási tanyavilágból, ahonnan az osztálykönyvek hivatalos tanúsága szerint *1950-től 1958-ig tizen se mentek középiskolába,* bár évenként negyvenen végeztek a tanyai iskolák VIII. osztályaiban, azóta, hogy tanyai kollégiumban nevelkednek, évente egyre többen jutnak tovább. A szokásos negyven végzős általános iskolásból már 28 tanul gimnáziumban.

Sajnos, még mindig nem jutnak tovább – az egyetemre.

Pár órás beszélgetés. Néhány esztendő munkája. – De egy élet betetőzése.

Hallgatom.

Most, miután leírtam, elolvasom. S én, az író, megelégedhetek-e csak azzal, hogy leírtam? Ilyen példa után. S azok, akik százszor többet tehetnek, mint Bundi Gyula, a tanyai tanító – megelégedhetnek-e annyival, hogy elolvassák? – Ha a maga helyén mindenki úgy összeszedné a státusa, kinevezése, funkciója hatáskörén túli lehetőségeket is, hány kollégium épülhetett volna már!

Ha nem felejtkezünk meg szülő és világrabocsátó nyomorúságunkról, ha van történelmi felelősségünk, ha van hűségünk az otthonmaradottakhoz, ha van értelme hivatásunknak, tartalma és becsülete kommunista voltunknak, akkor törvényt szavazunk meg arról, hogy „*a tanyatelepülésű járások székhelyein tanyai kollégiumok épitendők minimális állami kezdő támogatással, a helyi anyagi és társadalmi erők teljes mozgósításával, felhasználásával*".

Meg fog valósulni.

Ez a mi társadalmunk törvénye.

MÁRKUS ISTVÁN

„EZ A HÁZ ELADÓ"

I

Kömlőn most, 1965 decemberében mintegy hatvan ház, a szomszédos, valamivel nagyobb Tiszanánán körülbelül száz ház eladó. Olcsón, mert ekkora kínálat esetén természetesen több az eladó, mint a pénzes vevő. Jól megépített, nem is régi gazdaház, amilyenért öt-hat évvel ezelőtt hatvan-hetvenezer forintot megadtak, most negyvenezerért kínálódik, és talál vevőre, ha talál.

Kömlőn hatvan ház, Tiszanánán száz ház – nem kevés. Körülbelül a házak tizede.

Az adatok, előre bocsátom, nem hivatalosak. A parasztok becsülik így. Mindkét faluban több embert kérdeztem meg. Hivatalos adatot nehéz is volna megtudni erről: nem minden eladni kívánt házat jelentenek be előre a tanácsnál. Sok esetben magánúton, szűkebb-tágabb körben teszi közhírré a tulajdonos, hogy tavasszal vagy ősszel költözni készül a faluból, és adja majd a házát, ha lesz rá vevő.

Ki kínálja ezt a tömérdek házat? Legnagyobbrészt parasztok és félparaszt, félig munkások, akik el akarnak menni a faluból. Családostul, végképp.

Kisebb részben olyanok is, akik már elmentek, és most, utólag adnának túl házukon-telkükön. Miután valahol, városban, város környékén megvetették a lábukat, kipróbálták az új helyet, és egyszer s mindenkorra eldöntötték, hogy nem térnek vissza a faluba. Az ilyen családok háza sok esetben üresen várja a vevőt.

De az eladó házak legtöbbje még lakott. A család majd akkor költözik el, ha az eladást sikerült nyélbe ütni. A ház

ára is belemegy az összegbe, amellyel új otthont teremtenek – vesznek vagy építenek – Pesten, Rákosligeten, Gödöllőn, esetleg Egerben, vagy egy Miskolc melletti telepen.

„Belemegy abba az összegbe" – mondom, mert a kömlői, tiszanánai paraszthéz mai eladási ára többnyire kevés, hogy olyan lakást, vagy éppen kertes házat vehessenek érte városban, városkörnyéken, amilyenre igényük van. Ahhoz több pénz kell. Az elköltözést rendesen több éves takarékoskodás előzi meg. Gyűlik a bankban a betét: odamegy évről évre az eladott, a szerződéssel nevelt-hizlalt jószág ára, a zárszámadási javadalom egy része, az iparba, az építkezésre járó apa vagy nagyfiú, nagylány keresetéből havonta néhány százas; halmozódnak az ezresek.

Kömlőn – úgy mondják – négymillió forint, Tiszanánán ennél is több van a helyi takarékfiókban. Csak a helyiben! Mennyi még a hevesiben, egriben, a pesti OTP-nél, kömleieké, nánaiaké. Minimális becsléssel állíthatjuk, hogy a két falu népe együttvéve tizenkét-tizenötmillió forintot tart takarékban. És ennél sokkalta nagyobb – bármikor pénzzé tehető – „tőkét" rejtenek az udvarok, istállók, ólak. Egy átlagos háztáji jószágállomány értéke nyolc-tízezer forint: de ahol komolyan veszik a háztáji gazdálkodást, és „abban forgatják a pénzüket", tizenöt-húszezer forintra is felmegy. Van mit pénzzé tenni, és hozzácsapni a ház árához, amikor elköltözésre szánja el magát a család.

2

A Heves megyei Kömlőn tehát e pillanatban hatvan család, Tiszanánán mintegy száz család szedelőzködik. Most megy, vagy tavasszal, esetleg jövő ősszel? – a körülményektől függ.

Nem arról van szó, amiről régóta elég sokat beszélünk. Nem arról, hogy faluról iparba jár dolgozni a munkabíró fiatalság és felnőtt férfinép növekvő többsége; nem arról, hogy tömegessé, tipikussá, általánossá lesz a „vegyes életforma", a „kétlakiság". Nem is arról, hogy az iskolázódó, szakmatanuló fiatalok nem akarnak falun maradni. Új jelenség az, amiről szólok. Ebben a mértékben, ilyen arányban új. Önkéntes, meggondolt, tömeges elköltözés.

Íme, nehány adat. Hiteles népszámlálási adatok.

Kömlőnek 1960-ban 3336 lakosa volt – 1965. január 1-én 2920. A különbözet 416. Ha némi természetes szaporodást is számolunk, öt év alatt négy és fél száz ember, tehát nyolcvan-száz család (körülbelül a lakosság egynyolcada) ment el.

Tiszanánán a lakosságszám 1960-ban 4303, 1965 legelején csupán 3690. A különbözet 613 (!). Körülbelül tizenhét százalék – öt év alatt! Mennyi lesz 1970-ig, ha most megint hatvan család készülődik el Kömlőről, száz család Nánáról?

A hevesi járásnak – e csaknem tisztán mezőgazdasági területnek – összlakossága 1960-ban, a népszámlálás idején kereken ötvenezer volt (49 881); 1965. január 1-én 45 686. Elvándorolt (az időközbeni természetes szaporodást is számba véve) csaknem ötezer ember. Kereken tíz százalék.

Néhány község adatát még idejegyzem (ugyancsak a hevesi járásból), nehogy bárki azt higgye, hogy Kömlő és Tiszanána kivétel.

Község	1960	1965	Különbözet
Átány	2614	2387	– 227
Kisköre	3901	3654	– 227
Pély	2944	2515	– 429 (!)
Tarnaőrs	2644	2281	– 363 (!)
Tarnabod	1145	1000	– 145

Ha így megy tovább, 1970-ben a hevesi járásnak nem lesz több lakosa negyvenezernél.

3

Mi űzi el az embereket? Az éhség? A nélkülözés? Az anyagi kilátástalanság?

Feltettem én ezt a kérdést, körülbelül így, mind a két faluban. Kinevettek.

Barátomnak, ki jelenleg a tiszanánai Petőfiben – a falu egyetlen 14 ezer holdas termelőszövetkezetében – dolgozik, a munkája után körülbelül az átlagosnak megfelelő munkaegység-részesedést kap, emellett háztáji gazdaságában egy (igaz, ritka jó) fejőstehenet, egy anyakocát és (malacneveléshez, tejelő „segédállatnak") két kecskét tart, ezek szaporulatából szerződéses bikát, évenként néhány süldőt, egy-két hízót nevel, évi tiszta jövedelme huszonnyolc-harmincezer forint. Kiszámítottuk. Ennyi, jóllehet jóformán egymaga dolgozik; felesége, évenként egy-két hét kivételével, csak a háztartásban.

Hozzáteszem, mert ez is szorosan ide tartozik, hogy barátom (ötven éven felüli ember) hétköznapokon átlag tizenhárom-tizennégy órát dolgozik, és a vasárnapja is csak félig pihenés.

Vannak persze családok – különösen ahol az asszony és az idősebb családtagok is kijárnak a közösbe, vagy ahol a férfi az iparban dolgozik, az asszony a tsz-ben –, vannak családok szép számmal Tiszanánán is, Kömlőn is, hol a tiszta kereset másfélszerese, kétszerese az imént említettnek. Persze, nem mindenki szorgalmas, nem is mindenki okos, törekvő, beosztó; nem mindenki ért úgy a jószággneveléshez, gondozáshoz, mint például ő. De huszonnyolcharmincezer forint az az összeg, amit Tiszanánán is, Kömlőn is minden épkézláb férfiember, többé-kevésbé munkabíró asszonya segítségével megkereshet, ha akar. Ahol pedig, ismétlem, többen dolgoznak és együtt forgatják jól – a háztáji kisgazdaságban is –, amijük van, ott a család tiszta jövedelme évi negyven-ötvenezer forintra is felmehet.

4

Huszonnyolc-harmincezer forintot – csaknem havi két és fél ezret – minden munkabíró fiatal vagy javakorabeli házaspár megkereshet a hevesi járás e falvaiban, ugyanott, ahol huszonöt évvel ezelőtt a parasztság harmada-negyede (Tiszanánán több mint harmada, Kömlőn körülbelül negyede) nincstelen napszámos, részes arató, kubikos, uradalmi cseléd volt, és úgy élt, ahogy azt Veres Péter a *Falusi krónikā*-ban és egyebütt, Illyés Gyula például a *Lélek és kenyér*-ben, Féja Géza a *Viharsarok*-ban nem épp erről a vidékről, de ide is érvényesen leírta.

Ismételten aláhúztam a „megkereshet" szót. A mai falunak, a szövetkezeti falunak az az óriási vívmánya, hogy – legalább a munkabíró emberek, dolgos családok számára – megteremtette a nyílt lehetőségek világát.

Akarva nem mondom, hogy a lehetőség egyenlőségét

teremtette meg. Azt nem egészen. Különbségek vannak; kiváltságok is vannak, egyelőre még, nagyüzemen belül, szövetkezeten belül is. Nem minden munka fizet egyformán, és nem mindenki fér hozzá a legjobban fizető, legállandóbb vagy legbiztosabb munkakörökhöz. De ez más kérdés. A lényeges, a valóban nagy vívmány az, hogy ezekben a nem is jó földeken fekvő, nehezen indult, ma sem az országos élvonalhoz tartozó, mondjuk úgy: jó közepes szövetkezetekben (a tiszanánai Petőfiben és a kömlői Május 1-ben) ma mindenkire sok munka vár, és aki kiveszi részét a munkából, a városi szakmunkás keresetéhez hasonló vagy azt meghaladó jövedelemhez jut.

Szó sem lehet tehát arról, hogy az anyagi kilátástalanság űzte volna el a két faluból az utolsó öt esztendőben azt a kereken ezer embert, és az hajtaná utánuk a most cihelődő újabb ezret.

Hát akkor mi?

Az imént úgy jellemeztem a mai termelőszövetkezeti falut, mint a nyílt lehetőségek világát – mármint a munkát bíró emberek számára.

De hiszen az egész ország az. És; azokhoz a lehetőségekhez képest, amelyeket az ország – fővárosával, nagy- és középvárosaival, egyre terjedő városkörnyékével, ipartelepeivel, építkezéseivel, a városok villa-külvárosaival, kertvárosaival, kertészeteivel, a nyolc órára szabályozott és kulturált nagyüzemi munka feltételeivel, esti iskoláival, szakmunkástanfolyamaival stb., stb. nyújt – ezekhez a lehetőségekhez képest a falun belül a többség előtt megnyílt lehetőségek: egyelőre kisszerűek és korlátozottak.

Falun az én barátom napi tizenhárom-tizennégy órai munka árán él jól, és segíti a fia egyetemi tanulását. Városban most meglenne ugyanennyi keresete, napi nyolcórai munkával és mellette talán egy kis hizlalással vagy ker-

tészkedéssel. A fia pedig ott lakhatna nála, hogy a nagyváros környék egyéb előnyeiről most ne szóljak.

Mondottam – egyébként is köztudott: – a kétlaki élet, a vegyes életforma (a férfi az iparban, az asszony a mezőgazdaságban) többnyire jövedelmező. Ebből nemcsak megél, gyarapszik is, aki el nem szórja a pénzt. De mivel jár a kétlakiság? A fiatal férj, a javakorabeli vagy már öregedő családfő hetenként, vagy kétszer egy hónapban látja asszonyát, családját, hétköznap munkásszálláson, albérletben szorong, szombat délutánját és a hétfőre virradó éjszakát hajnalt az utazással tölti; az asszonyé otthon a háztartás, a gyerek mellett a háztáji jószág és a tsz-beli munka minden gondja.

Ilyen áron keresik meg – itt, ahonnét minden város elég messze van – azt az évi harmincöt- vagy negyven- vagy negyvenötezer forint családi összjövedelmet! Nem olyan élet ez, amit öt-tíz évnél tovább elviselne az ember, ha ennél jobbra kilátása nyílik. A huzamosan kétlaki család választás elé kerül: folytassa-e ezt a jól jövedelmező, de keserves-bonyodalmas félig különélést, vagy nem? Ha nem – visszajöjjön-e a már ipari munkába szokott-tanult férfiember a faluba, a tsz-be? Vagy inkább az asszony is a városba, a város mellé, ahol – ha elegendő pénzt gyűjtöttek a telekvásárlásra – ugyancsak lehet egy kicsit gazdálkodni, jószágot nevelni is?

Sokan még azt várják, hogy a gyerek kitanuljon. Elvégzi az egyetemet, a főiskolát, a technikumot, vagy felszabadul mint szakmunkás, kitölti katonaidejét, és felnőtt kereső lesz. Akkor visszaállíthatják a család egységét. Például úgy, hogy a kitanult, szakmunkás vagy értelmiségi gyerek az otthoniak komoly anyagi segítségével épít magának házat a városban – akkorát, hogy a szülők is elférjenek. Vagy úgy, hogy a szülők maguk veszik meg – és szakmunkás-

értelmiségi, technikus fiuk vagy lányuk költözik oda, az új otthonba, hozzájuk. Nem ritka, hogy a tanult fiú vagy lány pesti, miskolci stb. lakásvásárlásához ad pénzt az itthon élő család; az aztán, négy-hat év alatt megszerzi – viszonzásképp – szüleinek a város körüli otthont. A megoldás sokféle.

De mind ugyanannak a nagy, fontos folyamatnak egy-egy részjelensége, változata. Ez a folyamat – legalábbis ami a hevesi járás e falvait illeti – medréből kicsapó áradat. Visszaszorítani vagy legalább ésszerű medret szabni neki – nem kis erőfeszítést igénylő feladat. A megoldás irányát jelzik – s remélhetően rövidesen észrevehetően hatnak is – a most tervezett kormányintézkedések a mezőgazdasági felvásárlási árak emelésére.

ORDAS IVÁN

FALU BUDAPESTEN

Az épülettel régóta szemezgetek. Már a helyét is ismertem. Idevaló vagyok a Lágymányosra, ami annyit jelent, hogy gyermekkoromban – amikor a környék még üres telkek, grundok izgalmas szövevénye volt – erre is elcsatangoltunk. Satnya kukoricatáblákat simogatott itt a szél, a Kelenföldi pályaudvar tőszomszédságában, kőhajításnyira a mai Bartók Béla úttól. Most a piros téglás épület falán tábla hirdeti: „Az ÉM Szolgáltató Vállalat 52. sz. munkásszállója". Nem is egy épület, hanem három, egy üvegezett folyosó láncára fűzve. Mellette a toronyházon még dolgoznak, de az ablakok mögötti mozgás elárulja, hogy már ebben is megindult a lakók élete.

Aztán kiderül, hogy bejutni éppenséggel nem könnyű. A portás a gondnok harmadik helyettesének ad tovább, az a másodiknak. A második helyettes udvariasan végighallgat, és közli, hogy csak akkor állhat szóba velem, ha erre a vállalat szállodai osztályának vezetője engedélyt ád. A szállodai osztály szerencsére a szomszédos toronyházban van, a vezetője azonban értekezleten. Nagy értekezlet, a helyettese is elkísérte. A titkárságon cseppet sem leplezett gyanúval fogadnak, amikor közlöm, hogy a munkásszálló életéről szeretnék írni. Egy szőke hajú fiatalasszony nem is titkolja aggodalmát:

– Nem szeretjük, ha rosszat írnak rólunk!

Az ilyen bevezetés gyanakvóvá teszi az embert. Vajon itt csak rosszat lehet írni? Valaki átmegy a másik irodák egyikébe, hosszabb tárgyalás, majd engem is átkísérnek. A har-

madik személy, aki szállodalátogatásra engedélyt adhat, gondosan tanulmányozza az igazolványomat. Végül gyanakvóan megkérdi:

– Nem maga írta a munkásszállásokról azt a rádiójátékot, amit tegnap közvetítettek?

– Miért? Rossz volt?

– Azt éppen nem mondhatnám. De ha egy asszony végighallgatja, az biztosan nem engedi el munkásszállásra a férjét!

Nem én írtam. Ez alighanem megnyerőbbé változtathatja személyemet, mert az engedélyt most már minden nehézség nélkül megkapom. Nem írásban, hanem telefonon szólnak át a gondnoknak – most már az I. számúnak –, hogy fogadhat.

Adatok

Az adatok lenyűgözőek. A szállóban pontosan 2447-en laknak, ezekből 1100 ipari tanuló, a többi építőmunkás. Mind ingázók, vagyis nem budapestiek. Egy nagyon okos rendelet szerint, aki munkája befejezése után nem tud legalább tíz órát a családja körében tölteni, az jogot tarthat szállodai vagy szállási elhelyezésre. A másfél ezer körüli építőmunkás természetesen nem ugyanannál a vállalatnál dolgozik. A férőhelyeket a számmal jelzett legkülönbözőbb építőipari vállalatok bérlik a maguk emberei részére. Eredeti elképzelés szerint egy-egy szobában négyen laktak volna, most hatan vannak bennük. A szálló csak férfiaké. Minden szoba tágas, levegős, még az ágyak emeletes elrendezése mellett is bőven van hely. Az első szárny 1960 szeptemberében nyílt meg, de az építkezés – mely idáig nyolcvanmillió körüli összegbe került – még tovább folytatódik.

Ha minden elkészül, három és fél ezren laknak majd itt. Községnyi létszám.

A lakbér nem egyforma. Az állandó munkahelyen dolgozók havi 140 forintot fizetnek. A váltakozó munkahelyű nősek 105-öt, a nőtlenek 125-öt. De mivel egy-egy szobában nem az eredetileg tervezett létszám lakik, mindegyik összegből leszámítanak 10–10 forintot. Ezért a bérért a szálló ad lakást, fűtést, világítást, takarítást, kéthetenként tiszta ágyneműt, hetente háromszor meleg vizes fürdést, vezetékes rádió használatot. A hatalmas ebédlő 800 személyes mozi- vagy színházteremmé is átalakítható. Egy ebéd 3–3,30 forintba kerül, a vacsora 2,80–3 forint. Ha tehát egy váltakozó munkahelyen dolgozó nőtlen építőmunkás mindkét szolgáltatást igénybe veszi, akkor – két szabad szombattal számolva – fizet havonta 278–291 forintot. Az épületben büfé is van, reggelijét ki-ki helyben megveheti, azonkívül, hogy a szomszéd sarkon ott a nagy KÖZÉRT-üzlet.

Emberek, mindenhonnan

Helli György, a gondnok, a megnyitás napjától van itt.

– Elképzelheti, hogy milyen sokféle ember megfordul nálunk. És milyen sűrűn! A kezdeti években naponta húszharminc között volt a távozók és érkezők száma. Ma már van egy törzsgárda, amelynek tagjai ötödik esztendeje egyhelyben laknak. Háromszáz körül lehetnek. Ezek a legrendesebbek, ezekkel van a legkevesebb baj. Megbecsülik, amit kapnak. A másik rész a vándormadaraké, egy még kisebb rész pedig a duhajoké, részegeskedőké, garázdáké, akik időről időre néhány hónapig a törvény vendégei, aztán szabadulás után visszajönnek. Egyébként azt ne higgye, hogy a fiatalok okozzák a legtöbb gondot. Nem ők és nem

is az öregek, a régi építőmunkások. Inkább a középkorúak, a harminc-negyvenévesek.

A mi embereink az ország minden részéből jönnek. Legtöbben Szabolcsból. Úgy lehet, ez a legelmaradottabb és a legkevesebb munkaalkalmakat kínáló megye. Meg úgy tudom, hogy a legszaporább is.

Nem könnyű dolog a különélés. Tucatjával tudnék mesélni olyan eseteket, amikor meglett, családos emberek egyszerre csak elkezdenek ritkábban hazalátogatni, találnak a fővárosban valakit – nőt természetesen –, akivel jobban el tudják tölteni az idejüket. A fiatalokkal, úgy érzem, más a probléma. Feljönnek vidékről, és valamiféle kisebbségi érzés munkál bennük. A szó régi és rossz értelmében „falusiaknak" érzik magukat, aztán ha egy városi lánnyal sikerül közelebbi kapcsolatba kerülniük, semmilyen pénz nem számít. Aránylag jól keresnek. Sokuk szakmát szerzett, de itt a városban valahogy elfolyik kezük közül a pénz. Nem is egyszer kapok levelet aggódó édesanyáktól, hogy írjam meg, mi van a fiukkal, mert se haza nem látogat, se nem ír. Az egyik szabolcsi asszony például megírta, hogy a fia csak katonai összeíráskor ment haza, de akkor sem a szüleihez, hanem egyenest a tanácsházára. Az anyja azonban megtudta, és valósággal megleste, aztán meg szomorkodott, hogy a fia semmivel sem jobban öltözött, mint az otthoni fiatalok. Ezeknek a tengő-lengő, Pesten csak munkát, de nem életformát talált fiataloknak az aránya becslésem szerint harminc-negyven százalékos lehet. Ez pedig sok.

Nagyjából egy esztendeje, úgy 1964 óta, észleljük a visszaszivárgást. Gondolom, e mögött számítgatás van. Aki itt segédmunkásként ezernégyszázat megkeres, az az ezerkétszáz körüli összeget lassan már a termelőszövetkezetben, vagy valamelyik állami gazdaságban is megkapja.

A pesti költségek azonban elmaradnak, és elmaradnak az úti kiadások. Nem a vasúti jegyre gondolok, hiszen az majdnem semmibe sem kerül, hanem a mellékesre, az útközbeni italozásra. Elég egypár üveg sört meginni a hétnyolc órás úton – és ki nem issza meg, ha melege van? –, máris elment harminc-negyven forint. Vagy több. Azt meg gondolhatni, hogy mennyire boldog otthon az asszony, ha a férje kéthetenként részegen érkezik.

Önkormányzat

Az itallal egyébként is sok baj van. Természetes, hogy nemcsak a gondnok, három helyettese és az egyetlen adminisztrátor az, aki igyekszik rendet tartani a szállóban. A szállásbizottságot a lakók választják. Az elnök, Tóth János, lakatos. Öt éve lakik a szállóban, kéthetenként jár haza a Szabolcs megyei Kemecsére.

– Nem ismerem a falumat – mosolyog. – Békési vagyok, de hogy megöregedtünk, az asszony nem hagyott nyugtot, és Körösladányból hazaköltöztünk a falujába. Ott vettem házat. Szabolcsban nem tudtam elhelyezkedni, így aztán Kemecsén máig csak látogató vagyok. Azokat ismerem, akikkel együtt megyünk vagy jövünk.

Az úton sokféle emberrel összehozza a véletlen.

– A múltkor, amikor az egyik útitársunk leszállt, kérdi tőlem a szomszédom, hogy tudom-e, ki ez? Mondom, hogy nem tudom. Kiderül, hogy az illető búcsúlátogatásra ment haza, most vonul be két évre a Markóba. Egyszer váratlanul talált hazatoppanni, és a feleségét tetten érte a tulajdon édesöccsével. Az öccsét megbicskázta, de a tusakodás hevében az asszonynak is kiszúrta a fél szemét. Két évre ítélték. Ilyen esetek is vannak.

Ez persze bírósági ügy, a szállásbizottság csak enyhébb esetekben dönthet. Jegyzőkönyveket lapozunk: H. Mihály részegen jött haza, és kötekedett a portással. Beismerte hibáját. „Nevezett megfogadta, hogy hasonló eset nem fog vele előfordulni." Írásbeli figyelmeztetésben részesítették. L. János ugyancsak a szomszéd sarkon levő (egyébként rekordforgalmat lebonyolító) italboltból tért haza, hasonló állapotban és ugyanígy viselkedett. „Érte Bátyi Mihály felelősséget vállalt." Szóbeli figyelmeztetést kapott.

A 122. sz. szobában K. Endre verekedést kezdett. „Ha ez még egyszer előfordul, minden tárgyalás nélkül kitiltjuk a szállóból." A kitiltás Tóth János szerint kétélű fegyver:

– A garázdát kitiltják az egyik szállóból, és helyet kap a másikban. Hiszen az építőipar sokat tűr, mert meg van szorulva munkaerő dolgában. Az ilyen notóris összeférhetetleneket nyilvántartásba kellene venni, és nem a legjobb helyeken szállást adni nekik, hanem létesíteni egy büntetőkolóniát, és csak ott. Persze lehet, hogy az ilyen büntetőszálló mellé rögtön egy rendőrőrsöt is kellene telepíteni . . .

A szállásbizottság egyébként nemcsak büntet, hanem nevel is. Idős, tekintélyes munkások, akik egyrészt nem ijednek meg az árnyékuktól, másrészt tudnak tiszteletet teremteni önmaguk iránt.

– Itt dolgozom az épületben, a vállalat lakatosa vagyok, így aztán előbb-utóbb mindegyik szobába eljutok. Megyek az egyikbe, a hat lakóból öt otthon van. Másnap szintén. Kérdem, hogy hányas vállalatnál dolgoznak, mert ha van olyan hely, ahol munka nélkül is adnak fizetést, akkor én is oda kérném magamat. Sokszor már az ilyen élcelődés is használ valamicskét.

A hazaszivárgást Tóth János is észlelte, de elsősorban az asszonyoknak tulajdonítja:

– Sok asszony megunja, hogy a férje csak a kosztért járjon haza, keveset hozzon, de sokat vigyen. Esetleg azt is, amit ő a tsz-ben keresett. Aztán otthon tartja az emberét . . .

Művelődés

Egy hónap művelődési menetrendje a szállóban. 1965. augusztus.

Augusztus 2. A fotokör összejövetele. 3. Szállásbizottsági aktíváülés. 5. Szobabizalmi értekezlet. 6. Építőipari szakmai filmek bemutatója. 10. Szellemi fejtörő: „Amit az Alkotmányról tudni kell." 11. „Így élnek ők." A munkásszállóról készített film ősbemutatója. 12. Utazás a zene birodalmába. 14. Szabad szombat. Állatkerti séta. 15. Filmvetítés: *Ludas Matyi* (Belépődíj 2,50 Ft). 18. Előadás és bemutató: Népek zenéje. 24. Két Szovjetuniót járt művezető élménybeszámolója. 25. Indonéz barátsági este. 26. Előadás a színházakról: „Kulisszatitkok nyomában." 28. Kirándulás a Vár és a Hadimúzeum megtekintésére.

1965 első felében pontosan 7930 látogatója volt a különböző filmvetítéseknek. Az a kifejezés, hogy „kultúrmunka", borsództatja az embert, de mint máshol, itt is előszeretettel használják. Azt mindenesetre nem lehet vitatni, hogy a művelődési ismeretek terjesztése egy ekkora közösségben munka, és nem is csekély. A „kultúrost" nehéz feltartóztatni egy szóra. Gönczöl József testes, szemüveges férfi. Folyton mozog, olyan, mint egy rokonszenves, eleven páncélautó. Két előzetes megbeszélés után akad végre egy szabad délutánja, amikor a szállásbizottság szobájában elém tesz egy nyaláb rotaprint papírpaksamétát, főz egy méregerős duplát, és vallani kezd arról, amit esztendők óta csinál.

– Ez nemcsak ismeretterjesztés, hanem nevelés is – kezdi. – Aki egy nagyközség művelődési házában van, az nagyjából állandó létszámmal és többé-kevésbé kialakult igényekkel számolhat. Itt a létszám változik, és hosszú az út addig, míg, mondjuk, valakit le lehet beszélni arról, hogy az épület folyosóját WC-nek használja és eljutni oda, hogy meghallgasson egy előadást a nyári egészségvédelemről.

A példa egyáltalán nem légből kapott. Szemelvények a szállásbizottság híradójából:

„Nagyon rossz véleménnyel lehetnek rólunk azok az utcai járókelők, akik a szállónk környékén közlekednek, ha a lakótársak különböző megjegyzéseket tesznek, és rájuk kiabálnak... Panasz érkezett több esetben, hogy meggondolatlanul egyes lakók vizet öntenek ki, vagy éppen kedvtelésből az ablakon kilocsolnak."

Hetente háromszor fürdőjegy illeti meg a szálló valamennyi lakóját. Az emberek tisztálkodási hajlandósága azonban nem egyforma. A szállásújság név szerint idézi azokat, akik következetesen vonakodnak a fürdőjegyeket átvenni. Más. S. Lászlót és V. Sándort végérvényesen ki kellett tiltani a szállóból, mert előbbi csak megverni, utóbbi azonban tüstént megbicskázni is akarta az éjszakai portást. Az újságban olvasható, tehát az egész szállás tudomást szerez L. Lászlónak arról a kárhozatos hajlandóságáról, hogy a lakószobát összeköpdösi, vagy arról, hogy M. Imre részegen jött haza, és a folyosót összetévesztette a nyilvános illemhellyel.

– Ez az alapfok – folytatja Gönczöl József. – A lakók egy részét először a legelemibb szabályok betartására kell ránevelni, és csak aztán következhet a több, a jobb.

Ha valakit név szerint említenek a szálláshíradóban, az bevált és jól ható nevelési módszer, bármennyire azt gondolná az idegen, hogy sértődést, haragot eredményez. Az egymás nevelése azonban, talán mert kevésbé tapintatos, már nem ennyire sikeres.

– A 43. sz. Vállalattól például kaptunk egyszer harmincnyolc cigány dolgozót. A többiek nem fértek meg velük, egy hét alatt valamennyi lemorzsolódott.

Cigarettára gyújt:

– Olyasféleképpen próbálja megérteni a dolgot, hogy mi itt néhányan, képletesen szólva, egy nagy pillért igyekszünk felrakni. Valameddig eljutunk, aztán jön egy árvíz, és az épülő pillér legtetejét elsodorja. Újra kell kezdeni, egészen a következő árvízig. A lényeges persze az, hogy akárhány árvizet kapunk, a pillér alapja tulajdonképpen mégiscsak áll, viszont soha nem lehet teljesen befejezni.

Sok minden megoldatlan. Itt van például a továbbtanulás. Három éve jelentkezést hirdettünk a dolgozók gimnáziumába. Meglepően szép számmal összejöttek, a megnyitásnál negyvenen voltak. Eleinte eljárt az oktatásra harminchét. December elejére azonban nem maradtak többen tizenhétnél, és az osztályt meg kellett szüntetni, mert a megkövetelt minimális létszám huszonöt. Összehívtunk egy beszélgetést, barátian, fekete mellett. Kiderült, hogy egy részük abban bízott, hogy a gimnáziumi tanulmányok mentesítik a katonai szolgálat alól. Amikor rájöttek, hogy nem, félben hagyták. A másik azt kifogásolta, hogy a nyugodt tanuláshoz a szobákban nincs megfelelő lehetőség. Megjegyzem, ez csak részben igaz, hiszen ott van a tanulószoba is. A harmadik a szabad szombatját sajnálta, a negyediket a többiek gúnyolódása térítette más belátásra. A szakközépiskolai toborzásnál pedig sokan megkérdezték, hogy mi értelme van? Ha elvégzik az iskolát, lehet-e belőlük mű-

vezető? Elméletben lehet, de a szerzett végzettség nem kötelezi a vállalatot, amelyik természetesen saját belátása szerint gazdálkodik a létszámkeretével és azon belül is. Ezek aztán keserű emberek.

Egy keserű kőfaragó

Nemcsak ezek. Az életet annyi apróság, vagy éppen nagyobb dolog teheti kellemetlenné, hogy ezekről statisztikát készíteni képtelenség. K. Adorján szintén az 52. sz. Munkásszálló lakója. Komoly, középkorú szakmunkás, kőfaragó. Megfontolt, nyugodt, ízes beszédű ember. Hetenként jár haza.

– Hová?

– Kállósemjénbe.

A legszerényebben számítva is heti hatszáz kilométernyi vonatozás. Nem tudom fékezni a számok iránti hajlandóságomat. Havi kétezernégyszáz, évi huszonhatezernyolcszáz. K. Adorjánnal 1965 július végén beszélgettem. Ekkor már tizenhárom éve és hét hónapja ingázott. Több mint háromszázhatvanötezer kilométer. Majdnem tíz Föld körüli utazás Kállósemjén és Budapest vonalon.

– Tizenhárom év óta ez a hatodik szállásom. Pontosabban szobám, hiszen ebben a szállóban már a harmadikban lakom.

– Mennyit keres?

– Kettőezerszázat. Többet nagyon ritkán, mert százhuszonnyolc százalék fölé csak nagy küzdés árán lehet eljutni. Egyszer például az NSZK-nak készítettünk harminc exportsírkövet. Határidős volt, a főnök becsületszóra megígérte, hogy akármennyire rúg is a százalék, kifizetik. Akkor 2670-et kerestem, de ezt, a százötvenhét százalékot, csak

hárman kaptuk meg. Persze, amivel itt többet fizettek, a másik hónapban levették.

Magyarán mondva, ha a bérezés jó is, nem annyira káprázta tó, hogy csillagászati távolságokat érdemes lenne beutazni érte.

– Bejárnék én Debrecenbe is, de az se sokat változtatna a helyzeten. Naponta onnan se tudnék hazamenni, maradna a heti ingázás. Akkor már inkább innen, az ÉM Kőfaragó Vállalattól. Megszoktam.

Megszokta, de arról szó sincs, hogy szeretné is.

– Nincs rá megoldás!

– Gyerekek?

– Három fiam van. Mind a három az iparba ment, vagy megy majd ezután.

– Termelőszövetkezet?

Legyintés:

– A miénkről jobb nem is beszélni. Ha otthon meg lehetne keresni az ezerháromszáz-ezernégyszáz forintot, egy percig sem gondolkodnék. Nem lehet. Aztán meg olyan dolgok vannak, hogy ha valaki kinyitja a száját, még a fejbeverést is megérheti. Nekem kell észrevennem azt, hogy a sok földrendezés során féltucat holdak tűntek el? Akad, aki tíz után adózik, és tizenhatot művel. Meg olyan, aki valamikor bejelentett öt hold erdőtelepítést, és erre húszévi adómentességet kapott. A telepítésnek már régen nincs nyoma, egy-két szál híján kipusztult, vagy lerágták a kecskék, de az adómentesség megmaradt. Nekem nincs földem, de amíg ilyen állapotok vannak, addig a tsz nem mehet előre, én meg csak abban tudnék megélhetést találni. Így aztán maradok ingázó.

Nem szívesen.

– Egyszobás házam van. Eladnám, de mondja, mit vegyek az árán? Pest mellett minden tízszeresébe kerül.

Kállósemjénből egyébként hetvenöten ingáznak. Jól összeszokott együttes, biztosított, stabil kocsijuk van. Pedig együtt utaznak, itt azonban mindenki másfelé lakik. Többségük munkásszálláson.

Budapesti összegezés

A Szakszervezetek Országos Tanácsa 1964-ben megvizsgálta a fővárosi munkásszállások helyzetét. Eszerint Budapesten 752 munkásszállás volt, kereken félszázezer lakóval. A szálláslakók között legnagyobb számban az építőipar munkásai szerepeltek, városnyi lélekszámmal, harmincnégyezren. A számok azt bizonyítják, hogy az elhelyezés egyelőre még nagyon elaprózott. Egy munkásszállásra papírforma szerint hatvanhat személy jut. Ilyen kis egységekben a lehetetlenséggel határos ötvenezer ember részére a kulturált életfeltételeket megteremteni. A viszonylag kedvező művelődési számadatok a nagy szállók előnyös hatását éreztetik, az olyanokét, mint a Kelenföldi 52. sz. is. Az Egressy Klub ötszáz előadását esetenként átlagosan százhúsz személy látogatta. Az ötven szimfonikus és kamarazenei hangversenyt százhatvanan. A szálláslakóknak viszont csak egyötöde vett részt valamilyen továbbképzésben és egyharmada rendszeres olvasó. Az építőipar műszaki fejlesztésével kapcsolatos előadások valamelyikét százötezren hallgatták meg. Sokan vándorolnak, a szállások törzsgárdája kicsi, ez belső életükre is visszahat. A kelenföldihez hasonló, de kisebb, ezerszemélyes Üllői úti munkásszálló lakóinak csak húsz százaléka élt több mint öt éve a szállóban.

A fővárosi munkásszállások ötvenezer lakójának hatvan százaléka harminc évesnél fiatalabb volt.

SÜKÖSD MIHÁLY

VIDÉKI LÁNYOK PESTEN

Piroska tizenhat éves koráig B.-ben élt. Az általános iskola elvégzése után tanácsházi kézbesítőként dolgozott, és az öttagú család háztartásában segített. 1963. augusztus 25-én hozzájárulással otthagyta munkahelyét, levélben elbúcsúzott szüleitől és testvéreitől (szólni nem mert: félt, hogy apja, korábbi ígéretéhez híven, a pincébe zárja), és Budapestre utazott. Déli kettőkor szállt ki a Nyugati pályaudvaron, s megkérdezte, hogy jut el a V. úti Építőipari Vállalathoz. Amikor megtudta, hogy a balról jövő 6-os villamosra kell felszállnia, hosszabb ideig tétovázott, mert balról több 6-os villamos jött egymás után. Munkája mégis hamar akadt, két nap után építőipari segédmunkás volt. Lakást nehezebben kerített.

Kálnoky Mária és Judit nyugállományú tanítónők szobakonyhás lakásuk fölös heverőjét évek óta bérbe adják. Az ágyrajáró este nyolctól reggel hétig használhatja fekhelyét. Piroska minden este nyolc óra előtt öt perccel érkezett, addig többnyire az utcán tartózkodott és nézelődött. A heverő, spanyolfallal elkerítve, a négyszer öt méteres szoba ablaka előtt helyezkedett el. A tanítónők az asztalnál ültek, csipkekézelőt horgoltak, lencsét válogattak, bibliát olvastak. A spanyolfal mögött mozdulatlanul fekve, Piroska órákig hallgatta lefojtott beszédüket, egyhangú suttogásukra éjszaka is felriadt. A heverőért havi 120 forintot fizetett, mosdót és mellékhelyiséget nem használhatott. Három hétig első útja minden reggel a szemközti bisztróba vezetett: reggelizés előtt az itteni toalettben mosta meg az arcát,

itt fésülködött. Három hét után albérletet talált. Az ágya fölött cilinderes hölgyek vadásztak rókára: a képen, egy asztalon és egy szekrényen kívül még hét vaságy sorakozott szorosan egymás mellett a szobában. Az albérlők fejenként 250 forint lakbért fizettek, főzni-mosni nem volt szabad. Piroska fizetése 950 forint. A B.-i tanácsházán 850 forintot keresett.

Budapest pályaudvaraira hetente mintegy negyven-ötven fiatal lány érkezik az ország különböző részeiből. Az adat nem szociológustól, hanem Doktor Izsótól, a Nyugati restijének pincérétől származik. Az érkező lányokat ugyanis, magyarázta Doktor Izsó, nem elméleti tudósok tanulmányozzák, ellenkezőleg, empirikus fiatal férfiak és öregasszonyok, akiknek szeme a hosszú gyakorlattól oly éles lett, hogy már a vonat lépcsőin felismerik az alkalmas alanyt, a pályaudvar üvegcsarnokában leszólítják, lakást és állást kínálva fel. Bármily hihetetlen, a lányok jelentős része hálás a pártfogásért, s önfeledten követi a pártfogót; a tapasztaltabbak szóba sem állnak velük, ők már tudják, hol kell keresni a pályaudvar előtt a hirdetőtáblát, rajta az üres ágyat-szobát kínáló cédulákat.

Az érkezők nagy többsége tizenhat és húsz év közötti. Faluról vagy kisvárosból jöttek, szakképzettség nélkül, állandó munkahelyet és lakást hagyva maguk mögött.

Miért jöttek el? A válaszok látszólagos sokfélesége néhány alapsémába fogható. Mert unták a munkájukat: a tanácsházi kézbesítést, a kiszolgálást, a kapálást a tsz-ben.

Mert elegük volt a háztartásból, a családi kalitkából, a kistestvérek szennyeséből, az agyonismert házak-utcák-emberek közt lassan múló időből. Mert a barátnőik meg az ismerős fiúk már mind Pestre jöttek, a hajdani kultúrcsoport szétesett, s nekik nem maradt, csak a száztízkilós hentesmester vagy az özvegy csizmadia, aki barackpálinkát hoz édesapának. Mert szakmát szeretnének tanulni, sok ember közt táncolni, iskolába járni, női fodrásznál *igazi* frizurát csináltatni, s életnagyságban látni Törőcsik Marit. Mert ami tizenhat éves korukig volt, az „nem élet".

S mi várja őket? Munkát viszonylag könnyű találni: az építőiparban mindenesetre, de gyárban is, kalauzként is; legrosszabb esetben, átmeneti időre bejárónőnek mennek. gyermekek mellé. Lakás viszont nincs. A gyárak, üzemek lányszállásai általában zsúfoltak, s a telítettség előfeltételt szab: sok lányszállásra csak pár hónapos szakszervezeti tagsággal lehet bejutni. A vidékről jött lányok jelentős részének azonban előbb be kell lépnie a szakszervezetbe, a kör tehát bezárult, az út a spanyolfal mögötti, rókavadászat alatti vaságyakhoz vezet.

Hat-nyolc hónap alatt a Pestre került lányok sorsa rendszerint eldől. Aki elbeszélget velük, pár kérdés után elképedten veheti észre, mennyire a véletlenen, esetleges tényezőkön múlik egy-egy emberélet – esetleg nem éppen rövid – alakulása. Aki kedvére való munkát talál, munkásszállásra kerül, elindulhat a kitervelt úton fölfelé: tanulhat, pénzt tehet félre, tágabb életet élhet. Aki keresete egynegyedét albérletre költi, esetleg hajnali ötkor kel naponta, hogy beérjen a hét órai műszakkezdetre, az hamarosan

gyehennának érzi a mennyországnak képzelt nagyvárost. S mert visszaút nincs – alig találni példát, hogy valaki vereségét elismerve, a gúnyolódást vállalva hazamenjen –, célszerűnek látszik a gyehennát egy kis elkárhozással megédesíteni. A fiatal férfiak, akiket Doktor Izsó emlegetett, kitűnően ismerik az önfeladásnak ezt a lelkiállapotát.

Holott ezekben a tizenhat éves fejekben, alkat és jellem különbségein túl, az elképzelt teljességnek nagyjából ugyanaz a lenyomata található: a mosolygó űrhajósnő és a szívdöglesztő táncdalénekes, a gimnáziumi érettségi és a rendszeres arcápolás, a tisztességes kereset, a presszós rövidital és a boldog házasság ideái állnak össze „modern", vagyis egészségesen sematikus világképpé. Apróságok összjátéka – kivel barátkozott össze először a nagyvárosban; az első munkahely személyzetise vagy KISZ-titkára pedagógus volt-e, vagy bürokrata – hogy e kavargó vágyképekből melyik gyűri maga alá a többit.

Mit véljünk mármost a jelenségről? Pillanatnyilag úgy látszik, a tények fontosabbak, mint a rájuk – vagy rajtuk kívül – építhető vélekedések. Nincs törvény, amely tiltaná, hogy húsz éven aluli lányok vidéken megszakítsák munkaviszonyukat, s a fővárosban vállaljanak munkát. Nincs törvény, amely tiltaná az ideiglenes fővárosi bejelentkezést. Tudjuk, hogy a legkülönbözőbb területeken a főváros állandó munkalehetőséget kínál. Mindezek alapján – s minden ellenkező erőfeszítés ellenére – az ifjúság jelentős rétegeinek közhangulata szerint az ország egyetlen városból s a perifériáján kezdődő vidékből látszik állni; s ez a közhangulat végzett egyetemistáknál és parasztlányoknál egyaránt felfedezhető.

Erkölcsi és nemzetgazdasági szempontból mi a jobb, mi a hasznosabb? Belefulladni a konyhagőzbe, vagy szakmunkássá lenni? Brigádtagnak maradni, vagy erkölcsren-

dészeti esetté zülleni? A kérdések mint látható, könnyedén megfordíthatók és csoportosíthatók, a sarkított példák szaporíthatók, az egyedi esetek tetszőleges irányba általánosíthatók. A jelenségről tehát egyelőre kockázatos elvont véleményt nyilvánítani. A tények alapján pillanatnyilag a gyakorlati intézkedések hasznosabbnak látszanak a moralista panasznál, vagy lelkesedésnél: az albérleti díjszabás maximumának szigorú betartása és ellenőrzése, a lányszállások férőhelyeinek szaporítása, a lehetséges felvételek egyénenkénti, mérlegelő elosztása, példának okáért. Lehet, hogy ettől még nem utazik kevesebb fiatal lány vidékről Pestre. De talán kevesebben fogják megbánni – s mégis maradni.

ZÁM TIBOR

VÁROSRENDEZÉS MENETKÖZBEN

Debreceni vázlatok

A városrendezés, városfejlesztés szóhoz gyakran a rendetlenség naturalisztikus képzetei társulnak: törmelékhalmok, felbontott és kitépett belű úttestek, gödrök, tócsák, szükségátkelők, közlekedési veszedelmek és bosszúságok. Az éppen rendezés alatt álló város ziláltságán a holnapi városképet meglátni majdnem lehetetlen (tájékozódás és képzelőerő együtt is kevés hozzá), és az sem bizonyos, hogy a kuszáltság utáni elrendeződés holnap megnyugvásunkra és megelégedésünkre szolgál.

E szubjektív észrevételek Debrecenhez kapcsolódnak, a városrendezés és fejlesztés lebonyolítására utalnak, de jelezni kívánják, hogy a városiasítás több, mint közművesítés. Mint ahogy a város is: nemcsak településrendszer, nemcsak gazdálkodási egység, nemcsak a lakosság számszerű alakulásának függvénye. Hozzám az a városfelfogás van közel, amely a várost élő szervezetnek, jelenségeit pedig összefüggő életjelenségnek tekinti; amely a városiasodás egy-egy részjelenségét mindig az egész szem előtt tartásával értelmezi; amely komolyan gondolja, hogy a város a jövőnek épül, ezért – meg hogy a mű ne legyen torz – mindig az ideális arányokat kutatja, és olyan feltételek kialakítására törekszik, amelyekben a városlakó ember megnövekedett szükségletei kielégíthetők lesznek.

Mivel korunk magas követelményeket támaszt a várost formáló tudatossággal szemben, ezért mindjárt utalni kell az urbanisztika helyzetére is.

Az urbanisztikával az a baj, hogy később szerveződött reguláris tudománnyá, mint ahogy a város összeállt, emiatt állandóan kétfrontos harcra kell szétosztania erejét: miközben előre tör, százéves restanciákkal küszködik. Nem marad ereje a várost mindig jellemző települési, építkezési spontaneitásokat idejében megnyesni, így aztán, ha előtte fogynának is a tennivalók, mögötte felburjánzanak.

Az általános megállapítás minden régi városra érvényes, de mindegyikre másképp vonatkozik. A konkrét város szerkezete, településének jellege, építményeinek stílusértéke, állaga, ökonómiai adottságai – mindig a várostörténetbe kövült sajátosságok összessége – határozza meg végső soron az urbanizálhatóság mértékét és módjait.

Ez az írás már a terjedelme miatt sem vállalkozhat arra, hogy összehasonlítsa a vidéki nagyvárosokat, vagy minduntalan különbségeket tegyen közöttük. Arra sem vállalkozhat, hogy a debreceni várospolitika minden gondját sorra vegye, csupán – tájékoztató, gondolatébresztő célzattal – a fejlődés néhány fontosabb problémájáról kíván beszélni úgy, ahogy azok Debrecenben jelentkeznek. Ha a szegedi, miskolci, pécsi olvasónak mégis olyan benyomásai támadnak olvasás közben, hogy a leírtak az ő városára is vonatkoznak, az azt jelenti, hogy a városfejlesztés tennivalói – a különbségek ellenére – sokban azonosak.

Első kérdés: az ipar

A város ökonómiai alapja, feltétele, meghatározója. Minden fórum egyetért azzal, hogy Debrecent, a keleti régió (Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar) egy természetes központját modern ipari várossá kell fejleszteni. Az az ipartelepítési koncepció, amelynek Debrecen fejlesztése is része, fel

akarja számolni a régi ipartelepítésben s a rossz területi elosztásban gyökerező feszültségeket. Az ésszerűen telepített ipartól számos gazdasági és társadalmi előnyt vár.

Debrecen adottságaival is alátámasztja ezt a koncepciót: közeli helyről – a miskolci régióból – kaphat energiát, szenet, villanyt, s hasznosíthatja a hajdúszoboszlói földgázt. Kifejlődhet itt a gépgyártás centruma éppúgy, mint a szovjet és román nyersanyagokkal dolgozó könnyűipar. A határhoz közel, a szovjet árubehozatal és kivitel fővonalán Debrecennek helyzeti előnye van az anyagigényes ipar telepítése tekintetében. A munkaerő is kéznél. A városnak és környékének munkaerőtartaléka és feleslege mindig meghaladta a város iparának befogadóképességét. Ma is ez a helyzet. Csak szociális okok miatt kétezer nőt kellene – egyébként pedig jóval többet lehetne – azonnal elhelyezni.

A régió iparának fejlesztése is, a kitelepítésre ítélt fővárosi üzemek költözködése is vontatottan halad. Szociográfikus közelségből nézve „olyan nehezen, hogy az embernek megáll az esze".

(Az iparosítás helyzetével kapcsolatos szóbeli információkat a városi tanács vb illetékes osztályától kaptam. A közlés nyersesége, stilizálatlansága és indulati töltése semmit sem von le a tények értékéből.)

Új vagongyár épül a KGST keretében. Pesten akarták építeni, de a vidék „fellázadt". Most elvitték az üzemet Győrbe, ahol nincs munkaerő... „Miért nem hozták Debrecenbe, ahol már hagyományok vannak?"... „A celulózegyárat Dunaújvároson építették fel, a szalmát innen viszik hozzá." „Évekig dolgoztunk egy vegyipari gépgyár elkészítésén, azután egy tollvonás, és nincs vegyipari gépgyár." (Illetve öt esztendővel későbbre tolódott.) 1955–57 között az Orion-gyár egy részlegének idetelepítésén munkálkodott a városi tanács. „Nem lett belőle semmi."

A „Debrecen és környéke iparfejlesztési regionális tervtanulmány" vaskos könyv. Igen sok munkaóra és energia fekszik benne. Összeállítói – előzetes tájékozódás és minden felmérhető körülmény számbavétele után – tizenkilenc ipari üzemre dolgoztak ki részletes mutatókat. Talán 7–8 megvalósul, de a többi sorsáról is tájékoztatnak. Szalaggyár: „Ki merem jelenteni, hogy nem lesz." Kenyérgyár: „Esetleg 1975-ben." (Debrecenben tizenkilenc helyen sütik a kenyeret.) Üvegszigetelő gyár: „Tapolcára került." Bőrgyár: „Pécsett épül." (Mellesleg: a bőrgyártásnak komoly hagyományai vannak ebben a városban. Az egykori tímárok – mivel szakmájuk gyakorlására nincs mód – más iparágakban dolgoznak.)

„A III. ötéves terv végéig megvalósuló ipari fejlesztések jellemzői" című fejezet a regionális tervtanulmányban külön érdekelt. Megtudom, hogy a benne foglaltakat nem kell készpénznek venni. „Tizenhatezer munkás elhelyezését hozzák ki. Örülhetünk, ha végül hatezret el tudunk helyezni."

Nem a racionális ipartelepítő politika lebecsülése, csak a helyzet jellemzése: az elkövetkező tizenöt-húsz év távlatában még számolni kell azzal, hogy a keleti régió munkaereje a tőle kétszáz-kétszázötven kilométerre eső főváros bázisa lesz inkább, mint a szűkebb pátriáé: hogy a bihari és szabolcsi munkás Pesten kezd el „városiasodni". Helyzetjellemző tény a budapesti üzemek rekonstrukciója is, amelynek méreteit az mutatja, hogy tíz év alatt a munkáslétszám kétszázezres növekedésével járt. A vontatottság kifejeződik a határidők eltolódásában is. Az ÉM Hajdú-Bihar Megyei Építőipari Vállalat új telephelye és a konzervgyár a tervtanulmány jóváhagyott tétele. Az ÉM telephelyet 1966-ra kellett volna felépíteni. A tervek talán 1968-ra lesznek készen. A konzervgyár két évet fog késni: 1967 helyett 1969-re épül fel. A vontatottság itt-ott tervezési bizonytalansággal

tetéződik. A házgyár ügyancsak megvalósuló tétele a tervtanulmánynak. Míg a jóváhagyásig eljutott, az eredetileg tervezett kapacitást háromszor módosították. (A részletes mutatókat természetesen annyiszor kellett átdolgozni.) A helyi kommentár: „Jól gondoljuk meg, ha valamire kimondjuk az ámen, hogy azután ne vonjuk vissza."

Az iparfejlesztés és városfejlesztés gyakran vitatott kérdése Debrecenben a vízellátás. Az Országos Vízügyi Főigazgatóság becslése szerint a város nyugati ipari övezetének kiépülésével „14 390 m^3/nap vízigénytöbblet merül fel."

Az ipartelepítési huzavonának egyik oka a vízhiány lehet („ha lesz víz, lesz ipar"), bár a vélemények – hogy van-e hát víz vagy nincs – megoszlanak. Néhány vélemény: „Még mindig nem megnyugtatóan megoldott a távlatban mintegy százhatvanezer főnyi népességgel rendelkező Debrecen... vízellátása. (A debreceni régió településhálózatának távlati alakulása. – Az 1962. áprilisi ankét anyaga. Dr. Mátyás Lajos referátumából.) Másik: „További vízigények biztosítása csak az új, épülőben levő IV. számú vízműteleppel érhető el." (Uo. dr. Jókúti Ferenc referátumából.) Az OVF-nek az a véleménye, hogy a vízműbővítéssel csak 1970-ig oldódik meg a vízellátás. Az ellenvélemény: „Az az álláspont, hogy Debrecennek nincs vize, túlhaladott, mert Debrecennek igenis van vize. Az 1961-ben tartott ankéton megállapították, hogy az ország vízzel egyik legjobban ellátható városa. A Kárpátok irányából állandó vízfolyás van a föld alatt, nyolcvan-kétszáz méter mélységben kiváló minőségű víz van, olyan, hogy szűrés nélkül is alkalmas ivásra." (Uo. Bartha Károly hozzászólásából.)

A szakvélemények összevetése alapján inkább a nincs felel meg a valóságnak. A megoldásra több verzió van, hogy melyik nyer jóváhagyást, az a jövő titka. Helytörténeti tény, hogy 1862-ben a város akkori tanácsa Debrecent „a Tiszá-

ból vezetett csatorna által kívánta kapcsolatba hozatni". A városi tanács a megyeivel együtt a Keleti Főcsatorna bevezetését szorgalmazza már vagy tizenöt éve. „Konkrét ígéret még nincs, csak olyan, hogy elővesszük, elvtársak, megtárgyaljuk."

Az Országos Tervhivatal, meg azok a fórumok, amelyek ilyen zsebbe vágó dolgokra az ámént mondják, nehezebb helyzetben vannak, mint akik az ámént várják, mert olyan körülményeket is mérlegelniük kell, amelyek innen messzire esnek, beláthatatlanok. A problémák azonban vannak. Nem cáfolják az okos megállapításokat – Debrecen 1955 óta „... országosan kiemelkedő fejlődésnek indult iparilag... a fejlődés üteme tekintetében az ország eddig leggyorsabban fejlődő ipari városát, Miskolcot is elhagyta..." – (Uo. dr. Mátyás Lajos referátumából) – nem is az igazolásukra szolgálnak. Az új debreceni üzemek felépítése és néhány régebbi erőteljes fejlesztése azt jelenti, hogy jól haladunk, de elégedettek ne legyünk, mert nem haladunk elég jól. A közös zsebből idejutó mostani milliók bizonyára kimerítik a lehetségest, de távol vannak még attól, hogy elérjék a szükségest, amelyet a közös érdek – a legelmaradottabb régió felzárkóztatása – követel.

Ipar a városképben

Kevés városról lehet elmondani – inkább csak az új telepítésűekről –, hogy ipari létesítményeik nem rombolják a városkép esztétikumát, vagy nem fertőzik valamiféle ártalommal a városlakók egészségét. Kollektív társadalomban a városiasító közgondolkozás színvonala és hatékonysága azon is mérhető, hogy mennyire ismeri fel és küszöböli ki az ipar nem kívánatos kísérőjelenségeit.

A „szabad királyi" Debrecen városiasító törekvései döntően vagyonvédelmi meggondolásokra vezetnek vissza (a XVIII. században tizenkét ízben pusztított tűzvész), de esztétikai és egészségügyi törekvések is felmérhetők bennük. A gazdák az épületek mellé „Eperj-fákat ültessenek, . . . mivel az élőfák sokszor ellent vetnek a Tűznek és egyéb hasznok is vagyon". Az istálló vagy ól „. . . olyan fundamentumon álljon, hogy az abban meggyűlni szokott tsunyaság az Uttzára ki ne fojjon, az egész épületnek is ollyan formája adattasson, hogy az Uttzának dísztelenségére ne legyen". (Sápi Lajos: A városrendezés kezdetei Debrecenben a XIX. század elején. A Déri Múzeum évkönyve 1948–56.)

A tímárokat, a vargákat bűzös műhelyeik miatt külön területre telepítették (Tímár utca, Varga utca). A régi „tsunyaságokat" a trágyából rakott „gerággyákkal" együtt eltüntette a civilizáció a városképről – és újakat adott helyettük. A százéves múltra visszatekintő debreceni gyáripar elhelyezése urbanisztikai szempontból is rossz, a fejleszthetőség szempontjából is kedvezőtlen. Az üzemek többsége lakóterületen belül van – vagy úgy, hogy eleve odatelepült, vagy úgy, hogy később folyta körül a várost –, mindenképpen alkalmatlan helyen. Az összefüggő terjeszkedés korlátozottsága miatt a telephelyek szétszóródtak. A kétszázharminchármas létszámmal dolgozó Ruhaipari Vállalat hét helyen üzemel. A kis udvarzugi termelősejtek méreteihez képest túlságosan ártalmasak, velük egy fedél alatt élni több, mint kellemetlen. Jártam olyan helyen, ahol a lakosokat csak egy fal választja el a háromműszakos zakatolástól. Egy nagyobb üzem, a Cementipari Vállalat (zaj, por, éjszakai tolatás) leányotthon mellett van. A Toronyház-bisztró közelében tollat, a kisállomás környékén nyersbőrt tárol a MÉH. Az Állati Fehérje Termékeket Előállító Vállalat

(nép nevén: döggyár) felől fújó szél a Simonyi útig reklámozza a gyárat. A Petőfi teret szegélyező új bérházak levegője a pályaudvar közvetlen szomszédságában – többszörösen szennyezett a megengedhetőnél.

A lehetőség, hogy ez utóbbit elhárítsák illetve csökkentsék, adva volt. Az első igényes városrendezés tervtárgyalásainak idején sokat vitatkoztak: térszerűen vagy parkszerűen képezzék-e ki a pályaudvar előtti teret? A város a parkszerű kialakítás mellett foglalt állást: a szélsőséges klímájú Debrecennek inkább parkra van szüksége, különösen a déli városrészen, ahol hiányzik az erdő, „a város tüdeje". Azonkívül a tölcsérszerűen kialakítandó park a Kossuth tér ellenképeként „igen szépen beilleszkednék a város szerkezetébe". (Andrássi István: Debrecen város tanácsának hozzászólása az eddigi városrendezési munkákhoz. – Városépítési Szemle, 1954. 1. sz.) Az első két tárgyalás méltányolta a város álláspontját, a többi nem. A terület térszerű kialakítása megtörtént, a beépítés folyik, a Közegészségtani Intézet méri a füstártalmat.

Az új üzemeket arra kijelölt övezetbe – jellegükre és városképre is tekintettel –, a jövőnek is alkalmasan telepítik, de a régi ipar kész tények elé állítja a városrendezést. A tanács – a lehetségest és szükségest egyaránt mérlegelve – kompromisszumos megoldást kénytelen követni. A lakónegyedre káros hatású üzemeket valamelyik övezetbe költözteti. A nem káros hatásúakat is csak akkor hagyja a jelenlegi helyükön, ha normális fejlődésük ott biztosítva van.

A retus mindenképpen hasznára lesz a városképnek. Sok üzemet érint, már elkezdődött és komoly eredményei vannak, de a népgazdaságilag fontos egységekre nem terjed ki. Ezeket nem lehet mozgatni. (Gázmű, Mezőgazdasági Gépgyár, MÁV).

Amennyire üdvös az utólagos városvédelem, annyira drága, nem beszélve arról, hogy lebonyolítása hosszadalmas és körülményes. A Cementipari Vállalat Hámán Kató úti telephelye magasház építésre szánt terület. A lakóház kiviteli tervét nem tudják elkészíteni, mert az üzem nem mozdul. „Valahol mindig elakad a dolog." Az Orvosi Műszergyár a nemrég megépült modern üzemébe költözött, azután a régit is szerette volna megtartani magának, veszélyeztetve ezzel százhúsz lakás felépítési tervét. A városi tanács többszöri vitában tudta csak meggyőzni a műszergyáriakat arról, hogy magasabb szempontok is vannak.

A városrendezés irodalmából az derül ki, hogy a MÁV-val nem sikerült megegyezni. A Debrecen–Füzesabony és a Debrecen–Nyíregyháza vonal a városon halad keresztül, mindkettő jó darabot vág le belőle. A korai tervváltozat kívül helyezné a vasutat („... ne szakítsa ketté a várost, ne akadályozza a város fejlődését"), de ez az ügy 1954-ig „nem ment egy lépést sem előre a megvalósulás felé". (Andrássi: idézett mű.) Azóta ment. A nyíregyházi vonalon elkészült a második sínpár az előző mellé, és a Debrecen-Csapókert megálló új, reprezentatív kivitelű épületét is átadták a rendeltetésnek.

A kérdés eldőlt, a probléma megoldása korántsem bizonyos. Egyelőre rejtély, hogy a húsz évvel későbbi száznyolcvan-kétszázezer lakost számláló városnak milyen belbántalmai lesznek, hogy végül operációs asztalra juttatja-e a testében hagyott acélív? Ha netalán igazolná az idő azt az 1954-ből való véleményt, mely szerint „a vasútvonalak kihelyezése nélkül Debrecen városrendezéséről alig lehet beszélni" (Andrássi: idézett mű.) –, akkor már jobban a zsebünkbe kell nyúlni, mint most kellett volna.

Az iparszerű létesítményeknek a városképbe illesztése különösen az ilyen, Debrecenhez hasonlóan elrajzolt városok-

ban okoz rengeteg gondot, gördít minduntalan akadályokat a városrendezés elé. A növekedés nehézségei ezek (mondom, annak ellenére, hogy e jobb sorsra érdemes kifejezés kellemetlenül visszhangzik boltozataink alatt), amelyek közül többet kinő a város, a többit magával együtt növeszti – a jövő városrendezői számára. Megtapintásuk érzékeltetni szeretné, hogy mire a városrendezői gondolatok egy-egy tettükkel győztesen bemasíroznak az átadom-átveszem díszkapui alá, és felsorakoznak a tv kamerái elé, addig nehéz terepen bukdácsolnak, s nemcsak az anyagi feltételek szűkösségétől, hanem az önzés, a meg nem értés, a bürokratikus nehézségek által is tizedeltetnek. Még a magántulajdon kicsiny tócsáin sem mindig sikerült átlépniök úgy, hogy egy-egy percnyi időre – fél évre, egy évre – meg ne ragadjanak. „A kártalanítás nálunk többet ér, mint a totónyeremény" – vélekedik a tervosztályi jogász. A magántulajdonosok többsége is így látja, és hajlandó is az egyezségre, de néhányuk préstaktikát követ.

Települési és fejlesztési gondok

Ezek közül először a településszerkezetről. A történelmi Debrecen a határokon belül tojásdad alakú, kb. 3,8 km^2-nyi terület, egy észak-dél irányú főútvonallal, amelyre mindkét oldalon merőleges, egyenes mellékutak csatlakoznak. Ez a településváz elég gyakori a sík vidékeken. Előnye, hogy rajta hosszanti és keresztirányban egyaránt növekedhet a kis település anélkül, hogy szabályosságát elvesztené. A közintézmények a váz fővonalán – rendszerint mértani közepén – helyezkednek el, a lakosság társadalmi elitje is itt vagy ekörül, a parasztcsaládok zöme (Debrecenben a kézművesek is) a csatlakozó mellékutakon. Ez a modell a gazdasági cél-

szerűségeket is jó szolgálta, a társadalmi igénynek is megfelelt – a maga idejében. A város gazdálkodásának új célszerűségeit és társadalmának igényeit ma már azonban nehéz – a jövőben nem is lehet – erre az egytengelyes településszerkezetre rápakolni. A lakosság megkétszereződése (1900: hetvenezer, 1964: százhetvenkétezer lakos), a forgalom megsokszorozódása miatt sem. Az észak-dél irányú tengely teherbírását a Kossuth és Kálvin térnél kétszeres hajlás és a villamossín-kereszteződés erősen korlátozza. Amikor a csatlakozó mellékutak is elkezdik forgalmi terhüket betáplálni, a városképi hatásokra fogékony embernek az a kellemetlen érzése támad, hogy az egykor tágas, levegős főútvonal megkeskenyedett és összezsugorodott az idők folyamán.

Másik: a homlokzat és a mögöttes részek összhatása. Az ilyen egytengelyes településeket mindig jellemzi bizonyos építkezési szint- és stíluskülönbség. De míg ez mérsékelt, a homlokzat összetartozónak érzik a mögöttesével, az egy utca a rácsatlakozó hálózattal. A kettő együtt bizonyítja a települést, ezért az összhatás nem kellemetlen. Debrecenre mindennek az ellenkezője vonatkozik. A homlokzat és a mögötte levő településtér stílus- és szintkülönbsége óriási. A homlokzat nem vállalja magához tartozónak a hátteret, a háttér a homlokzat kirakat-jellegét hangsúlyozza. A kettő összhatása kellemetlen.

A bonyolult településszerkezeti, lakótérképezési és közlekedést korszerűsítő feladatok együttes megoldása Debrecenben azzal a megszorítással is nehezül, hogy a tervezőnek Debrecent mint „történelmi adottságot" kell felfogni. A történelmi központ morfológiáját, műemlékiségét értékcsökkenés nélkül kell beilleszteni az új városszerkezetbe. Fogas kérdés, mert az értékcsökkenés már elkezdődött. Okozója a városhomlokzatot képező két Vöröshadsereg utcai házsor,

amely a század negyvenes éveire alakult ki. „Ezek a maguk idején többé-kevésbé tetsző épületek se egymásra, se a környezetükre nem sokat hederítenek.'" (Andrássi: idézett mű.) Azután a mai építésművészet sem nagyon tud mit kezdeni a történelmi adottsággal, úgy tűnik a kevés debreceni példán. Az irodaházra és a Kálvin téri OTP-házra – a történelmi centrum hatósugarában szemlélve őket – ugyancsak azt kell mondani, hogy „nem sokat hederítenek". Ez év júliusában a „Debrecen városközpont tervpályázat" keretében huszonhárom pályaművet zsüriztek. A használható ötletek és javaslatok alapján készül majd el a belváros rendezési terve. Az az elképzelés, hogy a közintézményeket négy centrum köré csoportosítják. A magas és középmagas lakóépületeket a történelmi központtól távolabb, városképi és városszerkezeti szempontból hangsúlyos helyen építik fel. A Vöröshadsereg útja forgalmát két elterelő úttal csökkentenék, amelyeket a városmagtól keletre és nyugatra a tengely két oldalán alakítanának ki. A Budapest–Nyíregyháza útvonal átmenő forgalma is lekerül a tengelyről.

Az egyik pályázó a keleti és nyugati ipari zóna forgalmát egy könnyen kialakítható, ívszerű útvonallal javasolja összekapcsolni.

Érdekes, hogy nyolc pályázó a város tengelyében ún. sétáló tér kialakítását javasolja, teljesen kizárva onnan a tömegközlekedés eszközeit. A bírálóbizottság velük szemben foglalt állást („Debrecenben közlekedni a Vöröshadsereg útja kizárásával nem lehet"), mégis szívesen konzultálnék a sétáló tér elképzelőivel, mert én is azt vallom, hogy a csend az istenek ajándéka. Ha a nagyváros fogalmába általában bele is tartozik a hajnaltól éjszakáig tartó zajkoncert, a modern nagyvárostól elvárnánk, hogy a zajártalmakat csökkentse.

Egy régebbi mérés szerint a motoros forgalom egyes he-

lyeken hét év alatt (1955–62) négyszeresére nőtt, nagyobb távlatban a személygépkocsi forgalom 30%-os növekedésével lehet számolnunk. (Ez a becslés több mint óvatos, merem állítani, hogy téves.) A tanácsnak a közlekedést illetően még nincs átfogó koncepciója a jövőre nézve (az általános közlekedéshálózat és forgalom korszerűsítésére később hirdetnek pályázatot), sok részletkérdés vár tanulmányozásra. A városrendezés jelenleg a felgyülemlett restanciákat próbálja csökkenteni, részint vitathatatlanul (járművek korszerűsítése, forgalmi hálózat bővítése), részint vitatható részmegoldásokkal. A Vöröshadsereg útján most helyezik középre a villamossíneket. Az aszfalt újrafelosztása után a pesti nagykörútról ismert módon bonyolódik majd a forgalom. Ez valószínűleg jelent annyi változást, hogy a gépkocsi lesz a gyalogosközlekedés főveszélye (eddig a villamos volt), hogy a baleseti arányok a két jármű viszonylatában megváltoznak, hogy a villamos balesetek ritkulásával a kocsitorlódás esetei is ritkulnak. Nem valószínű azonban, hogy a közlekedés gyorsul és a teherbírás növekszik, mert a tengelynek azon a szakaszán, ahol gyorsítani és tehermentesíteni kellene, a csatlakozó utcák által képzett természetes csomópontokat (amelyek lassítanak és terhelnek) nem lehet kiiktatni.

A régi településszerkezetnél is nagyobb talányok elé állítja a városrendezést két sajátos települési mód: a kertségi és tanyai.

Debrecent ma rendkívül kiterjedt kertségi település övezi igen fiatal a tulajdonképpeni városhoz képest: mindössze nyolcvan esztendős. Közigazgatásilag a városhoz tartozik, természete szerint elválik attól. Létrejöttének aprólékos leírása helyett – de a mai kertség lényegére mutató szándékkal – néhány történeti utalást szükséges tenni. A város társadalmában háromféle ember élt: a civisek, a házastelkes

vagyonos „pógárok", a polgárjogból származó anyagi és társadalmi előnyök haszonélvezői. Azután a „lakók", ... „akiknek semmi joguk nem volt, házat nem vehettek: a polgárok házában laktak, és rendesen mint cselédek, alkalmazottak szolgálták a polgárt". („Debreceni kalauz." Dr. Ecsedi István: Debrecen sz. kir. város, 30. l.) Nem laktak bent a városban az ún. „árkon kívüliek", másképp „újsorosiak": napszámosok és más ágrólszakadtak. (Ipart ezek nem űzhettek. Jószágot tarthattak, de a hortobágyi legeltetési jogban nem részesültek.) A város hivatásos történetírói még a XIX. század második felében is az osztályegységet bizonyítgatják, valójában ebben a társadalomban súlyos ellentétek vannak, amelyeket még a város zsúfoltsága is felfokoz. (1787: huszonkilencezer, 1880: ötvenegyezer lakos.) A városárkon inneni kertes belsőség időközben emiatt elveszítette kertes jellegét. Egy-egy telekre két-három ház is épült, mígnem Debrecen földszintes házrengeteggé változott. A cívisregula szorításából, a lakás szűkösségéből és a lakásuzsora elől az „alsóbb néposztályok" az 1880-as évek közepétől kezdve – a tilalom ellenére – kezdenek állandó jelleggel kiköltözni a városból. A város szabályozni, majd segíteni kénytelen: parcelláz, bankkölcsönöket nyújt a „kisemberek" számára, majd az egész kertséget belterületnek nyilvánítja. A város lakóterülete ezáltal hatszorosára növekszik.

A város körül nyugaton, keleten és délen benépesülnek a kertségek. „Gyári munkások és napszámosok serege épített kis viskót kölcsönpénzen ..." („Magyar városok fejlődése." Debrecen, 173. l.) A kertségi település eredendően tehát a proletár-plebejus szegénység települési módja, lényege szerint külváros. Pontosabban: a Debrecennél erősebben iparosodó gócok proletár külvárosainak földszintes, falusias változata. (A kivétel – hogy a jó levegőjű északi kertség a

lakosság tehetős részének villanegyedévé fejlődött – erősíti a szabályt.)

Ebben az időben Debrecen krónikásai szerint a polgárság lelkesen üdvözölte a „cultura" és a „civilisatio" minden vívmányát: a „koczkakövet", az „asphaltirozást", a „bérkocsi intézményét", az „ápoldát", a „tanodát" ... „tetszelgett magának a haladás minden terén való látásán". (Uo. 207. l.)

A hivatalos Debrecen és akit képviselt, nem vette észre, hogy kisiklott a város. Amikor meg észrevette, a korszakos ostobaságból megpróbált erényt faragni; „... a debreceni városszabályozási tervnek nem volt probléma idegenek és új települők elhelyezése." (Uo. 207. l.)

A várospolitika csak 1930 táján kezd rájönni, hogy végzetes hiba történt. A korábbi megnyilvánulások mögött, amelyekből kicsendül a város jövője iránti aggodalom, nem a hivatalos Debrecen áll, még a helyi érdekű kiadványokban sem. A *Debreczeni Képes Kalendáriom* 1918-as számából idézek. Dr. Kovács Gábor a mai várospolitikának is mértékjelző szinten foglal állást a kertségi településsel kapcsolatban, amely „... olyan extenzív és szerteágazó fejlődést adott a városnak, hogy Debrecen emiatt vesztette el hosszú időre (hozzátegyük-e, hogy örök időre?) városias jellegét, mert a saját ház, kert, szőlő, jószág stb., sajátos és különleges alap, amelynek „minden függvénye az alapnak megfelelő lesz; tehát a városiasság, ami egyik ilyen függvény, szükségszerűleg kevéssé fejlett, szűkkeretű lesz az ilyen alapon felépülő társadalomban".

A fenti észrevételeket a statisztika ma már adatokkal is igazolja. Az urbanizáltság és kulturáltság mutatói a négy vidéki városban (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs) Debrecenről adják a legkedvezőtlenebb képet. (M. Venyige Júlia: Merre tart Debrecen? – Alföld, 1964. 12. sz.)

Ezt a szétterülő, egy-egy utca ágán messzire nyúló külvárost (csak egy pillantást kell vetni Debrecen térképére) sohasem lehet közművekkel olyan szinten ellátni, mint a belvárost, utakkal sem (az utak kétharmada kiépítetlen földút), üzletekkel és más társadalmi szolgáltatásokkal sem. Az itt lakók életszintje és életmódja sem fog városi rangra emelkedni úgy, mint azoké, akik valóban a városban élnek. Ezért ahol a belváros véget ér és a külváros kezdődik, ott mindig lesz valamiféle határ: akik azon túl élnek, valamiképpen mindig árkon kívüliek, újsorosiak lesznek.

A mai várospolitika – amely előtt mindez világos – meglehetősen fonák helyzetben van. Lassú elsorvasztásra nem ítélheti a kertet és a telepet, mert arra nincsen erkölcsi alapja. Gyorsan nem számolhatja fel, még a leglehetetlenebb fekvésűeket sem, mert ahhoz meg anyagi alapja nincsen. Olyan nagyon nem is fejlesztheti, mert azt meg nem éri meg – és a Dárius kincse is kevés volna hozzá.

A várospolitikának viszont számolnia kell a lakáshiánnyal. Emiatt a kertség és a telep most is felbecsülhetetlen értékű, mert alkalmas arra, hogy a feszültségeket levezesse. A várospolitika félreteszi az aggályokat, a távolabb tekintő politikát, a városképi szempontokat – és lavíroz. Parcellákat oszt (1957-ig kb. ezerháromszázat), a távlati fejlesztési tervben újabb parcellákat ígér, OTP-kölcsönnel segíti a magánépítkező ösztönösséget, hogy minél több házat és házacskát hozzon tető alá (évenként kb. háromszázat). Egyidejűleg minden kertségnek, telepnek igyekszik megadni a sok szükséges közt a legszükségesebbeket. Nem fösvény, de nem is bőkezű. Mérsékelt, de rendszeres adakozása végeredményben kapituláció: berendezkedés egy olyan várostörténeti korszakra, amelyben a majdani többszintes város – ha jó, ha nem jó – a földszintes kertséggel együtt fog élni. (Van olyan álláspont, hogy eltúlzom a veszedelmet, mert a

kertség a fejlődés vonalába esik, a legfejlettebb nyugati városokat is jellemzi. Csakhogy ott a kertség a fejlődés optimális fokán jelentkezik: város a város mellett. Nálunk – távol az optimális szinttől – a kertség inkább falu a városon kívül.)

A tanya csak annyiban tartozik a várospolitika hatáskörébe, amennyiben a város közigazgatási területén ez a települési forma fellelhető. Debrecenben nem kevéssé: a felszabadulás előtti kertes város tanyás város is volt. 1930-ban a lakosság egyötöde, 22 300 ember élt a várostól keletre és nyugatra szétszóródott tanyákon, és még 1960-ban is tizenhatezren laktak a megfogyatkozott, „mindössze" hetvenezer holdas – külterületen.

A mezőgazdaság átszervezése nagyjából azonos módon és formában történt meg a faluban és a tanyán, de a tanyasi népet azért érintette sokkal érzékenyebben a földcsuszamlás, mert a fedelet is megingatta a feje fölött. Azzal, hogy a tanyatelepülés régi formája kérdésessé vált, a tanyás Debrecen várospolitikájának két feladatot kellett volna megoldania:

1. finanszírozni a tanyatelepülés új, alkalmas formáját,
2. felkészülni a város felé orientálódó – egyébként debreceni illetőségű – tanyai lakosok befogadására.

A várospolitika eléje ment a tennivalóinak, amennyiben két új faluképződményt szorgalmazott. Ebes, Nagyhegyes 1950 óta már megizmosodott község. A macsi tanyaközpont is javára írandó, több új kerületi létesítmény (bolt, iskola stb.), s a szándék, hogy a többi tanyás várost megelőzve készítette el a külterület rendezési tervét. Csakhogy az elképzelés, a terv, a koncepció „nem számol sem a parasztság gondolkodásával, sem a szükségletekkel . . ." (Mocsár G.–Taar F.: Tanyavilág – bomló világ. 192. l.)

Mocsár Gábor és Taar Ferenc kitűnő tanyaszociográfiá-

jukban részletesen leírják a tétovaságokat, a „neki-neki gyürkőző, de valójában távlattalan próbálkozásokat". A részletezés helyett könyvük két tanulságát inkább. Az egyik: a tanyakérdés megoldására nem lehet egységes állami szabványt csinálni, de a határozatlanság – ez a másik tanulsága a könyvnek – az ösztönösséget segíti.

A legközelebbi népszámlálás számszerű adataiból bizonyára következtetni lehet arra, hogy az 1960-ban talált kétezernyolcszáz tanyai lakóház gazdái közül hány maradt odakint? Olyan volt tanyasi parasztokkal – immár gyári munkások – magam is beszéltem, akik a magángazdaságuk szanálásából összekapartak egy olcsó házravalót, és beköltöztek Debrecen valamelyik kertségébe vagy telepére. Tőlük tudom, hogy sokakat vonz ez a megoldás. Mocsár Gábor említ egy városszéli utcát, amelyet a tanyasiak engedély nélküli, ún. „vad" építkezése már telerakott apró házacskákkal. Valahogy ez is városiasodás, de az ösztönösség búvópatakjain folyik és mossa alá a város urbanisztikai értékét.

Lakásviszonyok a városban, statisztika, szociográfia

Debrecen sem mentes attól az átoktól, amit lakáshiánynak, lakásínségnek, sőt – az ínség bizonyos fokozatainak és fajtáinak körülhatárolásával – lakásnyomornak is nevezhetünk.

Az ember bejárja Debrecent és jóleső érzéssel állapítja meg, hogy sokan építkeznek ebben a városban. Ha azután az abszolút számot – pl. az évi lakáskontingenst – a feszültségeket jelentő tényezőkhöz vagy a tényleges szükségletekhez viszonyítja, első észrevételét kénytelen megtoldani azzal, hogy nem építkeznek eleget. A száz lakásra jutó né-

pesség 1930-ban háromszázhatvanhárom volt, 1960-ban háromszázhatvanegy. A javulás igen kicsi, bár értéke nagyobb annál, mint amit a két szám különbsége jelent. Ti. Debrecen épületei sok más városnál jobban megsínylették a második világháborút. Ötszáz lakóház megsérült, tízezer – az összesnek több mint fele – lakhatatlanná vált. Ez hátrányos helyzetbe hozta Debrecent a többi, nálánál szerencsésebb várossal szemben. A mai zsúfoltság oka mégsem a kezdeti hátrány, mert 1949-ig majdnem minden megsérült lakást kijavítottak, és ezerháromszáz új lakóház is épült. Szinte hihetetlen: a város négy év alatt utolérte magát. Elérkezett arra a pontra, hogy gyors ütemben megkezdje felszámolni a múlt örökségeként rámaradt és urbanisztikai értékét is kompromittáló lakásviszonyokat. A kezdeti lendület azonban megtört: éppen a legrosszabb időben, amikor a városba özönlés elkezdődött. 1949 után „. . . a lakosság számának növekedésével nem tartott lépést a lakástermelés, és így ezen a téren rendkívül súlyos helyzet állt elő". (A debreceni régió településhálózatának távlati alakulása. Dr. Jókúti Ferenc referátumából.) A hiba most is a jövendőre táblázódik: a város lakásviszonyainak minőségi javulása sokkal hosszabb ideig fog tartani, mint remélni lehetett az első négy év eredményei alapján.

Először két statisztikai adatot. 1949–60 között 18 751 fővel növekedett a lakosság, a lakásállomány 5817-tel gyarapodott. A két szám hányadosa 3,2. Vagyis: a lakástermelés csak a népnövekedést fedezte, de arra elégtelen volt, hogy a régi lakásviszonyokat érezhetően javítsa. Tizenkét év alatt az össznépesség 16%-ának (évi átlagban 1,3%-ának) javultak a lakásviszonyai. Persze, az életviszonyokat általában javító várospolitikai tettek az összlakosságot érintve kedvezően hatnak a lakásviszonyokra is. Ha a kertségi munkás el tudja helyezni a gyermekét a közeli bölcsődében, nem érzi olyan

szorítónak a saját lakásgondjait, mint ellenkező esetben érezné. Ezernyi példáját lehetne annak mondani, amikor a bolt, a víz, a közlekedési viszonyok és más könnyítések betüremlenek az emberek hétköznapjaiba, felfogásába, és alakítják a *saját* lakásviszonyaikról való véleményüket. Ezek azonban szubjektív dolgok. A várospolitikai reformok mellett az alapproblémák változatlanul maradnak, a rendkívül súlyos helyzet előidézői pedig súlyosbodnak.

Kettőt emelek ki ezek közül: az egyik a lakás- és épületállag, a másik a zsúfoltság. A városi tanács vb széleskörű felmérései alapján ezekről megbízható adatok vannak. (Dr. Jókúti Ferenc: Az épület- és lakáshelyzet felmérésének módszere, eredményei és tapasztalatai Debrecenben. – Építésügyi szemle, 1959. 6.) A felmérés 16 432 lakóépületre – 30 633 lakásra – terjedt ki, és több mint százezer ember lakáshelyzetét tükrözi.

Az épületek 35,8%-a hatvanévesnél idősebb, 51,7%-a 1900–1944 között épült. E számok mögött 92,5%-ban földszintes épületek vannak, amelyekkel szemben a hatóság annak idején sem támasztott szigorú építési előírásokat. Az összes épület 70%-a nincs alápincézve, a régiek többsége szigetelve se: nagy tömegük nedves, salétromos, egészségtelen. Az összesnek csupán az egy ötöde érdemelte ki a jó és megfelelő minősítést, a többi avult és rossz. Egy-egy esős esztendő után (mint az idén is!) ötven-hatvanával válnak életveszélyessé vagy lakhatatlanná ezek az épületek. (Ti. lakhatatlanná csak akkor válik a ház, amikor már össze is dől, mert amíg csak életveszélyes, addig laknak benne.)

A lakóépületek kétharmada megérett a lebontásra, így a lakásállag sem adhat kedvező képet a városról. Százezer lakos helyzetére kivetítve a következőt: a lakosságnak egyharmada sem lakik jó vagy megfelelő lakásban, a bő kétharmados többségnek avult és rossz lakása van. A pincék

(számuk 1000 körül) és szükséglakások aránya 12,4%, lakosainak száma tizenkétezer ember. A tégla-, beton- és földpadló általában jellemző ezekre a lakásokra. A lakófelület – az egy főre eső élettér – itt a legkisebb: míg a jónak minősített lakásokban 10,6 m^2 személyenként, addig itt 4,9 m^2.

A zsúfoltság jellemző tényei: a tanácsnál az állami lakásalapból most még az 1957-es igényeket elégítik ki. (Már azokat, amelyek nem tűrnek további halasztást.) Bár a tanács nem veri dobra, hogy nála lakást lehet kapni, most is hatezer kérelem vár elintézésre. A szövetkezeti lakások iránti kereslet a kínálatnak ötszöröse. A zsúfoltság kirívó tényeként említem, hogy a régi lakásnyomor jelképei is a helyükön vannak. Igaz, némelyiknek tv-antenna van a tetején. Az Olajütő, a regényes hangzású Citrom-sziget, a Böszörményi úton a Fekete barakk. Köztudott, hogy sokan a temetkezési vállalat gyászjelentései alapján próbálják felderíteni a megürült lakásokat, mások gyanús manipulációkhoz folyamodnak, agyafúrt terveket főznek ki, bonyolult lakáscserékbe bocsátkoznak, „minden követ megmozgatnak" a lakásért. (És nem szívesen beszélik el, hogyan jutottak hozzá.)

A szobánkénti laksűrűség városi átlaga 2,5. Ez a szám önmagában nem volna nagyon kedvezőtlen, de több területegységen a laksűrűség háromra, négyre, helyenként ötre emelkedik. Tapasztalatom szerint a kertségi lakásokban jobb a helyzet. (Az emberek a belvárosi zsúfoltságból menekülnek oda.) Harminc családra kiterjedő felmérésem itt 2,2 fő laksűrűséget mutatott szobánként, míg huszonöt belvárosi főbérlet harmincegy szobájában száztizenhat embert találtam. A laksűrűség itt 3,7 – száz szobára kivetítve háromszázhetven fő, száz lakásra négyszázhatvan. A zsúfoltságnak ezen a fokán a lakás az eredeti rendeltetését már nem képes biztosítani. Munkások véleményéből idézek:

„Az üzemben amilyen nyugodt vagyok, itthon annál idegesebb." „Az a szoba, ahol lakunk anyósoméknál, kicsi, és a bútor tönkrement benne, és sok a veszekedés, úgyhogy nem szeretek hazamenni." „Három év óta egyszer sem éreztem magam otthon." Máshol nyolcan laknak két szoba összkomfortban, három házaspár, két kiskorú. „Egymás idegeire megyünk." Gyakori, hogy a lakáshiány megakadályozza a családok természetes osztódását, az embereket lefokozott életre kényszeríti. Az egyik pincelakásban szép kis könyvtárat, televíziót találtam. Itt a házasélet a probléma, a két serdülő gyerek miatt. Másik pincében: „A férjem szeretne még egy kisfiút, de ide nem érdemes." Családi házban: „Míg építkeztünk, nem akartunk gyereket, most meg már nem akar lenni. Ráfizettünk." Fiatal házaspár albérletben: „Külön vagyunk a kisfiamtól, mert mind a ketten dolgozunk, és oda kellett adni a szüleimhez. Nincs aki vigyázzon rá. Megítélésem szerint, ha családi élet nincs, akkor semmi sincs."

Nincs statisztika arról, hogy a mézeshetek után hány házaspár élete keseredik meg a lakásgondok szorításában, de tény, hogy a legtöbb házasság viszontagságos esztendőkkel kezdődik. (Ebben a városban, ahol évenként kb. ezerkétszáz házasságot kötnek, kilencszáz lakás épül.) Nincs adatom arról, hogy a tönkrement házasságok hányadrendű vádlottja a lakástalanság, hogy hány tönkrement és széthullásra érett házasság vonszolódik tovább a megszerzett négy fal abroncsában, hogy a lakástalanság mennyire okozója a népszaporulat lecsökkenésének. A város rendbehozatalát a lakáshiány felszámolása nélkül nehéz elképzelni. Ezzel Debrecenben is számot vetettek, amikor a lakásépítés huszonöt éves tervét kidolgozták. Kiszámították, hogy a nyolcezer, nagymértékben elavult, életveszélyes és szükséglakás szanálása közben a rendelkezésre álló 22 300 lakás mellé 27 300-at kell

építeni: a százhatvanezres lélekszámú városnak ötvenezer használható lakásra van szüksége. Tizenötezer lakást az elkövetkező tizenöt évre (1965–80), a többi 1990-re irányozták elő. Az igényekhez és a már felhalmozódott feszültséghez mérten ez a terv is szerény volt, a végrehajtása még szerényebbnek ígérkezik. A *Megyei és Városi Statisztikai Értesítő* egy évvel ezelőtti közlése szerint az állami és szövetkezeti lakásépítés keretében a harmadik ötéves tervben „kb. 8400 lakás építését irányozták elő". (Kovács Béláné: Debrecen lakáshelyzete. – Megyei és Városi Statisztikai Értesítő, 1965. 7. sz.) Mi azonban már előzőleg is láttuk, hogy az előirányzat a helyi jószándék kövér reménysége, amely többnyire megsoványodik, mire átjut a tervtárgyalások tűfokán. Most is. Értesülésem szerint az OT hat lakásépítési tervszámot adott le – egyre kisebbeket –, végül 3300-at hagytak jóvá. Ennyi lakás lesz. Ez a szám a második ötéves tervhez viszonyítva 18%-os emelkedés, ötszáz lakástöbblet – a követelő szükséghez mérve csepp a tengerben.

Tapasztalataim végső összegezéseként azt kell mondanom, hogy a feszültségeket levezetni, az ösztönösséget megzabolázni, a várost korszerű településsé fejleszteni – és benne a természetes emberi szükségleteket a szocialista társadalom színvonalán kiszolgálni, mindezt Debrecenben a mai várospolitika csak felibe-harmadába tudja elvégezni. Azt a célt, hogy a város a jövendő számára is lakályos legyen, a debreceniek várospolitikájában is benne látom pezsegni, a szándékok, elképzelések és tervek síkján és több létesítményben is, de az érzékelhető valóság felületei mégsem az alapelv tiszta vonulatait láttatják inkább, hanem a kompromisszumos gyakorlatban elrajzolódó város képét tükrözik.

Hiába esik a jövő irányába az a felismerés, hogy a város ne terüljön szét, ha azután mégis szétterül. Minél későbbi egy-egy városrendezési tanulmány, annál nagyobb benne a

város. 1893 után 22 km^2. 1954-ben már a beépített terület is több ennél, 25 km^2. 1962-ben 47 km^2 a belterület, 1966-ban 48 km^2-nek mondják az építési osztályon. Nyugtalanító. A beépítés módja nem kevésbé. A város sok új, többszintes épülete szétszóródik az eredeti városmag körül: a peremeken, olykor vedlett kis földszintek szabadon hagyott szigetein nőnek fel, temetőkben, sívó homokban. A szétterült város széttörik általuk.

Hogy kerülnek ide ezek az épületek, amikor a belvárosban volna a helyük? Hogy jönnek össze városképpé? Vagy az a koncepció, hogy kívülről befelé építkezünk? Nem, mondják, ebben nincs koncepció, talán még ráció sem. Azok a házak nem is mindig illenek oda, ahol vannak. Azért vannak mégis ott, mert máshol nincsen számukra hely. Ti. a belvárosban sokat kellene szanálni, és az nagyon megdrágítaná az építkezést. A szanálási arány tíz az egyhez: vagyis minden felszámolt lakás helyett tíz újat kell építeni. Később, ha a beépített területek elfogynak, a nagyon magas szanálási százalék miatt meg fog drágulni az építkezés. „A pillanatnyi lehetőség kedvéért rendkívüli nehézségeket vállalunk a jövőre nézve." Ez a pillanatnyi lehetőség – fűzik tovább a gondolatot – amúgyis kétes értékű, mert a belváros közművesítve van, a temetőbe meg előbb ki kell vinni a közművet, a meghagyott régi épületeket pedig drágán renoválni kell vagy kellene. Hogy olcsóbb hát: így vagy amúgy? Nem tudni, ilyen irányú kutatásokat nem végeztek. Az volna a gazdaságos, és a józan ész is azt diktálja, hogy a várost mindig újítani kell ott, ahol kopik, romlik, mert a város állaga, a város életkora. A belvárosban összefüggő, nagy foltokat képez a máladozó földszint. A távlati terv meghallgatja a józan gazdaész sugallatát, a koncepció letörölni ígéri az öregség redőit. De mikor jönnek már a tények: a lebontott barakkok, a megszüntetett pincék, amelyek

által igazolódnék a koncepció? Hol van az épületújítás lakásfedezete?

Egyelőre az van, hogy a háznak – amíg csak összefogja a malter – maradnia kell: avultan, aggon, életveszélyesen el kell látnia a lakás „funkcióit". Hiába van a koncepció, ha a gyakorlatban nem fogyatkozik, hanem növekszik azoknak a lakásoknak és épületeknek a száma, amelyek az erősen avult kategóriába lépnek, egyre szaporítván magukon az elaggás jegyeit és a bennük élők gondjait. Ha ez így folytatódik tovább, megérjük, hogy a temetők beépülése közben egyes exponált városrészek urbanisztikailag is hatszázéveseknek fognak látszani.

Természetesen tudom, hogy a várospolitika programozott gyakorlatába azért nem férnek el az ilyen alapvető tennivalók – a pillanatnyi lehetőségekhez való igazodás, a félmegoldások is azért vannak, a tett is azért kevesebb a szándéknál –, mert az anyagi erő nem áll arányban a tennivalók költségével. Félmegoldások által azonban legfeljebb félig-meddig válik a város olyanná, amilyennek szeretnénk. Belülről mindig beteg lesz, életműködését mindig zavarja valamelyik szervének rendellenes működése. Kívülről pedig, mint a változó idők örök szegényembere, aki a számára szűken csurranó garasokból mindig csak a legszükségesebb ruhadarabokat veszi meg, s leéli az életét úgy, hogy egyszer sem öltözik fel tetőtől talpig. Az emberi szem – még azé is, aki öltözteti – gyanakodva néz végig rajta.

Persze rossz a hasonlat, mert kész város nincs. De a készülésnek színvonalából egy s más dologra következtetni lehet.

Már túl vagyunk azon, hogy a várost a főutcájával, a központjával vagy valamelyik urbanisztikailag sikerült részletével azonosítsuk, de még nem építjük úgy, hogy a sok részlet a jövő logikus összefüggése, urbanisztikai egysége legyen,

különben nem hagynánk, hogy szabályozó tudatunkat – a várospolitikát – a sok tolakodó muszáj egyik félmegoldásból a másikba lökdösse.

Már nem hisszük el se egymásnak, se az újságnak, hogy az emberek azért jönnek a városba, mert falun nagy a sár és kevés a szórakozási lehetőség. És nem hisszük el, hogyha megunják a várost, hazamennek – viszont a megfelelő konzekvenciákat sem vonjuk le abból, hogy a társadalmi fejlődés ide tömöríti őket. Az össznépesség egyre nagyobb hányada itt éli le az életét. A város társadalmi súlya és értéke megnőtt: egy okkal több, hogy mérjük ezt a súlyt, becsüljük ezt az értéket, hogy humánusan és szociológikusan gondolkozzunk róla.

Addig már eljutottunk, hogy konstatáljuk, sőt feltárjuk a városban tenyésző – olykor általunk is tenyésztett – szocializmus előtti viszonyokat és állapotokat, de mikor kezdjük el termelni a mainál gyorsabb futószalagon azt, amit társadalmilag hasznosnak, a szocializmusba illőnek tartunk? A korszerű élet kereteit és feltételeit, amelyek a társadalmi faktor egyenjogúsítását céloznák, egyben a város fejlettségi fokát is emelnék, mert végre felkészítenék arra, hogy a benne természetesen jelentkező szükségletek természetes módon elégüljenek ki.

VERES PÉTER

MUNKA VAGY „FOGLALKOZÁS"?

Akik nemcsak statisztikai táblázatok alapján (amelyek egyébként nélkülözhetetlenek) nézik az ország állapotát, hanem a valóságos élet sokféle változatait, sőt alig realizálódott tendenciáit is látják, nagyon érdekes és gondolkozásra kényszerítő jelenségekről adhatnak számot.

Az egyik az, hogy a szocialista társadalomban egy nem túl terjedelmes kisebbség már elérte, vagy elérheti, hogy ott dolgozzon, ahol szeret, és azt csinálja, amihez kedvet érez magában. Vagy legalábbis azt – s ez már szélesebb kör –, amivel meg tud barátkozni, össze tud szokni. A másik ember – a sok másik – viszont csak azt csinálhatja, amit kell, vagy amit éppen muszáj. Még akkor is, ha ez a muszáj nem tényleges, kívülről jövő kényszerítést, hanem csak belső ösztönzést jelent. Vagy azért, mert céljai vannak (lakás, ház, motor, autó stb.), vagy azért, mert valami tartalékot akar gyűjteni, hogy megszabaduljon a nemszeretem munkától. Esetleg csak azért (ilyen is van!), mert – más mód erre nem lévén, s a képességei is korlátozottak – valahol meg kell keresnie a mindennapi kenyerét.

Ebből a mostani megbeszélésből azonban a tehetség és a hivatás szerencsés egységében dolgozó embereket kapcsoljuk ki. Igaz, ott is vannak olyan problémák, amelyeket majd fel kell tárni, mert valóságos, tehát evidenciában fejlődő szociológiai kultúra nélkül az emberi társadalom, s benne az egyes ember minél teljesebb megismerése nélkül a szocializmus nem valósulhat meg, de most engem mégiscsak az az általánosabb, nagyobb és sürgősebb probléma

izgat: mi a helyzet a ténylegesen testi munkát végző emberek világában?

Mert az most már nyilvánvaló, hogy az az emberfajta, amelynek az a hiszekegye, „elmennék a dolog temetésére", nem halt ki azzal, hogy meghirdettük a szocializmust. Sem azzal, hogy a társadalom szerkezetéből következően, vagyis hogy megszűnt a nagy magántulajdon (mellesleg azért: kis magántulajdonból is meg lehet élni), mindenkinek dolgoznia kell a puszta életben maradásért is. Attól pedig, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék", igen messze vagyunk, sőt a munkamegosztás továbbfejlődésével, az állások és a foglalkozások szaporodásával mind-mind messzebb leszünk. Mert igenis ezeket az állásokat és foglalkozásokat valamilyen tényleges szükséglet hozza létre. (Még ha az némely esetben csak a kevesek élvezeti vagy kényelmi szükséglete is.) És hiába hadakozunk a bürokrácia és a szervezettnek látszó naplopás ellen, mert az már a dolog természetéből következik, hogy ha egy-egy állásban vagy munkaposzton az ott „foglalkoztatott" embernek a munkaideje és a testi-szellemi energiája csak kis részben hasznosítódik is (csak a munka és a művészet kívánja a teljes embert), a posztot, az íróasztalt, a gépet, a gombot, nem lehet őrizetlenül, gondviselés, megfigyelés vagy éppen kiszolgálás nélkül hagyni. Talán ha nagyon szigorúan vennék, és a szükséges és lehetséges szervezési, átrendezési, összevonási, kombinálási és koordinálási lehetőségeket mind felderítenék, tízhúsz százaléknyi munkaerőt meg lehetne takarítani, de akkor is, és közben is születhetnének új állások, foglalkozások, íróasztalok, gépek és gombok. Ezen nem változtathatnak semmiféle „parkinsoniádák".

De ez még eddig csak a nálam, sajnos, mindig belső szükségnek érzett bevezetésféle. Mert most nem ezekről az általános igazságoknak látszódó tényekről beszélnék, ha-

nem arról, hogy a valóságosan fizikai munkát végző emberek között is két fő típust látok. Az egyik keveset dolgozik, a másik sokat, sőt: túl sokat. Az egyik, ha ledolgozta a maga terhesnek érzett 6–7–8 óráját, bemegy az italboltba, vagy kimegy a strandra, leül kártyázni a hasonló „haverokkal", vagy beül a moziba, csupa megszokásból is, még ha a leghülyébb filmet adják is (rájuk épül a filmipar), esetleg, ha még ki nem ábrándult belőle, a televíziót nézi és így tovább, a másik munkás pedig siet haza, vagy egyenesen egy másik munkahelyre – sőt azt szeretné, ha ehhez nem pesti villamoson, hanem varázsszőnyegen mehetne, hipp-hopp! ott legyek, ahol akarok – és dolgozik tovább.

Muszáj neki? Nem mindig és nem minden esetben.

Avagy nem tud pihenni, „hobbyja" a munka? Nem mindegyiknek és nem minden esetben.

Akkor hát célja van, valamire törekedik, és az nem sikerülhet egy keresetből?

Ez a leggyakoribb, de ez se mindegyikre vonatkozik. Mert vannak olyan emberek, akiknek szintén céljaik vannak (lakás, bútor, autó stb.), de azokat éppenséggel nem több munka révén akarják elérni.

A dolog bonyolult és sok ágazatú, de nem megyek végig minden nyomon, mert nekem itt most – és úgy hiszem, a szocializmusnak is – az a legfontosabb, hogy vannak-e és mennyien vannak olyan emberek, akik már magától értetődőnek érzik, hogy az embernek dolgoznia kell. Akkor is, ha csupán meg akar élni, akkor is, ha továbbmenő céljai vannak. Vagyis akiknél már természetes, szinte egyedülvaló a munkáséletforma. Mert csak az ilyenekből lesz – lehet – „alap emberanyag" a szocialista társadalomhoz.

De hadd térjek át az elmélkedésről a példára. Esténként, leginkább a kora alkonyaton sétálni-járkálni szoktam itt a ferenchegyi utcákon, néha fel egészen a Guggerhegy

aljáig. És azt látom, mindjárt ott a mi utcánkon is, hogy a magánépítésnél és a szövetkezeti ház falain is, addig dolgoznak az emberek, ameddig látnak. Sőt, ha már villany van, a belső szerelési munkákon még azután is.

Ismerek olyan embert, itt a közelben, aki családi házat épít. Nem „kis családi házat", mert errefelé csak emeletes házakat szabad építeni. Neki azonban nincs ehhez pénze. Ellenben van öt kisgyereke és egy egészséges, dolgos, szép kis felesége, akivel már a telket is úgy szerezték, hogy az első három gyerekétől anyatejet adott el a szülőkórháznak, és komoly összegeket kapott érte. „Jó fájú" asszony és igazi anyatípus: marad az övéinek is elegendő tej. A férje pedig egy nagyüzemben dolgozik, ahol „megengedik" neki, hogy inkább az éjszakai, illetve egyszer a délutáni-esti, máskor a hajnali műszakot vállalhassa, mert akkor a nappalnak legalább az egyik felében a házát építheti.

Először persze, vagy három éve múlt, csak annyit épített meg a házból, egy kis konyhát és előszobát, hogy télire belebújhassanak. A másik évben megásta és felrakta most már az egész háznak a fundamentumát, hogy az OTP-kölcsönt megkaphassa rá.

Nem akarták neki megadni, csak ha az emeletet is ráhúzza és mindig csak annyi pénzt, amennyit az építésben haladt, mert senki se akarta elhinni, hogy ebből, ilyen körülmények között, valaha ház lehessen. Cirkulus-viciózus keletkezett, és alig tudtuk némi írói és képviselői melléállással is elérni, hogy adják meg a kölcsönt, mert ha nem, akkor csakugyan sose lesz teteje a háznak.

Hőskölteményt lehetne erről az emberpárról írni. (És a szerelemről is, mert biztosan annak is része van benne.) Ráadásul nem is valami mokány falusiak ezek az emberek, hanem régi pesti és Pest környéki lakosok gyermekei.

Ó, ez csak a csoda véletlen – mondhatják rá. Lehetne

az is. Akkor is valóság. De a szomszéd utcában is van egy ötgyermekes család, amelyik házépítésbe mert belefogni. Hat-hét év óta építik s nem „szerzett" anyagból. Még nincs készen, de elférnek benne, és jó lakásuk van. Már majdnem egészen komfortos is.

Igen. Vannak emberek, még itt a fővárosban is, és nem is olyan kevesen, mint az „élvezetvallás" hívei vélik, akik nem 270–280 napot dolgoznak egy esztendőben, hanem 365-öt – szökőévben 366-ot – és nem hat-nyolc órájával, hanem tízzel-tizenkettővel, néha – nyáron – tizennéggyel-tizenhattal.

Jó ez? Helyes ez? Nem az, hisz éppen erről beszélek. Az egyik ember túl keveset dolgozik, és mindent az államtól vár, vagyis a közösségtől, de nem hajlandó érte még csak a „munkaerő-utánpótlás" (a gyermeknevelés) gondjait sem vállalni, a másik ember – sok másik – túl sokat dolgozik, valósággal robotosává válik egy túl korán kényelemre és csak élvezetre törekedő társadalomnak.

Így van ez, ahogy mondtam, még a városokban is. Esténként és vasárnaponként százezrek „maszekolnak" a hivatalos munkájukon túl. Nem mind mohóságból és nem mind csalási szándékból. De még ígyebbül van a falvakban, tanyákon.

Persze, ott is vannak tsz-parasztok, akik, éppen csak hogy tesznek-vesznek valamit a határban, hogy a háztájihoz való jogukat fenntarthassák, de mások – s most már ez lesz a többség – hajnalban kelnek, vagy akár éjszaka is talpon vannak, ha olyan a munkájuk és beosztásuk.

Ismerek két kislányt, az egyik tizenhét, a másik tizenhat éves volt 1964-ben, és két hold cukorrépát meg tíz kataszt-rális hold tengerit vállaltak fel egész nyári megmunkálásra és betakarításra. 1965-ben pedig ehhez még ezer-ezer öl burgonyát is vállaltak. Egy kis édesanyai besegítéssel el is

végezték jól és idejében. Meg is szereztek mindent, ami egy falusi lánynak a férjhezmenéshez kell (ma sok minden kell!), és a nagyobbik, mire tizennyolc éves lett, férjhez is ment. Már az első babikáját várja. A kisebbik szintén menyasszony, és mindene meg is van hozzá. Íme: a dolgosság még most is jó ajánlólevél itt-ott.

Nem szaporítom a példákat – pedig tudnám –, mert én itt nem valami szociológiai dokumentáción munkálkodom, éppen csak – szokásom szerint – felhívom a figyelmet olyan jelenségekre és problémákra, amelyek – vannak.

Mert végül is: csak csupán anakronizmus volna ez?

Ezt is lehet mondani. De vajon a vasárnap házat építő, a bányaműszak után kapálni siető, a harmatos hajnalon lucernát gyűjtő, málnát vagy paprikát szedő, az éjszaka is szántó vagy arató munkások nélkül (így is túl sok gabonaszem jut vissza, egyenesen az anyaföldbe, ahol semmi hasznára csírázik ki, vagy a tarlón dagad kovásszá és szapulódik ki hatszor egy nyáron) el lehetne-e jutni ahhoz, hogy mindenkinek rendes lakása legyen, mindenkinek kenyere, kalácsa s hozzá sonkája legyen, és hogy az automatikák gombjai is szaporodjanak minden elképzelhető helyen? Sőt, hogy az állásukba és a foglalkozásukba beleszokott embereknek ne kelljen újra és újra attól rettegniük, hogy kitesznek innen, és mehetnek a segédmunkás-sivatagba, ha nem lesz elég nyersanyag, energia és – sonka.

Mert még ez idő szerint az állampolgárok egyik részénél – szerencsére – több – sokkal több! – a teljesítmény és a termelési érték, mint amennyit a statisztika valamilyen átlagolás alapján számba vesz, a másik részénél pedig kevesebb.

Ezek már nem osztályellentétek, sőt nem is minden esetben életszínvonal-ellentétek, mert vannak sokat dolgozó emberek, akik sokat is keresnek, és jól is élnek, de

vigyáznunk kell, hogy az emberi lelkek reagálásrendjében és indulatáramában el ne foglalják az osztályellentétek helyét. (A léleknek is megvan a maga dialektikája!) Gyermekismerőseim közt tapasztalom, hogy a fizikai munka világában maradók már nem tudnak mit kezdeni a magasabb társadalmi szintre törekedő kortársaikkal, még ha unokatestvérek vagy édestestvérek is. Még beszélgetni se tudnak egymással.

A kérdésnek rengeteg ága-boga van, én itt csak egykettőbe ragadtam bele, hogy hangsúlyozhassam: a szocialista ember ott kezdődik, ahol már nem tekintik „büntetésnek" a munkát. Sem Istentől, sem természettől.

BARTHA GÁBOR

„C" LÉPCSŐHÁZ

A lépcsőház még új. A falain itt-ott sérülés, a beköltözés emlékei. A lépcső köveiről még nem kopott le a festék, az ajtókon fénylenek a vadonatúj névtáblák.

Szövetkezeti bérház. Hatvanlakásos, modern épület. Némi huzavona után, öthónapos késéssel adták át, ősz helyett télen. Újságban közzétett négysoros hirdetésből tudták meg a lakók, hogy költözhetnek. Valóságos vihar volt akkor. Sorban álltak a kulcsokért, az építők még kapkodva dolgoztak a lakásokban, és egyszerre költözött hatvan család. Villany, gáz és víz még nem volt, de a biztosító társaság teljes apparátussal megjelent, és az idegességtől félőrült emberekkel gyorsan biztosíttatta új lakásukat. Meg sem kérdezték, akarnak-e biztosítani, biztos, ami biztos, biztosítottak.

Felmegyek a negyedik emeletre. Lift nincs a házban, megállok, kifújom magam, aztán megnyomom a csengőt. Ez még az első lakás, kicsit ügyetlenül eldadogom hát, hogy miért jöttem. Kedvesen tessékelnek beljebb, de a beszélgetés nehezen indul. A lakást nézegetem inkább. Világos színű, modern szobabútor, kis lakásokhoz méretezett, praktikus holmik. A szoba nagyon barátságos. Talán a sok könyv miatt. Félszemmel olvasom a címeket. A férfi technikus, és ez a polcokon is látszik, sok a szakkönyv.

Cigarettával kínálnak, rágyújtunk, s a füstben oldódni kezd a csend. Számokat, életükről valló számokat kérdezek, válaszolnak is, de zavar, hogy időnként minden ok

nélkül egymásra néznek és mosolyognak. Aztán megértem ezt is. Háromhónapos házasok.

Boldog embereket akartam látni. Egy lépcsőház húsz lakásában húsz révbe érkezett család életét, szándékait és terveit akarom mérni számokkal és a beszélgetéseknek a jegyzetfüzetemben megőrzött ízével. Ismerem, a magam tapasztalatából az albérletek sivárságát és az otthontalanság keserűségét, s a mérhetetlen örömöt is, amit az első igazi költözés adhat. Lakáshoz jutni manapság a révbe érkezést jelenti.

Ebben a lakásban ketten háromezerötszáz forintot keresnek havonta. A bútorokat OTP-hitelre vették, más adósságuk nincs. Szép, kétezer-négyszáz forintos rádió és magnetofon van a lakásban.

– Másfél éve gyűjtöttünk lakásra – mondja a férfi.

– És legközelebb?

– Jégszekrényt veszünk – mosolyog az asszony –, kamra helyett.

– Televíziót?

– Azt is, de az ráér majd, a jégszekrény után.

– És autót?

– Egyszer azt is, de erre még gondolni is ráérünk...

Megkérdezem, hogy mivel töltik a szabad idejüket.

– Héttől ötig dolgozunk mind a ketten.

– Tíz órát?

– Hétkor indulni kell, öt, mire hazaérünk, de hetenként kétszer, néha többször is, túlórázunk.

– És itthon?

Mutatják a könyveket meg a magnetofont.

– Ha nem megyünk sehova, olvasunk itthon, vagy hozzánk jön valaki. Tanulni is kell, mind a kettőnk szakmája olyan, hogy állandóan tanulni kell, ha az ember vinni akarja valamire.

Az asszony műszaki rajzoló, a férfi építésztechnikus.

– Ugye, nagyon boldogok voltak, amikor megkapták a lakást? – Ügyetlennek érzem a kérdést, de ők habozás nélkül mondják az igent. Aztán az asszony elkomolyodik és hozzáfűzi.

– Bár ha azt számolom, hogy hányan kaptak ingyen lakást és nem is ilyet . . .

A férfi építész. A közelmúltban kétszer járt külföldön, a szomszédos országokról beszél, ahol már nem építenek garzonokat, vagy, ami keveset mégis építenek, magánosoknak adják.

– Ez nem jó? – kérdezem, de már nem kell erőltetni a beszélgetést.

– Kamra nélkül – mondja az asszony – egy nap alatt minden megromlik. Ezért is kell a jégszekrény, nem is beszélve a lehetetlen tervezésről, hogy akármit főzök, az egész lakásban érzik a szaga. És – ebbe már bele is pirul –, ha nem ketten leszünk, hanem hárman, akkor a gyereknek képtelenség beállítani egy ágyat.

– A semminél azért sokkal jobb – szól közbe a férfi –, de mi úgy tervezzük, hogy az első adandó alkalommal elcseréljük. Csak azt várjuk meg, hogy anyagilag összeszedjük megint magunkat.

Hallgatok. A révbe érkezett két ember egymás szavába vágva panaszkodik. Jólesnék haragudni rájuk a panasz miatt, de sajnos, igazuk van. Végigjárjuk a lakást. Megértem őket. Egy embernek éppen elég, kettőnek szűk, háromnak már kicsi.

Elbúcsúzom. A lépcsőházban már nem a panaszokra emlékszem. A felírt számok vallanak róluk. Három szak- és négy folyóirat jár hozzájuk. Közöttük az *Alföld* és a *Nagyvilág*. Színházbérletük van, és nyárra külföldi üdülést terveznek. A férfi most technikus, de már azt számolgatja,

hogy beiratkozik az egyetemre, és akkor mérnök lesz. Boldog emberek, csak többet akarnak. És igazuk van. Megérdemelnék.

Számban még az előbbi beszélgetés ízével csengetek be a szomszéd lakásba.

Gyereksírás fogad. A kályha körül kifeszített kötélen pelenka szárad. Itt is kedvesen fogadnak, és mosolygósan tessékelnek beljebb. A lakás itt egyszerűbb. Modern hálószoba és egy gyerekágy. Más nem is férne. Az ablak alatt szorítottak helyet az asztalnak. A beköltözésig szolgálati helyiségben laktak. Kétévi kínlódás után kapták ezt a szövetkezeti lakást.

– Pedig embertelen volt, ahogy ott laktunk, kicsi volt, háromszor három méteres szimpla ablakú lyuk, féreg is volt benne.

– Meg nedves volt – tódítja a férfi.

– Akkor maguk nagyon örültek?

– Hát nem éppen. Kétszobás lakást kértünk, de ilyet adtak, a semminél ez jobb. Majd csinálunk vele valamit.

Mind a ketten dolgoznak. Háromezer forintot keresnek ketten. Nem állnak rosszul. A férfi különmunkát is vállal időnként, azzal is több a kereset.

– Ki a pénzügyminiszter kettőjük közül?

– Én – húzza ki magát az asszony.

– Gyűjtenek valamire?

– Lakásra, mert ezt nem lehet kibírni, ha valami étel marad, ki is dobhatom, kamra nélkül nem áll el semmi. Szárítani pedig itt szárítok a kályhán, a gyerekre mindennap mosni kell, sokra megyek vele, ha tudom, hogy nem szabad a kályhán szárítani, mert úgyis nedves még a fal.

A kamra itt is hiányzik. Mondom nekik, hogy a szomszédban ugyanezt panaszolták.

– Tessék elhinni, bűn ilyet csinálni, ha már egyszer annyi pénzt beleölnek. Nem loptuk mi a pénzt, amit kifizettünk érte, mért szúrják ki ezzel a szemünk.

– Örülni ennek is lehet – próbálom szelídebb vizekre terelni a beszélgetést, de eredménytelenül.

– És hogy tanuljon itt az ember? A gyerek sír, éjjel nem égethetem a lámpát, nappal dolgozom.

– Mit tanul?

– Szeretnék leérettségizni.

– Esti?

– Igen. Kötelező a munkámhoz. Az asszony meg az üzemben tanul. Tanfolyamot végez. Most lett vége az egyiknek, már kezdik az újat.

– Akkor szórakozni nemigen járnak?

– Néha moziba. Nincs kire hagyni a gyereket.

– Újság?

– A *Napló* jár, meg a gyárban a *Népszabadság*.

– Mást nem olvasnak?

– Nem nagyon. Csak amit a tanulás miatt kell. Idő sincs rá, mindig van mit csinálni.

Az időjárást szidjuk, amíg kikísérnek. A fürdőszobában még megmutatják, hogy milyen ügyes szárítót fabrikált az ember. Azon is gyerekholmi szárad.

– Másik gyerekre nem gondolnak?

Nem kapok választ, csak a férfi kifelé fordított tenyere inti a nemet.

A lépcsőházban állok megint. Gondolkozom azon, amit ebben a lakásban hallottam. Moziba ritkán járnak, színházba soha. Négy évvel ezelőtt még egy nyírségi kisközségben laktak, és csak a férfi járt be dolgozni. Azóta verekedték be magukat a városba. Gondolni sem akarnak rá,

hogy hazamenjenek. Gyűjtenek nagyobb lakásra, ha az meglesz, akkor a lakás berendezésére fognak gyűjteni évekig. Amikor megkérdeztem, hogy miért jobb a városban élni, mit ad nekik, zavarba jöttek. Villany a faluban is van, a férfi szakmája az állami gazdaságban is biztos keresetet jelentene.

– Csak más ez – mondta az asszony –, város . . .

De, hogy mért más, azt megmagyarázni ő sem tudta.

Megint új ajtó előtt állok. Becsengetek. Egyenruhás férfi fogad. Látásból ismerem. Szólni sem enged, bevisz a szobába, és előbb meg kell innom vele egy pohár pálinkát. Névnapja van.

Nagy darab, szőke, széles pofacsontú, parasztos arcú férfi. Erős, vaskos ujjai között szinte elvész az apró pálinkáspohár. Az asszony ott topog körülöttünk, majd mintha csak örülne, hogy valami dolga akad, a gyereket kezdi regulázni. Beszédükön még erősen érződik a Nyírség. Öt éve élnek bent albérletben. Négy éve esküdtek össze.

A lakás itt tömött. A parányi szobába kombinált szobát zsúfoltak, nagy kihúzhatós rekamiéval. Dicsérem a bútort. Dicsekednek. Még albérletben laktak, amikor megvették, nem csak ezt, egy hálót is, de azt eladták, amikor megtudták, hogy csak egyszobás lakást kaptak. Két szobát kértek ők is, és azt remélik, hogy hamarosan sikerül nagyobbra cserélni. A férfi nevet.

– Tudja, akinek ilyen sincs, annak ez is jó, meg aztán vannak olyanok, akik adnak érte szívesen főbérletit, ezt ugyanis eladhatják, ha elköltöznek, de azt le kellene adni a tanácsnak . . .

– Ha nem az Isten a keresztapjuk – szól közbe az asszony, és a férfi csendet int neki a szemével.

– Olyan is van? – csodálkozom, hogy beszéljenek.

– Van hát. Mi is kaphattunk volna tanácsi lakást, ha nem olyan mamlasz az ember. Elég ideje voltunk lakás nélkül, félig az utcán gyerekkel.

– Kértek?

– Persze hogy kértünk. Négy évig mindig csak kértünk, de ha tíz évig kérjük, akkor sem adják nekünk.

– Hát kinek adják?

– Nem érdemes beszélni arról – fogy el a lázadás az asszonyból, de ha már beszélt az asszony, akkor helyt áll érte a párja.

– Én csak azt tudom – dünnyögi inkább, mint mondja a férfi –, hogy az állami bérház előtt a beköltözés napján is ott állottak már az autók, én meg a motorom is eladtam, hogy ezt kifizessem. Nekem hiába mondják, hogy azok rosszabb helyen laktak, mint én, mert az nem igaz.

Ketten dolgoznak. Kétezernégyszáz forintot keresnek. A gyerek óvodába jár, ők üzemi kosztot esznek. Esténként főznek. Az asszony itt is a konyhára panaszkodik, meg arra, hogy hiányzik a kamra, ahol gyerek van, még inkább hiányzik.

– Itt csak a tenyeréből élhet az ember, mindennap csak annyit veszünk, amennyit meg tudunk enni. Így pedig drágább is.

A férfi munkája olyan, hogy gyakran csak késő este kerül haza. Megnézi az újságot, de elalszik rajta, pedig tanulnia is kellene. A gimnázium második osztályát végzi.

– Nem sok?

– Soknak sok, de ha sikerül, több lesz a pénz.

Moziba, színházba nem járnak, a szomszéd kétszobás lakásban van televízió. Oda mennek át esténként. Ennyi a szórakozásuk, de másra nem is igen telik. Sem idő, sem pénz. Idő a tanulás miatt, pénz meg azért, mert gyűjtenek

lakásra, hogy biztos legyen a csere, mert – ezt pálinka mellett könnyebb kimondani – akinek pénze van, az könnyen beszél.

Megkérdezem, hogy másik gyereket nem szeretnének-e. Válaszként itt is a kifelé fordított tenyér mutatja a lehetetlent.

– Majd egyszer, ha úgy állunk, talán . . .

Végezetül kerül sor az apró, de bosszantó panaszokra. A szerelők kis üzleteik megkötésére használták a beköltözők izgalmát. Borba vagy pénzbe került a kis javítások elvégeztetése is.

A gyerek ott tötyög körülöttünk.

– Gyere, kis tányérsapkás – csábítom a gyereket, aki bizalmatlanul néz rám, de az apja rám szól.

– Nem lesz pénzügyőr, mérnököt vagy orvost csinálunk belőle, ugye, mama?

Az asszony kifényesedett szemekkel inti az igent, majd felkapja a gyanútlan apróságot, és összevissza csókolgatja a jövendő doktor urát.

Hároméves a gyerek.

Továbbmegyek. A jegyzetfüzetben gyűlnek az árulkodó számok. Húsz idegen ajtó, húsz új névtábla, húsz beszélgetés. Az emberek sokfélék. Van, aki óvatos, szűkszavúan válaszolgat, van, aki ellenségesen hallgat, nem felel, de a legtöbb helyen eljutunk az őszinte szóig.

Becsengetek az utolsó ajtón. Várok, de odabent senki sem mozdul. Eredménytelenül csengetek még egyszer, aztán mit is tehetnék; előveszem a kulcsomat, és bemegyek. A lakás olyan, mint a többi. Garzon. Itt én lakom. A szobában hellyel és cigarettával kínálom magam. És beszélgetünk.

Őszintén, ezúttal kendőzés és óvatosság nélkül. Az asztalra kerül a jegyzetfüzet.

– Maga boldog?

Felhúzom a vállam. Nem óvatosság, de nem tudok mit felelni rá. Nem mondhatom, hogy nem, mert ez így nem lenne igaz, de igent sem mondhatok, mert hazudnék akkor is.

Hetvenezer forintért kaptam a lakást, harminc évig törlesztem az adósságomat, de ez a törlesztés lényegesen kisebb összeget jelent, mint az albérlet. És ez jobb, mint bármilyen albérlet, még akkor is, ha a méretei miatt nem végleges megoldás.

Harmadik hónapja lakom itt, addig egy pincében voltam albérlő, és ötéves lányomat abban a pincében nem mertem magamnál tartani. Most végre velünk él a gyerek. Boldognak kellene lennem.

Van egy barátom. Püspökladányban dolgozott. Megnősült. Hajdúhadházon tanított a felesége. Püspökladányban kapott volna szolgálati lakást, de nem fogadta el. Debrecenben a volt egyházi bérpalotában utaltak ki nekik lakást. Később rájöttek, hogy ez a kiutalás szabálytalan volt, de ő akkor már a lakásban lakott, és az azóta hozott határozat ellenére máig is ott lakik. Behelyezték Debrecenbe, és most gyereket várnak. Tőle is megkérdeztem, hogy boldog ember-e. Azt mondta, nem, mert ez a lakás csak egyszoba összkomfort és társbérlet. Ő nem fizetett hetvenezer forintot.

– Maga boldog ember?

Mit lehet erre felelni? Az asztalra készített jegyzetfüzet mellé egy másik jegyzetfüzetet tettem. Másik tíz lakásban elhangzott beszélgetés emlékét őrző jegyzetfüzetet. Az állami bérház volt, a sokat emlegetett állami bérház, amely előtt a beköltözés napján is ott állottak a magánautók.

Hát beszéljenek a jegyzetfüzetek:

És kezdjük a panasszal. A garzonlakásokban lakók panaszaival. „Kiszúrták vele a szemünket. Nem ilyet kértünk, kínjában fogadta el, aki elfogadta."

„Háromszobás lakása lehet annak, aki ilyet tervezett családos embereknek ennyi pénzért."

„Én építész vagyok, utánanéztem, nincs még egy népi demokratikus ország, ahol ennyi garzont építenének. Mi értelme van ennek, ha úgyis családosoknak adják? És még csodálkoznak, ha nem akar az ember egynél több gyereket."

„Bitang ember lennék, ha ebbe a lakásba még egy gyereket akarnék. Minek? A nyomorúságra? Majd, ha úgy állunk . . ."

Nos igen. A húsz garzonlakás közül mindössze egy van olyan, amelyben magános ember lakik és egy, amelybe gyermektelen nyugdíjas házaspár költözött. A többi tizennyolc lakást fiatalok kapták, gyerekkel vagy egyelőre még gyerek nélkül. A húsz lakásban ötvenketten élnek. Harminckilenc felnőtt és tizenhárom gyerek. Két lakásban most várnak gyereket, és azon fő a fejük, hogy hova állítják majd a gyerek ágyát.

Kicsik a lakások. A három fekhely felállítása mindenütt gond, s hogy ez mennyire így van, bizonyítja, hogy az ötvenkét ember számára a húsz lakásban összesen ötvenkét ágy van. Pillanatnyilag tehát még senki sem alszik senkivel, de mi történik akkor, ha egy gyermekes házaspár még egy gyermeket szeretne?

A kisméretű szobára (3,65 × 5,05) két egyméteres ajtó, egy másfél méteres ablak és egy sarokba épített kályha jutott, olyan szerencsésen, hogy az ajtók nyílása (mindkettő sarokban) további két méter szabad falfelületet igényel. A 17,4 m teljes falfelületből 8,5 m kihasználhatatlan a lehe-

tetlen tervezés miatt. A 8,9 falfelületen négy fekvőhely csak abban az esetben helyezhető el, ha a szobába más bútordarab nem kerül.

A garzonlakások tulajdonosai panaszkodnak. A húsz lakástulajdonos közül senki sem kért garzonlakást, többen kétszobás, mások másfél szobás lakást szerettek volna. Elfogadták a garzont, mert ennél lényegesen rosszabb körülmények között éltek. Tizenegy család addig albérleti szobában lakott, lehetetlen árakért és lehetetlen körülmények között, hét család lakott szülőknél, kettő közülük a szülőkkel közös szobában. Két család a munkahelyről kapott szolgálati szobában lakott.

Természetes, hogy mindez keserűséget szül, örülnünk csak annak lehet, hogy ez a keserűség nem jelent keserű embereket. Többségében valamifajta dühös keserűség ez. Becsapottnak érzik magukat a garzonokkal. A beköltözés után alig pár hónappal tizennégy lakó már cserére készül. Heten már gyűjtenek lakásra, és irigykedve nézik a kétszobás lakások tulajdonosait, akik már televízióra vagy éppen autóra gyűjtenek.

Sajátos módon szinte valamennyien megemlítették: azt, hogy kinek jutott kétszobás vagy más épületben egyszobaétkezőfülkés lakás, a véletlen döntötte el. A vállalatok csak a már megadott kerettel rendelkeztek. Véletlen döntötte el, hogy kik kerüljenek szinte behozhatatlan hátrányba azokkal szemben, akik már most megveszik vagy megvették a televíziót, vagy éppen autónyeremény-betétkönyvet váltanak.

Lehetetlen nem gondolni rá, hogy ezeknek az embereknek lakásonként több mint hatvanezer forint hosszú lejáratú kölcsönt adott az állam. Csak a vizsgált húsz lakásnál ez egymillió-kétszázezer forintot jelent, igazán tekintélyes összeg, talán arra is elegendő lett volna, hogy ez a húsz család keserűség nélkül elégedett legyen.

A lakások az állami bérházban sem nagyok. Panasz ez ellen is van, de ez a modern építkezéssel magyarázható. Azok nem elrontott lakások. A garzonok igen.

Eddig hatvan ilyen típusú szövetkezeti garzon épült Debrecenben, továbbiakat is terveznek, és nagyon sok ilyen garzon épül az országban. Húsz lakásnál ez egymillió-kétszázezer, hatvan lakásnál már hárommillió-hatszázezer forint, az országban épülő garzonoknál sok-sok millió forint áldozatot jelent. Áldozatot, amelyet az állam ad hosszú lejáratú kölcsön formájában polgárainak. Önként vetődik fel a gondolat: mit szül ez? Örömet és hálát, vagy az öröm és hála mellett valami mást is ?

Tovább faggatom a jegyzetfüzetem. A húsz csengetés húsz résnyi megnyíló ajtót jelentett, amelyen, ha pillanatra is, de idegen életekbe láttam. És nem mondhatom, hogy nem vagyok boldog ember, nem mondhatom, hogy a húsz család nem boldog. A kérdéseket, amelyeket feltettem minden lakásban, még én fogalmaztam meg, de a válaszok már tőlem függetlenek.

A családok egy lakásra eső átlagos jövedelme 2400 forint. A 39 felnőtt ember közül 35 dolgozik. Ketten a nyugdíjukból élnek, két asszony háztartásbeli. A dolgozó tizennyolc férfi átlagos jövedelme 1731 forint, a tizenhét dolgozó asszony átlagos jövedelme 1151 forint.

Két szélső határ: legkevesebb, amit egy családban keresnek: 1850 forint, a legtöbb 4100 forint. Gyermekeket is számolva egy főre 935 forint jut. Nem kevés. Családonként, a háziasszonyi bevallás szerint 800–1000 forint között költenek kosztra. Ez, ezer forinttal számolva, sem haladja meg sokkal a keresetek negyven százalékát. Mintegy hatszáz forint kiadást jelent családonként az OTP-törlesztés, gáz- és villanyhasználat. Ideszámolva más, állandó jellegű kiadásokat is (rádió, közlekedés, újságvásárlás), a fizetések meg-

közelítően negyven százaléka fordítható öltözködésre, szórakozásra vagy nagyobb beszerzésekre.

Meggyőző számok ezek, még akkor is, ha gyermektelen házaspároktól, illetve egygyermekes családokról van szó, ahol családonként többnyire ketten dolgoznak.

A lakók foglalkozása különféle. Képzettségük is az. Van közöttük áruforgalmi osztályvezető és segédmunkás, szakmunkás és hivatalnok, pedagógus és nyugdíjas. Természetes lenne, ha ennek megfelelően nagyon sokarcúak lennének. Meglepő módon, mégis könnyen két csoportra oszthatók. A ma és a tegnap emberére, amelyből az utóbbi elenyésző kisebbséget jelent. Tévedés ne essék, mindez nem az életkor, hanem szemléletük és igényeik alapján.

Az anyagi megalapozottság arra engedne következtetni, hogy ezek az emberek kivívtak maguknak bizonyos társadalmi pozíciókat, amelyekkel elégedettek. Ebben az esetben megállt életekről beszélhetnénk. Önmagukkal elégedett emberekről. Hogy ez mennyire nem így van, azt az alább felsorolt számok bizonyítják.

A harminckilenc felnőtt lakó közül huszonhárman munkájuk mellett tanulnak is. Egyetemi levelező oktatásban vesz részt négy fő, egyetemi felvételire készül három fő. (Egyetemi vagy főiskolai végzettsége öt főnek van.)

A gépipari technikum esti tagozatán hárman, a közgazdasági technikumban, a gimnázium levelező tagozatán hárman tanulnak. Általános iskolát végeznek esti tagozaton hárman. Szakmai továbbképzésben munkahelyükön öten vesznek részt.

Mindössze négy lakás van a húsz között, ahol senki nem tanul munkája mellett. Elgondolkoztatóak ezek a számok. Az 52 ember közül öten 35 éven felüliek, tizenketten 18 éven aluliak. Harmincöt dolgozó, többségükben fizikai munkát végző (tizenkilenc fő) ember közül huszonhárom tanul.

Sajátos új életformáról árulkodó adat ez. A lakók fiatalsága részben magyarázza az adatokat, de az országos mutatószámok, hasonló korúakra vonatkoztatva sem érik el ezt a szintet. Érthetőbbek a számok, ha arra gondolunk, hogy a vállalatok a lakások szétosztásakor nemcsak a lakásra való jogosultságot, hanem a lakásra jogosultak munkahelyi minősítését is feltétlenül figyelembe vették. Végezetül gondolni lehet arra is, hogy szövetkezeti lakást olyan emberek kértek, akiknek a lakás árának kifizetése súlyos anyagi megterhelést jelentett, tehát különféle, de az életért valamilyen módon birkózó emberek. Ez a birkózás, más és más formában, az élet más és más területén, de feltétlen velejárója ennek a kialakult új életformának.

És mit mond a másik jegyzetfüzet?

Az állami bérház lakóinak átlagkeresete lényegesen több. Magasabb az egy családra és az egy családtagra eső jövedelem. Ennek magyarázataként a lakók magasabb életkorát kell elfogadnunk. Lényegesen kevesebb a munkájuk mellett szervezett oktatásban részt vevők száma, tíz lakásban mindössze két fő, ugyanakkor több az egyetemi, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (négy fő). Az adatok az átlagos életkor különbözősége miatt nem hasonlíthatók össze, mégis az első lépcsőházban tapasztalt tanulási „éhségnek" itt nem örülhetünk. Elégedettebbek ezek az emberek? Feltétlenül igen. Kérdés csak az, melyik ember áll közelebb a most születő szocialista embertípushoz, azok-e, akik elégedetlenül igenlik maguk körül az életet, vagy azok, akik elégedetten nem törődnek vele. Nézzük a számokat. A tíz lakásba mindössze egy szaklap jár, valamint négy *Ludas Matyi* és három *Nők Lapja*. Jár még két helyre az *Érdekes Újság* és minden lakásba egy napilap. Könyvet rendszeresen két lakásban vásárolnak. Az emberek érdeklődése

megállt a polgári jómód fokán. Nemcsak a számok – azok még nem lennének meggyőzőek –, a beszélgetések is erre vallanak. Többnyire nem jutottunk el az őszinte szóig, ami feltétlenül a kérdező hibája is, de aligha csak az. Panaszokkal itt is találkoztam, a lakások minőségét kifogásolták ezek a panaszok. Jogosan. Még egy érdekes adat: a beköltözést megelőzően az itt lakást kapott családok nem laktak roszszabb körülmények között, mint azok, akik szövetkezeti lakást kaptak. A vizsgált tíz család közül is volt, aki lakásból költözött lakásba. Erről érdekes módon a lakások berendezése is vall. Többnyire régi típusú bútorok, az anyagi körülmények biztosságáról és az ízlés bizonytalanságáról valló nippek, terítők. A tíz beszélgetés alapján kimondani valamit felelőtlenség lenne, de tíz beszélgetés is kissé kísértetet idéz. Pontosabban: emberek, akik nehéz gyermekkor, harcos, küzdemes ifjúság, sokéves otthontalanság után, ebben a társadalmi rendszerben megérdemelten jutottak biztos egzisztenciához, és pár évvel ezelőtt rendezték be a lakásukat, a jólét és anyagi biztonság szimbólumának hiszik a régi kispolgári otthonok vitrinét és esetlen kombinált szekrényét, a nippeket és a terítőket. Az itt megrekedt életek zsákutcát jelentenek.

Természetesen – és ezt nem árt még egyszer hangsúlyozni –, mindez nem általánosítható, hiszen ez tragédiát jelentene, de ennek a tendenciának néhány jellemző jegye felismerhető, felismerhetőbb, mint a szövetkezeti bérház „megállt életeinél". Mielőtt ezeket a „megállt életeket" érintenénk, lapozzunk tovább az első jegyzetfüzetben.

A húsz család közül mindössze öt van olyan, ahol csak egy napilapot járatnak. Olyan lakás nincs, ahová újság nem jár. Munkakörüknek megfelelően, kilenc különböző szakfolyóiratot rendelnek a húsz lakásban.

Képeslapot, hetilapot hat család olvas, négy helyen olvas-

nak irodalmi, művészeti folyóiratot, szám szerint hetet. Az *Alföld*-et három helyen ismerik.

Kétségtelenül bizonyítják a számok: érdeklődő, a világban tájékozódni igyekvő, életüket igenlő, egységesen elégedetlen emberek élnek a házban.

Tizenkilenc lakásban van rádió, televízió jórészt az elhelyezés nehézségei miatt nincs, egy helyen azonban már gyűjtenek rá.

Könyvet rendszeresen hét, alkalomszerűen kilenc család vásárol. Könyvtári tag hat fő. Hét olyan családot találtam, ahol a tananyagon, illetve a tananyaggal kapcsolatos kötelező olvasmányokon kívül mást nem olvasnak. Az adat érdekessége, hogy ezek közül két helyen viszont rendszeresen vasárolnak könyvet.

Részben a tanulással magyarázható, az előbbieknek némileg ellentmondó adat az, hogy a húsz család közül három jár rendszeresen moziba, ritkán jár tizenkét család, egy évnél régebben volt öt család. Színházba már csak két családból járnak többé-kevésbé rendszeresen, ritkán jár hat család, egy évnél régebben volt színházban tizenkét család. Magyarázható ez azzal, hogy a levelező oktatásban részt vevők heti két, de számos esetben három estéje rendszeresen foglalt. Többen panaszkodtak arra, hogy a gyereket nincs kire hagyni, a gyermekes házaspárok estéiket kénytelenek otthon tölteni.

Beszédesen vall a kialakult életformáról a lakások berendezése. A húsz lakás közül modern, új bútorokkal berendezett kombinált szoba tizenegy, modern háló öt, régi kombinált szoba három, vegyes bútorzatú kettő. Ezt a bútormegosztást a lakásméretek is diktálták. Szólni kell a képekről. A polgári ízlést ezek őrzik legtovább, bár több olyan lakás van, ahol képek beszerzésére csak ezután gondolnak,

giccs már van a lakásokban. Szőnyeg, három hónappal a beköltözés után, már minden lakást díszít.

Mosókonyha van a házban, mégis öt család vásárolt mosógépet. Sokan vesznek háztartási gépeket, mások rendszeresen kölcsönöznek. Valahol itt kereshető a válasz, hogy mit ad a város azoknak, akik nem járnak szórakozni, nem járnak színházba, és megfogalmazni sem próbálják azt a „többet", amit a város jelent.

Tizenhárom gyermek él a húsz lakásban. Bölcsőde, óvoda, napközi otthon a közelben van, a gyermekek elhelyezése meg van oldva. A munkába járó felnőttek egy kivételével üzemi kosztot esznek, esténként a legtöbb lakásban meleg vacsorát főznek.

A „megállt életek", a kispolgárivá váló életforma veszélyét a másik lépcsőházzal kapcsolatban már említettük. Kísért-e hasonló veszély itt is?

Nos, igen. Kisebb mértékben, de a jegyei fellelhetők. A húsz lakás között itt is volt olyan, ahol az építkezés közben elkövetett, a beköltözéskor jelentkező hibákat csak a személyes sértettség és megbántottság álkeserűségébe burkoltan panaszolták. A pazarlás miatti harag feltétlenül becsületesebb ennél.

Akadt olyan fiatal, alig három-négy éves asszony, aki beszélgetés közben szó szerint mondta a következőket: Gyerek? Isten őrizzen tőle, majd, később esetleg egy, azt is csak azért, mert az uram nagyon akarja. Én nem. Aki dolgozik, annak nem érdemes gyerekkel bajlódnia.

Ez az asszonyka tizennyolc éves kora óta él Debrecenben, addig Hajdúhadházon volt jómódú parasztlány. Segédmunkásként került a városba. A faluban máig is bizonyos irigységgel beszélnek róla, és azt hiszik, karriert csinált. Azt hiszi ő is. Minden törekvése kimerül abban, hogy megtartsa a férjét, terítőivel kibélelje közös fészküket. Di-

csekedve mesélte, hogy kétszer is esti iskolára akart jelentkezni a férje, de ő mind a kétszer lebeszélte. Nehogy „túl okos" legyen. Szépen keres így is. Elég ez.

Emberileg ez a magatartás is érthető. Az asszonyka mögött nagy út van, a földes konyhától a csempézett fürdőszobáig nagyon nagy az út, a városba került lány bizonytalansága szinte csillagászati távolságra esik a férjes asszony örömétől, aki lakását szépíti, és arra büszke, hogy gyerekkori tanítója lakása sem volt szebb.

Jelentkeznek a kispolgári igények más, nehezen megfogalmazható formában. Ezek hihetően egyre inkább fogynak, egyenes arányban a lakók műveltségi színvonalának emelkedésével.

Minden lakásban szó esett a rádió műsoráról. Itt említem ezt, mert rádióműsoraink nem a legmegnyugtatóbbak. Az édeskés, giccses vagy giccshez közelálló műsorok rengeteget ártanak. A húsz család közül nyolc, bevallottan is, rajongva hallgatja a Szabó családot, és ezen még csodálkozni sem lehet, nem az érdekli őket, hogy mi történik abban a gyárban, mert ezt játéknak hiszik, és nem tartják igaznak, hanem az, hogy Icuka és Feri kibékül-e.

A húsz beszélgetés után megkerestem az épület gondnokát. Vele beszéltem a lakók másik súlyos panaszáról. Sajnos, ez nemcsak a megkérdezett húsz lakó panasza. Nagyon sokaké. Az építkezés minősége.

Féléves sincs az épület, de az ajtók és ablakok már nem csukódnak rendesen. A falakon porlik a festés, amelyből kifelejtették vagy megtakarították az enyvet, a parkett mozog a lakásokban, a vízvezeték csepeg, az ajtók felett nem egy helyen repedezik a fal. Hétmillió forintba került az épület.

A gondnok sok mindent elmesélt. Többek között azt is,

hogy a szakmunkák legalább hetven százalékát tanulók végezték el az épületen, jól-rosszul, de sajnos, inkább rosszul.

A vállalat természetesen kijavítja a hibákat. A lakókat károsodás a kényelmetlenségeken kívül nem éri, de nagy kár éri a vállalatot. Emelkedik a felhasznált anyag mennyisége. Kétszer fizeti ki, egyszer a tanulóknak és egyszer a javításokat elvégző szakmunkásoknak azt, amit egyszer is elég lett volna kifizetni.

Milyen szakmunkások lesznek azokból a tanulókból, akiket kellő ellenőrzés nélkül dolgoztat a vállalat, és már a tanulóévek alatt még a jószándékúak is felületességhez, lelkiismeretlen, félig elvégzett munkához szoknak?

Ezeket a kérdéseket a beköltözött lakók is felteszik. Ez természetes is, hiszen épeszű ember képtelen megérteni, hogy miért raknak le a munkások olyan parkettot, amelyről már a lerakás közben tudják, hogy egy fél éven belül ki kell cserélni, később miért javítgatják ugyanezt, tudva, hogy nem a parkett rossz, hanem alatta ferde a beton. A munkások nem csinálnak titkot ebből. Sokan közülük dühöngve vagy kedvetlenül dolgoznak ilyen esetben, de nekik dolgozni mindenkor a kapott utasítások alapján kell. Akik az utasításokat adják, azokat határidők, szerződések, kötbérek kötik. Legjobb tudásuk szerint képviselik a vállalatuk érdekeit. Ez a kötelességük. Munkaerőhiányt pótolnak tanulókkal, és ha a határidő szorít, lerakatják a nedves parkettot. A körből kiszabadulni nehéz, egyes emberek felelősségét megállapítani szinte lehetetlen. Drágábban és rosszabbul építünk, mint a szomszédos országok.

A lakók megvásárolták ezeket a lakásokat. Ők azt is megkérdezhetik, kinek a pénzéből telik erre? Elég két mondatot idézni:

„Fáj az ember szíve, ha látja, milyen feleslegesen szórták itt a pénzt."

„Persze hogy örültünk a lakásnak, de mást vártunk, ha már egyszer fizettünk érte. Nem lenne szabad becsapni az embert. Hogy dolgozzak én becsületesen a munkahelyemen, ha látom, hogyan dolgoztak itt?"

Itt kell újólag utalni a lakók már említett, „dühös" keserűségére. Érezhetik úgyis, hogy az ő pénzüket költik feleslegesen. Ez a becsapott vevő keserűsége, aki tudja, hogy megcsalják, de kényszerhelyzetben volt, tehát tűrnie kellett.

Csak egy példa erre: a lakásokba épített cserépkályhák a tervek szerint elsőosztályúak. A valóságban csak elvétve lehet találni olyan kályhát, amely megfelel az elsőosztályú szintnek. A csempéket nem válogatták össze, hibás csempéket is beépítettek. Ráadásul a „véletlen" is sántít, mert azok a lakások, ahol a kályha „véletlenül" szép, különben is szebbre sikerültek mint a többi lakás. Ott nem pereg a falról a festék, nem mozog a parkett, zárnak az ajtók. Rossz szájízt hagynak ezek a véletlenek.

A keserűség akkor is jogos és érthető, ha mindez nem a lakók, hanem az állam zsebére is káros.

Érdeklődő, törekvő, társadalmilag hasznos, értékes emberek élnek a házban, hajlamosak saját veszteségüknek érezni az állam károsodását. Ebben az értelmezésben elégedetlenségük nemcsak érthető, de szükségszerű és hasznos.

Becsukom a jegyzetfüzetet.

Ez a húsz lakás csepp a tengerben. A húsz beszélgetés alapján készítendő összefoglalás talán hasznosabb lenne, de a magamnak feltett kérdésre válaszolnom kell.

– Maga boldog ember?

– Igen. – Így kell felelnem, mert a tizenkilenc beszélgetéssel gazdagabban nem mondhatok nemet. A lakásokba

járó kilenc szakfolyóirat, a harminckilenc felnőtt lakó közül az a huszonhárom, aki munkája után szakkönyveket vesz a kezébe, a modern bútorokkal berendezett lakások, a lakókban ébredő, most formálódó igények nagyon szép holnapot jelentenek.

Ezen nem változtat az sem, hogy voltak és vannak problémák, hogy voltak és vannak keserűségek. Garzonlakást építeni családosoknak komoly tévedés volt, az építők gondatlan munkája miatt jelentkező hibák sok bosszúságot és tehetetlen haragot okoztak. Az állami bérház előtt valóban ott állt, már a beköltözés napján a magánautó, és történtek hibák a lakások elosztásánál is. Mindez igaz. Ezekből levonhatunk tanulságokat. Vannak kirívó példák, amelyek egészségtelen összehasonlításokra csábítanak. A beszélgetések ezt mutatják, az emberek nem az érvényesülő s általában javuló tendenciákra figyelnek, hanem a kirívó esetekből általánosítanak.

A húsz beszélgetés kevés, de a mikroszkóppal vizsgált részecskék is az egészről vallanak.

A harminckilenc felnőtt lakó közül kilenc öt évvel ezelőtt még nyírségi, illetve hajdúsági kisközségekben, tanyákon élt. Most fürdőszobás lakása van, és ha életük anyagi megalapozottságára gondolunk, akkor könnyebben fogalmat alkothatunk a város vonzóerejéről, még akkor is, ha a városi életforma nem ad számokkal kimutatható kulturális többletet. Majdnem minden lakásban felvetődött, beszélgetés közben, a lakáscsere lehetősége. Nos, valamennyien csak összkomfortos cserét képzelnek el. Az *Alföld*-ben zajló Tanyakérdés-sorskérdés vitában szó esett a tanyai életforma konzerváló erejéről. A gondolat fordítottja itt jelentkezik. Az emberi igények természetesen nőnek a lehetőségekhez. Ha ezek az emberek nem kaptak volna szövetkezeti lakást, hanem szoba-konyhás lakáshoz jutnak valahol a város pe-

remén, akkor a fürdőszoba sokukban nem jelentkezne megfogalmazott igényként, akkor más életformát élnének, az öt évvel ezelőttihez közelebbit, és ez, az egyszobás dühös keserűségnél is szűkebb perspektívájában, szegényebb lenne.

Ugyanígy, egy évekkel később készítendő, a mostanihoz hasonló felmérés, ugyanezekkel az emberekkel, egészen más eredményt adna. Három hónappal a beköltözés után nemcsak a lakásokban rendeződtek, kerültek helyükre a bútorok, az emberek is nagyot változtak, ezeket a változásokat jelzi az igények növekedése. Találkoztam olyan lakóval, aki gyermekkorában harmadmagával aludt egy ágyon, de nem találkoztam olyannal, aki elképzelhetőnek tartaná, hogy a gyerekének ne legyen külön ágya. Tíz év sem kell, hogy ezek az emberek gyermekeiknek külön szobát tervezzenek.

A másik, ebben az írásban éppen csak említett lépcsőház lakóinak élete külön felmérést kívánna. Nem az összehasonlítás, csak az itt tapasztalt eredmények plasztikusabbá tétele volt a célom. Az összehasonlítást lehetetlenné teszi a lakások különböző mérete (tíz lakás között kétszobás lakások is voltak) és a lakók eltérő életkora, de én mégis azt hiszem, hogy egy ottani felmérés kevésbé optimista képet adna. Talán, mert a szövetkezeti bérház lakói a fiatalabbak, talán csak azért, mert ők az életben egyfajta, nagyon egészséges módon birkózó emberek, és ez a birkózás egyik legjellemzőbb jegye a most alakuló új embertípusnak.

CSATÁR IMRE

KILÁTÁS A MŰHELYBŐL

Egyedi Gépgyár, ez a hivatalos neve. Ők így mondják: mindenki cselédje. Mert hát nem létezik olyan rokkant gépe Csepelnek vagy bajba jutott gyár Soprontól Salgótarjánig, hogy ne ide szaladjanak rögtön segítségért. Amire titokban – kár tagadni – nagyon büszkék.

De a lelkek mélyén mégis ott szunnyadt az örökös vágy: ha mi egyszer úgy igazában megmutathatnánk, mit tudunk. Nem hibás gépeket javítgatni, egyet-egyet fabrikálni. Sorozatot. Valami érdekes masinát.

Megtörtént. Túl vannak rajta. Históriája nem titok. Nem is lehet titkolni, hiszen megmozgatja az egész gyárat. Kissé át is formálta.

Egy gép története

A vulkanizáló présről van szó.

– Ilyen gépet a világon sok helyütt gyártanak. Nekünk viszont semmiféle tapasztalatunk nem volt – mondja a főtechnológus. – De jött a szovjet rendelés, jó üzletnek látszott, hát nekifogtunk. A kísérleti üzem megcsinálta a prototípust. Még az első negyedévben. Jóváhagyták. A nemzetközi vásáron már ott is volt. Nekünk főtt a fejünk: karácsonyra harminc gépnek el kell hagynia a műhelyt. Hogyan? Már folyt a gyártás, és mi ezzel párhuzamosan még tervezgettünk. Hogy rendeletellenes? Hát mit tehettünk volna? A konstruktőrök azt mondták: jó a gép, nem

lesz baj. Aztán a nullszériánál tucatjával bukkantak elő a hibák. A prés hétszázötven alkatrészből áll, és százötven esetben kellett módosítanunk. Zúgott az egész műhely. Az egyik tábor azt mondta, jó ez, mehet. A másik azt hajtogatta: nem! A tervezők lent éltek a műhelyben, hogy segítsenek. Voltak misztifikálók is. Az egyik szerelő kijelentette: „Csak akkor vagyok hajlandó a hidraulikus szelepet megnézni, ha mindenki elmegy." Panaszkodott a MEO is, ilyen precizitást még nem követeltek tőlük soha.

– S miközben folyt a vita, ki a felelős a hibákért, lesz-e egyáltalában valaha is valami a présből; húsz méterre az acsarkodóktól, mint valami mementó, élő lelkiismeret, ott állt az első vulkanizáló. A vállalat első saját tervezésű gépe. Zagyvai Béla munkája.

– Hogy mi lett a dolog vége? A vulkanizáló jó iskolának bizonyult. A „lázadók" betörtek. A kételkedés eltűnt, s aki nem állta meg a helyét, az is. Zagyvai szakit a szerelők élére állítottuk, és Szikora lett a szerelde vezetője. Gépünk már az 1965-ös vásáron a legszebb termék díját nyerte, és eddig százötöt szereltünk össze belőle.

A gyártásvezető mondja:

– Mintha csak utánfutó helyett egyszerre gépkocsit kellett volna gyártanunk, olyan volt az egész. Mégis: amikor elkezdtük, a szerelési idő nyolcszáz óra volt, ma négyszázhatvan. Vagy húsz százalékkal csökkent az önköltség, jól fizet a gépünk.

– Legalább negyven ember adta az eszét hozzá, hogy a gép jó legyen. Nekem húsz újításom fekszik a vulkanizálóban – mondja Zagyvai Béla.

A gép 13 000 dollárt ér, megjárta Londont, Poznant, Belgrádot, Zágrábot, Brnót, betört a nyugati piacra is. Úgy mondják, a gyár nem a demokrácia klasszikus terepe.

A gyárban parancsra dolgoznak, nincs helye a vitának. Rosszul mondják. A parancs, a rideg parancs önmagában édeskevés. Sokkal több kell ennél. Mindenekfölött: bizalom. Bizalom és demokrácia – rokon fogalmak.

Inkább baromfifelvásárló?

– A fia?
– Körzeti orvos Solton.
– A magáé?
– Az enyém eladó a KÖZÉRT-ben.
– És a magáé?
– Nekem három gyermekem van. A lányom ápolónő, a fiam raktáros, a kisfiú még tanul.
– Hát vasas senki sem lesz?
Nincs válasz.

A tanműhely padjai mellett csupa hórihorgas lakli. Elsőéves nincs közöttük. Az idén nem indult első osztály. Nem akadt esztergályos jelentkező. Valaki – mintegy feleletül – számolni kezd: mi lett azzal a huszonöttel, aki tavaly végzett.

– Az egyik világosító, a másik baromfifelvásárló Újpesten, a harmadik gépállomásra ment, a negyedik egy kisiparosnál dolgozik, az ötödik egy ktsz-ben... Kár volna végigsorolni. Csepelen egy sem maradt. Azt mondják, nem érdemes, nincs becsülete az esztergályos szakmának.

Valóban nincs?

H. L. Harminchét éves. Esztergályos, szakszervezeti bizalmi. A felesége darus. Ma is ott dolgozik, ahol egykor a szakmáját tanulta.

– Mi a véleménye, valóban nincs becsülete a mesterségnek?

– Hát nem sok. A hajsza nagy, a pénz meg kevés. Kezdetben öthatvanas órabért kapnak. Segédmunkás hat forint alatt nem kezd. Pedig legtöbbször csak vasakat emelget, nem tanul három esztendeig.

– S tekintélye van annak, aki tud?

– Tekintélye van, csak éppen nem követik. Ha én, teszem azt, egy kétbekezdésű csigával kezdek bíbelődni, elcsodálkoznak rajta, megnézik. De csak a „brahis melót" keresik, ami fizet. A kényeseket nem vállalják.

– Ismeri az igazgatót?

– Igen, barátságos ember. Egyszer váltottunk szót, darut kértem tőle. Intézkedett.

– De ilyesmikről, amiről most beszélgetünk, nem esett szó? Termelési tanácskozáson sem?

– Ilyesmikről nem.

– S politikáról, egymás közt?

– Arról igen.

– Mostanában például miről?

– Hogy nagy a drágaság. Meg Vietnamról.

– S másról?

– Az új mechanizmusról.

– Mit várnak tőle?

– Hogy több lesz a pénzünk.

M. K. is esztergályos. A kissoron. Huszonöt éves. A kissoron sok a fiatal, huszonnyolc év az átlagos életkor.

– Szereti a szakmáját?

– Azért lettem esztergályos.

– Megél belőle?

– Kettőezerkétszáz forint körül keresek. A feleségem is dolgozik. Szövőnő a Goldbergerben.
– Mi a legnagyobb gondja a kissor fiataljainak?
– A lakás. Minden másodiknak.
– Maguknak is?
– Nekünk csak igazán. Négyhónapos kislányunkkal egy kis szobában lakunk a nagynénimnél, Budaörsön.
– S a kilátás?
– Semmi, címről címre járok. Meg a hivatalokba. Már nem is biztatnak. Segítség kellene, innen, a gyártól. Valami alapunk van, spórolgatunk.
– Miről beszélt a termelési értekezleten?
– Hogy nagy a szerszámhiány. Elkopott, rövid fúróval, rossz késsel csak kínlódni lehet.
– Továbbtanulni nem akar?
– Majd ha lakásom lesz, technikumban.
– Politizálnak a fiatal esztergályosok?
– Beszélgetünk erről-arról.
– Most például miről?
– Az új mechanizmusról.
– Mit remélnek tőle?
– Hogy több lesz a pénz.

Beszélgetés a tekintélyről

S. I. esztergályos üzemvezető. 1940 óta van Csepelen. Kilencven esztergályos, marós, meg húsz tanuló dolgozik a keze alatt.
– A gyár előtt tábla hirdeti a *Ki minek a mestere* versenyt. Nos? Ki mit tud?
– A tröszt két legjobb esztergályosa a mi gyárunkból került ki.

– Akkor hát nincs baj.

– De van. Az üzem szakmai szintje sokkal alacsonyabb. Kevesen vannak, akik szakmai tekintélyükkel, emberséggel hatni tudnak a gyerekekre.

– Úgy érti, kicsi a törzsgárda? Kevés a régi munkás?

– Bizony, elég kevés.

– Meg tudná mondani, hogy az elmúlt huszonegy esztendő alatt hány régi csepeli vasas hagyta itt a gyárat?

– Hát önként egy sem. De elhívtak vagy két tucatot. Talán még többet is. Katonatisztnek, tanácselnöknek, minisztériumba, a hatalom posztjaira.

– Van respektusa az üzemvezetőnek?

– Több is lehetne.

– Mi kellene hozzá?

– Nagyobb hatáskör.

– Régen hogyan volt?

– Az üzemvezető volt a kenyér ura. A gyáros teljhatalmú bizalmi embere. „Szaki, adok két fillér javítást" – mondta az üzemvezető, és a munkás érezte, tőle kapta, nem a Weiss Manfrédtól vagy a Garas igazgatótól. Vagy azt mondta: „Szakikám, számoljon le!" És akkor nem volt pardon.

– Ilyen tekintélyre vágyik?

– Ilyenre azért nem. De arra igen, hogy megérjem: ne léphessen ki olyan egyszerűen az, akire ráripakodom, hogy javítsa ki a selejtjét. Vagy hogy ne húzza az orrát az, akitől a felvételinél megkérdezem: „Szakikám, mit tud?" Nincs kellő szakmai öntudat. Én annak idején nagyon boldog voltam, hogy inas lehettem. S ha munka után húsz fillérért még kocsit is húzhattam, nem lehetett velem bírni.

Ez a gyerekkori emlék felér egy közgazdasági magyarázattal. Mert hiszen, ha a baromfifelvásárló többet keres, mint az esztergályos, akkor nem sok öröm telik az inas-

kodásban. S ha a maszek vagy a szomszéd többet tud fizetni, a selejtcsinálót sem lehet maradásra bírni.

B. Gy. a szakszervezeti bizottság titkára. Egészen fiatal ember. K. B. a szerelde műhelybizottságának titkára. Valamivel idősebb. Az irodában két hatalmas táblázat borítja a falat. Az egyik a munkaverseny grafikonja, a másik a balesetek alakulását mutatja. Egyik sem közömbös téma Csepelen.

– Mi minden üggyel-bajjal fordulnak a műhelybizottság titkárához?

– Még családi háborúsággal is. A jó múltkor jön egy asszony, hogy rosszul viselkedik a férje, segítsek. Egy másik, hogy lakást szerezzek. Egy harmadik, hogy óvodai beutalást. Nagyon sok a személyes probléma.

– Ha minden sérelemmel a műhelybizottság titkárát keresik fel, gondolom, ez a bizalom jele.

– A bizalomé is – veszi át a szót B. Gy. – De a gondoké is. Mert túl sok van belőle. S a munkások nem rejtik véka alá a véleményüket. Az értekezleteken szidják a szerszámhiányt, az akadozó anyagellátást, a szállítási zökkenőket, egyszóval mindent, ami a munkát zavarja. A legtöbbet mégis arról beszélnek, amiért édeskeveset tudunk tenni. Óvodára például harminchét igénylőnk van, helyünk csak hét, lakást meg, szövetkezetit, egyet kapunk évente. Pedig ezerötszázan dolgoznak a gyárban, és most is kilencven igénylő kérvénye fekszik a fiókban.

– Maga hogyan lakik?

– Anyámnál egy kis szobában, amíg tűrnek bennünket.

– Szóval lyukas a suszter cipője is? Nem kellene tenni valamit? Éppen a szakszervezetnek. Telket szerezni, anyagot kitermelni, alapozni, szervezkedni. Mint Kispesten,

Lőrincen, másutt is. Ez lenne aztán érdekvédelem a javából.

– Gondolkodtunk már ilyesmin.

– Hányan jelennek meg egy-egy termelési értekezleten?

– A dolgozók nyolcvan százaléka.

– S hányan kérnek szót?

– A résztvevők tizenöt százaléka. Az igazgató mindenkinek levélben ad választ.

– A szereldétől függ a vulkanizálógép sorsa. A kongresszusi verseny milyen erőket mozgatott meg?

– A szereldében száznyolcvanhatan dolgoznak, száznyolcvannégyen brigádokban. Tizenkét brigád a szocialista címért küzd. Mindössze ketten nem versenyeznek.

– Kik azok?

– Egy öreg segédmunkás, mindig beteges, és egy takarítónő.

Az igazgató

Az igazgató – ötvenkét éves, korán őszülő munkásember – áll a műhelycsarnok közepén és magyaráz. Otthon van. Tíz éve vezeti ezt a gyárat. De huszonöt évvel ezelőtt is itt dolgozott. Akkor mint idomszerész. A tetők színes műanyagablakain jön be a fény. Mintha örökké nap sütne a gépsorokra. Az igazgató azt mondja, sokan nem akarták. „Minek ez, felesleges luxus" – hajtogatták. Meg kellett magyarázni, így lesz jó. Most már mindenki látja, hogy jó. A műhely, akár a patika. Tiszta és rendezett. Fémforgács sehol. A titok nyitja a csarnok végében van, ahol egy folyton őrlő masina porrá zúzza a spént. Nincs talicskázás, nincsenek rozsdásodó fémgubanchegyek az udvaron. – Majd a nagy forgácsgyártó masinákat is úgy csoportosítjuk, hogy közelebb legyenek a malomhoz – mondja az igazgató.

A ház nagyságú, zöldre festett Skoda-monstrumok között, lemezfalak mögött valami épül. – A processzográf – magyarázza az igazgató –, vezérlőtorony, agyközpont. Negyven gépet kapcsolunk majd rá. Szerszámhiány van? A vezérlő jelez. Anyaghiány? Jelez. Géphiba? Jelzés. Automatika. Tudományos üzemvezérlés. Már akadt ellenzéke: „A mi bőrünkre megy ez is. Bennünket akarnak figyelni."

– Meg kell majd értetni velük – mondja az igazgató –, hogy őket is szolgálja.

Egy célgép előtt – itt fabrikálták a vulkanizáló prés hűtőtestjeinek tömegtermeléséhez – összegyűlnek néhányan.

– Nem látták Z. L.-t, hol van? – kérdi az igazgató.

– Valami sporttanfolyamra vitték – válaszolják.

– Sporttanfolyam, tréning, miegymás – mondja nagyon dühösen –, a múltkor kalkulálgattam, Csepelen egymillió munkaóra megy veszendőbe ezekkel a sétálásokkal. Egymillió munkaóra. Tudja, mit ér az? Négyszázmillió forintot. Ennyit termelünk mi egy év alatt.

Ugyan mi volna az eredmény, ha egyszer országra szóló kalkulációt csinálnánk?

Úgy mondják, a gyár nem a demokrácia klasszikus terepe. A gyárban utasítás van, parancs, nincs helye a vitának. Rosszul mondják. A parancs, a rideg parancs édeskevés. Sokkal több kell annál: megérteni és megértetni. Ehhez meg bizalom, mindenekelőtt.

KENDI MÁRIA

A FONÓBAN

A létszámhiányról beszélgettünk. Hogy így ment ez egész nyáron. Sőt. Egész évben. A fonodákból, orsózóból, cérnázóból, kártolóból harminc-negyven ember hiányzott állandóan. Mégis „hozták" a tervet. Fonónő, művezető, üzemvezető és leszedő, mint csatában a katona. Haladtak a többivel. (Ezt valahol, üzemen belül hallottam.) Kérdem, lemérhető-e a létszámhiány miatt kieső termelés. Azt mondják: elvileg igen. De közgazdaságilag megalapozatlan. És nincs is gyakorlati értéke. Ehhez nem értek. Átengedem a kérdést vitára. Engem sokkal jobban megragadott egy másik kijelentés.

Azt mondja a főmérnök: tudja, mit csinálok, ha minden kötél szakad? Behívok négy-öt embert a régiek közül. Tudja, akikkel még a hősi időkben együtt dolgoztunk . . .

Elérzékenyül. Mint az öreg frontkatona, ha bajtársakra emlékezik:

– Azt mondom nekik: fiúk, baj van. Kell, hogy segítsetek. – Rám néz. – Kimennek a többiekhez. Megmondják, miről van szó. Még hatszázharmincöt ember van a törzsgárdából. Ezekkel „hozni tudjuk" a tervet.

Szám szerint tudja. Ő talán észre sem veszi. Én igen. Szám szerint tudja, amikor dolgozik ebben a gyárban több mint két és félezer ember. A negyedrészüket, fogadom, név szerint ismeri.

A törzsgárdabelieket.

Hallomásból meg személyesen is ismerek jó néhány embert azok közül, akik az úgynevezett „hősi" időkből származnak. Például a felvételi iroda vezetőjét. Egész életében fonónő volt. Dinasztiák örökségét hordozza magában, akik ezt a fárasztó, idegőrlő, sok türelmet kívánó munkát igénytelenül, s igen alacsony bérért végezték. S bár a világ változott, a fonónő munkája – ott a gép mellett – nem sokat. Életútját egy olyan érában kezdte, ahol a külföldi tőke helyszínen megbízott cégvezetője, habozás nélkül, benyúlhatott a tizenöt éves kis prolilány ruhája alá. Megnézték, tiszta-e a kombiné vállpántja, nincs-e félretaposva a cipő sarka, s nem izzad-e a tenyere. S ha mindenen túl még fel is érte a gépet, bekerülhetett a gyárba leszedőnek vagy pucolólánynak. Hogy gépre is kerülhessen, az még későbbi harci kérdés volt. Palágyi Gézáné is lefont a régi világban vagy húsz évet, s 1948-ban, amikor ez a gyár a semmiből megszületett, sokakkal együtt ott bábáskodott ő is a Lőrinci Fonó születésénél.

Látom a régi napokat... Meséből s más emberek emlékeinek képesalbumából ismerem a helyszínt, látom Farkas bácsit, aki ma a fonoda egyik vezetője, hogy megérkezett Angliából sok-sok láda rakománnyal. A ládákban egy Angliában vásárolt gyár kiszuperált gépei voltak. Angliában leszerelték, itt meg kicsomagolták, s a fonónő, aki munkamódszer-átadónak jött, a mai főmérnök, aki akkor még egyetemi hallgató volt és segédszerelő, Tokár György, ma az erőtelep vezetője, Szalai József, most az asztalosműhelyben dolgozik, Gágyor Sándor, a villanyszerelők főnöke, ott hordozták a gépalkatrészeket végig a gyáron, ahol ma az ipari tanulók osztályai vannak, de akkor még biciklimegőrző volt, emlékeznek? Nos, a férfiak hordták a

gépalkatrészeket, s a fonónők és munkamódszer-átadók petróleumos ronggyal törölgették tisztára őket, aztán szerelőcsoportok alakultak, és nem is verseny volt, de valóságos versengés. Abban az időben Fehér Sándorné indította az I-es közép Flyert, s Marci bácsi – férfi létére még fonó volt –, élő emlékeztetője egy olyan világnak, amikor az állástalanság a férfiakat is rászorította a női munkára. S akkoriban gépről gépre folyt a tanulóképzés, hat hét alatt képeztek szakmunkásokat, mert a régiből újjá varázsolt gépeknek dolgozni kellett. Még alig ismerték a szó jelentését: fluktuáció – s az emberek sokkal jobban ragaszkodtak az állásukhoz, mert még elevenen élt bennük a múlt. „De szép idők is voltak, amikor ott ettük a szalonnát kenyérrel, az udvar sarkában, s fogalmunk sem volt arról, mi a túlóra, pedig néha éjfélig bent voltunk..." – mondja a főmérnök, aki lélekben semmiben sem különbözik attól a régi segédszerelőtől és egyetemistától, aki az udvar sarkában szalonnázott, s volt, hogy a gyárból csak az éjjeli órákban került haza.

Ötperces keresztmetszet

Megszokott hétköznap. A régi időkre nem gondol senki, a harmadik negyedév utolsó dekádjában úgysem lenne rá idejük. Majd a tervteljesítés után. Addig még „át kell csoportosulni", vasárnapi műszakot tartani. Majd eljön a nap, amikor egy mélyről jövő, őszinte sóhajt, néhány káromkodással összefolyt hálistent menesztenek a negyedév utolsó szállítmánya után.

Hétköznap. A felvételi iroda előtt a félhomályban cigánygyerek támogatja a falat. A padkán két nő beszélget. A fiú fél füllel az asszonyokra ügyel, egyik szemével az ajtót nézi, aztán követi tekintetével azt a fiatal fonóslányt,

aki kezében néhány orsóval végigszalad a folyosón, s eltűnik a kis ajtón, amelyik a fonodába vezet, s ahol ki van írva: tilos az átjárás.

A dekorációban a fiú festi a táblát. Cigarettára gyújt, füstöl, fütyürészik. Ő nem teljesítménybérben dolgozik. Egy zérónak nagyobb hasat fest az ecsettel, amelyet piros festékbe mártott. A piros szín feltűnőbb. A tábla szövege: „300 forintot kap az, aki férfi segédmunkást szerez, s az legalább két hónapig marad is!"

A fiú igyekszik. A táblát még ma ki akarják akasztani a főbejáratnál.

– Ha ellopják a munkásomat, nem felelek a tervért. A fonoda fiatal művezetője dühöng.

– Rám bízta az apja. Hogy kerül most az orsózóba?

– Aha . . . – emlékeznek. – Az orsózó művezetője hozta be. El sem engedte a csuklóját, amíg fel nem vettük az orsózó állományba.

Sovány asszony sír a felvételi irodán. Fonónő. Négy éve dolgozik itt. Soha nem volt vele semmi baj. Vidékről jár be. Három műszakba. Napi három órát utazik. Otthon két kisgyerek. Epével operálták. Ebben az évben még alig dolgozott. Most építkeznek. Kért egy hónapi fizetés nélküli szabadságot. Megadták. A házépítés eltolódott két héttel. Üzent, hogy nem tud bejönni. Nem adták át az üzenetet. Most fegyelmi úton elbocsátják. Indok: kéthetes igazolatlan mulasztás. A művezető fegyelmet akar tartani. Mi lenne, ha mindenki akkor maradna otthon, amikor akar?

– Menjen az egyeztető bizottsághoz – nógatom az asszonyt.

Sír.

– Nem megyek.

Inkább hagyja beírni a munkakönyvébe: fegyelmivel elbocsátva. Elveszít egy sor kedvezményt, s boldogít majd egy másik gyárat.

Fiatal lány lép ki a felvételi iroda ajtaján. Holnap lesz az esküvője.

Évek óta fonónő itt. Szerelmi álmait s női cselszövényeit is itt fonta. Elég volt három éven át Ceglédről naponta bejárni. Most otthon kapott munkát, mégsem engedik el.

Szalad az emeletre az egyeztetőhöz.

– Erre mi szükség van? – kérdem.

– Amikor jelentkezett, akkor is tudta, hogy Ceglédről kell bejárnia. Ezen a címen az egész gyár útra kelhetne . . .

Egy asszony hozzájárulással távozik. A gyerek iskolás korba került. Nagyszülők nincsenek. Nem tudja másképpen megoldani. Akinek a kilincset adja át, új belépő. Tíz év után jött vissza. Miért?

Nevet.

– Megnőttek a gyerekek.

Vállas, jól megtermett fiú. A felvételi irodán a fejüket csóválják. Két év alatt harmadszor jön vissza. Szállítómunkás. Utoljára az üzem küldte el, nem felelt meg a munkája.

– És visszaveszik?

– Már nincsenek igényeink. Le kellett mondanunk róla . . .

A kis cigány srác, akit az előbb a folyosón láttam. Sötét szeme csupa értelem és ravaszság.

Előre mondja:

– Írástudatlan vagyok.

Hová tegyék? Még segédmunkásnak sem merik felvenni. Ha összecseréli a szállításnál az anyagot, ha... Ezer ha van... sok ezer ilyen gyerek. Ők még nem jártak iskolába. Mi legyen velük?

– Csak építkezésre tehetem. Vállalja?

– Igen.

Az üzemben kellene részükre valahogy helyet szorítani. Egyesével, kettesével. Az építkezésről elszökdösnek. A fiatalja is. Egy zártabb egység kollektívája inkább segíthetné őket.

Vajon hol indul meg az első üzemi általános iskola analfabétáknak?

Csőke Mária Nagykörűről. Anyjával együtt először van Pesten.

Hirdetésre hozta fel Máriát fonóipari tanulónak. Most egészen „odáig" van. Milyen kedvesek a népek itt. Akárkit kérdezett, olyan kedvesen magyarázták, merre van a fonó. Ez a kedvesség most biztosíték számára – feltéve, ha talál lányának ágybérletet –, hogy felügyelet nélkül itt hagyhatja.

A lányt vonzza a város.

Mégis hazamennek. Még tart az almaszüret.

Ezen a napon még folyik az ipari tanulók „beiskolázása". Honnan jönnek? Olvasom: Dunaegyháza, Csemő, Cegléd, Nyíregyháza, Vasad, Pánd, Kiskunhalas.

Hogyan laknak?

Vihar Rozália albérletben. Kétszáz forintért egy ágyon. May Margit és Károlyi Irma egy kiszuperált verandát találtak, itt valahol Lőrincen.

Hogy jó-e?

Már nagyon hideg. De a házinéni azt mondja, talán bereszti őket a szobába.

S a frissiben „beiskolázottak?" Éppen dolgozatot írnak. A téma: miért lettem fonónő? Vagy: Mi szerettem volna lenni?

Egy mezőkövesdi: „Nem ismertem más szakmát. Tudtam, hogy ez egyéves. A nővéremhez jöttem. Legjobban kereskedelmi tanuló szerettem volna lenni."

„Miért jelentkeztem a fonóba? – írja egy barna hajú tiszaböi lány. – Tetszett, s a lényeg, hogy csak egy évig kell tanulni. Aztán öltözködhetem."

„Mi szeretnék lenni? Egyszerű dolgozó lány, stafirunggal."

„Fodrász szerettem volna lenni – írja egy másik. – De három évig kell tanulni. Hárman vagyunk testvérek, s van egy öreg nagyapám. Nem kívánhattam a szüleimtől . . ."

Megszokott hétköznap. A titkárságon a minőség javításáról tárgyalnak. Egy értekezleten a főmérnök beszél: „A negyedik negyedév . . .? Lesz-e tervteljesítés Lőrincen . . .?" Már szerelik az új magyar orsózógépeket. S a lengyel gépeket a fonó II-be. Hogy az iparvágány miért nem működik hetek óta? A főkönyvelő a magáét hajtja: „. . . csak az önköltség alakulása mutathatja majd meg . . ." A felvételi irodán Palágyiné tizenkét példányban készíti

a kimutatást... Munkáslétszám állomány: 2409, dolgozik 2216, hiányzik: –193. A tervosztályon az első fél év statisztikáját nézik. Belépett 348, kilépett: 466.

Megkérdeztem a szakembereket: melyek náluk a munkaerő-vándorlás legfőbb okai. A válaszok rövidek, szabályosak és egybehangzók.

– A könnyűiparban jól ismert alacsony bérezés...
– A három műszak...
– A létszámhiányból származó túlterheltség...

Valaki azt mondja nekem:

– Tessék megmagyarázni. Az iparági bérbesorolásoknál miért van majdnem utolsó helyen a textilipar? A népgazdaság devizahozamát tekintve nem is állunk olyan rossz helyen...

Nem egészen könnyű ipar

A szakszervezeti bizottság nemrégiben felmérést végzett: hogyan áll itt a nők iskolázottsága? A két és félezres munkáslétszámból több mint 1300-an nem fejezték be a nyolc általánost.

Nem azért, mintha nem szerveznék őket továbbtanulásra. Azért sem, mert ellenállnak. Egyszerűen nem volt és nincs idejük. Egyesek joggal vitatkozhatnak. Mea culpa. Van olyan, aki gimnáziumba jár. Érettségizett. Mások technikumba. Halomba rakhatnak egyetemi és főiskolai bizonyítványokat. Lehet, hogy az egekig érne, annyi van. Női miniszter? Az is. Mérnök, ipargazdász, funkcionárius? Igen!

De ezek fonónők. Itt a peremvárosban. Ma. Három műszakkal, hosszú vonatutakkal, téli sötét hajnalokon fáradt felocsúdásokkal, főzéssel, férjjel, gyerekkel. S most engedjék meg, hogy az egész komplexumsorra egyetlen monológgal válaszoljak. Az újpesti cérnagyár szakszervezeti titkára mondotta – valaha maga is fonónő:

– ... mondom, ha ezek a dolgok eszembe jutnak, rosszul alszom éjszaka. Mert mit jelent az asszonyoknak a három műszak? Miért akarnak szabadulni mindenáron, miért vállalják még az önkényes kilépést is, csakhogy megszabaduljanak? Mert kimerülnek idegileg. Némelyiket csak az öntudat és a munkaszeretet tartja a helyén. Különben már betegállományban lenne. Családi életükben, a gyermeknevelésben is problémákat okoz a három műszak. S a legfőbb probléma. Az állandó létszámhiány miatt mindig pluszokat kell vállalni. Igaz, több bért kapnak. De meddig lehet elmenni?... állandóan küszködöm ezekkel a kérdésekkel. Én tudom, én köztük járok. Hogy a múltban mi volt, mennyivel volt nehezebb, hogy nem voltak szociális létesítmények, hogy nem voltak alapjában véve jogaik, erre nem térek ki. Engem a ma problémája érdekel, amely nálunk, könnyűipari üzemben, női munkásokkal dolgozó üzemben jelentkezik. Most, azt hiszem, most értünk oda, hogy felsőbb helyen is megértik: valóban megoldásra várnak egyes kérdések. Nézzük meg az egyes iparágakat. A miénk mintha elmaradt volna. Ez már csak „mondva van" könnyűiparnak. De nézze meg valaki belülről. Ez nehéz ipar. Mi megszabtuk, hogy egy asszony egyszerre húsz kilónál többet nem emelhet. De ki nézi, hogy hányszor tizenkilencet emel fel egy nyolcórás műszak alatt. Hogy háborgom? És miért ne? Halad előre a világ. Minden fejlődik. Ember és a technika. Fejlődjék hát a mi területünkön is.

SAVMARTA EMBEREK

Riadtan álltam meg a kapuban.

Valami babonás, ördögűző, keresztet hintő mozdulat jutott eszembe, ami egyszersmind egyedüli támaszom lehetne, nem mindennapi látogatásom idejére. Mibe fogtam én?! Akárhányszori – korábbi – érkezésem alkalmával biztonságot adott a zsebemben vagy agyamban nyugvó „konkrét tipp": a riport előre gyártott bordázata, amelyre majd felrakom a húst, a rostozatot, hogy a meggyőző „érvek" s a napi politikai teendők izomszalagjaival átalkötvén elvégezzem újságírói munkámat. Mindez soha nem tartott tovább egy-két óránál, s ha mértani rajzban fejezném ki ezeket a riportutakat, beleférne a porta-igazgató-műhely, ismét a porta háromszögébe.

A szerkesztők örök siráma: elmélyedni!

Hogyan?! Egy-két óra alatt?

De most tengernyi időm van. Riasztóan sok. Hetek, hónapok. Elmélyedhetek, kiléphetek a köznapi gépies hajszából, és szemem-agyam vizsgálódó fókuszát leszűkíthetem az emberekre, tárgyakra, tényekre, s ebből mozaikszerűen összerakhatom ennek az ezres gyárnak közösségi életét, de... nem is ezt csupán... hanem a *kollektíva erejét.*

A kollektíva ereje, amely ugyan lehet hangzatos frázis, ám a valóságban mégiscsak megváltoztat jellemeket, nézeteket, sorsokat, az emberek sajátos világképét. Ez a szubjektív folyamat sokkal lassúbb a rohanó technikánál s szerényebb is, bonyolultabb is, következésképpen – nehezebben fellelhető.

A munkáslélek nehezen tárulkozik eléd. A gépek jelenléte, a műhelyek örökös zsongása, moraja, csörömpölése, a ráncba futó homlokok, normák, órabérek sürgető közege – érthetően – elvágják a mélyebbre ható társalgások lehetőségét, s a riportok felszínesek maradtak. Kettős ez a játék persze, mert bennem a félszegség fojtott el minden barátibb közeledést. Köszöntöm a satura görbülő reszelő lakatost, s válaszképpen mordul egyet. Mordult azért, mert pantallós, jól mosdott, nyakkendős énemben a „tétlen tekergőt" látja, vagy pedig annyira elmerül munkájában, hogy végül is mindegy, ki köszön neki és ki nem. Ha kezet nyújtok, elnéző mosollyal a könyökét tartja felém, és ez is idegesít, mert látom a szemében bújkáló, fölényesen óvó figyelmességet: nehogy olajos legyen az elvtárs tiszta keze... Esztendőkkel ezelőtt, amikor kiemeltek az üzemből, és a vidéki kisváros lapszerkesztőségében íróasztalt kaptam, legelső gondolatom az volt, hogy a kezem fejét tarkító hegek, a körmök fekete repedései lassan majd elmosódnak, megsemmisülnek, és a bőrhám hozzáfinomul az asztalhoz. Halogattam napokig a látogatást, hogy visszamenjek volt üzemembe, és onnét írjam meg első riportomat. Megesett az is végül, és nem tudom, miért: zavart szégyenkezés fogott el. „Úriember lettél?!" – „Vasalt nadrág? Nyakkendő?!!" – ezt kiabálták át a srácok a bakokra fektetett hidbógnik alól, és kedves gúnnyal vigyorogtak. A riport nem sikerült, ma már tudom, azért nem, mert nem *azt* írtam meg. Amit *akkor* éreztem.

És most sikerül-e?

Most is azt kell megírnom, *amit* érzek, még ha a körmök kalapács és fagy okozta hegei be is gyógyultak. Nem volt ez a gyár idegen számomra, mégsem ismertem. Tudom, hogy a kaputól balra van az esztergaműhely, azon túl a szerelde, szemben – valahol – a poros, sötét öntöde,

hátul és balra egy irodasor, a konyha, büfé, orvosi rendelő, éppen azon a soron, ahol valamikor, még a negyvenes évek végéig a város nyilvánosháza üzemelt. Azóta azt az utcát, épületeivel egyetemben a gyárhoz csatolták.

Az udvaron egy alacsony férfi megy át, hátra, az öntöde felé. Ormótlan bakancsaival belegázol a sárba. Csak a hátát látom. Savmarta, rozsdaporos, vegyszerfoltos munkazubbonyt visel. Fején svájcisapka. Nadrágja alja rojtosan lóg sarkára. Egyre távolodik tőlem, s mire az udvar végére ér, termete aránytalanul eltörpül, s csak a gondolat maradt utána, amelyet igaz jó barátom mondott egyszer: „Minden ember valahogy... magán hordozza sorsát... gyakran az utolsó lélegzetig..." Ez a savmarta ember mit hordoz zömök vállain? Az öntöde előtt jobbra fordult, és eltűnt a szemem elől.

Lélegzetet vettem, mintha a strand startkövén állva fejesugrásra készülnék, aztán beléptem a gyárba. A portás – miképpen a világ valamennyi portása – keresztkérdések alá vett. „Neve? Foglalkozása? Személyi igazolvány száma? Lakcíme?" Nem értette, ipszilonnal írják-e, vagy i-vel – magyarázom neki.

– Milyen ügyben?

– Kihez?

– Igazgató.

– Miért?

– Hiszen már mondtam!

Szemüvegét föltolja, hátradől a széken, és merően, szigorúan rám néz. Aztán szó nélkül ismét előrehajol az indigós blankettára, és konokul sürget:

– Mégis, miért, milyen ügyben?

– Felvételre. Magát megfúrtam, én leszek a portás...

Az arca, jóllehet szigorúbb, mint az imént, majd megenyhül, s jóságos, öreg nagypapává változik.

– Nagy franc maga... – mondja, aztán a pléhdarab szélén lehasítja a belépőt.

Kilépek a fülkéből, az előtérbe. Balra lépcső vezet fel az emeletre: irodák. Igazgató, főmérnök, párttitkár, személyzetis. Ü. B., könyvelőség, számlázás, pénztár. Itt lent nyílik egy ajtó az öltöző-fürdőbe, egy másik – üvegszárnyú – pedig a gyárudvarra. A falon a bélyegzőóra és rekeszekben a kártyák. Név, számok, rubrikák. Egy kártya – egy ember. Nem olyan részletes, mint a kórlap, itt a falon – viszonylag kis helyen – elfér ezer ember. A kártyák mögött sorsok, életek, örömök, bánatok, ujjongások, tervek, álmok, füst és korom, olaj és rozsda, gyerekek, asszonyok, családok, szeretők, öregek, fiatalok – ahol pedig üres a rekesz, ott nyugdíjba mentek, vagy meghaltak. A rekesz csak ideiglenesen üres. Új kártya kerül bele. Olyan rózsaszínű, mint a többi, oly egyforma, mint a többi, oly semmitmondó és mégis más, mint a többi.

Némi tűnődés után mégsem a lépcső felé tartok, hanem az üvegajtón át bemegyek a gyár udvarára.

Keresem a savmarta, zömök férfit.

Átvágok az udvaron. A portás mögöttem kiált.

– Az igazgató engedélye nélkül...?!

Visszafordulok, és kajánul vigyorgok messziről. Az öreg áll az üvegajtó küszöbén, várakozóan pislog, aztán az állát vakarja, és visszamegy a fülkébe.

Később megbarátkoztam vele. Amikor már megismertem a többieket is. A „mérges embereket" a „mérges műhelyben", akik igazán remek fickók. (Most már mondhatom, mert közöttük felszabadultam én is.) Aztán W.-t, az ezermester újítót, akinek ötletein elámultak, de sokáig – a megengedettnél sokkal hosszabb ideig – felhánytorgatták ötvenhatos puskás ácsorgásait, amit ő ugyan nagyon korán szégyellt már, de e szégyenből sokáig nem tudták kiszűrni

az őszinteséget. L.-nét – egy kedves, bájos asszonykát – aki fanyar gúnnyal jegyezte meg afölötti álmélkodásom után, hogy ő a főkönyvelő: „Nem maga az első, aki bámul, mint az a bizonyos az újkapura, mivelhogy tíz esztendő óta nő létemre egy gyár gazdasági ügyeit intézem..." K.-t, az öreg villanyszerelőt, aki a ma már kisipari műhelynek berendezett, városszéli, volt kápolna előtt még mindig keresztet vet, de otthon – sajátosan zavart felfogásban – marxista tanulmányokat gépel, és postán adja fel az igazgatónak. A kitűnő szakember párttitkárt, aki már holnap visszamenne a műhelybe, de nem engedik funkciójából, és révedező sóvárgással bámulja a ráerőszakolt íróasztalt. M. doktort, az üzemi orvost, aki eleddig éppen ötször ígérte meg, hogy összeülünk néhány órára az üzem egészségügyét megbeszélni, de ígéreteinek beváltására füle botját sem mozgatja. A fiatal igazgató és a még fiatalabb főmérnök, kiknek szobáját a titkári szoba köti össze, s hónapokig kutya-macska viszony volt közöttük, ezért nem tudhattam, melyiket sértem meg, ha a másikhoz fordulok információért. (A párt beleszólt, kibékítette őket, most nincs semmi zűr.)

Azon az első, őszi napon – mondom – nem mentem fel vizitálni G. igazgatóhoz, mert a savmarta ember nyomába szegődtem az udvaron. S ott hátul, az öntödei soron egynéhány négyzetméternyi műhelyben megtaláltam. Megtaláltam? Lehet, hogy nem is ő volt. Az arcát nem láthattam. De nem is volt már fontos. Akkor... akkor kezdett szimbólummá nőni előttem annak a kicsi embernek a léte, aki „sorsát hordja vállain"... s nemcsak az ő sorsát, hanem az enyémet is, és mindenkiét, pedig egyszerű volt és kicsiny, és bal lába szára kissé kifele hajlott a terhektől, mint a szoborba merevített „Zsákoló"-nak, csak öregben és görcsösebb, megkövesedett izmokkal.

Az ónozó műhely.

Ha szépíteném az impresszióimat, azt is mondhatnám, hát a kuckó tulajdonképpen mégiscsak üzemrész. De oly kisiparian kezdetleges, hogy a meghatározás inkább kuckó, vagy kóceráj. (A gyárépítési tervekről a későbbiekben szó esett az igazgatóval folytatott beszélgetéseim során. Erre még visszatérek alkalomadtán.) Az ajtót kitárták, és egy fiatal férfi, E. J. már fordult éppen vissza, amikor megpillantott, és beüvöltött a zajos műhelybe:

– Vigyázzatok...! Csak szépet és okosat mondani...!

Arcuk fekete a koromtól és a portól, szemük fehérje és fogsoruk világít fehéren.

– Miért kell szépet mondani?

E. csak nevet:

– Mert úgysem írják meg az igazat...

– Miért? Olyan rettenetes bajok vannak itt?

S. L. középkorú, jóvágású férfi, inas, izmos termetű, ő a brigádvezető, félrelöki társát, és legyint, jelezve, hogy ne hallgassak rá:

– Ez csak marháskodik mindig. Nincsenek itt bajok. Illetve hát... kicsi ez a kurva műhely. Ez a baj. Nézzen körül.

Körbemutat a legföljebb nagyobb lakószobának beillő műhelyben. Védőszemüveges fiatal srácok gyűlnek körénk.

Fönt ventillátor, lent, a sarok félszögében kék lángot szisszegő gázcsövek, üvegballonban sósav, a másikban forrasztóvíz, nagy halom kóc, olajos kanna s egy vizesvödör, félig szürke porral. Az udvarról begurgatnak egy belül rozsdás, hatalmas öblű, üstszerű edényt.

– Rúgja már odébb azt a vödröt... legyen szíves...! – kér meg a brigádvezető.

Készségesen belerúgok a vödörbe, hogy nekik helyet csináljak, de a fájdalomtól majd felordítok, s az olasz cipőm

orráról lejött a máz. A vödör mintha le lenne betonozva, meg se mozdul. Megemelem, megroppan a karom. E. J. röhög. Hány kiló ez? Ötven. Ha tele van – száz. Éppen egy mázsa. Egy mázsa ónpor belefér egy vizesvödörbe.

Figyelmesen nézem tovább ezt a készülődést. Részben állításuk bizonygatására s részben az én tiszteletemre bemutatják, hogy micsoda pokoli munkát végeznek itt.

Az ajtót becsukják, mert a léghuzat az üst alól elviszi a gázlángot. Az üst a sütőiparnak készül: dagasztóteknő. Ezt kell belülről ónozni. Havonta nyolcvanat. Amikor átforrósodik, felgomolyog a sósav maró füstje. Színe sárga és ijesztő, és betölti ennek az alkimista konyhának egész légterét. Olvad az ónpor is, s perceken belül oly rettenetes gáz fejlődik, hogy a cigarettát kiköpöm a számból, mert füstje émelygően édes, s szemem könnybe lábad, lélegzetem nehézkes, mellem zihál, arcomon a bőr kezdetben nyirkos, utána száraz lesz és fájdalmasan érzékeny. És ők ketten?

Évek óta ezt csinálják.

– De megszokni sohasem lehet... – köp ki dühösen E. J., és keze fejével az állára csurgó nyálat szétdörzsöli. – Ha otthon borotválkozom, vinnyogok, mint egy faron rúgott kutya...

A munka elkészült. Kitárják a rozzant fakapu két szárnyát, és a gáz-füst-gőz kitódul az udvarra.

– Védőruha? – kérdem csendesen.

– Van. Ruha is, kesztyű is, tejet is kapunk. A gázálarc nem használ. A szalmiák átüt rajta...

– S a kesztyű?

– Nehéz benne dolgozni...

Nézem a kezüket: savmarta ujjak, megkeményedett, repedezett bőr, behasadt körmök, s alóluk a beleégett koszt soha nem lehet kimosni. Kimegyünk a műhelyből, mert a

levegő lassan cserélődik, bár a ventillátorok működnek. S. L. körülnéz, aztán térdig leereszti felső és alsó nadrágját.

– Idenézzen.

Ágyékban kivörösödött a bőr, a szőrzet alatti bőrhám gyulladásos.

– Mindig ilyen. Ahogy az üst fölé hajolunk, a forróság meg a gőz áthatol a ruhán. Azért ilyen . . .

– Miért nem megy táppénzre?

– Hová? – kérdi csodálkozva. S. L., s közben rendbe szedi magát. – Megy az isten! Nincs idő rá, meg a pénz is kell.

E. J., aki eddig csak nevetgélt, gúnyolódott, s még a sósavgőzben is legénykedve üvöltött, most hirtelen elkomorodik:

– Ennek tényleg kell a pénz. Mi nem járunk táppénzre . . . A múltkor is, képzelje, a kézi polírozógéppel dolgoztam. Többezer fordulattal megy. Egyszer csak egy nagy ütés a fejemen, de úgy ám, hogy beleszédültem. Káromkodom. „Melyiktek dobott fejbe?!" A többiek meg csak néznek rám. Igaz, Sándor? Aztán látom ám, hogy a tengelyvég szakadt le, és ahogy elrepült, a fejemet súrolta. Még az volt a szerencse, hogy csak súrolta. Szememre csurgott a vér . . .

– Pedig ezt a ronda fejet levihette volna . . .

Valamelyik ifjonc szól közbe, de E. J. elengedi a füle mellett, és folytatja:

– Sándor bevitt a rendelőbe, bekötöztek, és újra rávertünk a melóra. Mit gondol, mi lett volna ezzel – Sándorra bök –, ha én táppénzre megyek?

Nem értettem, miért hivatkoznak egymásra. Miért *csak* Sándornak kell a pénz, s miért ez az összefogás éppen a brigádvezető anyagi helyzetére gondolva.

Aztán megtudtam.

S. felesége tizennégy esztendeje beteg. Tizennégy év alatt negyvenszer fektették be a kórházba, klinikára, és furcsán, fájón mosolyog. Ez a mosoly már megszokásból ül ki az arcára, hogy eltakarja a megkövesedett gondokat. Tizennégy esztendő óta gyógyszerekre keres, s ha ő megbetegszik vagy valaki a brigádból, akkor már megsínyli a boríték.

– Mi baja?

– Nem tudok latinul... Mondták az orvosok, de annyi betegséget nem tudok a fejemben tartani.

– Fekszik is az asszony?

– Nem mindig. Ha jobban van, néha hetekig fönt jár, tesz-vesz otthon. Elhiheti, nekem a heti egy-két fröccsnél többre nem jut. Pedig szeretem a bort. De az asszonyt jobban. Mindennél jobban...

Lehajol, s egy vasdarabbal fura ábrákat rajzol a földre.

– Figyeljen ide! – mondja aztán. – Itt a konyha, ez a szoba... onnét egy ajtó a fürdőszobába. Én már berendeztem. Melegítő, kád, minden. Csak egy csövet kellene a szomszédasszony vízvezetékéből áthozni a falon, hogy bekössem a fürdőszobába. Érti? Az asszonynak sokat kell melegben fürödnie. Ezt mondta az orvos. És a szűzmárjának sem tudom bekötni a vizet...

– Miért nem?

E. J. dühösen szól közbe:

– Az a vén spíné nem engedi! Pedig állami ház, de azt mondják, hogy az asszonynak bele kell egyeznie, hogy a szobája falát ott kibontsák... Törvényesség! – s kezével belecsap a levegőbe.

Azt mondják, hogy az ingatlankezelő meg a tanács is támogatja az ügyet – de a magányos asszonyt védi a törvény.

Két világ csap össze. Ennek a kicsiny műhelynek a közössége valami megkapóan furcsa áttétellel egy beteg asszony ütőerén tartja a kezét. Azzal, hogy nyelik a sósav és szalmiák füstjét, azzal, hogy E. letörli szeméről a vért, azzal, hogy aki lóg közöttük, azt kiebrudalják a brigádból, mert „itt hajtani kell", azzal, hogy S.-sel járják a hivatalokat a vízvezetékcső ügyében. A falon túl meg magányában remeg egy öreg hölgy, aki korán elvesztette az urát, és almaillatú bútorain, poros kalendáriumain, fényképalbumán, macskáján kívül semmije nincs, ami még ehhez a világhoz kötné. S vagyonkáját az a négy fal határolja, amelynek egyikén valaki lyukat akar fúrni. És úgy érzi, valamiben meglopják őt, nyugalmában, álmaiban vagy reményeiben. A kőműveskalapácsok zajt ütnek, a régi vakolat porzik, és belepi lelkét, éjszakáit. És ettől védi a törvény.

S én nem tudom, hova álljak. A falon innen is, túl is igazság van. Ki érti ezt? A leckét a lakáshelyzet viszontagságos állapota adta fel, s ezt csak kőműves fandlival és milliókkal lehet majd egyszer véglegesen megoldani...

Beszélgetésünk közben többször is elhangzik: „Itten hajtani kell..." – és elgondolkozva bólintanak rá. Ezt a hajtást nem felülről diktálják, a munka ütemét a kis kollektíva határozza meg. Tudják, miből mennyit és milyen időnorma alatt kell legyártaniok. Az üzem nem állíthat be részükre egy adminisztrátort, így az „irodai" teendőket is S. brigádvezető végzi el munka után. Hó végén pedig otthon, sokszor két-három estét is azzal tölt, hogy felbontja a végzett munkát személyekre, a normaidőt pénzre és százalékokra. Jókora köteg papírt terít szét a satupadon, s magyarázza a számomra érthetetlen rubrikákat, számokat, adatokat, majd végül – mintegy summázva – ő is kijelenti: „Itt bizony hajtani kell..."

– Ha új ember jön közénk, vagy megszokja, vagy megszökik . . .

Banális, de szigorú megfogalmazás ez, s gondolom, azért mégsem került sor arra, hogy innét valaki „megszökjék . . .”

– De igen – mondogatják többen is. – Legutóbb egy parasztgyereket küldtek ide, tanítsuk be, s maradjon itt. Rendben van. Elmagyaráztuk neki a melót, csinálja. Délben fogja magát, leül a fal tövébe, azt mondja, elfáradt. Hát ilyen nincs. Itt ne üljön le!

– Mit vársz egy paraszttól . . . ?! – szól közbe egy harmadik, korosabb, szikár arcú munkás.

– Hogy érti ezt? – kérdezem tőle.

– Elegem van belőlük.

– Miért?

– Nézze, kérem. Negyvenötben egy pesti gyárban dolgoztam. Már akkor lakatos voltam, de abban az időben akár szakmunkás volt valaki, akár nem, romeltakarításra dobtak bennünket. Érthető, nem igaz?

Bólintok.

– . . . Sírva fakadtam, amikor megláttam az elpusztult épületeket. Elhordtuk a törmeléket, betonágyba állítottuk fel az új tartóoszlopokat, rá az összekötő szelemeneket. Pokoli munka volt. Ebédidő alatt a földre ültünk, és stanccliből ettem a nyers savanyúkáposztát. A parasztgyerekek, akik reggelente vonattal jártak be vidékről, csatos üvegből itták a tejet, és kenyeret törtek hozzá. Nekem vérzett a foginam, ők szidták a rendszert, mert fél kiló káposztáért dolgoztunk hétről hétre. Vasárnap felültünk a teherautóra, és mint a köszörűscigányok, jártuk a falvakat, ekét javítottunk, meg lábosokat foltoztunk. Érti maga ezt?

Értem. Csak más előjellel. Sz. M. nem egyedül állt hajdani sérelmével az üzemben. De ezeknek a nézeteknek nem

volt már súlyuk. Ezek a negyvenötös emlékek kuriózumszerűen villantak fel, amelyekből a „paraszt hálátlanságát" szűrték le néhányan, de ha a témába jobban belebonyolódtunk, hamar belátták, hogy a városi emberek, de még a munkások sem voltak angyalok a rendszer dicséretében. Az egyedi esetek fordítva is álltak, de badarság ebből általános következtetést levonni.

– No persze. Én sem azért mondom... – helyesbít Sz. M., s hogy a vita okozta feszültség feloldódjék, E. J. barátságos gesztussal meginvitál otthonába.

Megállapodunk, hogy a portán megvárom, míg megfürdik. Közben benézek G. igazgatóhoz. E. J.-vel kapcsolatos információra.

– Börtönben ült néhány évet. Ha ő nem szól erről, ne is említsd neki. Nagyon megváltozott azóta. Rendes fiú. Régóta ismerem, még a „bunyós" időkből. Hírhedt verekedő volt...

A „hírhedt" verekedő, a hajdani nőcsábász és a belváros legjobb szambatáncosa éthordóval kullog mellettem az utcán. Mosolyognom kell, és ha paradox is ez a hirtelen támadt benyomás, az éthordó mintha jelképesen bizonyítaná az igazgató megnyugtató szavait.

– Kiröhög, mi?

– Miért röhögném ki?

– ... Hát emiatt, ni! – megemeli a skutellát, amelynek oldalán kis csíkokban csurog a leves. – Hiába, muszáj hazavinnem a kaját, így jobban jövünk ki. Két ebédet viszek az üzemi konyháról, de este, vacsorára esszük meg az aszszonnyal. Napközben hideget eszünk.

– Kereset kettejüknek?

– Háromezer...

– Kettőre nem kevés.

– ... De nem is ugrálhatunk nagyon. Igaz, hogy...

Majd otthon meglátja... Én nem tudok a pénzzel bánni, odaadom az asszonynak az egész keresetemet. Szépen összeszedtük magunkat...

– Az asszony?

– Gépírónő a belvárosban...

A J. utca és az M. út derékszögében nagyon szép, kertes családi házak épültek, azok egyikében lakik E. J. Ősz vége felé járunk, nem csoda, hogy a kert elhanyagolt. A virágokat kihúzogatták, helyébe csenevész gaz nőtt.

– Feleségem túlórázik, csak este jön haza...

E. J. gyorsan végigvezet a lakás helyiségein. A konyha tiszta, rendes, semmi látnivaló rajta. Megmutatja a kamrát, ahol felrakta az egész évi tűzifát apróra vágva és gyújtósnak hasogatva, majd egy szoba következik, amely üres, de a parketta ragyog a német padlólakktól, a másik szoba barátságosabb: kék huzatú csőbútor, kék a fal is. Nagyon szép, hatalmas rádiójuk van, amelyet mindjárt bekapcsol, és sikerül valami vad ritmusú dzsesszt fognia. A zene ütemére komikusan riszálja magát, s közben poharakat szed elő és két üveget. A laposban pálinka, a sörösüvegben bor.

Lehuppan a fotelbe, és karjával körbemutat:

– Hát ez van, látod... – Nem haragszol, szervusz – koccintunk. Méregerős a pálinka.

– Miért ültél?

Az igazgató kérése ellenére kérdeztem meg, de vendéglátóm nem vette zokon, csupán meglepődött, hogy mindjárt ezzel a kínos üggyel kezdem.

– Vagánykodtam. Bevallom őszintén, csibész voltam. Akkor este a Pannóniában megismerkedtünk egy pesti palival. Tetszett neki, hogy csörögtünk a lányokkal, és meghívott bennünket az asztalához. Nagyon leittuk magunkat, és hazafelé összeverekedtünk. Leütöttem. Többen vol-

tunk... garázdaság... bűnszövetkezet... egyebek. A tárgyalóterem tömve volt. Négy évet kaptam. Példát statuáltak... A feleségem akkor már a menyasszonyom volt. Amíg a börtönben voltam, ezt a szövetkezeti házat vette. Fizetjük a részleteket... Ennyi az egész.

Elhallgat, magába mélyed.

– Négy év... Sok idő...

– Hármat ültem, egyet elengedtek, de az is elég volt. Gazdaságban dolgoztunk... Néhány börtönőr rendes volt hozzánk, de akadt köztük vadállat is. Összerugdosták a bokámat. Pedig tiltva volt. De ki mert panaszra menni?

– Nagy verekedő voltál...

– Jól kerestem s azt hittem, miénk a világ. Haverok, lányok, ivászat, tánc: ebből állt az életem.

Családi fényképalbumot vesz elő, rengeteg képpel. Haverok félkaréjban – ő elöl guggol. Bokszolni jártak egyik sportkörbe. E. J.-től féltek a ringben az ellenfelei. Nyughatatlan, heves vérű legény volt, és már többször megjósolták, hogy előbb-utóbb a törvény elé kerül a galeri.

– Hülye voltam. Képzeld el, ilyeneket ordítoztam részegen, hogy „kaptok az amerikaiaktól, ha bejönnek... Nálam föl vagytok írva, egy szálig, bejöttök még a csőbe..."!

– Kikre gondoltál?

Fanyar mosoly ül ki szögletes arcára, és legyint:

– A kommunistákra. Mindenért őket okoltam akkoriban...

– Mi bajod volt velük?

– Tulajdonképpen semmi. De akkoriban minden dühített, amit nem szabadott tennem, és ezt a kommunisták számlájára írtam.

– Például mit?

– Például azt, hogy ha engem megláttak táncolni a rendőrök, mindig elzavartak. Rám másztak a pincérek is, persze csak úgy tessék-lássék. A szamba volt akkor olyan divatos tánc, mint most a twist. Szerettem táncolni, meg tudtam is. Mindig leintettek. Ha keskeny szárú nadrágot viseltem, görbén néztek rám. S látod, ma senki sem hord bő nadrágot. Gumitalpú cipőt húztam, a rendőr azt mondta: akkorát vág a jampec fejemre, hogy beledöglök. Egyébként éppen ez a rendőr ötvenhatban átállt a csürhéhez, és ki is rúgták később, ahogy hallottam. Engem meg kiengedtek a börtönből, hazajöttem, és ki sem mozdultam. Én voltam az első, aki az ellenforradalom után jelentkeztem az oberhén. Nem szöktem el, nem ordítoztam, nem lövöldöztem, pedig... sokszor a szemembe vágták, hogy nyugati majom vagyok, akit ketrecbe kell zárni. Az öltözködésem miatt...

Nagy hévvel mesél, néha fölugrik, föl-alá sétál a szobában, karjaival gesztikulál, úgy magyaráz:

– Féltettem a szabadságomat. Nekem a sírás fojtogatta sokszor a torkomat, amikor meló után haza akartam menni, és bezárták a kaput előttem, s azt mondják, pártnap van meg szakszervezeti gyűlés, meg az isten tudja, mi. Érted? Nem ez volt a baj, hanem mert lezárták a kaput. Ha én nem akarok politikai dumát végighallgatni, akkor ne kényszerítsenek rá. S ha nem kényszerítenek... akkor... talán meghallgatom.

Nincs okom, hogy kételkedjem E. J. őszinteségében. Az a szűk körben élő hiedelem, hogy az akkori munkásfiatal kivétel nélkül a plakátról lépett le, kalapáccsal a kezében és előreszegezett forradalmi nyakkal – később megcáfolta magát. A hovatartozást *akkor* is a munka döntötte el – szubjektive persze –, mert a gyakorlatban mégsem a munka volt egy ember értékének a mércéje, hanem világnézeti összefüggéseket *kellett* felfedezni a szűk nadrág és a dacos

ellenzékiség között. E. J. szorgalmas ember volt az üzemben, pontosan beletartozott a „munkásosztály" fogalmába, este viszont jampec volt, akinek „akkorát kell ütni a fejére, hogy beledögöljék"... E. J. nem volt jampec, de vagány volt. Ez sem jobb az előbbinél, de míg a nyálas és piperkőc jampec nem dolgozott, az E. J.-hez hasonló vagánykodó, a romantikát és a vaskos tréfákat kedvelő, indulatukból kitörni kívánkozó fiatalok azért zömében olyan munkásai voltak az üzemnek, akikre még a nehéz időkben is számítani lehetett. Dolgoztak, terveik, álmaik voltak, céltudatosan éltek, még ha életformájuk sok buktatót is rejtegetett számukra. E. J. – *akkor* – elbukott, elsüllyedt az éjszakában, ezért meg is bűnhődött.

Utána pedig...

– ...Én már felejtettem volna. Megnősültem, felégettem mögöttem a hidat. Engem senki nem látott többet szórakozóhelyen. Szeretem a feleségemet, isten bizony mondom, nagyon klassz lány, szépen megvagyunk kettesben.

– Hogyhogy „felejtettél volna"...?

– Úgyhogy az akkori párttitkárunk gyakran a szememre vetette a múltamat. Olyan balos, szektás ember volt, hogy még a balt is két ellel írta. Nem vett emberszámba, talán ez a legjobb meghatározás. Fülembe jutott az is, hogy „stricinek" nevezett, de mit tudtam csinálni? Ha fölpofozom, leültetnek, s abból elég volt. Azelőtt nagyon hamar eljárt a kezem. Képzelheted, milyen nehéz volt féken tartani magam.

– És most?

Vállat von.

– A mostani titkárunk azt mondta, ha valaki jártatja a száját, hogy én börtönben ültem, akkor csak szóljak neki, ad nekik olyant, hogy csikó korukban is megemlegetik. Pedig látod, nem is vagyok kommunista, mégis kiáll mel-

lém. Azt mondta: „Prímául dolgoztok, b . . . . . tásnak nincs helye!"

Megérkezik E. J. felesége. Bájos, törékeny, szép kis asszonyka. Szabadkozik, hogy van ám rendes üvegpoharuk is, de J. olyan tehetetlen, hogy nem képes megtalálni, pedig ott van az orra előtt, a konyhaszekrényben. E. J. csak nevet, rám kacsint: „Jó nekünk a kávésbögre is, nem igaz?" Az asszonyka kiszalad a konyhába, J. lehalkítja a hangját, és gyorsan, hadarva mondja:

– Amíg az asszony kint van, elmondom gyorsan. Nemrég történt, az öltözőből valakinek eltűnt a fizetése, borítékostul együtt. Mi már mondtuk a srácokkal, hogy ha megkerül a pasas, elevenen megnyúzzuk. És képzeld, néhány nap múlva idéznek a rendőrségre. Faggattak, aztán elengedtek. Hát azt hittem, összerogyok a dühtől. Én vagyok cinkes, hát persze, hogy a héségen rám gyanakszanak. Később megkerült a tettes, de mondd, meddig hordom én a bélyeget magamon?

Hazafelé azon tünődtem, valóban, meddig is kell hordania a bélyeget? A brigád, amelyben J. megtisztult és visszanyerte jogait, önbizalmát, megnyugvását – múltjára rég fátyolt borított, s úgy veszik, mintha semmi sem történt volna . . .

CIROKSEPRŰ
avagy
hogyan születik egy per

Sok a per – mondják. – Idegesek az emberek, s ma már senki sem fél senkitől, semmitől; semmi ügyeket is törvény elé visznek.

Valóban így van?

Így is van.

Magam is tudok olyan perekről, amelyek falra lakatolt vécé ülődeszka vagy a muskátlit kikaparó macska körül folytak.

Az általános vélemény tehát részben igaz. Viszont néha a legtürelmesebb és legbékeszeretőbb ember is kerülhet olyan helyzetbe, hogy nincs más választása: a társadalomhoz, a bírósághoz kell forduljon panaszával vagy követelésével. Egy ilyen per körülményeiről, fogantatásáról szeretnék beszámolni.

Üvegcserepek

1964. január 21-én a Pesti Központi Kerületi Bíróság ítéletet hozott Flórusz Lajosné született Gresák Magdolna felperes javára a Hőpalack és Üvegipari Vállalat ellen. A bíróság kötelezte alperest, a vállalatot, hogy üzemi baleseti kártérítés címén fizessen meg felperesnek 3029 forintot, s ennek 1962. június 20. napjától a kifizetés napjáig járó 5 százalék kamatát. A bíróság a vonatkozó rendelkezések értelmében leszögezte, hogy „az ítélet a fellebbezésre tekintet nélkül előzetesen végrehajtandó".

Hogyan született ez a per?

Flórusz Lajosné felperes magas, csinos, szőke fiatalasszony. Huszonkét éves. Abaújkéren született, nyolcan vannak testvérek, szülei most is ott élnek, tsz-tagok. Barna szemű, nyílt tekintetű, szavai megnyilatkozásai szerint szinte indulat nélküli. Semmi esetre sem pereskedő típus. Gyereket vár.

– 1961. szeptember 1-e óta vagyok a Hőpalack Vállalatnál – mondja. – A bátyám hívott fel Pestre, ő hozott be a vállalathoz, míg férjhez nem mentem, nála laktam Zuglóban. Kezdetben mint csomagoló dolgoztam, azután fenekelőgéphez kerültem mint betanított munkás. Betétosztálynak hívják ezt az üzemegységet, a fenekelők, a tömők és a csövelők dolgoznak itt. Hosszú terem, kockakő padlózatú, százötven méter hosszú, tíz-tizenhárom méter széles. Egy fenekelőgép mellett ketten dolgoztunk. Én a rakó voltam, a másik fenekelt. A rakó állt, a feneklő ült, de bírtam, mert csak hétórás volt a műszak, és mindig fürge volt a kezem.

– Hány darab volt a norma?

– Ezerszáz-ezerkétszáz általában, attól függött, hogy milyen nagyságú palackokkal dolgoztunk, negyed-, fél-, vagy egyliteresekkel.

– Mennyit keresett havonta?

– Ezeregyszáz, ezerötszáz forint között. Nem kerestem rosszul, csak a szemem fájt a melegtől. Közel kellett állnunk a lánghoz. Hat láng olvasztotta az üvegeket. Az üvegek mentek körbe a gépen, s ha megolvadtak, társam egy csipesszel lehúzta a masszát. Így történt a fenekelés. Ha nem volt jó az üveg, akkor kétszer is körül kellett menni a palacknak, míg kellőképpen meglágyult a fenekeléshez.

– És törés, törés is volt?

– Hát perszel Elkerülhetetlen az ilyen munkánál. Nálunk is sok üveg tört és a tömőknél is. A fenekelőgépek és a

tömők munkaasztala körül minden tele van apró üvegcseréppel, aszbesztdarabokkal. De a közlekedési utakra is hullik üveg, mert nincs, hogy időközben le ne essen a kocsiról egy-két palack.

– Kinek a kötelessége volt a hulladék eltakarítása?

– Hát, a gépek környékén, akik a gépen dolgoztak; a tömőasztaloknál meg a tömőké, a kijelölt közlekedési utakat pedig a takarítónőnek kellett rendben tartania.

– És ez meg is történt?

– Nem, akkoriban nem történt meg. Kevés volt a seprű. Műszak közben nem mehettünk seprűt keresgélni, mert akkor üresen járt volna a gép. Aznap, június 19-én pedig a takarítónő szabadságon volt, helyette nem állítottak be senkit, és a kijelölt közlekedési utak is üvegcserepesek voltak. Műszak után mindenki elsőnek akarta megkaparintani a néhány seprűt. Aki nem ügyeskedett, várnia kellett, míg a másik végez. Az ember, persze, műszak végén siet. Siettem én is.

– Miért sietett?

– Miért? Haza siet az ember. Szeretek moziba járni, olvasok, de kézimunkázni szerettem legjobban. Horgolni, kötni, varrni. – Felemeli a jobb kezét, elém mutatja. A középső, gyűrűs- és kisujját nem tudja kiegyenesíteni. – Most már tűt is nehezen fogok a kezembe.

– Mondja el, hogy történt.

„Hova az istenbe tegyem?!"

Június 19-én, 1962-ben, a délutáni műszak végén, este kilenc órakor elindultam seprűt keresni. A tömők asztalánál láttam meg egyet. Nem a gépek között mentem, hanem a kijelölt közlekedési úton. Már majdnem odaértem, mikor

megcsúsztam egy üvegcserépben. Az asztal mellett állt egy kocsi, rajta nyers termoszok. Térdre estem, s ösztönösen kaptam valami fogódzó után. A bal kezemmel megfogtam a kocsit, de ezzel már nem érkeztem megfogni, mert belekaptam az egyik csiszolatlan termoszba. Nagyon bevágódott a tenyerem. Még a termoszon is maradt húscafat belőle. Ennyi az egész.

– Aztán?

– A Madarász utcai sebészeten részesültem elsősegélyben. Ezután a Koltói Anna baleseti kórházban összevarrták a kezemet, és gipszbe tették. Hazamentem. Két hétig volt a kezemen a gipsz. Utána kezelésre jártam. Áztatni kellett a kezemet, tornáztatni kis rudakkal, meg egy tanárnő is masszírozta.

– Javult a keze?

– Nem javult. Azt mondták, az idegekkel, inakkal van baj, meg kell operálni.

– Ekkor gondolt először arra, hogy bepereli a vállalatot?

– Á, eszembe se jutott. Nem gondoltam én másra, csak arra, hogy majd megoperálnak, s újra olyan lesz a kezem, mint volt. Mindig erre gondoltam. Kéz s hozzá jobb kéz nélkül létezni magamfajtának... szóval, mindig erre gondoltam.

– Megoperálták?

– Meg. Augusztus 7-től 17-ig voltam kórházban. Megint két hétig volt a kezem gipszben. Aztán újra jártam kéztornára.

– Javult a keze?

– Semmit. Már szégyenkeztem az orvsok előtt a makacs kezem miatt, hiszi? Mert ők igazán mindent megtettek.

– Ekkor fordult meg a fejében, hogy pert indít? Igaz?

– Nem. Visszamentem dolgozni. De nem ment a munka. A nagy hőpalackot meg sem tudtam fogni a béna ujjaimmal. Azért csináltam két kézzel, csuklóval valahogy. Nehéz volt. Ezekben a hetekben volt életemben először terhemre a munka. Mikor láttam, hogy nem bírom tovább, szóltam a munkaügyisnek, tegyen valahová máshová. Ő azt felelte: „Hova az istenbe tegyem?"

– Na, de ekkor már igazán csak gondolt arra, hogy a bírósághoz fordul?

– Nem. Akkor megint csak az járt a fejemben: hátha rendbe jönnének azok az inak meg idegek, ha újra megoperálnának. Mert mondták, hogy esetleg még egy operációra lesz szükség. 1963. január 10-től 17-ig ismét a Koltói Anna kórházban feküdtem. Újra megoperáltak. Most hat hétig volt a kezem gipszben. Március 24-én álltam utána munkába.

– Javult a keze?

– Sajnos, nem. Sőt a vállamban nagyobb a fájdalom. Vállmagasságnál följebb nem is tudom emelni a karom. Akkor a revízióba tettek, de az ampullák kiestek a kezemből. Az ampulla géposztálynál viszont emelni kellett a karom berakásnál. Minden mozdulat fájdalmas volt, de hát csináltam.

Ajánlott levél

– Akkor már gondolkodott azon, hogy pert indít?

– Nem, de azon igen, hogy írok az igazgatónak.

– Ír? Nem lehetett volna beszélni vele?

– Mit tudjak rá mondani? Nem hiszem. Sosem látni. Én még akárhányszor akartam vele beszélni, nem találtam, vagy legalábbis nem tudtam vele beszélni.

– 1961 óta még egyszer sem beszélt az igazgatójával?

Még azok után sem, ami magával történt? Már a balesete óta is másfél év telt el...

– Mit tudjak rá mondani?... A mai napig nem sikerült beszélnem vele... Szóval, június 29-én írtam neki egy levelet, ajánlva adtam fel. Megvan most is a kis cédula róla.

– Mit írt a levélben?

– Leírtam a balesetem körülményeit, hogy aznap nem volt takarítónő, meg hogy a fenekelőgépeknél nem volt seprű, s kértem, hogy a vállalat térítse meg a keresetveszteségemet a táppénzes időszakra. Mert, hogy akkor már az SZTK is rokkantnak nyilvánított, kapom is azóta a havi 122 forint rokkantsági járulékot.

– Na és?

– Rá egy hétre a jogtanácsos behívatta... a művezetőt is behívatta, és felvették a baleseti jegyzőkönyvet.

– Ne haragudjék, egy pillanatra, miféle baleseti jegyzőkönyvet?

– Hát a kezemről.

– Több mint egy évvel a baleset után?

– Hát akkor vették föl. Valamit ugyan a bíróságon bemutattak, ami a baleset után készült, s az volt benne, hogy a baleset véletlenségből történt, de a bírónő semmibe vette, mert senkitől nem volt aláírva, én meg nem is tudtam róla.

– Hm. S aztán a jogtanácsos mit mondott a maga levelére, amit az igazgatóhoz írt?

– Arról nem szólt.

– Hát valamit csak mondott! Valamit kellett mondjon, mért lett egyszeriben sürgős a jegyzőkönyv felvétele egy évvel az eset után.

– Mondom: nem szólt arról semmit. Felvette a jegyzőkönyvet, aztán azt mondta: elmehetek.

– És az igazgató mit válaszolt a levelére?

– Szeptember végéig semmit. Ez már bántott, elmentem az Építők Szakszervezetébe, s ők is írtak az igazgatónak. Akkor aztán október 1-én megírta a választ. Az volt benne, hogy a vállalatot mulasztás nem terheli, mert a seprűügyben már korábban pert indított a nem szállító vállalat ellen, tehát nem az Üvegipari Vállalat a hibás abban, hogy nincs elég seprű. Meg azt is írta, hogy tudomására jutott, hogy én a szakszervezetnél panaszt emeltem. Ez igaz is volt. De akkor már három hónap óta nem kaptam választ tőle. Az utolsó mondat az volt, hogy kárigényemet nem találja teljesíthetőnek, mert a dolgozónak kötelessége a saját testi épsége megóvásának biztosítása... Sokszor elolvastam.

– Ez után sem beszélt személyesen az igazgatóval?

– Nem hisz nekem? Sohasem sikerült még vele beszélnem.

– De látni csak látta már?

– Látni láttam. Olyan negyven év körüli, derék ember...

– Na, szóval ekkor indította meg a pert, ugye?

– Nem, még nem. Bevittem a levelet a szakszervezetbe, s ott mondta Györke János munkavédelmi felügyelő, hogy ezt nem lehet hagyni, pert kell indítani, a szakszervezet jogtanácsosa fog képviselni. Így is történt. Tessék, ezt a beadványt adtuk be a kerületi bíróságnak.

„... A baleset bekövetkezéséért kizárólag a munkáltatóm a felelős, aki köteles a munka balesetmentes végzésének feltételeit biztosítani. A baleset napján a takarítást végző dolgozó szabadságon volt, és helyettesítéséről nem gondoskodtak. Így az üvegtörmelék a közlekedési utakon összegyűlt és ottmaradt. Ez okozta a balesetemet... Nem fogadható el a vállalatnak az a más irányú védekezése

sem, hogy önhibáján kívül nem tudott elég seprűt beszerezni. Szükség esetén házilag készített rongyseprű is megfelelő, s ugyanígy a partvis is . . ."

– A jogtanácsos fogalmazta. A szakszervezeti. Meg a munkaügyis. A szakszervezeti. De így igaz, szó szerint.

Az ítélet végrehajtandó

1964. február 6-án zajlott le köztem és Flórusz Lajosné között a fenti beszélgetés, tehát sok nappal az ítélet után. Eszembe jut: „Az ítélet a fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtandó." Megkérdem:

– Megkapta a pénzt?

– Nem, eddig nem.

– És legalább beszéltek magával, hogy jó, most már belátjuk vagy valami ilyesmit?

– Nem, senki nem szólt nekem semmit az ügyről, pedig ott dolgozom közöttük az irodán, mint kisegítő.

– Na, szóval akkor mégis megfelelő helyre tették.

– Á, ez nem a kezem miatt van, hanem hát hogy . . . – elpirulva pillant már nagyon is árulkodó termetére.

Beszéltem a bírónővel, dr. Mészáros Jenőnével is.

– Felperes igaza minden szempontból bebizonyosult – mondja. – A tanúk vallomásai, az ügyiratok, a szakszervezet munkavédelmi felügyelőjének szakvéleménye kétséget kizáróan marasztalja el alperest.

– És kérem, a vállalat, azaz alperes, nem látta mindezt, hiszen ők is meghallgathatták volna a tanúkat, még talán sokkal közvetlenebb formában, mint a bíróság, hiszen a tanúk Flóruszné munkatársai voltak, a vállalat dolgozói.

– Hát igen, kétségtelen, megtudhatták volna, sokkal könnyebben, mint mi . . . de hát ez nem ide tartozik. Nem

tudok mást mondani, kívánom magamnak, bár minden ügyem ilyen egyértelműen könnyű és tiszta lenne. Ezzel nem azt mondom, hogy ilyen ügyeket kívánok tárgyalni. Érti, mire gondolok, ugye?

– És ha tizenöt napon belül nem fizet a vállalat?

– Akkor a bíróság elrendeli a végrehajtást. Ez a megítélt összeg két százalékával terheli ismét az alperest. Remélhetőleg nem kerül rá sor.

Elfelejtettem megemlíteni: a balesettel kapcsolatos táppénz 6459 forint, a bíróság által megítélt keresetkülönbözet 3029 forint, a sok hetes kórházi költséget nem tudom pontosan, s azt sem, hogy a bírósági eljárás mennyi pénzt emésztett fel. Nem tudom továbbá azt sem, hogy mennyibe kerül egy cirokseprű, vagy ha az nincs, egy partvis.

Utána kellene nézni.

MÉG HÁROM NAP A FÖLDÖN

Már meglehetősen részegek voltak. A Kígyó utcai koktélbárt csak nemrégen nyitották, de úgy tűnt, hogy máris törzsvendégnek számítanak itt. Ültek a forgatható székeken, és vitatkoztak.

A bár tulajdonképpen üres volt, csak elvétve jött be egy-egy pár. A többségük félszegen mozgott ebben az új, nyugatias környezetben. Nagy nehezen kiválasztották az italt, sugdolóztak pár percig, és elmentek.

Csak azok ketten ültek ott, mintha a berendezéshez tartoznának. Néhány szavukat elkaptam, és attól kezdve érdekelni kezdett a dolog.

A két férfi szinte teljesen egyforma volt. Már ami az öltözéküket és magatartásukat illeti. Szivacsbéléses kabátot hordtak, a lábukon lakkfényű cipő, kalapjukat a homlokuk fölé tolták. Az egyik időnként lustán belepillantott az árlapba, szögletes vigyorral a pénztárhoz ment, és újabb blokkot váltott. Odaállt a pult elé, és várta, míg az ital elkészül. A mixernő a hagyományos mozdulatokkal dolgozott, rázta a fényes keverőedényt, aztán kiöntötte az italt a széles kehelypoharakba.

A két férfi ivott. Folytatták a vitát.

– Na, mégis, mit gondolsz, meddig? – kérdezte a fiatalabb, aki az italokat hordta.

A másik legyintett.

– Minek a szájtépés . . .

A fiatalabb mély lélegzetet vett. Fejtegetni kezdte a maszek világ tündökléséről és bukásáról szóló teóriáját.

– Még három nap a földön – mondta. – Még egy év, két év, három év. Vagy egy nap, két nap, három nap... Még három nap a földön, aztán nyomás a kénköves pokolba.

A másik megszorította a karját.

– Te marha – mondta barátságosan. – Elő kell fizetned a *Népszabadság*-ra. Olvasd csak az újságokat. Az állami ipar...! – sokat jelentően legyintett. – Amíg így megy, nincs mese. Szükség van rád. Majd ha „teljesen felépül a szocializmus..." – és vigyorgott.

A fiatalabbnak nehéz, köves gyűrű volt a mutatóujján. Lemondóan kopogtatta vele a tálcát, amelyen a poharak álltak.

– Olyanok vagyunk, mint a patkányfogó görény. Jók vagyunk, míg a patkányokat kell elkapdosni. Aztán, amikor a nagy irtás lement, egyszer csak mindenki arról kezd beszélni, hogy a görény nagyon büdös állat...

Elgondolkoztam a narancskoktélom fölött: milyen is ez a maszek világ Magyarországon?

Miből lehet megélni?

Ma 66 417 magánkisiparost tartanak nyilván az országban. Közülük 16 787-en élnek Pesten. A foglalkozási listán a cipészek, szabók, asztalosok, lakatosok, szerelők vannak az élmezőnyben. De hogy még mi mindenből lehet megélni, arra elég egy figyelmes kis enyhe séta a pesti utcán.

A házak kapuja tele van táblákkal:

Ili fűzőszalon, III. emelet.

– *Öngyújtó-specialista a földszinten jobbra.* – *„Gyehenna" alágyújtós és molyirtó kristálykocka.* – *Kártyatisz-*

títás, II. emelet. Lift van. – Örök sarokvédő csak nálam . . .

És babaklinika, töltőtolljavítás, cipőfestés, gombkészítés, hal-, madár- és vízibolha-tenyésztés, üvegtechnikai cikkek, dobozgyártás, békaember-felszerelések készítése, gyertyaöntés és ezeken kívül még minden elképzelhető és elképzelhetetlen.

Sok mindenből meg lehet élni.

De hogyan?

Kár feltenni ezt a kérdést. Mert aligha lehet pontosan tudni, hogy néhány kisiparos bevallott és valódi jövedelme között mennyi a különbség. Az adó összege tehát nem adhat abszolút reális képet.

Egy dolog biztos: a leleményes, hozzáértő kisiparos megtalálja a számítását. Különben nyilván máshoz kezdene.

Nem politizálok

– Nekem cukorbajom van – mondja a belvárosi cipész. – A fecskendőt és az inzulininjekciót állandóan magamnál hordom. Cukorbajom van. Minden idegesség árt.

– Annyira ideges életmód ez?

Sajnálkozva néz. Elkönyveli magában, hogy menthetetlen vagyok. Naiv tájékozatlanságomon nem lehet segíteni.

1930-tól önálló. Édesapjától örökölte a szakmát. Szívesen büszkélkedik, hogy egy pillanatra sem zárta be az üzletet. Még „akkor" sem.

– Nyolcvanhat éves üzlet ez, kérem. Mi mindig csak jó munkát adtunk ki a kezünkből . . . Nálunk szent a munka, elhiheti, mégsem vagyunk „dolgozók".

Cipőket mutat.

– Aki különlegesen jót, egyedit, rendkívülit akar, csak hozzánk jöhet, mert... – elhallgat.

– Persze – folytatom. – Az állami ipar ebben biztosan alulmarad.

Keményen hallgat. Azt hiszi, hogy provokálni akarom. A szeme idegesen jár. Ilyen vibrálás lehet az egész élete. Bizalmatlan. Visszahúzódó. Gyanakvó. Csak az üzletben és csak üzleti ügyben érintkezik a világgal. Baráti köre zárt. A kisiparosok leginkább csak egymással barátkoznak.

Az olajkályha búgni kezd. Kisebb fokozatra állítja. Topog. Fehér köpenyben van. Ferde pillantásokat vet a jegyzetblokkra. Szeretné, ha betenném már magam mögött az ajtót.

Az anyagellátásról kérdezem. Szárazon mondja:

– A negyedévi kiutalásból négy pár cipőre futja.

– Szóval kevés.

– Négy pár cipőre futja.

– Ez nagyon kevés?

Elfordul. Az olajkályha ellenőrző nyílása fölé hajol, figyeli a tűztérben gomolygó lángokat.

– És a kiutalt anyag minősége?

– A szabad áru gyengébb.

A kiutalt anyag kevés. Azért nagy baj nem lehet, mert az asztalon és az üveges polcokon kész cipők, női csizmák sorakoznak.

– Milyen javaslatokat tenne a kisiparosok érdekében?

– Nem politizálok – feleli.

És később:

– Cukorbajom van. Minden idegeskedés árt. Nem politizálok.

Csak az egészségi állapotára panaszkodik. Nincs véleménye. És nem lehet kiszedni belőle, mennyit keres.

– Alkalmazottja van?

– Egy segédmunkás.

Az üzlet felső felét műhely foglalja el. Ott valaki nagyon szorgalmasan kalapál. Ő lehet a segédmunkás. Nem érdemes kukacoskodni, hogy segédmunkásról van-e szó, vagy pedig segédről. Végeredményben munkás – munkás.

– Elnézését kérem, hogy feltartottam – mondom.

Nem sokszor utáltak még ilyen nyíltan.

Hogyan lesz az ember maszek?

Úgy, hogy iparengedélyt kér. Ha kap, akkor helyiséget és szerszámokat szerez. Ez a természetes. De vannak erre a témára természetellenes vagy inkább: érdekesebb változatok is.

Íme, egy lakatos:

– Én a gyárban mindenben benne voltam. Falujárás? Jó. Társadalmi munka? Mehet. Mellékesen a fúvószenekart vezettem. Az ünnepségek egymást érték, szájöblítésre sokszor a magam pénzéből adtam a fiúknak. Ha valamelyik műhelyből hárman nyugdíjba mentek, a fúvószenekar teljes létszámban búcsúztatta őket. Ha valaki meghalt, annak elfújtuk a sírjánál a takarodót. A többiek mindig azzal jöttek, minek ez a nyüzsgés? Én szerveztem, agitáltam, győzködtem a népet. Mindig volt mire. Aztán beütött az ötvenhat. Megválasztottak munkástanácstagnak. Jól van, mondtam. A dolgozók választottak meg, belém helyezték a bizalmukat, nem szavazott ellenem senki. De hamarosan jött a nóta vége. Egyszerre „nemkívánatos elem" lettem. Perszóna non gráta, ahogy az újságok írják. Kitettek az üzemből. Egy ideig visszamászkáltam. Hiába volt. Jól van, mondtam, és megpróbáltam új helyet keresni. A foltos flep-

nim miatt mindenhol csak keveset ígértek. Akkor egyszerre fejest ugrottam a maszekságba. Ez van . . .

Jó fejes volt. Mert ne feledkezzünk meg az azóta épült emeletes villáról és a Wartburgról, amely a villa előtt áll.

Műanyaghegesztő gépek exportra

A technikus, aki ma műanyaghegesztő gépeket készít, ugyancsak hirtelen fejessel lett kisiparos.

Negyvenöt körüli férfi. Az a típus, akit Kovács András filmje után „nehéz ember"-nek lehet nevezni. Tíz éve kisiparos. És azért lett az, mert munkahelyein nem nézték jó szemmel, hogy mindenhez hozzászól, hogy sok mindenhez ért, és tucatszámra adja be az újításokat, amelyekre ráadásul még azt sem lehetett mondani, hogy nem alkalmazhatók. Jó és ésszerű újítások, találmányok fűződnek a nevéhez, ezek jó néhányát még ma is alkalmazzák.

Ostobaság, maradiság, irigység.

– Mindig álltak körülöttem emberek, nehogy leszédüljek a járdáról – mondja ironikusan.

Ha kevésbé lett volna önérzetes, ma vezető beosztásban lehetne. És milyen nagy szükség van az iparban az ilyen típusú szakemberekre.

1955-ben kezdett el foglalkozni a műanyaghegesztő géppel. Ötvenhat tavaszára már elfogadható készüléket állított elő. A kísérletezés sok pénzébe, sok idejébe került. Magányos farkas volt.

– Ahelyett, hogy a családjával törődne – mondták.

1960-tól exportra gyárt. Tavaly negyven darab gépet készített külföldi megrendelésre, idén már száz-százhetvenegyven darabot szállít. A munkába több társát is bevonta. Gyárt-

mányait évről évre fejleszti, nem sajnálja a pénzt a kísérletezésre.

Azt mondja:

– Se vagyonom, se autóm. Minek?

Meg azt.

– Szeretek nyugodtan élni, nyugodtan aludni.

A brnói ipari vásárra saját költségén utazott el.

Reggelente négykor kel.

– A „maszek" szó nagyon rossz ízű – mondja. – Mindnyájan egy kalap alatt? Vannak jó kezű szakemberek, és vannak kontárok. Vannak becsületesek, és vannak vékony jégen csúszkáló nagymenők. Néhányan úgy akarnak meggazdagodni, hogy be nem jelentett alkalmazottakat foglalkoztatnak, nagy nepper-haddal dolgoznak, és a szakmájukon kívül is minden egyéb érdekli őket, aminek nyereségszaga van... Összehozni valami újat. Valami jót. Engem ez érdekel.

Tele van ötlettel, megvalósítható elgondolásokkal. Több javaslata fekszik a Földművelésügyi Minisztériumban. Egyikre sem kapott érdemleges választ. Magánszorgalomból és ingyen adja oda vállalatoknak, termelőszövetkezeteknek a különféle kikísérletezett készülékeket, hogy legalább valami csekély haszna legyen annak, amit csinált.

– „Összehozni valami újat. Valami jót. Engem ez érdekel."

A KETI-nél (Kisiparosok Exportra Termeltető Irodája) jó neve van. Egyike annak a mintegy hatszáz kisiparosnak, akiket az iroda foglalkoztat. S akiknek termékeiből 1959-ben még csak harmincmillió, az elmúlt évben pedig már nyolcvannégymillió forint értékben exportáltak.

Pincehelyiség. Műhely a külvárosban. A betonpadlón vastagon áll a fűrészpor és a gyaluforgács. Az egyik sarokban monstrum ebédlőszekrény darabjai, szétszedett ágyak, asztalok. A műhely közepén félig kész fekhely.

– Tiszta diófa rekamér – mondja az asztalos.

Megkopogtatja a fát. Biztat, hogy egészen közelről is vegyem szemügyre.

– Egy igényes vevőmnek készítem. Olyan lesz, mint a vas. Ez nem fog szétesni egy kis hancúrtól. Nem úgy, mint a mai bútorok. Csak az OTP-hitellevél tartja össze őket.

Nézem a „rekamért". Összkomfortos fekhely lesz, polcos, világítós, tükörrel és mintásra csiszolt üveggel.

Felajánlja, hogy nekem is készít egyet szívesen. Nem kell egyszerre kifizetni. Éppen most szerzett hirdetés után elsőrendű keményfát.

Gyakori az ilyen hirdetés: „Veszek hálószobát, hagyatékot. Hívásra házhoz megyek." Az asztalos hívásra házhoz megy, és olcsón megvásárolja a használható anyagot.

– Örülnek, hogy túladhatnak rajta – mondja. – Kinek kell ma a nagymama bútora? Én modern holmit készítek belőle. Ilyen nincs az áruházakban.

– Ez biztos.

A műhely előtt zöld Wartburg-furgon.

– Nem, nem az enyém! – tiltakozik. – Nem veszek kocsit. Én azt mondom, ha a maszek békén akar maradni, ne vegyen kocsit. Úgyis vadásznak ránk, mint a partizánokra szokás. Pedig most már nyugdíjra is fizetünk. Nem kötelező, csak kell...

Igazán jó kedélyű ember.

– És a jövő?

– Nincs vész – feleli. – Mindig lesznek igényes emberek, akik inkább többet fizetnek, csakhogy príma anyagból legyen a bútoruk.

A nagymenőkről gyűlölettel beszél. A belvárosi maszek – az „piszkos burzsuj". A kis foltozószabókat, alig vegetáló kültelki cipészeket pedig lenézi.

A kisiparosságnak is megvan a maga „arisztokráciája", népes „középosztálya" és szegény sorsú „proletár" rétege.

– Azt nézze meg, ott szemben – mutat ki az asztalos. – Ott kiröhögheti magát. Az van kiírva, hogy „úri szabó". El fogja mesélni magának, hogy tíz tűvel, fekete meg fehér cérnával, mérőszalaggal meg egy ócska ollóval kezdte a boltot. Mindig azzal jön, hogy egyszer valami fiatal grófnak varrt ruhát. Ő... Ha igaz, akkor ez lehetett az egyetlen ruha, amit megvarrt. Én a munkaköpenyemet sem vinném el hozzá foltoztatni. Kérdem én, minek az ilyen élhetetlen embernek az üzlet? És még az van kiírva nála, hogy: „Ha meg van elégedve velem, mondja el mindenkinek. Ha panasza van, mondja meg nekem." Szegény...

Az öreg szabó szó szerint szegény. A harmincas válság, a családi tradíciók sok botcsinálta mestert szültek, akik ma már egyre kevésbé tudják kielégíteni az igényeket. Ő is közéjük tartozik. Megszokta műhelye fölött a cégtáblát, és egyre csak valami csodára vár. A kevés kis életöröme is elillanna, ha üzembe kellene járnia.

Az asztalos pedig, aki régiből újat csinál, fütyörészve dolgozik. Csak azt ne kérdezze az ember, hogy mennyit keres. Akkor azonnal panaszkodni kezd. Nem vár jobbat, nem vár rosszabbat.

– Időnként vészhírek terjednek el – mondja. – Pontos dátummal jönnek a pasasok, hogy ekkor meg ekkor „véglegesen felszámolnak" bennünket. Aztán eljön az a nap, és

nincs semmi. Nem tudom, milyen pihentagyú találja ki ezeket. Én nem izgatom magam. Székre, asztalra, ágyra örökkön-örökké szükség lesz, hacsak el nem fújja a világot a bomba . . .

ÜGYVÉDEK

– Mikor szakították meg az életközösséget, asszonyom?
– Körülbelül egy éve.
– Nagyon jó. A nemi közösséget is?
– Azt nem. Csak a pénzügyit. Egyszobás lakásunk van.
– Ez nem jó. Tessék majd azt mondani, hogy a nemi közösséget is egy éve tetszettek megszakítani.

Az ügyvéd Club-dohányt szív, angol pipából, az asszony a retiküljén babrál.

– Tehát: házasságuk kezdetben szerelmi házasság volt, később fokozatosan elhidegültek egymástól. A bíróságra ez nem tartozik, de nekem mindenről tudnom kell. Mondja, asszonyom: van önnek valakije?

Az L alakú helyiség megvakított kirakatüvegekkel néz az utcára. Valamikor kocsma lehetett, az L betű rövidebb szárában állt a söntés, hosszabb szárában az asztalok, viaszosvászonnal letakarva. Most ügyvédi munkaközösség dolgozik itt. A környezet riasztóan sivár, az L betű rövidebb szárában az ügyfelek várakoznak, agyonolvasott képesújságok között, a hosszabb szárban az ügyvédek asztalai, szorosan egymás mellett, az ügyfelek suttogva mernek csak beszélni, ne jusson el hangjuk a másik asztalig. Mondanivalójuk szükségszerűen bizalmas természetű. Egy spanyolfal mögött vízcsap csöpög, a bútorok kopott barnák, a mennyezet füstös magasságban lebeg, a falak csupaszak, egy rajzszögön lógó papírlap „hiteltudósítói" magánirodát reklámoz:

Felhívom b. figyelmét a már évek óta fennálló, iparigazolvánnyal rendelkező

INFORMÁCIÓS

irodámra.

Elvállalom munkahelyéről tartozással távozott dolgozó jelenlegi lakcímének és munkahelyének megállapítását, és elintézek egyéb személyi információkat is diszkréten, lelkiismeretesen, jutányos áron.

Elérhető vagyok reggel 9-ig és du. 3–6-ig.

Meghívására személyesen felkeressük.

Tisztelettel:
Dr. X. Y.

A szoba, az Ügyvédi Kamarában, régimódian elegáns. Nagy függöny, nagy szőnyeg, nagy íróasztal, nagy fotelek, nagy olajfestmény. A kamarai vezető feketével kínál:

– Rendben van, kérem, kezdjük az adatokkal. Magyarországon most ezerhétszáz ügyvéd működik. Hatszáz Budapesten és ezeregyszáz vidéken. Többségük közösségekben. (Budapesten csak öt ügyvéd dolgozik közösségen kívül.)

– Nem kevés ez?

– Pontosan elég. Talán csak a megoszlásban van hiba: Budapesten háromezer-háromszáz lakosra, vidéken hétezer-háromszáz lakosra jut egy ügyvéd. A századfordulón kétezer-négyszázan működtek. A felük koplalt. Mi most tervszerűen alakítjuk a létszámot. A munkaterület adott, a kamarai tagságot ehhez igazítjuk, hogy az ügyvéd védje az ügyet, és ne csinálja. Ha mindig van munkája, nem vállal tisztességtelen ügyeket. A szoros létszám morális fegyelmező, megvalósítani segít azt a jelszót, hogy: „Legyen az ügyvéd az ügy első bírája." A szoros létszám a jövedelme-

ket is nivellálja. Mindenki, aki rendszeresen dolgozik, tisztes jövedelemhez jut.

– Mennyihez?

– Nem szívesen mondok számot. A havi átlagjövedelem magasabb a fizikai és szellemi dolgozók országos átlagjövedelménél. Az emberek úgyis előítéletekkel néznek az ügyvédre. Ha megtudják, hogy mennyit keres, előítéletük csak növekszik.

– A titkolódzásnak rosszabb a következménye, mint a nyílt beszédnek. Arra kérem, árulja el mégis a számot.

– Hát jó. A havi átlagjövedelem mintegy négyezer forint. De az ügyvéd ezt napi tíz-tizenkét órai munkával keresi.

– Négyezer? Rejtély, honnan vették a Kamaránál. Tudja, hogy mennyit keres egy pesti ügyvéd? Maximum hármat. Ha meggebed, akkor se többet. Először össze kell hoznia hármat a munkaközösségnek, hogy a másik hármat nagy nehezen összehozhassa a családjának. De ez is bizonytalan. Alig van ma nálunk foglalkozás, amely akkora anyagi bizonytalansággal járna, mint a miénk.

A munkaközösségi ügyvédet telefonhoz hívják. Aztán visszajön és folytatja:

– A tíz-tizenkét órás munkaidő persze igaz. Nagyon igaz. Kérem, én minden reggel fél hétkor kelek. Az első tárgyalás fél kilenckor, ebéd egy órakor a bírósági büfében vagy a közeli bisztróban, ötkor vége az utolsó tárgyalásnak, rohanás a munkaközösségi irodába. Az ügyfelek már várnak, hétig-nyolcig velük foglalkozom, kilenc-tíz óra, mire hazaérek. Ha nincs tárgyalási nap, reggel nyolckor már verem az írógépet, beadványokat gyártok. Aztán szaladgálni kezdek: kerületi tanács, illetékhivatal, rendőrség, kallódó ak-

ták a bíróságon, beszélő a börtönben. Délután ötkor ismét az iroda. És megint kilenc-tíz óra, mire hazaérek.

A napi programot az újjain sorolja elő. Ökle az asztalon, hüvelykujja továbbra is panaszosan mered az égnek.

A kamarai vezető:

– Ha kollégám bevallott hármat, bizonyára megvan neki a négy. Különösen, ha beszámítjuk azt is, amit borítékon kívül kap, amit a közösség biztosít neki: fizetett szabadság, táppénz, külföldi utak, nyugdíj. Anyagi bizonytalanság? A munkaközösségi forma éppen ettől szabadította meg az ügyvédeket. Tudja, mikor alakultak az első közösségek? 1948-ban. Teljesen spontán módon, mindenféle politikai presszió nélkül. A szövetkezeti gondolat úttörői az uradalmi cselédek meg az ügyvédek voltak nálunk. Felismerték, hogy a társulás már akkor is előnyös, ha csak a közösen fenntartott iroda egy főre jutó alacsony rezsijét számítják, nem szólva az előbb említett előnyökről. Az ügyvéd a közösségek segítségével vált biztos egzisztenciává. S ez csak a gazdasági előny, mert a társulásnak nagyon sok szakmai előnye is van. Ha a tárgyalások időpontja egybeesik, helyettesíthetik egymást. Ha a joggyakorlat egyre szerteágazóbb, lehetőség van a specializálódásra, az ügyek megosztására és a konzultációra, a közösségeken belül. A társulásos forma egyáltalán nem új, Angliában részvénytársaságok, Amerikában nagyirodák működnek már régóta, Magyarországon is léteztek nagyirodák, fővállalkozóval, társakkal és ügyvédalkalmazottakkal. A munkaközösség ezeknek a nagyirodáknak szocialista-demokratikus változata.

– Miért olyan kicsi mégis az ügyvédi foglalkozás presztízse, nemcsak a kívülállók, hanem a jogásztársadalom szemében is?

– Kicsi volt. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt. Anyagi okai is voltak ennek, meg bírósági-gyakorlati okai. Mindkét ok szűnőben. Csökken a kereseti bizonytalanság, csökken az igazságszolgáltatási bizonytalanság is. A miniszter tavaly kiadott ügyvédpolitikai irányelvei megállapítják, hogy a törvényesség fejlődésével együtt növekedett az ügyvédség szerepe a szocialista igazságszolgáltatásban, s csökkent a társadalom előítélete is.

– Lemérhető ez az utánpótlásban? Őszintén szólva, még mindig nehezen tudom elképzelni a joghallgatót, aki ügyvédi pályára készül.

– A joghallgatók legalább fele készül ügyvédi pályára. Már beszéltem a tervszerű létszámalakításról, nem tudunk és nem is akarunk minden jelentkezést elfogadni. Hogy mennyire megnőtt a becsület, csak egy példával szemléltetem: egyik magas rangú állami vezetőnk bevallotta, hogy joghallgató lányát ügyvédnek szánja. Aki emlékszik még az ügyvédek tizenöt évvel ezelőtti helyzetére, jól tudja, hogy ez az apai elhatározás mekkora változást jelez.

– Kicsi volt a presztízs? Még kicsi se volt. Én 53-ban végeztem az egyetemet, senki ügyvédnek menni nem akart. De az elhelyező bizottságok sem említették ezt a lehetőséget. Mintha nem is létezne.

– És most?

A munkaközösségi ügyvéd homlokot ráncol:

– Korai lenne az öröm. Talán a vidéki ügyvédek, azok visszaszerezték már, ha nem is a szakmai, de legalább a személyes presztízst. Hogy mivel? Először: jobban keresnek, mert kevesebben vannak, s mert vidéken nagyobb az ingatlanforgalom, tehát több az ügy. Már a pesterzsébeti vagy a kispesti ügyvéd is jobban keres. (Elárulom önnek:

az ügyvédi szakma jelentősége párhuzamosan növekszik azzal, ahogyan társadalmunkban a személyi tulajdon jelentősége is növekszik.) Másodszor: a vidéki ügyvédeknek jobb a személyes kapcsolatuk a rendőrséggel, az ügyészséggel és a bírósággal. Pesten nincs személyes kapcsolat. Bemegyek a hivatalokba, és két eset lehetséges: vagy fogadják a köszönésemet, vagy nem. Mint a közértben. Ha vidékre megyek tárgyalásra, úgy fojt meg az ottani személyes összefonódás, ahogy akar. Kedves szokásuk a vidéki bíróságoknak, hogy a pesti ügyvéd tárgyalásait reggel fél kilencre tűzik ki. Hadd utazzék a nyavalyás már előző este vagy éjszaka, hadd legyen fáradt, dekoncentrált a tárgyaláson! Aztán: ha fellebbezek vagy óvást emelek a járásbíróságon, olyanok döntenek a megyénél, akik engem még sohasem láttak, de a járásbíróság minden tagjával pertu vannak. Sőt, a járásbíróságon legtöbbször a peres feleket is ismerik, vagy a bíró, vagy az ügyész, vagy az ülnökök, a baráti vagy ismerősi elfogultság miatt több olyan polgári pert is elvesztettem már, amelynél a paragrafus talán nem, de az erkölcsi igazság mindenképp mellettem szólt.

– Ezek szubjektív tényezők. Az igazságszolgáltatás rendje, az objektív perrend bizonyára segíti most az ügyvédi presztízs növekedését. A miniszter ügyvédpolitikai irányelveiből legalábbis ezt olvastam ki.

– Igen. A perrend most jobb, mint volt. Amikor az ügyvédi pályát kezdtem, a büntetőperekben úgyszólván az volt az egyetlen feladatom és jogkörőm, hogy a vádlott szociális származását ecseteljem. Elmondtam, hogy milyen családból származik (akár deklasszált volt, akár munkás, a származási meghatározottsággal igyekeztem tettét motiválni és személyes felelősségét csökkenteni), s aztán irgalmas ítéletet kértem. De valami konstrukciós hiba most is van még. Figyelje meg: a rendőrség letartóztat és kihallgat, az ügyész-

ség kihallgat és vádiratot készít, a bíró szintén kihallgat, és aztán ítél – a vádlotton óriási a nyomás, csak az egy szál védő áll mellette.

– Lehet ez másképp?

– Lehetne. Ha a bíró nem nyomozati és vádhatósági funkciókat teljesítene, vagyis ha nem lenne olykor elfogult a vádlottal szemben, hanem a tárgyilagosságot képviselné. Volt olyan tárgyalásom, amelyen a bíró nemcsak fölényeskedett – ez már-már megszokott dolog –, hanem letartóztatta az egyik tanúmat, teljesen törvénytelenül, s a többi tanút is ezzel fenyegette. Bizonyítgassam, hogy ennek a bírósági gyakorlatnak a kritikájával én nem a bűnt védelmezem, hanem az állampolgári jogokat? Vagy ha úgy tetszik: a demokratizmust? Egyébként ezt védelmezték a felső szervek is, mert – tudomásom szerint – a törvénysértő bírót végül leváltották.

A kamarai vezető:

– Kollégámnak nemcsak követelnie, hanem példáznia is kellene a tárgyilagosságot. Nincsen konstrukciós hiba. Az igazságszolgáltatás három faktora, a vád, a védelem és a bíróság között semmiféle fontossági rangsor vagy alá-, fölérendeltségi viszony nincs, az állampolgári jogok védelme – elvben – tökéletesen biztosított. Nézzük csak közelebbről a három faktort. Először is: az ügyész nem egyszerűen a vád képviselője, hanem főképp a törvényességé. Másodszor: az ítéletek nem azonosak a vádirattal, s ez már önmagában jelzi, hogy a bíró nem azonos a vádhatósággal. Harmadszor: a védőügyvéd csak olyan kérdéseket tehet fel, és olyan indítványokat nyújthat be, amelyek a vádlott javára szólnak. Ha tudja, hogy a vádlott bűnös, tagadásban levő védencét akkor sem árulhatja el. Sőt, előnyösebb a helyzete a

bíróságnál is, mert korábban belekapcsolódhat a folyamatba. Az első perctől kezdve, már a rendőrségen részt vehet a nyomozati eljárásban. A jogpolitikai előírások olyan félreérthetetlen világossággal rögzítik a büntető és polgári perek szabályait, hogy kollégám panaszait csak egy dolog magyarázhatja: saját gyávasága. Miért nem kifogásolta a bíró törvénytelen eljárását? Miért olyan szervilisek az ügyvédek a bíróság előtt? Miért van az, hogy kollégáim kilencven százaléka nem él a jogával, s feléje se néz a rendőrségnek a nyomozati szakaszban? Nem kamarai íróasztalom magasából kérdezem ezt, hiszen gyakorló, munkaközösségi ügyvéd vagyok magam is. Soha, egyetlen törvénysértő gesztust nem hagyok kifogás nélkül!

A munkaközösségi ügyvéd:

– Jó. Bennem a hiba. Legyek bátrabb. Csakhogy én nem magam miatt, hanem védencem érdekében vagyok szervilis. Arrogáns a bíró? Tiltakozhatnék, de ezzel csak védencem helyzetét nehezíteném. Látogassam előzetes letartóztatásban ügyfeleimet? Látogatom is – néha. De ez csak tisztelgő látogatás lehet. Egy óra, amíg Kovács Száztizenhét János kiállítja a belépőt, és öt perc, amíg a védenccel társalogni érdemes. Az ügyről magáról ugyanis érdemben alig beszélhetek, mert ez „veszélyezteti a nyomozást". Konzultáljak az ügyészséggel? Igen ám, de én nem szeretném kijátszani a kártyáimat, mint ahogy Herrera sem árulja el az összeállítást a mérkőzés előtt. Végül pedig: a büntetőperek többségében akkor jönnek a felek az ügyvédhez, amikor már lezajlott a nyomozás. Pláne a szabadlábas, azt se tudja, hogy mikor fordulhat hozzám. Kezében a vádirat, azzal ül elém: „Kedves ügyvéd úr, lesz egy tárgyalásom a jövő héten, el tudja vállalni?" Más szóval: hiába világos a jog-

politikai előírás, a gyakorlat merő szeszélyesség és szubjektivizmus, amelyben jobban eligazít a szervilis taktika, mint a karakán bátorság.

– És a lelkiismerete? Vele jóban van?

– Piszkos ügyeket lehetőleg nem vállalok. A lelkiismeretem ellen pedig – ha muszáj – védekezem.

– Mivel?

– Skizofréniával. A magánember és az ügyvéd kettéválik bennem.

– Gyilkost védett már?

– Védtem. Többet is. Erős felindulás. Az asszony baltát emel a részeg férjre, a férj lelövi a feleség barátját. Ilyeneket védtem.

– Milyen egy gyilkos?

– Szintén skizofrén. Abba az önvédelmi pszichózisba esik, hogy ő tulajdonképpen nem gyilkolt. Illetve: aki gyilkolt, az nem ő volt. Ő előtte is, utána is azonos önmagával, de nem azonos azzal, aki halált okozott. Hiszen legtöbbször csak néhány ellenőrizetlen percről van szó. Ilyenkor földhöz vágunk egy cigarettacsikket, vagy megrántunk egy ravaszt. Az indulat is, levezetési ideje is azonos. Csak a következmény más. Így érzi.

– És ön mit érez, ha a gyilkossal beszél? Felháborodást vagy legalábbis viszolygást?

– Nem. Ez az ügyész és a bíró reszortja. Én sajnálatot érzek. Semmi mást, csak sajnálatot.

Azt reméltem, miközben riportalanyaim között ide-oda közvetítettem a szakmai vitát: talán igazolást nyer majd minden előítéletem. Gyanakvón nézem az ügyvédeket, erre tanított a világirodalom is, a személyes tapasztalat is. Molière-től Balzacon és Csehovon át Shaw-ig minden ügyvéd-

figura ellenszenves. Gyermekkoromból egy stuccolt bajuszú, csokornyakkendős ügyvédre emlékszem, ő perelte el faluszerte a földeket, bankadósság fejében. Tavaly pedig sajtóperi vádlott voltam, egy ügyvéd olyan arcpirító fölénynyel faggatott a feljelentő képviseletében, hogy nem mertem szólni neki: kicsivel halkabban, viszont sokkal lényegretörőbben kérdezzen. Hogy a riport végül inkább gyengítette, mint igazolta előítéleteimet, az a tények erejét bizonyítja; megismertem, jobban megértem hát az ügyvédeket.

Találkozni persze ezentúl is ritkán szeretnék velük.

És akkor is csak riporterként.

TIZENHÁROM EZRELÉK

Az előcsarnokban csend.

Régen épült klinika, oszlopok, boltívek, félemelet magasságig visz föl a lépcső a földszintre, s ott homály, egyetlen lámpa sárga fénye a szürkült mennyezeten.

A lépcső tetején fiatal nő áll, mozdulatlan. Lenéz a kapura, kibámul. (Köd. Nedvesen csillog a járda.) Amikor fölérek a lépcsőn, s körülnézek a három irányba nyíló folyosókon, mellettem összerezzen a nő, megfordul, elmegy. Halkan kopogó papucsos lépések távolodnak fehér falak között, az imbolygó halványszürke pongyola eltűnik a folyosó végén. Csend, zárt ajtók sora: milyen nyomasztó. Magammal hoztam volna valamilyen ítéletet, vagy minden klinika ilyen? Az jut eszembe, hogy ezek mögött a néma fehér ajtók mögött titok a betegség, nem lehet elmondani se barátnak, se ismerősnek, mint egy gyomorfekélyt, egy csonttörést. A gyógymódokról, kezelésről se számolnak be az asszonyok, annak se, aki miatt jöttek. (Fájt? Igen, fájt. Jobban vagy? Jobban. Ez minden.)

A kapuval szemben óra, fehér tányér fekete számokkal, olyan, mint a régi konyhai faliórák. Még öt percem van, fél hatkor vár a professzor. Kényelmetlen érzéssel ácsorgok az előcsarnokban, lóbálom a táskámat. Jegyzetpapír van benne meg az Írószövetség levele. Azért kértem, hogy ne higgyenek újságírónak. Nincs riporttervem.

Abban a társaságban akkor este szó esett a gyerekekről, úgy látszott, csak futólag, fekete, aprósütemény és Camus és filmek és politika közé keveredve. Talán L. se akart témát kezdeni, amikor megemlítette, hogy sok gyereket látott Németországban, hogy feltűnt neki, mennyi a kisgyerek. Több, mint nálunk. Ekkor megvillant dr. G. szemüvege:

– Hogyne volna több. Mindenütt több van, mint Magyarországon.

– Ugyan – mondta L. –, micsoda túlzás.

B., a házigazda, aztán fölállt, odament a könyvszekrényhez.

– Majd a statisztika – vett elő egy kis zsebkönyvet, s belelapozott. Aztán odatette elénk: – Hát a számok gyalázatosak.

A szemüveg megint villant:

– Abortusz, az több van. Azt nézd, ne a születéseket. Ha ugyan eldicsekszenek vele. – És G. felém fordult: – Te biztosan ismered a kérdést, az okokkal együtt. Írtál róla.

Igen, írtam egy novellát. Miért rezzentem össze most?

– Nem olyan könnyű ebben a kérdésben ítéletet mondani – vonultam vissza. Körülöttem már röpködtek az érvek, így szokás, csak röpködtek, mint a játékosan fölereszteett tarka sárkányok, amelyeket aztán vihet a szél, legföljebb röpítik a következőt. Hirtelen ilyen sárkánynak éreztem azt a novellát is. Alapos ismeretek nélkül írtam, pedig a szubjektív véleményalkotás kora lejárt, a világnézeti, gazdasági, társadalmi szubjektivitás az italboltok fórumára szorul vissza, csak arról beszélhetek felelősséggel, amit tárgyi tudással is alá tudok támasztani.

G. leszegett fejjel morogta a véleményét:

– Döglött nép vagyunk, barátom. Olyan ez az abortusz, mint a pávatoll a római lakomákon. Ledugni, kihányni az

ételt, s rögtön lehet zabálni tovább. Döglött nép, semmi öntudat, twiszt, magnó, züllöttség.

A szoba sarkából Z. szólt oda, szárazon:

– Húszmillió magyart? Soviniszták vagyunk? Magyar szívügy?

Az jutott az eszembe, hogy nekem csakugyan szívügyem lehet a magyar nép lélekszáma, érdekből is, mert nem zenét szerzek, vagy képet festek, hanem magyarul írok, tehát sok magyar olvasóra van szükségem. S a magyarság ügye az én nyersanyagom felől közeledve kétségtelenül szívdobogással jár, ha hőemelkedést nem is okoz. Aztán megint arra kellett gondolnom, hogy nem ismerem a témával kapcsolatos tényeket. Gyorsan kikérdeztem közgazdász vendéglátónkat, néhány adatot föl is jegyeztem a könyveiből.

Az 1004/1953. számú minisztertanácsi határozat megszigorította Magyarországon a születéskorlátozás lehetőségeit. Az élveszületések száma a következő években az addigi 185–190 000-es átlagról 223 000 fölé emelkedett. Az 1047/1956. számú minisztertanácsi határozat aztán újra szabályozta a születéskorlátozást, gyakorlatilag a terhes nők szabad elhatározására bízta, hogy akarnak-e szülni vagy nem. Az élveszületések száma 192 000-re esett vissza. Aztán 167 000-re, 158 000-re, 151 000-re, 146 000-re és 140 000-re. 1962 első kilenc hónapjának adatából arra lehetett következtetni, hogy az év eredménye maximálisan 133 000 születés lesz, de inkább kevesebb. A tízmilliós lélekszámhoz mérten 13,3 ezrelék.

B. óvatos volt abban a vonatkozásban, vajon van-e összefüggés az abortuszlehetőségek és a születések következetesen csökkenő tendenciája között. A születéskorlátozás esetleg a régi rendelet teremtette helyzetben is bekövetkezett volna. Arra a kérdésemre, vajon nem a minél nagyobb jólétre való törekvés, a gazdagodás vágya veszi-e el a ked-

vet a gyerekszüléstől, amellyel tudvalevően azonnal együtt jár a család életszínvonalának jelentős csökkenése, B. úgy vélekedett, hogy ahol jólét van, ott van gyerek is.

Ha igaza van, gondoltam, akkor a novellám hamis, az esetem perifériális. Utána kell járnom, gondoltam.

A professzor

Nem professzoros, közvetlen, készséggel beszél. Orvos itt, fehér vászonnadrágban van, ingujjra fölvett fehér köpenyben. Én vagyok merev, az előbbi nyomasztó klinikaérzés még nem oldódott fel, a szükségesnél szabatosabban kérdezek.

A professzor első mondatai felvilágosítanak arról, hogy a klinikán hiába keresek kapcsolatot az abortuszbizottságokkal. Ezek tevékenységében a klinikák csak orvosi véleményadással vesznek részt, az abortuszok egyéni és társadalmi hátteréről értesülni nem feladatuk.

– Mi nem beszélünk rá, és nem beszélünk le – mondja. – Figyelmeztetjük a jelentkezőket a terhességmegszakítás esetleges káros következményeire, de ezt se tesszük elriasztási céllal. Van egy feladat, s ezt ellátjuk. A dolog persze ellentétes a szülész, a nőorvos alapállásával, de mégis mi vagyunk az illetékesek, nem bízhatjuk ezt akárkire, főleg nem engedhetjük át abortőröknek és kuruzslóknak.

Számok, tények. A tiltott magzatelhajtás évente 200–300 halálesetet jelentett. Bábák, kuruzslók, szélhámosok dolgoztak, hátborzongatóan primitív eszközökkel és módszerekkel. Hátukban a rendőrség. A haláleseteken kívül nagyszámú szövődmény, betegség, meddőség. Az új rendelet életbelépése óta eltelt idő alatt a mortalitás gyakorlatilag megszűnt. A terhességmegszakítások a legcivilizáltabb államokban is követelnek halálos áldozatokat, az észak-euró-

pai államokban például 100 000 esetenként 65-öt. Nálunk ez a szám 6/100 000, egy tizede sincs, ennyire szorul hátra a kuruzslók működése. Az orvos szemével nézve ez a rendelet értelme.

– Nincs orvos – mondja a professzor –, aki a terhességmegszakítást tartaná a születésszabályozás helyes megoldásának. Erőszakos beavatkozás ez, minél előbb fölöslegessé kell válnia. A születések szükséges szabályozásának nem ez a helyes módja, hanem a fogamzás megelőzése.

– Szükséges? – emelek ki egy szót. A professzor bólint:

– Átéltünk egy időszakot, amikor mindenki mindenkinek azt jelentette, hogy rohamos a fejlődés, és minden további fejlődésnek minden feltétele megvan. Ebben az önáltató légkörben akarták azzal a sokat emlegetett rendelettel felszámolni a titkos és tilos abortuszt, számítva persze a születések számának gyors növekedésére. Amikor aztán ez bekövetkezett, akkor kellett beismerni, hogy mégse volt minden rendben: az állam se kommunális létesítményekkel, se iparcikkekkel nem volt felkészülve. A születések száma gazdasági feltételek biztosítása nélkül nem fokozható, a maximum erőltetésével olyan helyzetet produkáltak, amelyen változtatni kellett.

– Most a minimum felé tartunk – mondom.

A professzor szerint ez népességpolitikai kérdés. Kívánatosnak mindenesetre egyik szélső érték se mondható, az optimum a kettő között van, de ezt nem rendelettel kell biztosítani.

– Mi, orvosok, tudjuk, hogy nincs olyan áldozat vagy kockázat, amit meddők és terhesek ne vállalnának a gyermekért vagy ellene. Szállóige, hogy két dologért mindenre képesek a nők; az egyik az, hogy legyen gyerekük, a másik az, hogy ne legyen. Franciaországban jelenleg tilos a terhességmegszakítás, mégis 1 200 000-re becsülik az évenként

elvégzett abortuszok számát. Az emberek családtervezés tekintetében szuverenitást követelnek, és ezt az élet kockáztatása árán is meg fogják maguknak szerezni, hiába kötelezi a nőket paragrafus a szülésre. A tudatos születésszabályozás bizonyítéka, hogy a biológiailag lehetséges gyermekszámot, tíz-tizenkét és több gyereket alig néhány család éri el. A módszer változik, a tényt ez nem érinti: ha a társadalom az optimum alá akar menni, meg fogja találni rá a módot, ha oka van a születéstől való tartózkodásra, akkor tartózkodni fog. Most az abortuszt választja módnak, ez a születéskorlátozás eszköze, amelyhez a jelenleg kapható fogamzásgátló szerek bizonytalansága és lélektani alkalmatlansága miatt kell folyamodni. Szükséges rossz ez az eszköz, a helyes a fogamzás megelőzésére szolgáló biztos és kényelmes eszközök használata lesz.

Világos ez most. Elválasztani az okot az eszköztől. Most eredményesnek érzem a látogatásomat, s hirtelen érzékelem a klinika tisztaságát: fehér, a műszerei fénylenek, aki távozik, nem rokkant.

A rendelet elleni szubjektív szóáradat. Kacagó csecsemők pufók képe valami véres mészárosmunka képzetével, anyák testében való kotorászással összekapcsolva. Az élet kiszaggatása az anyatestből. Ostobaság. Alighanem egy szót se szólna senki, ha megvolnának az orális szerek, a kalmopirinként szedhető tabletták, amelyeket majd milliós tételben tartanak a patikák milliós tömegek számára. És akkor se igen háborogtak a mai háborgók, amikor titokban végezték az abortuszokat, kötőtűkkel és szappanos vízzel; ebben csak a vallásos felháborodás kivétel, amelynek motivációja azonban sem egészségügyinek, sem népesedéspolitikainak nem tekinthető, mert azon az ismert dogmatikai tételen alapszik, hogy az ember a fogamzás pillanatától kezdve ember, az abortusz tehát gyilkosság. A fogam-

zásgátlás pedig bűn, a nemzés céljára szolgáló érintkezést öncélú kéjelgéssé teszi („pávatoll").

Csak a teljesség kedvéért vetem föl azt a gondolatot, hogy a születések száma esetleg azért is csökkenhet, mert a házasságban élők jelentékeny hányada azelőtt beletörődött a gyerekbe, most viszont él az egyszerű, biztos, kínálkozó lehetőséggel, vagyis: az abortuszlehetőség abortuszra csábít.

A professzor szerint csekély az ingatagok száma.

– A születésminimum oka nem a megadott lehetőség, és ha az optimumot akarjuk, akkor nem a lehetőséget kell adminisztratív intézkedéssel visszavenni, megalázó kényszerhelyzetet teremtve, hanem gazdasági és társadalmi előfeltételeket kell biztosítani hozzá, s ezt nem egy-két éves programozással, hanem táviratilag. Egy nép élete nem öttíz év, s ha gazdasági terveink már húszévesek, népesedéspolitikai terveinket is így kell méretezni. Ha egyébként az előirányzott nyugodt gazdasági fejlődés bekövetkezik, akkor számíthatunk a születések arányának lassú, spontán emelkedésére. A gazdasági biztonság, az élet biztonsága, a béke optimizmust ébreszt, és ez emeli a születések számát. Háborúk után lehet ezt megfigyelni, amikor mindenki azt hiszi, hogy most már örökké tart majd a béke. A második világháború után rövid ideig tartott ez az optimizmus. A születések száma érzékenyen reagál a politikai feszültségre.

– Kuba – mondom akaratlanul, s a második napja tartó rémület belém markol.

– Ezer abortusszal több – bólint a professzor.

Csend. És ezzel tulajdonképpen meg is szakad a beszélgetés.

A Statisztikai Hivatal Könyvtára. Olvasóterem, a minden könyvtárban megszokott hosszú asztalokkal, számozott helyekkel. A könyvtárosnő, akinek elmondtam, mi érdekel, könyveket rak elém, kis toronyban állnak a statisztikai évkönyvek, zsebkönyvek, folyóiratok. Köztük az abortuszkérdés legújabb bibliográfiája. Hökkentően vastag könyv. A könyvtárosnő ujján karikagyűrű; harmincöt éves lehet ez az asszony, szeretném megkérdezni, van-e gyereke és menynyi. Mintha örülne annak, hogy valaki ezt a kérdést akarja tanulmányozni, de lehet, hogy képzelődöm, s ugyanolyan szívesen hordja a könyveket a jegyzeteiket búvó egyetemistáknak, vagy akár annak a kopott, kicsi öregembernek, aki velem szemben ül, homlokára tolt szemüveggel hajol egy nagy könyv fölé, és végtelen mennyiségű adatot másol ki egy füzetbe. (A tartalma iránt még nem érdeklődött senki, és sohase fog. Kik ezek a minden könyvtárban látható öregek? Eszme, gondolat, találmány megszállottjai? Eszelősök? Vagy csak megszokták valamikor, hogy igazságokat keressenek? Maguknak? Kinek keresi az ember az igazságokat: magának és mindenkinek?)

Nem beszélgethetek a könyvtárosnővel. Színes, érdekes és megbízhatatlan beszélgetések helyett a számokra került a sor. Az abortuszok, a születések számára, összefüggésekre, népmozgalmi adatokra: tömegjelenségek ezek, százezres nagyságrendű számok jellemzik, ebben a nagyságrendben kell tanulmányozni őket. Statisztikailag. Föl kell fedeznem ezt a területet (amelynek egyke-vonatkozásban könyvtárnyi irodalma van), talán újra, egyes összefüggéseiben talán először.

Föllapozom az első könyvet, tanulmányozni kezdem a táblázatokat, a tanulmányokban is igyekszem ezeket nézni. Beszéljenek.

Beszélnek.

Azonnal tájékoztatnak arról, hogy Magyarország élveszületési arányszáma már két évvel ezelőtt utolsó előtti harmadik volt Európában. Európáé a világrészek között a legalacsonyabb, Ázsiáé, Afrikáé, Amerikáé durván kétszerese. A természetes szaporodás mutatói hasonlóak. Hogy Magyarország egy népekre bontott világranglistán hányadik helyen állna a maga 13 ezrelékes születési és 4 ezrelékes szaporodási arányszámával, már közömbös. Kétségtelen, hogy a sereghajtók között.

Aggasztó. Miért az?

Munkaerő és magyarság

Kell-e nekünk szaporodni, és hány ember élhet meg ezen a 93 000 négyzetkilométeren?

Beszélgetésekben, vitákban föl-fölmerült a kérdés második fele, alighanem fölöslegesen. A körvonalait már megmutató szocialista gazdasági közösségben nem lesz magára hagyott állam, s ugyancsak közömbös lesz majd, vajon 10 millióan élünk itt, vagy 11-en, 106 lesz-e a népsűrűség, vagy 117 – aminél különben jóval magasabb számokat is találunk Európa egyes, éppenséggel nem szűkölködő és szoroskodó államaiban. Izgatóbb a kérdés első fele: a *kell* és a *nekünk*.

A kell, a szükségesség: gazdasági kérdés. A születések arányának csökkenése megváltoztatja a népesség összetételét, nő az átlagos életkor, több lesz az öreg, az eltartandó, kevesebb az aktív kereső. Agyontárgyalt részlete ez már a problémának, de nehezen gyengíthető érv: reprodukció és bővülés nélkül a társadalom terhei növekszenek, s a jelenlegi születési arány mellett távlati terveink, fejlődésünk távolabbi éveiben már számolnunk kell a munkaerőhiánnyal, az improduktív népesség arányának növekedése miatt pedig azzal, hogy fékeződni fog az életszínvonal emel-

kedésének az üteme. A szocialista világrendben a technikai fejlődés, az automatizálás szinte álomszerű lehetőségei a munka megkönnyítésére, a munkaidő rövidítésére szolgálnak, a megtakarítható munkaerőt a fejlődés könnyűszerrel fölszippantja. Az aktív kereső réteget nem reprodukálni és nem bővíteni annyi, mint társadalmilag lemondani a technika biztosította előnyökről, vagy az előnyös helyzet bekövetkeztének időpontját társadalmilag kitolni a mind távolibb jövőbe, hacsak a szocialista segítségnyújtást úgy nem értelmezzük, hogy idővel el fogjuk várni szomszédainktól a munkaerőkölcsönt, azokat a munkásokat, akik megtermelik a mi öregeink mindennapiját.

Mondják ugyan, hogy csodákat művel még a gerontológia, s az öregség ki fog tolódni a hetvenedik életéven túlra. Lehet, egyelőre más a helyzet: elég volt egy kora tavaszi influenzajárvány (esetleg egy kellően még fel nem derített meteorológiai ok), s az ötven éven felüli lakosságból néhány ezerrel több halt meg az átlagosnál: a természetes szaporodás az öregek felszökött halandósága miatt természetes fogyásba csapott át. (1962 tavaszán mutatkozott be nálunk ez a jelenség.) A gerontológia népfenntartó művére még várni kell, s nem tudom, számolhat-e bárki megfontoltan azzal, hogy az a nyugdíjkorhatár fölemelésének aranytartalékával kecsegtet?

Ez volna a „kell", s már benne dereng a „nekünk", hiszen népek szerinti egységekben gondolkozunk, távlatilag is még, határok szakadozásától, lazulásától függetlenül. Jó tüstént szembenézni a „nekünk" tartalmával, nemcsak azért, mert Z. szárazon odamondta a sarokból a sovinizmust, hanem engem is többen figyelmeztettek barátilag a témám „nacionalista ízére".

Előbb megint a számok. Középiskolás matematikai ismeretekkel is bizonyítható, hogy annak a bizonyos húsz-

millió magyarnak a produkálásához a jelenleginél magasabb természetes szaporodás mellett is évszázadot meghaladó idő kellene, és annak a sovinisztának, aki a nemzetiségi mennyiséggel akarna más nemzetiségekre nyomást gyakorolni, előbb évtizedekig kellene várnia az első számottevő eredményekre, amikorra a Duna-völgyi erőviszonyok még pregnánsabban fogják bizonyítani, hogy a magyarság itt tömegével már nem hathat. Abszurd méretek feltételezése a „húszmillió magyar", szólam, tulajdonképpen szót se érdemlő ostobaság. Más kérdés az ilyen ábrándos mennyiségi célkitűzésektől független, az abszolút lélekszámot nem érintő arányeltolódásé: szomszédaink, egész európai környezetünk lélekszáma (a jelentéktelen Ausztriáét nem számítva) a mienknél gyorsabban növekszik, mi tehát bizonyos fejlődés mellett is végérvényesen nemcsak a legkisebbek fogunk maradni, hanem el is törpülhetünk a Duna völgyében.

A nacionalizmus kérdésének tisztázottsága és keserves tapasztalataink birtokában megdöbbentő, hogy ócska érvütegeket lehet felvonultatni bárki ellen, akit ez az eltörpülés aggaszt. Az elmúlt neofita internacionalizmus és világnézeti boszorkányüldözés maradványa ez, a korszaké, amely tökéletesen érzéketlennek bizonyult néplélektan dolgában, és a „similis simili gaudet" (megnyilvánulásaiban talán sokrétű, indítékaiban annál egyszerűbb) érzést, a szűkebb összetartozandóságot, a népönérzetet nemhogy nem mozgósította, nem állította az Ügy szolgálatába, hanem addig tagadta a létezését, amíg az elfojtott ösztön valami szadizmussá nem szublimálódott, s torz idegrohamban ki nem tört. Az ellenforradalomnak ezzel a keserű tanulságával is fölszerelkezve már világos a nemzetköziség és a zavaros világ-uniformizáltság közötti különbség.

Szocialistának, kommunistának lenni, a szó magatartási

és cselekvési tartalmával, ez a teendő; magyarnak lenni, ez az adott sajátos szín; népi önérzet és büszkeség, ez a versengés jó hatóereje, amely tágas területen hathat az egyenrangúak sérelme nélkül, és hat a régi értelemben vett államhatárok megszüntetése után is. Nincs család, nincs tulajdonságok hasonlóságán alapuló kör, amely létéről és fejlődéséről lemondhatna, azon az alapon, hogy más körök fejlődnek. Az ember büszke a maga fejlődő, gyarapodó családjára, s ez a büszkeség ismétlődik fölfelé, minden közösség minden méretében, s ez válik aggodalommá, ha a közösség erejét veszti. Természetes ez. A történelemben és a nagy átalakulásban a magyar nép vállal itt bővülő feladatokat, abban a tudatban, hogy itt és neki vannak feladatai egy magasabb közösség szolgálatában (akár Kis Jánoséknak a Rákóczi Tsz-ben, vagy a Vörös Meteor ping-pong-szakosztályának az asztalitenisz-sport fejlesztésében), s ha valaki a bővülő feladatokhoz a magyarság lélekszámának bővítését kívánja, akkor ezzel csak a fanyar okosság mögé rejtőző dekadencia és az inkvizítori dogmatizmus fordulhat szembe.

Adatok és az anyagiak kérdése

Velem szemben végtelen számoszlopait rója a kopott öreg. Néha parányi vonalzót vesz elő a belső zsebéből, valamit aláhúz. Új oszlopot kezd. Most én is írok.

A születések száma az új rendelet életbe lépése után két év alatt 210 000-ről 167 000-re esett vissza, ez a három évig tartó adminisztratív erőszak reakciója, azonnali hátrálás, látszólag a normális szint keresése. De máris feltűnő, hogy a rendeletek előtti átlagszint 20 ezrelék volt, 1957-é pedig csak 17, s még feltűnőbb, hogy azóta is állandó a csökkenés, évenként átlag 0,8 ezrelék. Az első csökkenésbe be kell számítani a disszidálás veszteségét, mert

nemcsak 160 000 embert csábítottak „szabad földre" az abortuszrendeletet ma csahos szájjal és bibliai átokkal támadó rádióadók: velük, ezekkel a túlnyomó részben fiatal (orvosi nyelven ivarérett, demográfiai nyelven produktív korú) emberekkel elment, elveszett egy körülbelül tíz évre nyújtható időszakban évenként mintegy 8000 gyermek. A további csökkenésekbe ezeket már nem számíthatjuk bele, az évenként 0,8 ezrelékes csökkenés oka nálunk van, a helyzetben vagy a társadalomban.

A születések és vetélések aránya 1960-ban 37:63 volt, a 63%-on belül 52,3% a művi vetélés, a maradék spontán. Azóta két év telt el, és a születések száma hozzávetőlegesen további 14 000-rel csökkent, az arány romlott.

Az abortálóknak 85%-a házasságban él, csak mintegy 15%-a lány, özvegy, elvált. 100 gyermektelen asszony közül 86 szülni akar. Második gyermeket már csak 39 kíván, harmadikat 19. (Ez 200 szülőtől 144 gyerek, csak a puszta lélekszám-reprodukcióhoz még 56 szükséges, ennyit kell a 19-en belül meghúzódó sokgyermekesek kicsi csoportjának vállalnia!) A többi megszakíttatja a terhességét. Elmegy az abortuszbizottság elé, előadja az indokait. Éspedig:

Százból 30-nak elég a meglevő gyerek. 10-nek kicsi a meglevő, nem tud mellette másikat vállalni. Fél a szüléstől, vagy konkrét diagnózis nélkül gyöngének, betegnek tartja magát: másik 10. Idősnek tartja magát a szülésre: 4. (Másutt látom, hogy a legtöbb abortuszt a 25–29 éves nők végeztetik.) 10 nőnek rendezetlenek a családi körülményei; ide tartoznak az „úgy maradt" lányok is. 4 nő szerint a megszületendő gyermek zavarná a hivatása teljesítésében, 2 pedig kertelés nélkül megmondja, hogy másra gyűjtik a pénzt, nem gyerekre. (Erről a kettőről írtam volna novellát, *Mindennapos ügy* címmel?!)

Föltett kérdésre tehát 70% él szubjektív indokkal, és –

várakozás ellenére – csak 30% hivatkozik, körülbelül felefele megoszlásban lakáshelyzetre vagy anyagi szükségre.

Ezek azok az indokok, amelyeket eredetileg beszélgetésekből akartam megtudni. Kiragadott, esetleg éppen nem jellemző példák helyett a *Demográfia* egyik szerzője (Dr. Miltényi Károly) szolgált 26 157 eset adataival. Jó helyen járok, s nem az adatok, hanem az adatközlők iránt vagyok bizalmatlan, amikor az indokokat fenntartással fogadom. Az indok közlése csak formalitás, mint az abortuszbizottságok működése általában, de az abortusz kényelmetlen velejárója, tehát mindenki olyan indokot igyekszik megadni, amely a további kérdezgetésnek elejét veszi. A lakás- és jövedelmi indokok egyrészt nem ilyenek, másrészt a lakás- és jövedelmi színvonal jelentősen javult, amiből arra lehet következtetni – és ennek az indokmegoszlásnak ez a tanulsága –, hogy rossz lakáshelyzetére és szegénységére csak az hivatkozik, akinél csakugyan ez az indok. Az abortuszra jelentkezők többsége tehát nem lát olyan szükséget, amely miatt nem szülhetne.

A statisztika megállapítása szerint egyébként az első gyerek megszületése szinte független az anyagi helyzettől. A második gyermekre a legkisebb jövedelműek 55%-a vállalkozik – aztán ez a százalék a jövedelem növekedésének függvényében következetesen csökken! Mire az egy főre eső jövedelem eléri az első kereseti kategória ötszörösét, addigra a második gyermek iránti kívánság 34%-ra esik vissza. Az 1000 forint alatti átlagjövedelműeknél átlag 2,4 gyereket találunk, 1500 Ft/családtag jövedelemnél 2,2 az átlag, s ahogy 500 forintonként lépdelünk fölfelé, úgy hátrál a gyerekszám: 1,9 – 1,7 – 1,3.

A lakáshelyzet persze valamiképpen csak kihat a születések számára – s ha az összefüggés igazolható, az abortuszokéra is –; a főbérletben lakók több gyereket szülnek,

mint az albérletekben szoroskodók, s meglepő módon a lakásban magában lakó házaspár több gyereket szül, mint a harmadik felnőttel – akár a háztartást ellátó, sokat emlegetett nagymamával – együtt lakók. A lakás nagyságánál azonban ismét megmutatkozik az a jelenség, amely a szülésre vállalkozók vagyoni cenzus szerinti osztályozásánál: egy adatfelvétel során az egyszobás lakásban lakók 53%-a akart (vagy akart még) gyereket, a kétszobásoknak 43%-a, a nagy lakásban lakóknak már csak 24%-a!

Száz abortuszra jelentkező nő közül 30 visszalépne, ha az életszínvonalat jelentősen emelnék, s ez igen nagy szám. De mekkora azoké, akikre ilyen eszközök nem hatnának? A születések számának csökkenése sem az adatok ismeretében nem indokolható az alacsony életszínvonallal, sem az 1956 óta bekövetkezett jelentős életszínvonal-növekedés ismeretében. A születések számának makacs, megtorpanás nélküli csökkenése a javuló helyzetben azt jelenti, hogy anyagi előnyök biztosítása, például a gyermeknevelési pótlék bármilyen mértékű növelése egymagában nem fogja a születések számát növelni. Vagy nem csökkenti az abortuszokét. A házaspárok alapállásában van változás, az államvezetés legutóbb bejelentett gondoskodó intézkedései – hosszabb szülési szabadság, magasabb összegű gyermeknevelteti pótlék – ott lesznek propagatív hatásúak, ahol a családtervezésben elfoglalt álláspont pozitív.

Az összefuggés

Mondják, hogy a születések száma azért csökken, mert az abortuszlehetőség valósággal felkínálkozik. A professzor szerint a születéskorlátozásnak csak igen kis százalékban lehet oka a megadott könnyű és megnyugtató lehetőség.

Ez kétségtelennek látszik. Ki szakíttatja meg a terhességét csak azért, mert lehet? Senki. Senki? Ki kockáztatja

meg a teherbe esést azért, mert felelőtlenségével szemben ott az abortuszrendelet adta biztosíték? Senki. Senki? Az abortuszok száma százezres nagyságrendbe lépett be, de azóta is növekszik. Vajon csak azért, mert még van tiltott műtét, s lassanként kerül csak minden abortusz klinikai ellenőrzés alá? (Hogy van még klinikán kívüli abortusz, az biztos. A diagnózis nélküli beteglap még árulkodóbb, mintha ráírták volna az „ab" betűjelet: a diszkréció nincs biztosítva, s a társadalom előítéleteitől, szemforgatásától, a suttogó-vigyorgó pletykától még félni kell. A kórházi ápolás területi elve miatt vidéken még kevésbé marad magánügy a vetélés: pásztói asszony csak pásztói kórházba mehet, s kicsi hely egy ilyen Pásztó, rögtön tud mindenki mindent. Aztán van, akinek nincs kedve odaállni a – teljesen tehetetlen – bizottság elé, s kétségtelen, hogy a sablonmondatok és indokok elhadarása megalázó formaság. Aztán végül van, akinek a „maszek" ellátás finomabb.)

Majdnem változatlan népesség mellett a fogamzások számát állandónak vehetjük (a fogamzásgátló szerek használata alig terjed). Ha a születések és abortuszok összege az évek során nem változik lényegesen – és a rendelet életbe lépése utáni 3–4. évben már ez volt a helyzet –, akkor az abortuszok száma nem a nyilvántartásba vétel javára növekszik a homályban maradó tiltottakkal szemben, hanem a fogamzásgátlások mind nagyobb része torkollik abortuszba, a születések rovására. Ez közvetlen összefüggést bizonyít, azt, hogy a társadalom egyre fokozottabban él az adott eszközzel. A születéscsökkenés első nagy hullámának okát eleve másutt kell keresni, az első években feltétlenül csak eszköz volt az abortusz. Végeredményben eszköznek tekinthetjük most is, ha feltételezzük, hogy a társadalomban a negatív magatartás erősödik.

Statisztikai példák sokat bizonyítanak. Franciaországban

például hosszú időn át korlátlanul engedélyezték a születéskorlátozás minden eszközét, s a népesség közismerten fogyott. A háború után a korlátozás tilalmára került sor, nagy összegű családi segéllyel kombinálva; azóta a fogyás megszűnt, a természetes szaporodás 5–6 ezrelék között van, szemben a mi 4,4 ezrelékünkkel, a születési arányszám 1957-ben 18,4 ezrelék volt, a miénk akkor 17,0 ezrelék, ma 13. Budapesten, Bukarestben, Prágában, Varsóban, ahol az abortusz engedélyezve van, a születések száma a rendelet életbe lépése után csökkenni kezdett, és folyamatosan csökken. Másutt, nagy európai városokban például nem észlelnek ilyen jelenséget.

Ha tehát a társadalomban nem a negatív magatartás erősödik, akkor az abortuszrendeletek a gyakorlat 3–4 évétől kezdve már nemcsak a tiltott műtétek korábban rejtve maradt számát leplezik le, hanem propagatív hatásúak. Ha a társadalom magatartása a családtervezésben negatív, akkor ezt a negatív magatartást propagálják, ahogyan propagálni fogják a kényelmes és biztos fogamzásgátló szerek is, a nemi Karil a retikülben. Vagy a Huxley-féle Malthusövben?

A város

Budapest, Bukarest, Prága, Varsó.

Új szempontok szerint csoportosítva nézem a születési arányszámokat. Vidéken magasak, városon alacsonyak, világszerte. A mi két szélső értékünk: Szabolcs-Szatmár megyében 19,2 ezrelék, Budapesten 8,8 (Szabolcsban 9,6 ezrelék a természetes szaporodás, a halálozás az országos átlag alatt van. Budapesten 0,9 ezrelék a természetes fogyás). A nagyvárosok mind az országos átlag alatt vannak, a népesség nem reprodukálja magát. A művi vetélésre jelentkezettek átlagos gyerekszáma falun 2,2, városon 1,6. A

születések és vetélések aránya falun 1 : 1, vidéki városokban 1 : 2, Budapesten 1 : 3. Minél világvárosibb egy város, annál több az abortusz, a városi életforma kevés gyereket jelent, a civilizáció fejlődése spontán születésszabályozó hatású.

A tízmilliós ország két és fél milliója Pesten és Pest közvetlen környékén zsúfolódik, a vidéki népesség szüntelenül áramlik a főváros felé, amelyet már csak a bevándorlás növel. Nagy a vándorlás faluról a vidéki ipari városokba is, új gócpontok keletkeznek, s igen természetesen a falusiakat szívják föl. Ha az országnak ezt a nem kifogásolható városiasodását méreteiben és megalapozatlansága felől nézzük, máris aggasztó, s mennyivel inkább az, ha az abortuszkérdés, a népesedéspolitikai irányából tapogatjuk meg. A keveset szülő, sokat abortáló városi népesség növekszik, és bár a teljes lélekszámot egyelőre még szaporítja a falu, innen éppen a produktív korosztályok rajzanak ki, vándorolnak el városra, ahol mohón átveszik az új életformát. Ezek a felvándorolt fiatalok mint a népesség szaporítói már elvesznek, a társadalmi átrétegeződés, a települési jelleg és vele az életforma változása a születési arányszámot csökkenti.

Ennyit mond a statisztika; a városiasodás tartalmáról nem beszél. (A házasságok városi tépázottságának adataival is csak érinti ezt.) Nem mondja meg azt, mi a magyarországi városiasodás tartalma, miért rosszabb a kép nálunk, mint Európa számos más világvárosában? Miért nem jelenti a városi életforma átvétele a születési optimum álláspontjának átvételét is, miért van a minimumra való törekvés?

A városiasodás, a civilizációnak ez a természetes kísérőjelensége, megállíthatatlan folyamat. És jó. Az „ősromlatlan falu" és a „bűnös város" szembeállítása hamisan, ha-

zugul romantikus, bármilyen népesedéspolitikai falukultusz annyi lenne, mint megálljt hadonászni a sínen a közeledő gyorsvonatnak. De baj van a mi városiasodásunkkal: a régi életformától való lázadó, erőszakos szabadulni akarás ez, vad ugrás a falusi életből a metropolis életbe, ebbe a kiforratlan, felületesen kialakított életformába. Ugrás, a civilizáció anyagi jellemzőinek megkaparintására irányuló csillapíthatatlanul éhes törekvéssel, a régi élet jó tartalmáról való azonnali, szégyenkező lemondással, mintha mindaz, ami ott falun pozitív, egészséges volt, ugyanolyan kezdetleges lett volna, mint a kerekes kút vagy a megdőlt, huzatos árnyékszék. A bevándorló falusi népesség nem frissíti fel a városit, mellépetyhüdik, biológiailag hozzáfárad ehhez a vízfej kitermelte, városi voltára olyan büszke, új kispolgársághoz, a külsőségekhez, magatartáshoz, amely alatt nincs tartalom, helyesebben: van, de milyen! Városi embernek lenni annyi, mint okosnak, tág látókörűnek, műveltnek tartani magunkat, valamiféle torz társadalmi rang hajszolása, amelynek lépcsőfokait meghatározott tárgyak, technikai felszerelések jelölik meg. A mi városi emberünk anyagiakban erősödik – milyen kívánatos ez, s milyen helyes volna, a hozzávaló világnézettel, szellemi igénnyel, közösségi megfontoltsággal párosulva –, szombaton délután bemászik a kocsija alá, babrálja estig (az asszony szidolozza a kilincseket, fényesíti az ablakot puha ronggyal), s vasárnap valamerre autózni megy a család, ha nem a tv-t nézi, az utóbbit nem a műsor, hanem a készülék ténye miatt. Ez a kispolgári városiasság roppant és hirtelen igénynövekedéssel jár, csoda, hogy eddig is helyet lehetett szorítani annak az 1,6 gyereknek.

Hogy lazul-e az erkölcs, és mennyire laza, arra nincs adatom, s az én kérdésemnek nem alapvető szempontja ez, hiszen a legtöbb gyereket a 20–24 éves asszonyok szülik,

házasságuk első éveiben, s az abortálók zöme házasságban élő asszony; a népesedés olyanokon múlik, akiknek többsége feltehetően mégis életének erkölcsileg is rendezett korszakát éli. (Az „úgy maradt" lányokról, a nemi erkölcsről egyébként is kiadósan vitatkoznak másutt hónapok óta, s a vita csekély dicsőségére a tipikust már Ady, Babits, Marx és Gorkij családi életével példázzák.)

Nyolc óra, az olvasóterem majdnem üres. Az ok: a város. Az eszköz: az abortuszrendelet. A könyvtárosnő mozdulatlanul ül a pulpitusnál, láthatóan máshol jár a gondolata: megrezzen, amikor leteszem elé a könyveket. Gépies mozdulattal nyúl a kartonomért, amelyet majd a ruhatárban kell leadnom.

Kinn esik az eső.

Az egyenjogúak

Asszonyok, akiknek máshol jár a gondolatuk. Asszony a villamoson, egyik karján nagy szatyor, a másikon nyűgös gyerek. Asszony, aki rángatja a nyűgös gyereket, utálatos kölyök, te, az arca eltorzul az idegességtől, csúnya ránc rántja félre a kapkodva, rosszul kifestett száját. Asszony az irodában: kapkodva öltözik minden délután, majdnem futva megy haza, mosni fog, aztán a kislányával gyakorolja a szorzótáblát. Két napja mosatlan a konyhaedény.

Száz abortuszra jelentkezett nő közül négy azt mondta, hogy a megszületendő gyerek akadályozná a hivatása ellátásában, tízen azt mondták, hogy a meglevő kicsi mellett többet nem tudnak vállalni. Egy se mondta azt a huszonhatezerből, hogy a megszületendő gyerek több teher, mint amennyit egy városi asszony viselni képes, vagy viselni akar. A bemondott indokok másodízben bizonyulnak hamisaknak: meg kell látni az összefüggést a gyermekek számának csökkenése és a nők helyzetének változása között.

(Szinte előre tudható a statisztika adata: az egygyermekes dolgozó asszonyoknak csak a negyedrésze vállalkozik második szülésre, míg az eltartottaknak a fele.) Sokat beszélünk az asszonyok második műszakjáról: ezt össze kell kapcsolni a népesedés kérdésével, s nemcsak a túlterheltség szempontjából kell nézni, hanem meglátni a változott beállítottságú új nótípust. A négy fal közé bezárt háztartási és szülőgép eltűnik, az egyenjogú nő áll a helyébe, de az egyenjogúsítás nem csak deklaráció, következményei is vannak: a nők élete átrendeződik, tanulással, művelődéssel, célokkal, tervekkel, a nyilvános életbe való kilépéssel gyarapszik, s ennek a gyarapodásnak idő- és energiaigénye van, az volna, ha nem is dolgoznának a nők. De dolgoznak, általában, s ilyenképpen három irányú is lehet a tevékenységük. (A nyilvános életben való tevékenység kívánsága igen gyakran találkozik azzal a határozott kívánsággal, hogy irodába, munkába járjanak, ez kielégítőnek bizonyul, de így is kettős megterhelés marad rajtuk. És van, nem csekély számban, olyan asszony, akinek ehhez való kedv híján is kell dolgoznia, mert férjének jövedelme magában kevés a növekvő igények kielégítésére.)

A nők helyzetének, életének megváltozása ugyanolyan természetes és jó, mint a városiasodás, a terhek csökkentése egyrészt a „férfias" és „nőies" munkák ilyen jellegének új mérlegelésén alapuló új munkamegosztással lehetséges, másrészt a házi munka gépesítésével, könnyítésével, amire az államvezetés a könnyűiparon és élelmiszeriparon át egyre eredményesebb erőfeszítéseket tesz.

De van itt is torzulás, felületesség és korlátoltság, mint a városiasságnál. Az egyenjogúság elvét az átlagember valami vad és zavaros tartalommal tölti meg, sok nő éppenséggel úgy viselkedik, ha ez a téma szóba kerül, mint a palackból kiszabadult szellem; toporzékol, egyenjogúság

címén nemcsak arra akar vállalkozni, ami korábban férfiprivilégium volt, hanem egyszerűen kizárólag arra, mintha érdemes, becsülendő munka és feladat csak a férfiak tevékenységi körében volna található. Ez a tipikusan női hivatás nyers megtagadására vezet, az anyatípus nem átalakul, hanem androginné torzul, ami a törvényhozásban megnyilvánuló társadalmi szándéknak aligha lehetett célja. Az egyenjogúság tartalma az egyenlő lehetőségek biztosítása és az egyenértékű képességek elismerése, de ez nem jelenti a képességek azonosságát, nem kívánhatja mennyiségben és minőségben olyan tevékenység átlagos kifejtését, amilyet a férfitól vár el a társadalom. Ha így volna, akkor a nők egyenjogúsítása a férfiak egyenértékűségének megszüntetését jelentené, s éppen azáltal, mert a nő egyéb tevékenysége mellett biológiai hivatást is tölt be, reprodukálva az életet, amire a férfi nem képes. A hebehurgyaság, zavaros túlzás helyébe a feladatok tisztázásának kellene lépnie, a tudatnak, hogy az anyai hivatás betöltése nemcsak összefér az új női életformával, s nemcsak kényszerű teher, hanem valami nagyszerű, ami helyett torz ötlet azt követelni, hogy legyenek itt végre a női lángelmék, a női Lenin, az asszony-Beethoven (és kit érdekel az, hogy egyrészt a lehetséges női lángelmék éppen olyan ritkák, mint ugyanaz férfiban – nem a nagy ember az átlag, hanem a hétköznapi –, másrészt az, hogy éppen az a szemlélet maradi, reakciós, amely a férfiteljesítményeket nagyobb értékűnek tartja a női teljesítményeknél).

Vállaltam fanyar mosolyokat, keltem az asszonyok pártjára: mit ér a férfiak minden okossága és találmánya, ha nincs, aki hasznát vegye, ha nem szülnek hozzávaló embert az asszonyok? A fanyar mosolyok jóindulatú megmosolygássá oldódnak, bólogatássá, az asszonyok nem kérnek ügyük szószólójának, legyintenek: szülni kellene a férfiak-

nak is. Vagy gúnyos tréfával sürgetik azt a bizonyos lombikot. A születések száma makacsul csökken.

Ajánlás

Novellát írtam az abortusz-kérdésről. Mindennapos ügynek neveztem. Az abortuszok száma meghaladja az évi 200 000-ret, egy munkanapra 647 abortusz jut. Egy fiatal házaspárról írtam, amely jól akar élni, és „ürgé"-nek tekinti azt, aki gyereket csinál. Nőnek az anyagi igények, s minél több a pénz, annál kevesebb a gyerek, fejenként 3000 forintot meghaladó havi jövedelem esetén átlag 1,3. Egy asszonyról írtam, akiben az abortusz után megrezdül az anyai hivatásérzet. Van ez még: egy gyereket, legalább egyet. 100 asszony közül 86 még akart szülni 1960-ban.

Fölfedező utat tettem, fölfedezett területen, de az írásomat igazoló tények mögött aggasztó tartalommal jelentkeztek az abortuszt és a születéskorlátozás bármely más módját propagáló társadalmi okok. A városiasodásból és a nők helyzetének változásából természetesen folyó, civilizált „birth control" és születési optimum helyett mohó kispolgári városiasodás, a civilizatórius javakra zúduló igénylavina képében, a női egyenjogúság torz, majdnem perverz értelmezése, születési minimum, a törvényesített terhességmegszakítás eszközével való visszaélés, egy nép öntudatlan, meggyőződéstelen sorvasztása az emberi szabadság vívmányának ürügyén.

A születések száma csökken. Az élet javul, az állam fokozatosan megteszi a népesedéspolitikai intézkedéseket. A születések száma csökken, az abortuszoké nő. Gyermeknevelési pótlék, szülési segély, szülési szabadság, anyák munkaidőkedvezménye, munkaidőcsökkentés, lakáspolitika, települési politika, háztartási gépek, kommunális létesítmények, családvédelem, esetleg abortuszlimit és mindezek

kombinációi: intézkedések sora lehetséges, de hatástalanok fognak maradni, amíg az elvtelen álláspontot föl nem váltja az új népi, civilizatórius és társadalmi feltételek fegyelmezett értelmezése.

Sok leleplezés, világosság, harc kell ehhez. Fejezetnyi anyag az írók húszéves tervében.

HOZZÁSZÓLÁS, HELYENKÉNT VITA IS

Szubjektív bevezetés

Bor Ambrus aggodalmát megértem, magam is szorongva figyelem a népszaporodásra vonatkozó újabb adatokat. Nem vagyok soviniszta, de – bár néhány idegen nyelven olvasok és beszélek – csak a magyar nyelvű írás szépségét élvezem, és egyedül magyarul tudom szabatosan kifejezni gondolataimat. A szocialista társadalmi rend szaporodási törvényszerűségeit még nem határozták meg, mégis értelmem és érzésem szerint a mai alacsony születési szám kedvezőtlen, előreveti a lélekszám csökkenésének árnyékát, és ezt semmiképpen nem tarthatjuk kívánatosnak. Mint néhanapján tollforgató, azt is értem, hogy Bor Ambrusnak sok olvasóra van szüksége; mint szülészorvost, aki hivatásának választotta, hogy a szülőágy mellett vigyázzon az életet adó asszonyok és újszülöttek egészségére, még súlyosabban érint, hogy a szülészeti osztályokon a gyermekágyasok száma csökken, és emelkedik a művi vetélések aránya. Rossz az is, hogy az orvos, aki hivatása szerint az egészséget és életet védi, segítséget kell hogy nyújtson a bimbózó új életek kivirágzásának megakadályozására.

Irodalmi lapban talán szabad önvallomást tennem anélkül, hogy filozófiailag vagy ideológiailag kelljen állásfoglalásomat magyaráznom. Három fiam van, s ha nem ilyen viharos korban élek, több, sok gyermekem született volna. Sem rangjáért, sem megszerzett javaiért nem irigyeltem senkit, néha kicsit azt, akinek nálam több gyermeke van. A házasság valódi értelmét és értékét – mint azt már több

helyett kifejtettem – véleményem szerint a gyermek jelenti. És a gyermek ad igazán tartalmat az életnek is. Nemcsak azért, mert gyermekében az ember halhatatlanná válik, hanem sok minden küzdelem és áldozatvállalás is csak a következő generáció viszonylatában nyer értelmet. A forradalmárok lelkivilágát legjobban talán az jellemzi, hogy felismerve a fennálló társadalmi rendszer igazságtalanságait, ezek megváltoztatására törekszenek: teszik ezt sokszor annak tudatában, hogy önfeláldozó harcuknak gyümölcsét csak a következő nemzedék fogja élvezhetni. Még annyit, hogy a család, a gyermekek iránti szeretet nem korlátozza, hanem növeli *az emberek* szeretetét, a saját gyermekekről való gondoskodás értelmes szülőben nem bénítja, hanem serkenti azokat a törekvéseket, amelyeknek célja harmonikus és boldog társadalom kialakítása. Nem tartok attól, hogy Bor Ambrussal együtt a nacionalizmus vádja ér: ha valaki szereti hazáját és a vele egy nyelvet beszélők közösségét, az nem fékje, hanem emeltyűje a más nemzetek, a más nyelven beszélők megbecsülésének és szeretetének, az igazi internacionalizmusnak.

Vitám a professzorral nincs: okfejtése, ítélete tárgyilagos. Válaszaiból névtelenül is ráismerek, értekezleteken és kongresszusokon azonos véleményt képviseltünk. Abban is, hogy az abortuszbizottságok munkája teljesen formális, működtetésüknek alig van értelme. Néhány megjegyzésem azonban van. Erőszakosan mi sem beszélünk rá és nem beszélünk le – magam és munkatársaim –, mégis minden esetben megkérdezzük a vetélési szándék indítékait, és megkíséreljük közösen megvizsgálni a terhesség megtartásának lehetőségét. Nem titkolom, hogy ebben a rábeszélés szándéka van, és ezt azért tartom helyesnek, mert az abortuszbizottságok ilyen irányú mű-

ködése – hiába bármilyen felsőbb utasítás – teljesen eredménytelen. De ez a beszélgetés az orvos lelkiismeretét is megnyugtatja, azonkívül hálás ténykedés is, mert azért szemrehányást még sohasem kaptam, amiért valakit a terhesség megtartására rábeszéltem.

Nem utolsósorban azonban ezekből a beszélgetésekből kiderül, hogy szó sincs „pavatoll"-ról, nem vagyunk „döglött nép" sem. A megváltozott társadalmi és gazdasági körülmények között komoly és súlyos mérlegelések eredménye az a döntés, amely a szülést elhalasztani kívánja. De erre még visszatérek a nők jelenlegi helyzetének értékelésekor.

Igaza van a professzornak abban, hogy a művi vetélések engedélyezése hatásos eszköz a kriminális abortuszok elleni küzdelemben. Nagy egészségügyi eredmény, hogy az engedélyezés révén, a vetélésekkel összefüggő halálozás és megbetegedés rendkívüli mértékben csökkent. A kis számban még mindig szereplő kriminális abortuszok a fő tényezők a most is előforduló halálesetekben. Utal rá Bor Ambrus is, hogy a jelenlegi rendelkezések nem biztosítják az orvosi titoktartás maradéktalan érvényesülését, és ezért sokan, akik terhességük eltitkolására kényszerülnek, elkerülik az abortuszbizottságot.

A megbetegedések száma is csökkenne, ha megszűnnék a térítéskötelezettség jelenlegi rendszere. Tudvalevő, hogy az orvosi okból történő terhességmegszakítás díjtalan. Az úgynevezett „szociális indikáció" esetében azonban fizetni kell 140 forint műtőhasználati, továbbá napi 70 forint ápolási díjat, és ezen időre táppénz nem jár. Következményeképpen éppen a legrosszabbul kereső dolgozó nők rétege arra törekszik, hogy a kórházi ápolást a legrövidebbre fogja, és minél hamarabb ismét felvegye munkáját. Sokan közülük – emiatt – rövid idő múltán lázas állapot vagy vérzés miatt visszakerülnek a kórházba, ahol most már az

SZTK terhére ápolhatók. Ha a térítéskötelezettségtől azt várták, hogy visszatart a művi vetéléstől, vagy ösztökél a védekezésre, hét év távlatában megállapíthatjuk, hogy sem elriasztó, sem nevelő hatása nem érvényesült. Durva számvetés szerint, átlag 280 forintot számítva, az évi 170 000 művi abortusz kb. 47 és fél millió bevételt jelent az SZTK-nak, ezt persze csökkenti az említett csoport kezelési költsége. Szociális szempontból bizonyos jövedelemhatár alatt mindenképpen indokolt a térítéskötelezettség megszüntetése, ha teljesen eltörölni – anyagi kihatása miatt – nem is lehet. Bár, ha néhány vendéglátóipari és üzlethelyiséget évenként nem három-négyszer, hanem csak egyszer renoválnának, könnyen pótolhatnánk az így kieső jövedelmet.

„A születések szükséges szabályozása" kifejezésen én is fennakadtam, mert félreérthető. Feudális-kapitalista rendszer mellett az iparilag fejletlen, gyarmati sorban élő, vagy abból éppen szabadult országokban a népesség szaporodása gyorsabb, mint az ipar és mezőgazdaság fejlődése, az életszínvonal emelkedése helyett a nyomor fokozódik. Ezekben az országokban a felelős kormányférfiak (mint Indiában Nehru) szükségesnek ítélik a születéskorlátozást, és támogatják is az ilyen irányú törekvéseket. Nagy segítséget kapnak a tőkés országoktól, amelyeket félelemmel tölt el a „túlnépesedés", elsősorban az ázsiai és afrikai népek nagy szaporodása miatt. A nyugatnémet közgazdász, Fritz Baade állapítja meg *Versenyfután a 2000. évig* című könyvében, hogy a túlnépesedés veszélye a szocialista államokat nem fenyegeti, mert az ipari és mezőgazdasági fejlődés nemcsak lépést tart, de meghaladja a népesség szaporodását. Ennek ellenére a *korlátlan* szaporodás a szocialista állam szempontjából sem előnyös, késlelteti az életszínvonal emelkedését.

A születésszabályozás objektív társadalmi törvény, ilyen

értelemben tudomásul vehetjük, hogy *szükségszerűen* jelentkezik az iparosodást követően, a civilizáció és kultúra előrehaladásával. Kezdete nálunk a századforduló előttre nyúlik, amikor mind a terhességmegszakítás, mind a védekezés törvény által tiltott és üldözött volt. Mindkét módszer nem *oka*, hanem *eszköze* a születésszabályozásnak. Végre meg kell érteni, hogy sem az abortuszrendelet szigorításától, sem a védekezési eszközök tilalmától nem várható a születések számának tartós emelkedése.

Vitathatatlan megállapítás, hogy a születésszabályozás helyes eszköze a terhesség megelőzése és nem a létrejött terhesség megszakítása. Ennek az elvnek megfelelően hetedik éve nagyszabású írásos és előadásos propaganda indult meg a védekezés érdekében. Ha ez az agitációs munka megfelelő eredménnyel járt volna, akkor az elmúlt évek során – függetlenül a születések számától – a művi vetélések számának csökkenni kellett volna. Dr. Miltényi Károly munkájából, amelynek adatait Bor Ambrus idézi, kiderül, hogy a művileg vetélő nők közel fele egyáltalán nem védekezett, és a védekezők csoportjában közel kétharmad részben a védekezés elmulasztása miatt jött létre a terhesség. Dr. Szabady Egon: *Magyarország népesedési helyzete* című cikkében (*Demográfia*, 1962. V. 3. 325.) megállapítja, hogy a védekező eszközök jelenlegi forgalma csupán a nők 20–30%-ának védelmét biztosítja. Nagyon határozottan állíthatjuk, hogy a terhességmegszakítások 80%-a, vagy még ennél is több, rendszeres védekezés révén elhárítható lett volna.

Hogyan kerül a védekezés kérdése a *Kortárs* lapjaira? Nincs ellentmondásban a Bor Ambrus által felvetett kérdéssel? Az évi 170 000 körüli művi abortusz az egészségügy egyik legégetőbb kérdése, nyomasztó gond, valamennyi népbetegségnél súlyosabb probléma. Megoldani ezt csak

úgy lehet, ha az egész társadalom ügyévé válik. A védekezés kérdésében az eredményesség szempontjából az *alapkérdés nem a módszer, hanem a szándék felébresztése a védekezésre.* Fel kell ébreszteni a társadalom lelkiismeretét, mind a nőkét, mind a férfiakét, hogy a művi abortuszok életet, egészséget fenyegető veszélyét végre elhárítsuk; az asszonyoknak ne kelljen otthagyni munkájukat, családjukat, a kórházi ágyak és orvosi munka más célra legyenek felhasználhatók.

A védekezés a születésszabályozás egyik eszköze, a születésszabályozás azonban nemcsak születéskorlátozást jelent, hanem a család megtervezését is. A családtervezés valódi tartalma az, hogy a gyermek nem véletlenül jön a világra, hanem érkezésére a szülők tervszerűen felkészülnek, azaz előre meghatározzák születendő gyermekeik számát, és a születések közötti időszakot is tervszerűen alakítják. A gyermek akkor a legnagyobb boldogság forrása, ha születése a házastársak örömét és nem gondját fokozza.

A „számok beszélnek", de nyelvük nem könnyen érthető. A mostani alacsony termékenységi arányszámok szoros összefüggésben vannak a háborút követő fokozott „szülési kedvvel", majd az abortuszrendelet okozta „születési hullámmal". Ezek miatt azoknak a születési és házassági évfolyamoknak a gyermekszáma, amelyek ez időben a szülések zömét adták, 1955-ig igen magasra futott fel. Kevésbé aggasztónak látná a jövendőt Bor Ambrus és az „esti beszélgetés" többi résztvevője, ha ismerték volna a múlt év november végén tartott Demográfiai Symposion anyagát. Dr. Acsádi György előadásában elemezte az egyes születési és házassági korcsoportok (kohorszok) termékenységi tendenciáját, és arra a megállapí-

tásra jutott, hogy „a nyers születési arányszámok csökkenése a közeljövőben megáll, sőt a következő decenniumban minden népességpolitikai beavatkozás nélkül is a születési arányszám kisebb növekedése várható". A születések zömét a közeljövőben ugyanis egyre inkább azok a születési kohorszok fogják adni, amelyeket csak kevéssé érintett a szigorú abortusztörvény.

Téves adata Bor Ambrusnak, hogy Franciaországban a terhesség megszakítása valaha is megengedett lett volna. Ellenkezőleg, Franciaországot, ahol tudvalevőleg a katolikus egyház befolyása igen nagy, mindvégig az jellemezte, hogy a kriminális vetéléseket szigorúan büntették, és a védekező eszközök propagálása is tilos volt. Ezek ellenére a születésszám igen mélyre esett, és ez arra késztette a francia kormányt, hogy erősen progresszív családi pótlékkal növelje a szülési kedvet. Ez az intézkedés tartós eredményt biztosított, és arra utal, hogy a gazdasági jellegű intézkedéseknek – Bor Ambrus feltételezésével szemben –, igenis, nagy jelentőségük van.

Sajátos ellentmondás ugyan, hogy az életszínvonal emelkedése a termékenységre csökkentő hatással van, és minél nagyobb a család jövedelme, annál kevesebb gyermeket terveznek be, mégis a családi pótlék emelése serkenti a szülési kedvet. Az ellentmondás azonban feloldódik rögtön, ha arra gondolunk, hogy már az első gyermek megszületése az életszínvonal esését okozza. És mennél több gyermek születik, annál kifejezettebb a viszonylagos életszínvonal-csökkenés. Két mérnök jut eszembe ilyenkor, akik azonos munkakörben, közel azonos fizetésért dolgoznak. Az egyik gyermektelen, felesége is dolgozik, lakásigényüket kielégíti egy garzonlakás. Üzemi ebédet esznek, esténként színház, koncert vagy mozi után étteremben vacsoráznak. Természetes, hogy kocsijuk van, jól öltözöttek, és szabadságukat

külföldön töltik. A másik mérnöknek három gyermeke van, a feleség a második gyermek megszületése után kénytelen volt állását otthagyni, nagyobb lakásra van szükségük, és háztartást kell vezetniük. Az öttagú család egy fizetésből nehezen él, szórakozásra, nyaralásra alig van lehetőségük, öltözékük rendes, de elég kopott. A másik mérnök szerint „prolimódra" élnek. Akármilyen giccsesen hangzik, mégis igaz: a háromgyermekes pár boldog, jól sikerült gyermekeikben rengeteg örömük van, küzdelmeik értelmet, célt kaptak. A másik asszony a közelmúltban elsírta bánatát, hiányzik a gyermek, életét a sok szórakozás ellenére sivárnak érzi. Nemcsak a szülési kedv fokozása, de a társadalmi igazságosság szempontja miatt is, ha rajtam állna, az elkövetkezendő években a béralap növelését túlnyomó részben a családi pótlék emelésére fordítanám, és családi pótlékot juttatnék már az első gyermek után is.

Vitám az íróval

két kérdésben van, úgy vélem, ezekben nem mentesült a szubjektív véleményalkotás hibájától, pedig cikkének bevezetésében helyesen állapítja meg, hogy „a szubjektív véleményalkotás kora lejárt... csak arról beszélhetek felelősséggel, amit tárgyi tudással is alá tudok támasztani".

Amit a városiasodásról ír, ott ellentmondásba jut önmagával és főleg az objektív tényezők figyelembevételével. „Az ősromlatlan falu és a bűnös város" szembeállítását „hamisan, hazugul romantikus"-nak jellemzi, majd mégis így ír: „A bevándorló falusi népség nem frissíti fel a városit, mellépetyhüdik, biológiailag hozzáfárad, ehhez a vízfej kitermelte, városi voltára olyan büszke, új kispolgársághoz, a külsőségekhez, magatartáshoz, amely alatt nincs tartalom, helyesebben: van, de milyen!" Bor Ambrus városi

cmbere „szombaton délután bemászik kocsija alá, babrálja estig", miközben „az asszony szidolozza a kilincseket, fényesíti az ablakot". Ha a tv-t nézi, „nem a műsor, hanem a készülék ténye miatt".

Milyen torz kép ez a városi emberről! Vajon Bor Ambrus nem tud arról, hogy a városi emberek hatalmas munkát végeznek, közöttük kiváló sportemberek vannak, hogy a városi ifjúság az utolsó tizenöt évben tizenöt-húsz cm-rel lett magasabb, vállasak, izmosak. Elfeledkezik arról, hogy ezek a városi emberek pihenő napjaikban kijártak, és kijárnak ma is, patronálni a vidéket; hogy a nagyváros orvosai önkéntesen vállalták, hogy rövidebb-hosszabb ideig lemennek azokra a vidékekre, ahol nincs orvos; hogy orvosok és műszaki emberek Koreába, Kínába, Mongóliába és az afrikai országokba utaznak, hogy önzetlen segítséget nyújtsanak. A városi emberek elenyésző kis hányadának van még ma „sajnos" autója és ezeknek is csak töredéke az, aki szabad idejét az autó fényesítésére fordítja. (Zárójelben hadd említsem meg, hogy „a vízfej kitermelte" kifejezés rossz szókép, a vízfej termelődik és nem termel.)

Arról is megfeledkezik Bor Ambrus, hogy a falusi lakosság nem azért költözik a városokba, mert „erőszakosan szabadulni akar a régi életformától". A növekvő iparosodás törvényszerűen hozza magával az urbanizációt, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számbeli csökkenését. Ez a folyamat nálunk igen rohamosan következett be: 1900 és 1949 között, tehát ötven év alatt a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya hullámzó mozgással 59%-ról mindössze 53%-ra csökkent, azóta 1960-ig, tehát rövid tíz év alatt 38%-ra. A foglalkozási változások, az ezzel együtt járó lakóhelyváltozások érthető módon korlátozzák a termékenységet, hiszen az ebben szereplő személyek és családok erejét, anyagi erőforrásaikat leköti az új foglalkozáshoz

szükséges szakképzettség megszerzése, lakásszerzés és berendezkedés, az új környezetbe való beilleszkedés stb. Ezekről van szó elsősorban és nem „mellépetyhüdésről". Az is természetes, hogy a város és a falu közötti különbségek fokozatosan csökkennek, közelebb kerül az anyagi helyzet és kulturális színvonal, és ezekkel együtt hasonlóvá válik mindenfajta magatartás – a demográfiai is.

Nem akarom Bor Ambrust bántani, de nem hagyhatom szó nélkül, hogy miután kifejtette azt a forradalmi változást, amely a nők életében bekövetkezett, „az átlagférfi" és „átlagnő" szájába adva, „torzulás, felületesség és korlátoltság" nyilvánul meg a nők helyzetének megítélésében, megint csak önmagával ellentmondásban, szubjektív véleményalkotása miatt. Az átlagnő nem „toporzékol", karaktere nem „torzul androginné". A nők egyenjogúsága nehezen tör utat, mindennapos tapasztalat, hogy az átlagférfiak lebecsülik a nők munkáját, nem tartják a szépnem képviselőit alkalmasnak magasabb rendű munka végzésére. Ezek ellenére a nők fáradságos munkával képezik magukat, igyekeznek helytállni, fejlődni. Joggal tarthatnak igényt a társadalom, ezen belül különösen a férfiak támogatására, hiszen ma még kétségtelenül ellentmondás van a nő biológiai szerepe és társadalmi érvényesülése között. A terhesség, szülés, szoptatás és a kisgyermek nevelése korlátozza a nő munkaképességét, akadályozza érvényesülését. Gyárak, kutató- és tervezőintézetek vezetői nem is titkolják, hogy nem szívesen alkalmaznak fiatal nőket, mert ha gyermekük születik, nem számíthatnak tovább teljes értékű munkájukra. Nem egy munkahelyen a munka törvénykönyvében előírt kedvezményeket nem bizosítják a terhesek számára, nem gondoskodnak olyan munkáról, amely megkíméli a terhest károsodástól, ipari ártalmaktól.

Az elmúlt tizenöt esztendő – ezek ellenére – bebizonyí-

totta, hogy a nők az élet minden területén méltó versenytársai a férfiaknak. Megállják helyüket a politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi élet minden területén. Mégis, a nők túlnyomó része mélységes meggyőződéssel vallja, hogy sem a hivatásában elért eredmény, sem a nagy értékű tudományos vagy művészi alkotás nem ér fel azzal, mint mikor gyermekét hozza a világra. Ez a nő legszebb, legnemesebb és legértékesebb alkotása. A nő tökéletesen boldoggá csak anyaságában válik, élete igazi tartalmát és célját gyermekében találja meg.

Higgye el Bor Ambrus, a nők java részére az jellemző, hogy boldogan hozná világra gyermekét, gyermekeit. S mint említettem, igen komolyan mérlegelik, hogy a gyerek kedvéért ne hagyják-e abba tanulmányaikat, ne mondjanak-e le társadalmi érvényesülésükről. Józan gondolkodással értsünk egyet abban, hogy a gyermek világrahozatalának vannak bizonyos előfeltételei. Így a megfelelő egzisztencia anyagi megalapozottságot is jelent. Szükséges olyan lakás is, amelyben az újszülött ellátása, nevelése biztosítva van. És ezek hiányában értsük meg, hogy nemegyszer kényszerülnek a nők arra, hogy szülésüket elhalasszák. Nagyon kevés az a nő, aki a gyermekről véglegesen mond le, és saját tapasztalatom alapján állíthatom, hogy ezek a nők életük során elérkeznek egy olyan korba, amikor boldogtalanok, ha gyermekük nem született, bármilyen sikereket is értek el az élet egyéb területén.

Ajánlással

fejezem be én is hozzászólásomat. Nem hiszek abban, hogy „a népi, civilizatórius és társadalmi feltételek fegyelmezett értelmezése" megváltoztatja az emberek demográfiai magatartását. Senki sem fog gyermeket azért világra hozni, hogy államunk szülési statisztikája javuljon. Valljuk be,

hogy a gyermekek a szülők „önzéséből" jönnek a világra, a szülők kívánják boldogságukat a gyermekekkel teljessé tenni. Kössenek fiataljaink szerelmi házasságot, neveljük őket felelősségtudatra, emberszeretetre: sok gyermek fog születni.

Akit aggaszt a születések alacsony száma, és ezt károsnak tartja az ország jövője szempontjából, tegyen meg mindent a szülési kedv fokozása érdekében. Az állam a családi pótlék felemelésével, a terheseknek és anyáknak nyújtott messzemenő támogatással. A tanácsok gyermekes vagy gyermeket váró családoknak juttassák a lakáskiutalásokat. A munkahelyeken övezze különös szeretet és megbecsülés a terheseket és anyákat. Az orvosok biztosítsák a szülések veszélytelenségét és fájdalommentességét. És az írók, költők gyakrabban írhatnának az idillikus családi életről.

ABODY BÉLA

SAULUS VAGY PAULUS

Fejlődik-e az ember, vagy csak változik? Egy svájci pszichológus szerint Saulus Paulusszá válása nem csoda, nem is fejlődés, csak logikus következmény. Epileptoid volt és maradt ő a javából világéletében; váratlan látomása, istenélménye csak betetőzte az előzményeket. A mínusz plusszá változott, de az „abszolút tartalom" maradt.

Nem vagyok sem svájci, sem pszichológus. Amellett bízom az ember fejlődésében. De egy történetet azért előadnék.

I

Ami itt következik, 1944 áprilisában zajlott. Szereplői a Sóbújtó utca 12. számú ház lakói. Többségük ismerősöm, van köztük jó barátom is. A tényektől legfeljebb betűnyit térek el (mint a Mareszjev-Mereszjev-esetben tette az író), különböző szerénységek és érzékenységek miatt. Nota bene: ennyi elcsúszást még a fényképezőgép is produkál. A jó szem elvégzi a szükséges helyesbítést.

Nos tehát: É. férjével együtt illegális kommunista volt, és a németek bevonulása óta rejtekhelyről rejtekhelyre vándorolt. Néha hazatért, órára, félórára, mikor hogy. Egy alkonyatkor korán megözvegyült munkásasszony kopogtatott be hozzá, látván, hogy hazaugrott: vigyázzon magára, figyelik. Ettől kezdve É. nem járt a Sóbújtó utcába.

Ekkor történt a baj. Ment az utcán, és megpillantotta a házmesternőt, akiről tudta, hogy nyilas érzelmű és besúgó.

Férje szélsőjobboldali munkás. A ház lakói féltek tőlük. É. szerette volna elkerülni a találkozást, de az asszony észrevette és megszólította. Megkérte, jöjjön vele haza, mert át kell venni az élelmiszerjegyeket, személyesen. Ha nem jön, neki lesz belőle baja. Mit volt mit tenni, vele tartott. Ez veszélytelenebbnek látszott, mint a zajos utcai purparlé.

É. tévedett. A házmesternő lakásán egy nyomozó várta. Mint utóbb kiderült, negyedik napja. Ez kétségtelenné szigorítja a valószínűt: a házmesternő segíteni akart a nyomozónak. É. kézitáskájában hamis igazolványok, röpcédulatervezet s más vészhozó okmányok. A történet itt vérfagyasztóan regényesre fordult. É. a beszélgetés első, barátságos, a külszínre vigyázó szakaszában néhány nem kompromittáló írást nyomott a hekus kezébe. Míg az ezeket böngészte, körülnézett. Az ajtót a házmesterné állta el figyelemre méltó terjedelmével. Nem maradt más választása: fogta magát, és kiugrott az utcára nyíló földszintes lakás ablakán. Rohant, befordult egy mellékutcába, „felszívódott". Legközelebb 1945 nyarán láthatta ezt a környéket, mert később újra lebukott, kínozták, deportálták. Férjét már nem tudta értesíteni, ő is fogságba került. (A házmesterné jóvoltából.) Anyósa kereket oldott, majd őt is elfogták. Végül is mindhárman életben maradtak, ami szokatlan, már-már valószínűtlen statisztikai eredmény egy kommunista család életében, de egy évig megszűnt a kapcsolatuk a házzal s a házmestercsaládal.

– Feljelentették?

– Nem.

Vajon miért? Igazán nem kedvelem a feljelentő alkatot, a vigyázó típust. E tekintetben – ez alighanem szentimentális polgári álhumanizmus – a feljelentés céljain, idején, történelmi pillanatain belül sem szelektálok. Nem nagyon érdekelnek még a „kényszerítő körülmények" sem, melyeket az ember jószerivel maga választ, eredendő szándékainak megfelelő díszletül. De itt már nehéz megértenem a habozást. Potenciális gyilkosokkal nem lehet együtt élni. A gyilkost futni hagyni: öngyilkosság. Megtévesztettnek tartotta? Talán leendő útitársnak? No de lehet „szövetséges" vagy akár megtűrt a spicli?

– Azért nem jelentettem fel, mert végül is mindnyájan életben maradtunk. Meg aztán, amikor az anyósom hazajött, K.-né meglátogatta, azt mondta neki, hogy ezerszer megbánta már, ezúttal rendes ember lesz, megtévesztették, meg aztán mi, prolik tartsunk össze, ő utálta a burzsujt, csak nem tanították meg rá, hogyan kell utálni, nem ölt, nem lopott, miegymás.

Ez persze szubjektív szempont, de le a kalappal. Az áldozatnak mindenre joga van. Még a megbocsátásra is. De mit szólt a többi lakó?

– Látták, hogy mi nem, hát ők sem. Házmesterrel hasznosabb a békesség. Van, aki a történelemből csak annyit tanult, hogy jobb, ha veszteg marad, és ül a fenekén. Sok ilyen fogadalom hangozhatott el ebben a házban, mert sokaknak volt vaj a fejükön. A cukorkakereskedő, aki félti a boltját, a begazolt kishivatalnok, a részeges kalauz és így tovább. Ezek jelentsék fel, ha mi nem?

– Mi lett a házmesterékkel?

A férj belépett a pártba. No persze, csak a fordulat éve körül, a nagy tagszervezések idején. A nő nem. Később feladta a hazmesterséget. Otvenhatban annak rendje és módja szerint hőbörogtek egy kicsinykét, állítólag némi deszkát is „vételeztek" egy szomszédos építkezésről. De ez csak házi legenda, amiben része lehet a megtorló (valamelyik párttagságot, valamelyik – suum cuique – „közéleti tevékenységet" megtorló) képzeletnek. Jóval később, a konszolidáció jelei után beléptek az MSZMP-be. Később a férfi lakóbizottsági elnök lett.

Ropke, kozbevetett meditáció: idáig inkább az ízlésem, mint az igazságérzetem tiltakozik a mai házaspár ellen. De az ízles alighanem magánugy. Maradnék annál, hogy felemások a meggondolásaim. Szép, szép, hogy X. vagy Y. képes feladni tél életműve szemléletet, hogy aztán azonos hangerővel éppen az ellenkezojét prédikálja. Aki képes lemondani a múltjáról, önmaga egy részéről mond le, húst kanyarít ki élő testből; szép, szep. S hallom a hitetlenkedők, cinikusok kórusát (na ja, a nagy hintás, vén ravaszdi, opportunista), még védeném is. Paulus, aki harcba száll a Saulusok ellen. Kell hozzá mereszség, mert roppant kínos a dolog optikája: vállalni kell a kopönyegforgatás vádját. Nagyon szép dolog, heccelem bele magamat a megértésbe: elarulni valamit, amihez már nincs kozünk. Vállalni azt, amire későn, talán már hajlott korban találtunk rá.

Csak az a hiba, hogy Paulus ritkán éri be a bűnbánattal. Paulus szereti benyújtani a számlát. A dolog teljes erkölcsi hiteléhez az tartoznék, hogy önmagán kezdi a vezeklést, és tudomásul véve tévedésre való hajlandóságát, egy ideig figyel, szenved és hallgat. Igyekszik a szó társadalmi értelmében megtisztulni, keresvén a biztosítékot és a bizonyítékot, hogy másodjára már nem téved, vagy hogy nem éppen a korrekcióval tévedett-e. Nem szeretem a közkölt-

ségen vergődőket, akiknek legfőbb lírai, közéleti, személyes ihletforrásuk a szakadatlan tévedésláncolat; végre is, mi közöm hozzá, tetszene már egyszer jobban meggondolni, volt rá idő. És nem kedveltem az egyetemen az olyan osztályharcos fűzőkészítő- és handlé-gyermekeket sem, akik származási bűntudatukat kizárólag mások piszkálgatásával kompenzálták. (Nem mondva le az efféle „aktív bűnbánat" vitathatatlan gyakorlati hasznáról.) S ilyenkor, eltökélt szándékom ellenére, kaján vigyorral kommentálom a pálfordulást: na ja!

No, de ebben sincs igazam. Az emberek mégiscsak szocialista közösségben élnek. Tagadható-e húsz esztendő közvetlen és közvetett nevelőmunkája? Hiszünk vagy nem hiszünk az ember fejlődésében? Kezdjük el a hajdani bűnök, priuszok hánytorgatását, amikor ezek a néhai botlók esetleg más emberek, már-már antropológiai értelemben is? Alekszej Tolsztoj arisztokrata emigráns? Engels tőkéssarj? Hová vezet ez? Miféle kozmikus álosztályharchoz? Nem azért korlátolt időben még a büntetés is, hogy utána teljes rehabilitációt adjon? Új élethez új feltételeket, sanda fenntartások, „azért figyelünk" helyett teljes bizalmat? S az olykor taszító „neofita hév", a túlbuzgalom nem érthető-e lélektanilag? Nem magyarázható-e a konvertita tízszeres szorgalma? Hiszen ő tudja csak igazán, mekkora bűn az ő hajdani bűne!

De most jön a történet folytatása. Dátuma: 1965.

Annak a munkásnőnek, aki annak idején a kommunista É.-t az ellene készült csapdára figyelmeztette, nézeteltérése támadt a hajdani házmesternő férjével, a lakóbizottsági elnökkel. Kitört a vihar: a megrongált idegzetű özvegy ordítozni kezdett: büdös fasiszták voltak! Ronda spiclik! Nácik, nyilasok!

Hallotta az egész ház.

Ez a minősítés – 1965-ben, a szocializmust építő Magyarországon, ahol is világnézetünket személyes becsületünk szerves részének tekintjük – nem kis sértés. A lakóbizottsági elnöknek szüksége van a tekintélyre.

Nem habozhatott. Pert indított az özvegyasszony ellen becsületsértés és rágalmazás miatt. Meg is nyerte. Az alperest felfüggesztett pénzbüntetésre ítélték.

Dr. J. nemzedékembeli, jeles tehetségű jogász, osztályvezető:

– Az ítélet hibátlan. Hogy a pasas és felesége fasiszta volt-e vagy sem, azt csak bírói eljárás derítheti ki; akkor kellett volna feljelenteni. Jelzem, ha akkor feljelentik és leültetik, ugyanaz a helyzet: nyilván azóta megszűnik a priusza, száz alkalma van rá, hogy bebizonyítsa bűnbánatát. A nő sértette a mai tömbbizalmi mai becsületét. (Különben is, miféle dolog az, ordítozni a lépcsőházban!) Jól néznénk ki, ha bárki az ember szemére hányhatná – ma is érvényes bűnként! – minden hajdani, bizonyított és feltételezett viselt dolgát! Nem értem a problémát.

Másik jogászom, dr. A.:

– Nem valami gusztusos. De a bíróságnak nem az a feladata, hogy – nagyon vitatható princípiumok alapján – azt igyekezzék megállapítani, ha úgy tetszik, tisztább múltú fél, a felperes-e vagy az alperes. Ők, helyesen, egy konkrét ügyet, a nő sértéseit értékelték. Én se örülnék, ha hajdani osztálytársam, aki húsz éve nem látott, rám kiáltana az utcán: na, itt jön A., a híres kongreganista és vízi cserkész! Mi közöm nekem ahhoz az A.-hoz? Persze, a fasiszta spicli az más, de akkor sem lehet mit csinálni. Helyedben inkább a lakók reakcióit vizsgálnám: ott a téma.

Vizsgálom a lakók reakcióit. A megvádolt özvegy egyik tanúja éppen É.

– Természetesen elmentünk mindhárman. Tudod, hogy nem akartam piszkálni azt a családot. De ezzel a feljelentéssel most levizsgáztak. Most vizsgáztak le igazán. Nekik, ha százszor igazuk van is, hallgatniuk kellett volna, éppen azzal a nővel szemben. Sértette a becsületüket? Tekintsék elkésett büntetésnek, nagyon szerény büntetésnek az elmaradt helyett. Furcsa volt, ahogy kezeltek. Fiatal ember hallgatott ki. Akkortájt születhetett, amikor K.-ék spiclikedtek. Vigyázz, ki ne írd a nevüket, mert téged is feljelentenek. Nem is a gyakorlatuk miatt, hanem reflexszerűen. No, szóval úgy fogadták, mintha a Munkásmozgalmi Panteonból léptem volna ki. Mindenben igazat adott az a srác. Egyszerűen nem mert vitatkozni. Aztán jött ez az ítélet. K.-éknak most pecsétes papírjuk van róla: aki azt állítja, hogy nem valami rendes dolog volt a fasiszták kezébe adni bennünket, az rágalmazó.

Három mozgalmi veterán, az egyik csaknem négy évtizede, a másik kettő negyedszázados kommunista múltat igazoló tagkönyvvel. Szavukat készpénznek veszem, mert 1., *az* 2., ha nem venném annak, az ügy nem érdemelne figyelmet. De illetékesnek tekintem a bíróságot is. Igaza van harmadik jogász barátomnak is, aki „nagy ember", fellebbviteli tanácselnök: „Ne kívánd az ötvenes évek »osztálybíróságának« gyakorlatát, az ügytől független múlt mérlegelését. Most essenek hasra attól, hogy a nőnek három munkásmozgalmi tanúja volt?"

Nem hiszem, hogy ez a hiteles dráma, amelyben az Igazság és a Hamisság vívja egyenlőtlen harcát. A dráma – és hígabb, ráérősebb változata, az élet – egyenlő erejű igaz-

ságok összecsapása. Önmagukban egymással nem boldogulhatnak a maguk műfaján belül; valami új, minden elvont igazságnál erősebb szempont kell, hogy szuper igazságot tegyen köztünk. Nem árt Marxra emlékezni, akiről könnyen feledkeztünk meg a „kritikus" években, olykor mondataival takarva lényegét; ő fejti ki a *Tőke* első előszavában, hogy a tőkéssel nem attól van baj, hogy „rossz", hanem a termelésben elfoglalt helye és ennek szükségszerű társadalmi következményei miatt. Íme egy szempont, a társadalmi hasznosságé, a romantikus rosszkeresés, anakronisztikus ördögűzés helyett. Itt a válasz?

Mégis: valami nem tetszik a dologban.

4

Vallomásom megbízhatatlan. Nem tudom, hogy az objektív igazság beszél-e belőlem, vagy megvetendő tudatcsökevény. Vigyázni szeretnék rá, hogy életem történetét még véletlenül se tekintsem erkölcsi mértéknek. Mások másképpen éltek és gondolkoztak, változtak és maradtak, no de a különbség még nem jogosít minősítésre. Valami okból ma is ritkán érzek igazán familiáris hangulatot családom s a magam hajdani „megfúrói" társaságában, ez tény. (Szerencsémre a nehezebb esetek, legszigorúbb leleplezőim 1956 telén Nyugatra távoztak.) De hát mit tudhatom én? Hátha megigazultak? Hátha mások szemében én vagyok pálforduló, és felismert igazságaim csak gyanúra ingerlő díszletek, kisded ravaszdiságok? Jogom van ítélni?

Vagy – ha már egyszer büntetlen, sőt fegyelmi nélkül állami előéletemből azt következtethetem, hogy nagy vétkes egyik szakaszban sem lehettem: nem az-e a végső soron a társadalmilag hasznosabb egyed, aki nagy vétkeket nagy

szolgálatokkal kompenzál? A bűntudat komoly serkentő. Aki nem érzi magát adósnak, nehezebben fizet. Esetleg piperkőc moralizálóvá torzul, s egy negatívum, a „nem vétkeztem" alapján fitymálja azokat, akik jól-rosszul, de mindig csinálnak valamit. Az az özvegy most vélt igaza, tiszta múltja jogán telekürtöli a várost, szid boldog-boldogtalant, nem éppen konstruktív társadalombírálat árad belőle. A lakóbizottsági elnök viszont megdicsőült. A lakóbizottsági elnök hálás. Ma építhetünk rá. Bajban, nehéz helyzetben ott az özvegyasszony, ott vannak a mentőtanúi, ők majd akkor. Addig: jár a szájuk, ami nem helyes. Ez a történelem csalafinta szereposztása.

Hol marad a megoldás? Ott, ahol minden, ma még feloldhatatlan konfliktusé, amelynek alapjai a túlélő múltban gyökereznek: a szocialista jövő időben. Ahol nem érdem a tisztesség, mert kötelező és természetes minimum. Ahol nem lehet hasznos a tisztességtelenség. Ahol talán már meg sem értik ezt a mi beszédünket. Én ezt a kilátást nagyon biztatónak találom.

Addig? Drámát kell írni a máról.

Ja, és szavam ne veszítsem: nekem az özvegyasszony a rokonszenvesebb. Állásfoglalásom ilyetén világos, sőt egyértelmű megfogalmazása nélkül dolgozatomat haszontalannak, sőt tisztességtelennek tartanám.

CSÁK GYULA

CSAK ÚGY?

Engedélyt kaptam, hogy betekintsek a Törvényház ügyeibe. Foszlott bőrfotelben terpeszkedem, s fanyar és kissé szomorú képpel tanulmányozom az elém halmozott „anyagot", azaz: esendő honfitársaim tőmondatokba foglalt bűnlajstromát. Egy esztendő „termése". A bűnök láttán bűntudatot érzek, olyasféle zavart, mint amikor intim öltözékben pillantunk meg valakit, akaratunk ellenére. Íme: társadalmam kiterített szennyese.

A tájékoztatásommal megbízott dr. N. N. fürgén pörgeti a papírokat, és itt-ott beletekintve mormogja:

– Halált okozó gondatlan veszélyeztetés... Újítási csalás... Vádlott „elvesztette" a másoktól átvett bélyeggyűjteményt... Üzletszerű devizabűntett... Társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett sikkasztás... Eltartási szerződéses emberölés... Megint csak devizaügy... Gyerektartás, szülőtartás... Ittas állapotban elkövetett kétszeri hm, hm... Vádlott levágta ujját, hogy biztosítási pénzhez jusson...

– Nem gondolja – vetem közbe –, hogy valamiképpen nivellálódnak nálunk a bűnügyek? Mintha a középszerűség irányába csoportosulnának. Ritkán érződik az ügyek mögött fantázia, kombinatív készség, szellem...

Pillanatra meghökken a nyakatekert észrevételen, de aztán felfogja, és mosolyogva bólogat.

– Valóban, ha meggondoljuk... Itt is a sematizmus. Például a kasszafúrás teljesen megszűnt. S általában a ma-

gánvagyonok dézsmálásával összefüggő bűnözések. Egy éve úgyszólván politikai ügy sincs...

– Azért ezt az utóbbit, ezt az ujjlevágást vegyük szemügyre.

Rémlik, hogy már olvastam is róla a napisajtóban, s akkor is megdöbbentett.

Hamarosan rendelkezésemre bocsátják a csalásnak nevezett bűnügy öt hónapja egybegyűjtött „irodalmát". Kék, sárga, piros, fehér papírok, összesen kétszáztizenhét darab irat – s hozzálátok, hogy elkészítsem a kétszáztizennyolcadikat.

Közben arra gondolok: milyen imponálóan és elképesztően jol szervezett a modern társadalmak bűnüldözése. Micsoda apparátus, micsoda adminisztráció! Nem merek számításba kezdeni, de erős a gyanúm, hogy többe kerül a bűnüldözés, mint amennyi kárt maga a bűnözés okoz, legalábbis forintra átszámítva. Ebből is kitetszhet: mennyire drága dolog az igazság!... Es milyen nehéz kideríteni! Mert lássuk csak az alábbiakat:

Három ember – húsz és harminc közötti segédmunkások, azonos külvárosi utcában lakók, öt, hat, illetve nyolc elemit végeztek, büntetve nem voltak – egy jó hangulatban töltött éjszaka után elaludták másnap reggel a munkakezdést. Minthogy késve nem akartak bemenni, de igazolni is szerették volna a munkanapot, tanakodni kezdtek: mit tehetnek ebben a helyzetben? Egyikük, a „szellemi vezér", kitalálta, hogy legjobb megoldás lenne, ha baleset érné, mondjuk olyan, hogy favágás közben elmetszi az ujját. Nosza megszervezték a „balesetet". Körülülték a konyhai hokkedlit, szélére tette ujját a legbátrabb, s levágott belőle két ízt egy nyeletlen baltával.

Nem akarom a naturalista részleteket idézni – hová pattantak a fölöslegesnek minősített ujjdarabok, majd hogyan ásták, illetve égették el, melyikük mennyire félt előtte és jajgatott utána stb. – csupán a summázatot mondom: bár fogadalmat tettek, hogy szükség esetén halálig tagadnak, három hét után lelepleződtek, és három hónap múltán beismerő vallomással a bíróság előtt álltak. Kettejüket le is tartóztatták.

Ennyit tudtam meg a papírokból, s napokon át szédelegve és émelyegve kóválygogtam, s megpróbáltam felfogni a felfoghatatlant. Nézegettem a kezem, és töprengtem: milyen lelki-szellemi-idegbeli állapotra lenne szükségem a „csonkolás"-hoz, ahogyan azt egyik rendőrtizedes fogalmazta jelentésében. Felidéztem Mucius Scaevolát, bizonyos indián és néger törzseket, meg vérszerződő eleinket, akik sebeket ejtettek magukon, de nem jutottam vele sehová, hiszen az említettek roppant elkötelezettség, felséges imperatívusz jegyében hajtották végre tetteiket, míg az én három emberem – bagóért. A papírok szerint ugyan egyikük motorbiciklire vágyott, másikuk telekre, de a felveendő – két-háromezernyi – biztosítási összeg nyilván kevés lett volna ehhez a „magasrendű" igényhez. És még ha elég lett volna is, micsoda gondolkozásmód ez?! Ráadásul a kezükkel keresik a kenyerüket!

Noha illetékesek felajánlották, hogy találkozhatnék a letartóztatottakkal, nem óhajtottam velük beszélni, hiszen valószínűleg ugyanazt ismételgetnék, amit már annyiszor jegyzőkönyvekbe diktáltak. Természetes közegükre ellenben kíváncsi lettem, s egyik napon elutaztam a negyedrendű vádlotthoz, az előzetesben levő fővádlott feleségéhez, pontosabban: közös háztartásbelijéhez.

Budapesttől hatvan kilométerre, parányi dunaparti faluba kellett mennem. Nyár elején költöztek ide, mert hon-

vágy támadt a paraszti származású férfiban, és feladták – vagy eladták, ezt nem tudom pontosan – a pesti házat.

Délután érkeztem, az asszony még nem jött haza az állami gazdaságból, ahol a kertészetben dolgozik. Nemcsak őt, mást sem találtam otthon, ellenben rám szólt a szomszéd, hogy mit nézelődök én ott?

Volt mit nézelődnöm. A paraszti nyomorúság ilyen elképesztő jegyeivel tíz éve nem találkoztam sehol az országban. Düledező, nádtetős ház, kopasz udvar, amelyben öthat ványadt csirke húzigál egy döglött galambfiókát, s a küszöbig érő dudva és növényi vegetáció. Az udvar egyik sarkában földbe ágyazódott vaskályha, az ablak alatt félig széthullott, rozsdás permetező. Egyébként üresség és mozdulatlanság.

A szomszéd – idős parasztember – látván, hogy bár gyalog érkeztem, autó is jön utánam, bizonyára valakifélének gondolhatott, mert enyhültebb, sőt barátságosabb lett, és felajánlotta: bekísér a „kutyakaparó" udvarába.

– Itthon van a nagyobbik gyerek, csak fekszik – mondta, miközben kinyitotta előttem a riglit. – Betegállományban van.

Kitűnt azonban, hogy még sincs otthon, és egész este nem is láttam.

– A vőmé volt ez a ház – mondta az öreg. – Pénzbeszedő a gázosoknál. Tőle vették a házat, de még nincs kifizetve. Mikor lesz ez kifizetve?

Kérdőn pislogott, és láthatóan töprengett: illetékes lehetek-e a válaszra, majd nyíltan is megkérdezte: honnan jöttem?

– Pestről – mondtam, és fájt a szemem a környezet látványától.

– Abba az ügybe?

– Abba – bólintottam. – Tudnak róla?

– Mindenki. Van itt egy rendőr, az mondta is: vigyázzanak ezzel a népséggel, bátyám. Ámbár még eddig nem vettünk észre semmit. Azaz, no! A középső gyereket majd tessék megnézni. A kerülő mondta, hogy szedegeti a gyerek a tengerit. Majd tessék megnézni: ha hoz valamit a csomagtartón, akkor a tilosban járt. A szövetkezetében! Magának joga van lefülelni...

Félig nyitott szájjal leste, mit felelek jószolgálati észrevételére. Nem tudom: látta-e rajtam, de bosszantott az ügybuzgalma.

– A kisebbiknek is a körmére lehetne nézni – folytatta nekilendülve. – Az meg a tojásokat szedegeti. Majd azt is tessék megnézni. Olyan szuszka, dadogós gyerek.

Mint a rossz drámákban szokott lenni, éppen megjött a gyerek. Hirtelenszőke, torzonborz, torokkaparóan elhanyagolt jelenség. És – atyaúristen! – a derekára hosszú madzag kötve, aminek a másik végét egy kétéves apróság csuklójára hurkolta. Nem játékból, hanem szomorú szükségből, mert egész nap csak ketten vannak itthon, s nehogy a kicsit elveszítse...

A fiú egyáltalán nem szuszka és nem dadogós – nagyon is értelmes, de hát elvadult állapotban van. Kialvatlan, duzzadt szemekkel néz, kicsit riadtan és kíváncsian.

– Hol a bátyád? – rivall rá az öreg.

– Nem tudom – rezzen össze a gyerek. – Itthon volt.

Nem szeretem az öreg magatartását, ezért megköszönöm szívességét, és félrevonulok a gyerekkel. Jobban zavarban vagyok, mint ő, és idétlenkedve cigarettával kínálom, de csak nevet, hogy ő még sose szívott, titokban sem. Szégyellem magam előtte, miatta, s szívesebben játszanék vele, mint faggatnám, de hát – keserves dolog – én már felnőttem, és kötelességeim vannak.

Megtudom tőle: anyja is, két bátyja is – tizenhat és

tizennyolc évesek – az állami gazdaságban dolgoznak, ő a szomszédoknál szokott segédkezni, meg – olykor-olykor – enni is. Ötödik osztályos, bizonyítványa közepes, és a világon legjobban azt a csipás kutyakölyköt szereti, amit egy fához kötött az udvar hátuljában, és amit csak akkor látok meg, amikor ő mutatja. Az „ügyről" nem esik szó köztünk.

Időközben az öreg szomszéd bizonyára tájékoztatta feleségét, mert átjön a szomszédasszony, és tenyerén hozott szőlővel kínál. Jobb szívvel, több megértéssel van a szerencsétlenek iránt, mint az ura, és inkább védi és dicséri őket meg önmagát, hogy mennyit segített már rajtuk, de hát sokat nem tehet, mert tsz-nyugdíjas az ura, és tizenöt holdjuk után még nem kapták meg a tavalyi földjáradékot se, mikor kapják azt meg, és nem tudnék-e valamit tenni?

Tovább kínálja a szőlőt, de – savanyú.

Megjött a középső fiú. Jóképű, barna – és a csomagtartón ott van egy szatyor csöves tengeri, amit rögtön le is morzsol a csirkéknek. Az öregasszony – észrevéve, hogy jobban érdekel a fiatalember – számos tennivalóra hivatkozva eltűnik. A legényt is rögtön cigarettával kínálom, de nem kell neki. Idegenül, ellenségesen áll velem szemben, láthatóan sérti szánakozó magatartásom. Hirtelen ötlettel a házba megy, és bronz hamutartót hoz ki, s elébem tartja, mintha kímélni akarná az udvart a leszóródó hamutól. A bronztartóra meztelen nő van domborítva, és mondja a fiú, hogy a bátyja készítette, mikor segédmunkás volt Csepelen. Őszintén elámulok, és felajánlja: nekem ajándékozza a tartót, de elhárítom.

Autóba ültetem a kisfiút, s kimegyünk anyja elébe a határba. Gyalog jár ki-haza, naponta összesen tizenkét kilométert. Már hazafelé tart, amikor találkozunk. Elnyűtt asz-

szony, és rögtön azzal kezdi: beszélőre akart menni az urához, de csak hétfőn kapta meg az előző vasárnapra szóló engedélyt.

Hat éve élnek együtt az urával, s igen jól megvannak. Őt magát is elítélték bűnrészességért, mert ő kötözte a férfiak sebeit, meg egyiküknek ő fogta be a szemét. Kíváncsian bámulom, de semmi különöset nem tudok felfedezni rajta. Egyszerű, rendesnek látszó parasztasszony. Bár szeretném, de nem merem lélektani okokról faggatni, mert hamarosan hazaérünk, és főznie kell a családnak, mosdatni a kicsiket. A középső fiú átment a szomszédba – saját televíziójukat nézni, mert az ő házukba nincs bevezetve a villany. A tv-t még Pestről hozták magukkal. Főleg a szombat esti ultipartit szeretik benne.

– Mégis, miért tették? – kérdezem tétován az asszonyt. – Annyira kellett az a nyomorult pénz?

– Nem a pénzért! Hülyeségből...

Hazafelé jövet bementem a másik vádlotthoz is – aki szintén szabadlábon van. Pesti külvárosban lakik. Huszonnégy éves, gyanakvó tekintetű férfi. Együtt él egy nála idősebb asszonnyal és három gyerekükkel. Tulajdonképpen előző felesége jelentette fel őket. Hajdú megyéből jöttek, parasztok voltak, apja most éjjeliőr, ő segédmunkás a Vágóhídon. A felrobbantott paraszti világ szertehulló szilánkjai közül valók ők is, a talponállók, népbüfék, italboltok, munkásszállások, várótermek törzshadseregével, az összevissza kóválygók és megállapodni nem tudók sok ezrével együtt. Közönnyel mutatja csonka ujját, és azt mondja: nem a motorért vágta le, hanem csak úgy...

Mielőtt e kusza história végleges megfogalmazásába kezdtem, újra meg újra feltettem a kérdést magamnak is, másoknak is: valóban, mi oka lehet az ilyen esztelen tettnek? „A társadalom bűne!" – hangzik egyik nyilatkozat. „Egyéni felelőtlenség!" – állították mások, s azt hiszem, ez is igaz, amaz is, meg: egyik se.

Legelőször a reformátusok kiskátéjából értesültem, hogy a bűn olyan régi, mint az emberiség. Noha ma már nem az első almalopástól számítom a történelmet, erős meggyőződésem, hogy a bűntettek gyökereit és magyarázatát nem csupán egy ember s egy társadalom életében kell keresni, hanem úgy kell felfogni, mint megelőző korok végtelen láncolatának keserves és sötét örökségét, amely ott szunnyad lelkünkben, idegrendszerünkben, s amikor néha megnyilvánul, valóban felfoghatatlannak tűnik. „Miért? Csak úgy . . ."

Hosszú időre kell tervezni a lelki-szellemi gyógyulást, aminthogy hosszú ideig tartott a megbetegedés is. Naivság és öncsalás azt hinni tehát, hogy elég egy nemzedékváltás, elég egy társadalmi fordulat, vagy elég az anyagi jobb lét. Ez is kell, önismeret is, társadalomismeret is, meg tiszta közgondolkozásra ösztönzés is kell, és így majd közelíthetünk az értelmes világhoz, amelyben semmi nem történik „csak úgy . . ."

GYURKÓ LÁSZLÓ

PILLANTÁS A KÖZELJÖVŐBE

Időpont: a közeljövő

Színhely: egy budapesti híradástechnikai gyár. Tárgy: egy huszonegy fős brigád, melynek tagjai valamennyien fiatalok, s vegyesen nők és férfiak. (Ilyen brigád csak egy volt az ötezres létszámú gyárban, azért esett rá a választás.) Időpont: a közeljövő.

De miért a közeljövő?

Mert a huszonegy brigádtag helyzete kétségtelenül jobb a fiatal munkások országos átlagánál. Műveltebbek: tizenhatan érettségiztek közülük. Többet keresnek: átlagbérük: 1500 forint, a legalacsonyabb 1300, a legmagasabb 1800. Tízen szakképzett elektrotechnikusok, tizenegyen betanított munkások, akik lényegében ugyanazt a munkát végzik, ugyanazért a pénzért, mint a szakmunkások. S nem lényegtelen az osztályhelyzet elmosódása sem: kilencen munkás, ketten paraszt, heten alkalmazott, hárman értelmiségi családból származnak. Mindebből nyilvánvaló, hogy életük, életfelfogásuk nem annyira a mára, mint a holnapra jellemző: a róluk kirajzolódó kép alighanem olyan állapotot mutat, mely egy-két évtized múlva lesz általános.

Általános adatok

Mindenekelőtt még néhány általános adat. A brigád tagjainak átlagos életkora huszonegy év; a legfiatalabb tizennyolc, a legidősebb huszonhat éves. Tizenöt a férfi, hat a nő. Tizennégy pesti, hat vidéki. Négy házas, egy elvált, a

többi nőtlen s az ósdi hivatalos meghatározás szerint „hajadon".

Ruha, rádió, víkendház

Hogy élnek? Nemcsak a maguk keresete több az átlagnál, hanem családjuk anyagi helyzete is jobb: a családonként egy főre eső átlagkereset 1300 forint. Tizenegy otthon lakik, öt albérletben (másod- vagy többedmagával egy szobában); az öt családos közül csak kettőnek van önálló lakása. Ruhájuk, cipőjük általában három van, nagykabátjuk kettő. Rádió 20, mosógép 13, magnó 10, televízió és porszívó 8–8, lemezjátszó 7, telefon 5, padlókefélő 4, hűtőszekrény és motorkerékpár 2–2 családban van. (Autója egynek sincs.) Tizenegynek van félretett pénze; hárman-hárman motorkerékpárra, utazásra, egyetemi tanulmányaikra gyűjtenek, a többiek bútorra, magnetofonra, víkendházra, rádióra, lakásra, televízióra. A legnagyobb félretett összeg 7000 forint, a legkisebb 500, átlagban 2500.

És a vágyaik? Ha korlátlanul lenne pénzük, szinte kivétel nélkül lakást vagy családi házat vennének (19). A kívánságlistán szerepel még: autó (12), bútor (11), ruha (10), utazás (7), háztartási gép (5), magnetofon (4), víkendház (3) stb.

A „polgári jólét"

Mit mutat ez a kép? Hogy primér gondjaik – kivéve a lakást – nincsenek. A közepes jólétet és kényelmet jelentő háztartási gépek, motorkerékpár, televízió beszerzése néhány éves távlatban nem ütközik legyőzhetetlen akadályokba. A „polgári jolét" felsőfokát képező ház, autó, nyaraló azonban több évtizedre előretekintve képzelhető el számukra. Alighanem ezért is nem foglalkoztatja képzeletüket, mint realitás. Tizenegyen vállalnák, hogy arányosan

több fizetésért napi tíz órát dolgoznak, de egyikük sem ezeknek a távoli vágyképeknek a megvalósításáért, hanem a valóban megvalósítható kívánságok gyorsabb realizálásáért. Elsősorban nem villát, autót akarnak, hanem hogy a hűtőszekrényre, televízióra kevesebb ideig kelljen gyűjteniük.

Józan vágyak

Ez a józanság jellemzi vágyaikat is. Párosulva némi szegényességgel s talán fantáziátlansággal. Különleges kívánsága – amit pénzzel meg lehetne valósítani – egyetlenegynek sincs. S bármennyire örvendetes, hogy az utazás terveikben és álmaikban egyaránt szerepel, annál kevésbé örvendetes, hogy ezenkívül nem kifejezetten anyagi vágyai csak háromnak vannak: ketten vásárolnának könyvet, egy pedig jól felszerelt műhelyt rendezne be otthon, hogy kedvére kísérletezhessen.

Mivel telik az idő?

Ez annál is meglepőbb, mert leggyakoribb időtöltése állítása szerint nyolcnak az olvasás, négynek pedig a rádióamatőrködés. Ezeken kívül szerepel még: tanulás (6), mozi (5), házimunka (4), udvarlás (3), tánc, séta, kézimunka, színház (2–2) stb. És a feleletek arra a kérdésre, hogy mit csinálnának másnap, ha nem kellene dolgozniuk: alvás, mozi (11–11), házimunka (7), tanulás (3), sport, udvarlás, rádióamatőrködés (2–2) stb.

„Mai fiatalok"

Más kép rajzolódik itt ki, mint amit a közvélemény a „mai fiatalokról" számon tart. Nem a túlzott élvezethajhászástól, a tvisztőrülettől, huligánkodástól kell félteni őket, inkább épp az ellenkezőjétől. Mintha nagyon is felnőttes

lenne az életük. Egyik részüknek a család, a másiknak a felnőttekétől semmiben sem különböző szórakozások, a harmadiknak a tanulás veszi igénybe szabad ideje nagy részét, s csak az elenyésző kisebbség tölti idejét tánccal, udvarlással, sporttal – az ifjúság hagyományos és örök „előjogaival". A vágyképek szürkesége, úgy látszik, az életmód szürkeségében gyökerezik.

Tanulni, tanulni, tanulni

Különösen a tanulási láz érdemel figyelmet. Pedig nem egy különleges, csupa csodatanulóból verbuválódott közösségről van szó. Utolsó vizsgájukon csupán hárman értek el kitűnő eredményt, a zöm jó vagy közepes rendű tanuló volt (8–8). Mégis kilencen tanulnak tovább (6 egyetemi előkészítő, három szakmunkásképző). S még szembetűnőbb az arány, ha figyelembe vesszük, hogy rajtuk kívül további hat akar még tanulni (3 technikum, 3 szakmunkásképző). Az elsőrendű cél nyilvánvalóan a tanult szakma, hisz mind a tizenegy betanított munkás tanulni akar, míg a tíz szakmunkás közül csak négyen szeretnének továbbtanulni. (Jelenleg nyolc betanított s csak egy szakmunkás tanul.) Ugyanezt bizonyítja, hogy a gimnáziumot végzettek között sokkal nagyobb azoknak a száma, akik folytatni akarják a tanulást. (A tizenhat érettségizettből kilenc tanul, s még négy akar tanulni, míg az öt általános iskolát végzettből egy sem tanul, s csak kettő szeretne tanulni.)

De miért?

A gimnáziumi érettségit láthatólag nem sokra becsülik; a minimum, amit elérni igyekeznek, a szakmunkásvizsga. S ennek legfőbb oka nyilván nem a pénz, hisz a brigád szakmunkásai csupán nyolcvan forinttal keresnek többet a betanított munkásoknál. Azt pedig épp az egyik egyetemre

készülő állapította meg, hogy eleinte diplomával a kezében sem kap majd több fizetést, mint most. Márpedig láttuk, hogy a távolabbi jövő, a tíz-tizenöt éves perspektíva, amikorra az egyetemi vagy technikumi végzettség meghozza majd gyümölcsét, nem befolyásolja döntően életfelfogásukat, terveiket. A fehér köpeny vonzása és társadalmi rangja sem jöhet számításba, hisz arra a kérdésre, hogy véleményük szerint a gyárban a szellemi vagy a fizikai dolgozókat becsülik meg jobban, csupán négyen felelték, hogy a szellemieket.

Csak egy lépéssel kerülünk közelebb a probléma megoldásához, ha azt vizsgáljuk, milyen választ adtak arra a kérdésre, hogy miért akarnak tanulni. A feleletek elég elvontak, ami azt jelzi, hogy ők sem tisztázták magukban kellőképp elképzeléseiket: érdekli a szakma (6), ki akar emelkedni (3), többre képes, több pénzt akar (2–2) stb. De ha megnézzük, mi az életcéljuk, kiderül, hogy hatnak a tanulás (ami megint csak azt mutatja, hogy a távolabbi, átfogóbb cél helyébe egy kozelebbit, kézzelfoghatóbbat helyettesítenek be), négynek pedig a munka. S arra a kérdésre, hogy milyen cselekedetükre lennének a legbüszkébbek: föltalálás-újítás-alkotás (5), munka (2), szakmunkásvizsga (1).

Középpont: a munka

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy életük középpontjába a munka került. Mintha magánéletük szürkeségéért ezzel akarnák kárpótolni magukat. Ez a tanulási láz egyik magyarázata; érthető kielégületlenségük erre keres levezetést. A másik pedig, hogy azzal a munkával, amit végeznek, nincsenek megelégedve, nem tudja betölteni az életüket. Örömöt csak kilencüknek okoz a munka; további kilencnek már csak azzal a megkötéssel, ha nem mindig ugyanazt kell

csinálnia, ha jó munkát kap, ha nem unalmas a munkája stb. Ugyanerre vall, hogy a brigádból heten nyitnának maszek műhelyt, s közülük hatan azért, hogy érdekesebb, sokoldalúbb munkát végezhessenek, hogy tudásukat jobban érvényesíthessék. (S csak a hetedik több pénz reményében.) Jelenlegi munkájukkal szemben a legfőbb kifogás a sablonosság, a sok állásidő, a rossz munkaszervezés, az anyaghiány, vagyis mindaz, ami az érdekes és folyamatos munkát gátolja.

Második otthon?

A nem kielégítő munkafeltételek okozta hiányérzetet erősíti, hogy nem kötődnek kellőképp a munkahelyükhöz. Arra a kérdésre, hogy beleszólhatnak-e a gyár, a műhely dolgaiba, egyaránt kilencen válaszolnak csak igennel, s ezt az arányt is alaposan lerontja, hogy nemigen tudják megmondani, hogyan, mivel szólhatnak bele. S jellemző, hogy a tizenkét brigádtag közül, akinek testi-lelki jó barátja van, egyetlenegy sem a gyárban ismerkedett meg barátjával.

Szakszervezet, KISZ és a többiek

És a társadalmi szervezetek? Párttag nincs a brigádban, a szakszervezetnek valamennyien tagjai, a KISZ-nek tizenhárman, MHS-nek heten, Vöröskeresztnek, sportegyesületnek egy-egy. A szakszervezetre vonatkozó kérdésekre adott válaszok egyöntetűek: azért léptek be, mert be kell lépni, mert mindenki belép. A bizalmin kívül semmit sem csinálnak a szakszervezetben, s nem is tudják, mi a szakszervezet célja, szerepe. Nem sokkal jobb a KISZ mérlege sem. Hogy miért léptek be, arra csupán hárman tudnak felelni (kettő közülük funkcionárius): elveik megegyeznek a KISZ elveivel. Hogy mit csinálnak a KISZ-ben, arra csak a KISZ-

tagok fele tud válaszolni: funkcionárius, klubdélutánra jár, sakkozik (2–2), kirándul (1). Ez pedig nagyon kevés ahhoz, hogy a KISZ a munkahelyi közösség egyik alapja lehessen. A legtöbb értelme kétségtelenül az MHS-nek van, melynek valamennyi tagja konkrét céllal lépett be a szervezetbe, s ott kedvére való tevékenységet folytat: rádióklub (4), sport (2), honvédelmi ismeretek (1).

Van barátod?

Hogy nem kötődnek kellőképp a munkahelyhez, abban tehát inkább a szervezetek, mint ők a hibásak. Erre vallanak szervezeten kívüli kapcsolataik is. Azoknak aránya, akiknek „igaz" barátjuk, illetve barátnőjük van (12), alaposan megnövekszik, ha arra a kérdésre keressük a választ, van-e valaki, akivel mindent őszintén megbeszélnek: tizenhatan felelnek igennel (barát 12, házastárs 2, menyasszony, anya 1–1). Semmiképp sem mondhatjuk hát, hogy magukba húzódó, zárkózott emberekkel van dolgunk, akik nem tudnak beleilleszkedni a közösségbe vagy nem is igénylik azt; sokkal inkább az extrovertált, mint az introvertált típus jegyei jellemzőek rájuk.

A szülői ház

Feltűnő azonban, hogy szinte még kevesebb a termékeny kapcsolatuk a másik „hivatalos" közösséggel, a szülői házzal. Nem a sablonos generációs ellentétről van szó, nem apák és fiúk harcáról, két ellentétes felfogású nemzedék összecsapásáról, inkább valamiféle semleges, tartalmatlan egymás mellett élésről. Az elidegenedés oka nem lehet a rendezetlen élet, hisz megítélésük szerint tíz esetben jól élnek szüleik, nyolc esetben átlagosan, s csak hárman mondják szüleik házasságát rossznak. Lényegbevágó konfliktus sem zavarhatja kapcsolataikat, mert tizennyolcan állítják, hogy

soha komolyabb nézeteltérésük nem volt a szüleikkel. Tizenöten vallják, hogy szüleik nem szólnak bele az életükbe, öten, hogy csak tanácsot adnak, de semmit sem tiltanak, és csupán egy, hogy próbálnak ugyan egyet-mást eltiltani, de hasztalan. Még egyöntetűbb a válasz arra a kérdésre, hogy megházasodnának-e szüleik tilalma ellenére: kivétel nélkül igennel felelnek.

„Változtasd meg az életed"

Hol és mitől romlott el ennyire a kapcsolat szülők és gyerekek között, azt ennek a vizsgálatnak alapján nem lehet megállapítani. Mindenesetre ez a közömbös kapcsolat, mely élményt, tartalmat, kielégülést aligha nyújthat, újabb adalék életük megértéséhez. Szürke hétköznapok, nem kielégítő munkaviszonyok, segítségre képtelen szervezeti élet, közönyös családi kapcsolatok: ezek a legfőbb okok, melyek a fiatalokat életük megváltoztatására késztetik. Egyik ok sem annyira nyomasztó és elviselhetetlen, hogy robbanást idézne elő – s az ellentmondásokat bizonyára tompítja a viszonylagos jólét is, melyben élnek –, de mindegyik akadályozza, hogy elégedettek legyenek helyzetükkel.

A lehetőségek és a korszellem

A lehetőségek, a társadalom szükséglete s a korszellem ritka szerencsés találkozása folytán az életük megváltoztatására irányuló vágy a tanulási lázban testesül meg. Valamennyi megoldás közül ez a legszerencsésebb, de korántsem mondható mindent megoldó csodaszernek. Elsősorban azért, mert a tanulás szinte kizárólag a szakmai képzést, a szakmai előrehaladás lehetőségét jelenti nekik, s bár ez kétségtelenül kihat egyéb kapcsolataikra is, egész életük átformálását nem oldhatja meg.

S itt kell feleletet keresni az egyik legalapvetőbb kérdésre. Életük eddig feltárt négy tényezője közül három többé-kevésbé adott; munka- és munkahelyi viszonyaik, szervezeti életük, családi kapcsolataik kialakulását döntően nem befolyásolhatják. Legszorosabban vett magánéletük, szabad idejük felhasználása azonban elsősorban tőlük függ, hisz sem a család, sem a társadalom kényszere nem döntő, még abban a formában sem, hogy legyőzhetetlen anyagi korlátokat emel lehetőségeik többsége elé. A hatás legfeljebb áttételes; világképük, életfelfogásuk kialakításában befolyásolják őket, s ez óhatatlanul kihat életük alakulására is.

Mi az élet célja?

Mi az életük célja? A már említett tanulás (6) és munka (4) mellett a boldog családi élet vágya az egyeduralkodó (11). A munkához való kapcsolatukat elemeztük már, de hogyan képzelik el a családi boldogságot?

Ki legyen a párod?

A párválasztás tekintetében meglepően felvilágosult, előítéletektől mentes a felfogásuk. Tizenketten egyszerűen nem hajlandók feleletet adni, hogy milyen foglalkozású emberrel kötnének legszívesebben házasságot: a foglalkozás semmit sem számít, kizárólag a szeretet, a megértés a fontos. A többi kilenc önmagához hasonló képzettségű párt választana. Nyoma sincs sem a hamis fölfelé törekvésnek, sem bizonyos foglalkozások lenézésének. Hasonlóképp nyilatkoznak arról is, hogy hajlandóak lennének-e házasságot kötni olyannal, aki nem szűz: a válasz tizennyolc esetben igenlő. Az egyetlen értékmérő ebben a kérdésben is a kölcsönös szeretet.

Némileg módosul ez a kép a házastárs megítélésével kapcsolatban. Nyolc brigádtag szerint helyesebb, ha a feleség dolgozik, három szerint akkor maradjon otthon, ha több gyerek van, míg tíznek az a véleménye, hogy jobb, ha az asszony nem dolgozik. Ehhez hasonló a felfogásuk abban a kérdésben is, hogy kire hárul nagyobb teher a családban, a férjre vagy a feleségre. A válaszok [feleségre (11), férjre (5)] ugyanazt a férfiközéppontú családképet mutatják, ami az előző kérdésben megnyilvánult.

Sokkal előítélet-mentesebb a véleményük arról, hogy ha az egyik házastárs megcsalja a másikat, föltétlenül szükséges-e, hogy elváljanak. Csak hárman felelnek igennel, a többiek szerint ez elsősorban más tényezőktől függ, s ha a harmónia, a megértés nem szűnt meg, a hűtlenség nem szükségszerűen válóok. Ugyanez a józan és dialektikus szemlélet nyilvánul meg abban a kérdésben is, hogy minek szeretnék nevelni a gyermeküket. A rangkórságnak itt sincs nyoma; tizenhét szerint ez kizárólag attól függ, hogy a gyereknek mihez lesz kedve, három nem tudja, s csak egy köti az ebet a karóhoz, hogy gyermekéből mindenáron „tanult embert" nevel.

A külvilág és a normák

A házasságról, családi életről vallott nézeteikben tehát keveredik még a maradiság a felvilágosult életfelfogással, de a mérleg nyelve föltétlenül az utóbbi felé billen. Ami azért meglepő, mert a külvilág (család, iskola, közvélemény) aligha ezeket a normákat tudatosította bennük. A kondicionálás bizonyára nem volt elég erős – s ez esetben szerencsésnek mondhatók a laza családi kötelékek –, és így rákényszerültek, hogy maguk döntsenek a fölmerülő kérdésekben. Fejlett és jó gyakorlati érzéküket mi sem bizonyítja

jobban, mint hogy a döntés a legtöbbször helyesnek bizonyult.

Isten?

Azt ugyanis, sajnos, nem tételezhetjük fel, hogy életfelfogásuknak kialakult világnézeti alapja van. Nagyrészt materialistának vallják magukat; tizenhatnak közömbös a vallás, s csak öten helyeslik, de azok sem a tételes vallásosságot. Valami meghatározhatatlan istenhit él bennük, ami vagy a sablonos beidegződésen alapszik, vagy azt jelzi, hogy nem elégítik ki őket a „hétköznapok", eszméket, szellemiséget keresnek, s így jutnak el egy nagyon bizonytalan, nem körülhatárolható idealizmushoz.

Iskolás definíciók

Egyébként tizenheten meg tudják mondani, mi a leglényegesebb különbség a kapitalizmus és a szocializmus között, s tizenöten többé-kevésbé pontosan megfogalmazzák, miben különbözik az idealizmus a materializmustól. A válaszokból azonban kiderül, hogy önálló gondolataik aligha vannak ezekről a kérdésekről: a feleletek szinte kivétel nélkül iskolás definíciók.

Béke, háború

De mi történik, amikor a definíciókat szembesíteni kell az élettel? Döntő többségük (17) szerint a világ legnagyobb problémája jelenleg a háború és béke kérdése. Tizenketten bíznak benne, hogy az ő életükben nem lesz világháború, kettő szerint egyelőre nem lesz, heten nem tudják. Tizenhárman feltétel nélkül pacifisták: semmilyen esetben sem helyeselnék a háborút. Nyolc szerint bizonyos esetben helyes a háború megindítása: ha megtámadják Magyarországot (8), ha megtámadják valamelyik szocialista országot (6),

ha fel akarnák szabadítani valamelyik elnyomott országot (3) Arra a kérdésre, hogy helyes lenne-e a háború kirobbantása, ha csak így tudnánk megszerezni valamilyen létfontosságú nyersanyagot, valamennyien nemmel felelnek.

Fehérek, feketék

Ugyanígy megfigyelhető, hogy a megtanult ideológiai elvek a gyakorlatban sokat veszítenek értékükből, a nacionalizmus, a faji kérdés esetében is. A kérdés így hangzott: kötne-e házasságot négerrel, orosszal, cigánnyal, amerikaival, némettel, kínaival. A feleletekből kiderül, hogy a fehérbőrűekkel szemben semmiféle előítélet nincs bennük, csaknem mindnyájan (19–19) elfogadnák őket házastársul. A kínaiakról megoszlik a vélemény (11 igen, 10 nem), négerrel viszont tizennégy nem kötne házasságot. Mindez inkább a szokatlantól, a különöstől való idegenkedést és visszarettenést tükrözi, nem pedig a faji elfogultságot. Ilyen kapcsolat realizálására azonban aligha kerül sok az életükben, úgyhogy a kérdés így még elvont. Tizennégyen nem hajlandók viszont cigánnyal házasságot kötni, ami ha összehasonlítjuk a párválasztásra más szempontból adott válaszokkal, melyek szerint a szerelem az egyetlen követelmény, a kép nem éppen megnyugtató.

Világnézeti sablonok

Mindebből arra lehet következtetni, hogy az iskolában, szervezetekben rájuk rakódott marxista világnézetnek inkább sablonjait tanulták meg, szelleme nem hatja át őket, nem befolyásolja döntően életüket. Az általános tételeket elfogadják, anélkül hogy gondolkodnának róluk vagy ellenérzést váltana ki belőlük, de világképük nem ezek szerint

alakul, életfelfogásukból hiányzik a világnézet irányító creje.

Akarsz párttag lenni?

Nem változtat ezen az sem, hogy meglepően sokan (10) szeretnének párttagok lenni. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy tizenegy brigádtag véleménye szerint a párttagok különleges előnyöket élveznek, s ez kétségtelenül befolyásolja szándékukat. Előny alatt azonban korántsem csak jogtalan előnyt értenek, hanem olyan lehetőségeket, melyekről úgy érzik, hogy nekik nem adottak. A párttagság fogalmába behelyettesítik mindazt, ami az életükből hiányzik: a megfelelő munkát, megfelelő közösséget, megfelelő beleszólást a dolgok irányításába, megfelelő szellemi életet; a párttagságtól voltaképp fel nem használt energiák hasznosítását remélik. Ezt semmiképp sem lehet elítélni, de meg kell állapítani, hogy elsősorban nem világnézeti, eszmei okokból akarnak párttagok lenni, hanem gyakorlati céljaik, elképzeléseik realizálását remélik a párttagságtól. Így magyarázható, hogy egyáltalán nem érzik például összeegyeztethetetlennek, hogy maszek műhelyt is szeretnének nyitni, s párttagok is szeretnének lenni. Mindkettőben lényegében ugyanaz a vágy testesül meg: értelmesebben, hasznosabban – s ennek megfelelően természetesen jobban akarnak élni.

Művelődésigény?

Hasonló tünetek figyelhetők meg a kultúrához való kapcsolatukban is. Láttuk, hogy a tanulás a szakmai képzést jelenti nekik, s nem művelődésigényből fakad, hanem ugyancsak eszköz gyakorlati céljaik megvalósítására. A kultúra így érdeklődésük perifériájára szorul, ami választ ad magánéletük szürkeségére is.

A tárgyi tudással nincs különösebb baj. A kilenc megnevezett tudós, író, művész közül legalább ötöt tizenhat ismer, s annál kevesebbet csak öt. (Pavlov 17, Thomas Mann, Picasso, Bach, Darwin 16–16, Dosztojevszkij, Platón, Hemingway 14–14, Einstein 11). Legfeljebb az feltűnő, hogy Einsteint ismerik a legkevesebben, holott szakmájuk szorosan összefügg a fizikával; ez is azt jelzi, hogy még szakmai tudásuk és érdeklődésük is inkább csak gyakorlati. Igaz, hogy az ő nevét az iskolában, ahonnan műveltségük jelentős része származik, csak elvétve hallhatták.

Mozi, újság, rádió

De miből táplálkozik kultúrájuk, mióta kiléptek az iskola kapuján? A különböző „műfajok" kedveltsége így oszlik meg: mozi (9), színház (7), televízió (6), irodalom (3), rádió (2), sajtó (0). Rendszeresen a következő lapokat olvassák: *Nők Lapja* (7), *Ország-világ* (5), *Népszabadság* (4), *Film-Színház-Muzsika, Népszava* (3–3) stb. Napilapot nem olvas tizenegy. Az újságból legjobban érdekli őket: sport (10), apróságok, tárca (6–6), rendőri hírek (5), humor (4) stb. A rádióban leggyakrabban hallgatják: zene (20), színházi közvetítés (6), rádiójáték, hírek, ismeretterjesztő (3–3) stb.

Jókai, Jókai, Jókai

A rangsorolás így is mutatja, hogy érdeklődésük elég felszínes, s inkább a „könnyebb témák" vonzzák őket. De még pontosabb lesz a kép, ha azt vizsgáljuk, mit szeretnek a legjobban. Irodalomban Jókai az egyeduralkodó (8), mellette csak Gárdonyi kap két szavazatot, a többiek – Mikszáth, Móricz, Ady, Tóth Árpád, Miller, Rimbaud, Fekete István stb. – csupán egyet. Zenéből hat műfajt rangsoroltak. Az

első három helyre került, tánczene (21), operett (16), magyar nóta (13), opera (7), hangversenyzene (5), népdal (1).

Az adatok ez esetben magukért beszélnek, kommentár nem is kell hozzájuk. Mindenesetre, ha a világnézetről azt állapítottuk meg, hogy inkább tananyag, mint életformáló erő, a kultúrára még inkább vonatkozik, hogy inkább szórakozás, időtöltés, mint szellemi táplálék.

Az űr

A kép így nagyjából teljes. Az elszigetelődés a szülőktől részben azt eredményezi, hogy az idejétmúlt erkölcsi, ízlésbeli, szemléleti, világnézeti normák „átörökítésének" egyik legfontosabb közvetítő rendszere nem működik. Ugyanakkor azonban világképük kialakításának egyik alapvető tényezője is hiányzik: a szülői nevelés és példamutatás sem követésre, sem lázadásra nem serkenti őket. Ezt az űrt láthatólag sem az iskolai oktatás, sem a szervezeti nevelés nem tudta betölteni, a régi normák érvényüket veszítették, de újakat nem kaptak helyettük. Az így keletkezett vákuumot sem kultúrával, sem világnézettel nem sikerült még megtölteni.

Dialektikus magatartás, sablonos gondolkodás

Ezek után érthető, ha figyelmük a gyakorlat, a cselekvés felé fordult, melyben sokkal több segítséget kapnak, s melynek világát sokkal könnyebben áttekinthetik. Az ellentét dialektikus magatartásuk, életfelfogásuk és sablonos fogalmi gondolkodásuk között ebben gyökerezik. Kétségtelen, hogy a fogalmi gondolkodásra való nevelés a legnehezebb, de épp ezért fölösleges eltúlozni azt a veszélyt, hogy az elvek helyét a sablonok foglalják el. A vizsgált közösség átlagánál a sablonos fogalmi gondolkodás nem mínuszt, hanem pluszt jelent, s nem visszafejlődés, hanem átmenet

a sablonmentes gondolkodás felé. Ez a folyamat végtelenül lassú, s erőszakos beavatkozással nem lehet meggyorsítani. A helyes normáknak, szemléletnek az eddiginél sokkal hatásosabb tudatosítása azonban elengedhetetlenül szükséges, hisz kellő kondicionálás nélkül elképzelhetetlen a világnézeti tudatosság kifejlesztése. A világnézeti nevelés általában arra irányul, hogy elveket fogadtasson el, s e helyes elvek ismeretének segítségével befolyásolja a fiatalok életfelfogását. Elhanyagolják azonban a dolgok másik oldalát, hogy a mindennapos élet számukra sokkal kézzelfoghatóbb tényeiből vezessék le az elveket, A tények ugyanis nemcsak elvont igazságérzetükkel bizonyítanak, hanem sokkal fejlettebb valóságérzékükre is hatnak. Ez elsősorban a társadalmi szervezetek feladata lenne, csakhogy láttuk, hogy nem tudnak megbirkózni ezzel a feladattal; hogy eredményesen vehessenek részt a fiatalok világképének kialakításában, gyökeresen meg kell javítaniuk munkájukat.

Operett, rendőri tudósítások, Nők Lapja

A kulturális nevelés hibássága sokkal szembetűnőbb, hisz erre összehasonlíthatatlanul több időt és energiát fordítunk. Elképzelhetetlen, hogy az iskolai oktatás tizenkét éve alatt nem lehet többet elérni, mint ezt a mozi-tánczene-operett-magyar nóta-Jókai-Nők Lapja-Ország-Világ-sporthírek-rendőri tudósítások kultuszt. A hosszú felsorolás legtöbb tagja önmagában nem lenne rossz, de így együtt rossz képet mutat. S itt még az a mentség sincs, ami a világnézeti nevelésnél elfogadható; a kultúra befogadása nem igényel elvont gondolkodást, József Attilát az is élvezheti, aki Marxszal nem boldogul. Sőt, a kultúra lépcsőfoka a sablonmentes világnézet felé, mégpedig olyan lépcső, melyet nem lehet átugrani.

Egész oktatásunk fő iránya az életre nevelés, de mintha megfeledkeznénk arról, hogy ez nemcsak a gyakorlati ismeretekre vonatkozik. Amíg a hangsúly az ismeretadásról nem tevődik át a kultúra befogadásának és felhasználásának elősegítésére, oktatási rendszerünk nem felel meg fő feladatának. Hisz a „művelt ember" követelménye nem öncélú apriori norma, hanem elengedhetetlen feltétele az emberek boldogságának, s egyik leghatékonyabb ellenszere az élet elszürkülésének.

A három csoport

Pontos így a kép? Aligha. Mint minden közösség, ez a brigád sem egynemű. Ellenkezőleg, három, egymástól meglehetősen élesen elkülönülő csoportra oszlik. A csoportok elnevezésével nem érdemes bajlódni: az első (7) jobb az átlagnál, a második (9) az átlagos, a harmadik (5) gyengébb az átlagnál. Az igazsághoz sokkal közelebb jutunk, ha megvizsgáljuk, miben és miért tér el az első és a harmadik csoport az átlagtól; pontos képet a brigádról csak így kaphatunk.

Középpont: az otthon

Az első szembetűnő különbség, hogy mivel töltik szabad idejüket. A harmadik csoport magánéletének középpontja a család; láthatólag alig mozdulnak ki otthonról. Idejüket elsősorban házi munkával (4), olvasással (3), kézimunkával (2) töltik. Az első csoport élete ezzel szemben sokkal színesebb, értelmesebb, s ugyanakkor fiatalosabb is: tanulás (4), rádióamatőrködés (3), randevú (2–2), mozi, fényképezés, színjátszás (1–1).

Már ez is mutatja, hogy a tanulási láz a harmadik csoportban jóval kisebb az átlagosnál. Jelenleg csupán egy tanul (szakmunkásképző), s még egy szeretne tanulni (ugyancsak szakmunkásképző). Az első csoport élete alapvetően a tanulásra épül: hatan tanulnak: (valamennyi egyetemi előkészítő), s a hetedik is tovább akar tanulni (technikum). A válasz arra a kérdésre, hogy miért akarnak tanulni: érdekli a szakma (3), ki akar emelkedni (2), többre képes, szeretne többet tudni (1–1). A harmadik csoport mindkét tanulni vágyó tagját a több kereset vonzza.

Életcéljuk pontos mása életüknek. Az első csoportban: munka-tanulás (4), család (2), megismerni az életet (1). A harmadikban valamennyiük legfőbb vágya a boldog családi élet.

Család és közösség

A családközéppontú élet természetes következménye, hogy a harmadik csoport tagjai elkülönülnek a tágabb közösségtől. Egy KISZ-tag van közöttük, egy pedig a Vöröskereszt tagja. (A szakszervezetet, melynek mindenki tagja, nem számítjuk.) Az első csoportból viszont mindegyik tagja valamilyen szervezetnek: KISZ 6, MHS 4. A magánéletbe való visszahúzódás azonban aligha annak a következménye, hogy tökéletesen harmonikus családi, baráti kapcsolataik maradéktalanul kielégítik őket. Ellenkezőleg, éppen az első csoport tagjaira jellemzők a tartalmas emberi kapcsolatok: hatnak van jó barátja, s mindegyiknek van valakije, akivel mindent őszintén megbeszél. A harmadik csoportból csak egynek van barátja, s rajta kívül még kettőnek bizalmasa, akivel őszinte (házastárs). Hasonló a kapcsolatuk a szülőkhöz is. A harmadik csoport tagjainak életébe egyáltalán nem szólnak bele a szülők, viszont mindhárom brigádtag,

akinek komoly nézeteltérése volt a szüleivel, ebbe a csoportba tartozik. Az első csoportból négynek tanácsot adnak szülei; jelentős konfliktusa egyiküknek sem volt velük. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a jó közösségi és magánélet egyáltalán nem zárja ki egymást. Aki harmóniában van közvetlen környezetével, sokkal könnyebben beleilleszkedik a közösségbe is, és megfordítva.

Új Írás, Rimbaud

Műveltségbeli ízlésben, tudásban ugyancsak jelentős eltérés van a két csoport között. A felsorolt tudós, író, művész közül az első csoportból hatan ismernek nyolcat vagy kilencet, míg a harmadikból négynél kevesebbet. Tartalmasabb hetilapot, folyóiratot *(Universum, Élet és Irodalom, Nagyvilág, Új Írás, Élet és Tudomány, Kortárs* stb.) az egész brigádból kizárólag az első csoport tagjai olvasnak, míg a második csoportba tartozók szinte kizárólag csak a képeslapokat forgatják. *(Nők Lapja, Ország-Világ, Rádióújság.)* Jelentősen különbözik zenei ízlésük is. Első csoport: tánczene (7), opera (5), hangversenyzene (4), magyar nóta (3), operett (2), népdal (0). A harmadik csoport kizárólag a tánczene-operett-magyar nóta triót kedveli. Az első csoport legkedvesebb írója: Rimbaud, Miller, Jókai, Rolland, Tolsztoj, Móra, Mikszáth, Gárdonyi, Fekete István (1–1). A másodiké: Jókai (3), Gárdonyi, Dickens (1–1).

A párttagság előnyei

Végezetül még egy lényeges különbségre kell felhívni a figyelmet. A harmadik csoportból csak hárman, illetve ketten tudják meghatározni a kapitalizmus és szocializmus, illetve idealizmus és materializmus közti különbséget, ennek ellenére az átlagnál jóval többen (3) akarnak párttagok

lenni. S mivel mindháromnak az a véleménye, hogy a párttagság előnyökkel jár (a párttagokból lesznek a vezetők, a párttagok jobb beosztást kapnak, a párttagokat másként kezelik), kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy tudatosan vagy öntudatlanul ezek az előnyök vonzzák őket. Az első csoport tagjai közül viszont – noha az ideológiai fogalmakkal mind tisztában vannak – ugyancsak az átlagnál jóval többnek (3) van valamiféle kapcsolata a vallással. Láttuk, hogy ez a kapcsolat általában nem tételes vallásosságot jelent, s ez az adat még inkább megerősíti a feltevést, hogy bizonytalan idealizmusuk oka a vágy, hogy teljesebb életet éljenek. Az ideológiai sablonok, a vulgáris világnézeti nevelés épp a legértékesebbeket nem elégíti ki, s nem csoda, ha útkeresés közben, megfelelő irányítás híjával, gyakran eltévednek.

Mi az oka?

Színesebb, tartalmasabb élet, tanulás- és munkaközéppontú élet, jó közösségi kapcsolatok, gondolkodásra való hajlam, egyéni (bár sokszor bizonytalan) ítélőképesség, jobb irodalmi és művészeti ízlés az egyik oldalon – a másikon: egyhangú élet, család- és pénzközéppontú élet, gyenge emberi kapcsolatok, gyér műveltség és világnézeti tudás, sablonos gondolkodás, gyenge irodalmi és művészeti ízlés. Az eltérés olyan szembetűnő, hogy lehetetlen nem keresni az okát.

Nem a pénz

Az anyagi ellátottság különbsége nem lehet az ok. Mindkét csoport keresete megegyezik a brigádátlaggal, s alig van eltérés a családonként egy főre eső keresetben is (első csoport 1300 forint, harmadik 1200 forint). Lakásviszonyok is egyformák.

Az első csoportból öten pestiek, ketten vidékiek, a harmadikból ketten pestiek, hárman vidékiek. Ez némi eltérés, de semmiképp sem döntő különbség. Ugyanez vonatkozik a származásra is. Az első csoportból hárman értelmiségi, ketten-ketten alkalmazotti és munkáscsaládból származnak. A harmadikban három munkás, egy alkalmazott, egy pedig paraszt szülők gyermeke. (Kiegyenlítettebb a kép, ha az egész brigád származási adatait nézzük. Munkás: 2 első csoport, 4 második, 3 harmadik. Paraszt: 1 második, 1 harmadik. Alkalmazott: 2 első, 4 második, 1 harmadik. Viszont mindhárom értelmiségi családból származó brigádtag az első csoportba tartozik.) Nem mutatható ki jelentős különbség a konkrét válaszokból sem; a polgári szemléletre valló feleletek alapja elsősorban nem a származásban keresendő.

Aki nem tanul, lemarad

A két csoport közti nagy eltérésnek minden kétséget kizáróan három alapvető oka van: az iskolai végzettség, a nemek különbsége és a családi állapot. Az első csoportba tartozók valamennyien érettségiztek, a harmadikból csupán egy. Ugyanezt a képet mutatja a brigád összessége is: az érettségizettek közül heten az első, nyolcan a második csoportba tartoznak, s csak egy a harmadikba. Az általános iskolát végzettek közül a harmadik csoportba négy, a másodikba egy, az elsőbe egy sem tartozik. A tudásban, műveltségben, irodalmi és művészeti ízlésben, a gondolkodás fejlettségében és egyéniségében mutatkozó különbség oka feltétlenül ebben keresendő. A brigádkép arra vall, hogy aki elvégzi a gimnáziumot, az nem feltétlenül emelkedik ki, viszont aki nem végzi el, szinte törvényszerűen az átlag alatt marad.

Ez azonban olyan probléma, mely a kötelező középiskolai oktatás bevezetésével megszűnik majd. Sokkal nehezebb megoldást találni a különbség másik két okára. Az első csoport tagjai valamennyien férfiak, a harmadik csoportban négy nő s csak egy férfi van. A brigád férfitagjai közül tehát hét tartozik az első, hét a második, s csak egy a harmadik csoportba. A nők közül a harmadikba négy, a másodikba kettő, az elsőbe egy sem. Ugyanezt a képet mutatja a brigádtagok családi állapota is. Az első csoportban mindegyik nőtlen, a másodikban négy házas vagy elvált s csak egy nőtlen. A nőtlenek, illetve hajadonok közül heten tartoznak az első csoportba, nyolcan a másodikba, s csak egy a harmadikba. A házasok közül négy a harmadikba, egy a másodikba, az elsőbe egy sem.

„Az első osztályelnyomás"

Aligha túlzás, hogy ez a két tényező okozza a magánélet elszürkülését, a hangsúlyozottan pénz- és családközéppontú életszemlélet kialakulását, a tanulási, fejlődési vágy hiányát, a közösségi kapcsolatok háttérbe szorulását. S a kép pontosan tükrözi azt a hátrányt, ami a nőket még ma is sújtja. Mintha az osztálykülönbségek elmosódásával ismét jobban előtérbe kerülne a férfiak és nők ősi ellentéte, melyet Engels az első osztályelnyomásnak nevezett. A sokezer éves elnyomás következtében a nők szinte születésük pillanatától kezdve eleve hátránnyal indulnak, amit még nagymértékben növel, hogy különböző okok miatt elsősorban ők nem jutnak tovább az általános iskolánál, tehát tudásuk, műveltségük, ízlésük, szemléletük elmaradottabb lesz a férfiakénál.

A viszonylag korán kötött házasság újabb gátja fejlődésüknek; életük a kispolgári család keretein belül – márpedig ebben a közegben láthatólag még ez az uralkodó, gondoljunk csak a brigádtagok véleményére a családi kapcsolatokról – a házimunkára, gyereknevelésre, pénzszerzésre korlátozódik. A továbbtanulási lehetőség gyakorlatilag bezárul előttük, céljaik elszürkülnek, életideáljuk a langyos kényelem és biztonság lesz. Ugyanakkor a családi terhek jelentős része rájuk hárul, amit a közfelfogás nyomására többé-kevésbé türelmesen viselnek. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a férfiak fejlődése, a család gazdasági egyensúlya nem kis mértékben a nők háttérbe szorításának vagy önkéntes áldozatvállalásának eredménye.

Egyenjogúság és egyenrangúság

A nők „kizsákmányolása" elméletileg már nem szükségszerű, a gyakorlatban még ható okokat azonban haladéktalanul föl kell számolni. Mindaz, amit a társadalom eddig a nőkért tett, úgy látszik, még mindig nem elegendő. Nemcsak az életüket az eddiginél is hathatósabban megkönnyítő támogatásra (bölcsőde, óvoda, napközi, négy órás munka, háztartási gépek) van szükség, hanem radikálisabb segítségre már a tanulásban is. A hangsúlyozott támogatás révén a munkás- és parasztgyerekek hátránya e téren lassan szűnőben van; indokoltnak látszik, hogy ugyanilyen segítségben részesüljenek a lányok is. Az emberek felfogását a házasságról nem lehet parancsszóval megreformálni, de kétségtelen, hogy ha a nők a férfiakkal egyenlő tudással, műveltséggel, igényekkel kötnek házasságot, sokkal erősebb lesz az ellenállásuk a családban uralkodó elnyomó hagyományokkal szemben is. A döntő lépést, a nők

egyenjogúsítását, már megtettük; a következő cél, hogy valóban egyenrangúvá emeljük őket. S ennek elérése a polgári életszemlélet felszámolásának egyik fontos részfeladata.

Láttuk, mennyire megváltozik a brigád összképe, ha három csoportra bontjuk. S ez a kép is differenciálódik, ha megrajzolunk egy-egy jellegzetes arcképet a három csoportból.

Elvált asszony

Harmadik csoport: Huszonhét éves, általános iskolát végzett szakmunkásnő. Elvált, egy tízéves kislánya van. Vidéki. Apja géplakatos volt. Átlagkeresete 1500 forint. A családban az egy főre eső átlagjövedelem 900 forint (anyjával és testvéreivel él együtt). Kétszobás lakásban élnek öten. Mindkét testvérének van motorkerékpárja, ezenkívül van televíziójuk, rádiójuk. Neki tíz ruhája, tíz pár cipője, két nagykabátja van. Gyűjteni nem gyűjt. („Miből?") Ha korlátlanul lenne pénze, házat és bútort venne. Szabad idejében házimunkát végez, ha másnap nem kellene dolgoznia, kirázná a szőnyegeket, és nagytakarítana. Közepes rendű tanuló volt, most nem tanul, nem is akar már. Élete célja, hogy kislányát jól felnevelje. Munkája örömöt okoz, mert „kell a pénz". Maszek műhelyt nem nyitna, mert jobb szeret emberek között lenni. Véleménye szerint sem a gyár, sem a műhely dolgaiba nem szólhat bele. A Vöröskereszt bizalmija; feladata a bélyegek eladása és új tagok toborzása, de „az egész nem érdekes". Barátnője nincs, őszinte senkivel nem lehet. Mindegy, hogy munkatársai idősebbek vagy fiatalok, de jobb, ha férfiak, mert a nők „irigyek, pletykásak". Szülei nagyon jól éltek, az anyja azelőtt mindent tiltott neki, azt sem akarta, hogy férjhez menjen, ő harminckét éves korában özvegy maradt, és nem

ment férjhez, hát a lánya se menjen. Példaképe nincs, büszke arra lenne, ha a lánya diplomát szerezne. Nem érzi szabadnak magát, „akinek gyereke van, nem lehet szabad. Az a helyes, hogy ne a maga szórakozása legyen a fontos". Ha férfi lenne, nem venne el olyan lányt, aki nem szűz. A foglalkozás nem számít, a párválasztásnál csak az a fontos, hogy a férfi okosabb legyen, különben rossz a házasság. Az övé is ezen romlott el. A feleség addig dolgozzon, amíg nincs gyerek, hogy több legyen a pénz. Amelyik házastárs megcsalja a másikat, az „menjen a francba". A kapitalizmus és a szocializmus között az a legnagyobb különbség, hogy régen nehezebb volt az élet, ma sokkal többet keresnek az emberek. Az idealizmus és materializmus fogalmát nem ismeri. Templomban nem volt öt éve, de hiszi, hogy van Isten. A világ legnagyobb problémája, hogy háború lesz vagy béke. Hogy lesz-e háború, „az Isten tudja. Azt mondják, lesz. Én nem foglalkozom ilyesmivel." A világháborút semmilyen esetben sem helyeselné. A világ és az ország dolgaiba véleménye szerint nincs beleszólása. Mindenféle nemzetiségű emberrel el tudna képzelni házasságot. Párttag nem akar lenni, nem érdekli a politika. Nem tapasztalta, hogy a párttagok előnyben részesülnek. A felsorolt kilenc tudós, író, művész közül csak Thomas Mannt és Dosztojevszkijt ismeri. Legjobban a televíziót és a rádiót szereti, „másra nincs időm". A rádióban leggyakrabban tánczenét hallgat. A *Rádióújság*-on kívül más lapot nem olvas. Zenében csak a magyar nótát, operettet, tánczenét szereti. Legkedvesebb írója Jókai.

A portré legszembetűnőbb vonásai: maradiság, szürkeség, zárt világ. Az elrontott élet közömbösséget szült, nem érdekli semmi, nem törekszik semmire. Szemlélete az átvett polgári frázisok halmaza, minden egyéniség híján. A világgal minden termékeny kapcsolata megszűnt, kiutat sehol sem talál, de már nem is keres. Beletörődött, hogy az élete már mindörökre ilyen lesz, s minden vágyát, reményét a gyermekére vetíti ki: ez az utolsó kapocs közte s a világ között.

Az „átlagember"

Második csoport: Huszonegy éves, érettségizett szakmunkás. Budapesten született. Apja asztalos volt. Átlagkeresete 1500 forint. A családban egy főre 1300 forint jut. Szoba-konyhás lakásban laknak az édesanyjával. A felsorolt cikkek közül rádiójuk és magnetofonjuk van. Neki három ruhája, három cipője, egy nagykabátja van. Ha korlátlanul lenne pénze, lakást, háztartási gépeket, ruhát venne, s tanulna, mert a napi munka után nincs kedve tanulni. Szabad idejében moziba jár, udvarol, kártyázik, újságot olvas. Ha másnap nem kellene dolgoznia, sokat aludna, moziba menne, a barátaival csavarogna. Közepes tanuló volt, most nem tanul, de „talán egyszer majd" elvégzi a technikumot. Életcélja „jól, megfelelően élni". Nem tud elképzelni olyan cselekedetet, amire büszke lenne, mert „semmi nagy dolgot nem lehet csinálni". A munkája örömet okoz, maszek műhelyt nem nyitna, még nem ért annyira a szakmához. KISZ-tag, azért lépett be, mert elvei megegyeznek a KISZ elveivel, de a szervezetben semmit sem tud csinálni. Az üzem és a műhely dolgaiba véleménye szerint nagyon kevés beleszólása van. Barátja van, már tíz éve „haverok", mindent megbeszélnek egymással. Mindegy,

hogy főnökei és munkatársai fiatalok vagy idősebbek, nem a kortól függ, csak rendes emberek legyenek, de munkatársnak azért valamivel jobb a fiatal, azzal jobban megértik egymást. Szülei jól éltek egymással, komoly nézeteltérése sosem volt velük, nem tiltottak semmit neki. Példaképe Kossuth, Gagarin, Lenin, Bozsik, mert „mindegyik nagy volt a maga területén". Feleségül venne olyan lányt, aki nem szűz („Miért ne?") Az a helyes, ha a feleség nem dolgozik, „tartson rendet otthon". Ha a nő dolgozik, arra hárul a nagyobb teher, ha nem, a férfira. Ha az egyik házastárs megcsalja a másikat, nem feltétlenül szükséges elválni, de jobb, ha a nő nem csalja meg a férfit. A férfinak szabad. („Egoista vagyok.") A kapitalizmus és a szocializmus a „társadalmi felépítésben" különbözik egymástól: a szocializmusban demokrácia van, a kapitalizmusban elnyomás, kizsákmányolás. A materializmus alapja az anyag, az idealizmusé a lélek. A világ legnagyobb problémája, hogy háború lesz vagy béke. Az ő életében nem lesz világháború, „az emberek meggondoltabbak, nem akarnak meghalni". A háborút akkor helyeselné, ha megtámadnák Magyarországot vagy valamelyik szocialista országot. A világ dolgaiba nincs beleszólása, az országéba kevés, a választások révén. Csak „fehér" emberrel kötne házasságot, cigánnyal, négerrel, kínaival nem. Szeretne párttag lenni, elvből kommunista. A párttagok élveznek némi előnyt, „ez természetes is". A felsorolt híres embereket mind ismeri. Legjobban a mozit, rádiót, újságot szereti, irodalmat, színházat, televíziót kevésbé. A *Népszavá*-t, *Népsport*-ot, *Nők Lapjá*-t olvassa rendszeresen, elsősorban a sporttudósításokat és politikai híreket. A rádióban leggyakrabban tánczenét és híreket hallgat. Csak a tánczenét, operettet, magyar nótát kedveli, népdalt, operát, szimfonikus zenét nem. Legkedvesebb írója Jókai.

Az eltérés az előző portrétől szembetűnő: mintha más világban élnének. Annak ellenére, hogy a maradiság jelei – érdekes vegyületben a haladó politikai hitvallással – itt is megmutatkoznak. A legfeltűnőbb vonás mégsem ez, hanem a felszínesség, felületesség. A külvilágból sok jót felszívott (tudás, társadalmi érdeklődés, szemlélet), de mindezt még nem tudta feldolgozni. Sokszor csak a sablonokat veszi át, gondolkodása nem elég mélyreható, egyénisége nem fejlődött ki eléggé. Élete problémamentes, s kiegyensúlyozottságát az is elősegíti, hogy különösebb célokat nem tűz ki magának, tehát amit kíván, el tudja érni.

„Korunk hőse"

Első csoport: tizenkilenc éves, érettségizett betanított munkás. Budapesti. Apja főmérnök. Átlagkeresete 1300 forint. A családban egy főre 1500 forint jut. Két szoba összkomfortos lakásban négyen laknak. Van rádiójuk, lemezjátszójuk, magnetofonjuk, telefonjuk, mosógépük. Neki három ruhája van, két pár cipője, két nagykabátja van. Ha korlátlanul lenne pénze, tudná mire költeni: apjának és magának autó, a családnak ház, berendezés, pénz, főleg, hogy az anyjának ne kelljen házimunkát végeznie. Magának könyvtár, külön magnetofon. Szabad idejében tanul (egyetemi előkészítő, francia nyelv), színjátszópróbára jár, olvasásra „sajnos" kevés ideje jut. Ha másnap nem kellene dolgoznia, moziba menne, aztán uszodába, utána sétálni a kislánnyal. A gimnáziumban kitűnő tanuló volt („mindig megjátszottam magam"), jogi egyetemre készül. Ehhez van kedve, ez érdekli, amellett „ebben a korban még fejlődni kell", munka mellett nem ér rá tanulni, művelődni, élni. Életcélja „megismerni az életet, de ehhez kevés egy élet". A mun-

kája most közömbös, de ha elvégzi az egyetemet, feltétlenül örömet okoz majd. KISZ-tag, de „sajnos, nincs ott semmi élet". Barátja van, együtt jártak iskolába, mindent megbeszélnek egymással. Jobb szereti, ha munkatársai és főnökei idősebbek, nagyobb a tapasztalatuk, hatással vannak rá. Szülei szerinte közepesen élnek, nem elég a pénzük. Nem tiltanak neki semmit, de általában megbeszéli velük a dolgait. Komoly nézeteltérés sosem volt köztük, de „föltétlenül" megházasodna tilalmuk ellenére is. A gyerekét lényegében úgy nevelné, ahogy őt nevelték, csak többet foglalkozna vele, ő alig látja az apját. Példaképe Kossuth, a legbüszkébb arra lenne, ha mindenkivel jót tehetne, de „ilyen nincs". Így hát az lenne a jó, ha „körülöttem elégedettek lennének, akiket szeretek, s ehhez én is hozzájárulhatnék". Bár „teljes szabadság nincs és nem is lehet", lényegében szabadnak érzi magát: „Most már mindenki érvényesítheti önmagát." „Gondolkodás nélkül" elvenne olyan lányt, aki nem szűz. Az a helyes, ha a feleség dolgozik. („Rosszat szül, ha a nő csak ül otthon.") A családban a nőre hárul a nagyobb teher. „A férfi csak pénzt keres, de a nő mindig rosszabb helyzetben van." A házastársak csak akkor váljanak el, ha már nem szeretik egymást, a hűtlenség nem válóok. A kapitalizmus szerinte a vagyoni különbség szerint osztályozza az embereket, a szocializmusban ma már az egyenlőség érvényesül, mindenki elérheti, amihez tehetsége van. A materializmus az anyag elsődlegességét hirdeti, az idealizmus „egy természetfölötti lényből vezeti le a világot". A tételes vallásosságot tagadja, de „valami hitet kell adni az embereknek. Ha nem akarják, hogy templomba járjanak, adjanak hitet, főleg a fiatalabbaknak, akiknek nincs". Ő néha, ha „menekül valami elől", bemegy a templomba, a csend megnyugtatja. A világ legnagyobb problémája szerinte, hogy „hová tegyék azt a

rengeteg embert, aki lesz". Nem tudja, lesz-e háború; „ettől félünk mindnyájan". Akkor helyeselné a világháborút, ha megtámadnák Magyarországot vagy valamelyik szocialista országot, vagy ha fel akarnánk szabadítani egy elnyomott országot. A világ és az ország dolgaiba véleménye szerint nincs beleszólása. Mindenféle „nációval" kötne házasságot, csupán a cigányról jegyzi meg, hogy „ha rendes". Most nem akar párttag lenni, talán később, ha már „kialakultabb ember" lesz. A párttagok szerinte élveznek előnyöket, „kevés az igazi párttag, nagyon sokan csak az előnyökért léptek be". A felsorolt tudósok, írók, művészek, mindegyikét pontosan ismeri (Einstein: relativitás elmélet, Pavlov: reflextan, Darwin: származástan). Legszívesebben olvas és színházba jár, de csak a drámát szereti, a vígjátékot nem, „különösen, ha magyar szerző írta". Általában olvassa a *Nagyvilág*-ot, *Új Írás*-t, napilapot, ebből elsősorban a sportrovatot, vezércikket. A rádióban leggyakrabban külföldi énekeseket és tánczenét hallgat. A dzsesszt szereti legjobban, aztán az operát, magyar nótát. Hangversenyzenét, népdalt, operettet kevésbé. Legkedvesebb írója Romain Rolland, Jókai, Tolsztoj.

Minden út nyitva

Széles körű érdeklődés, egyéniség, felvilágosult szemlélet: íme, az arckép legszembetűnőbb jegyei. A műveltség nem szorítja háttérbe a fiatalságot, a csapongás a komoly célokat. Elég rugalmas, hogy a több tapasztalat hatására átformálja (sokszor kialakulatlan, sokszor helytelen) elveit. Legnagyobb pozitívuma korlátlan fejlődőképessége; ha a harmadik csoportból kiválasztott „mintára" az a legjellemzőbb, hogy élete már lezárult, őt épp az jellemzi, hogy minden út nyitva áll előtte. Tizenkilenc éves, tehát bizonyára sokat változik még, de aligha túlzás, hogy minden

adottsága és lehetősége megvan, hogy „korunk hősének" egyik prototípusa legyen.

Közeljövő?

Azzal kezdtük, hogy ez a kép nem annyira a jelent, inkább a közeljövőt ábrázolja. Jó lenne hinni, hogy az egy-két évtized alatt, amíg a közeljövőből valóban jelen lesz, sikerül annyit javítani a gazdasági, társadalmi helyzeten, a művelődésen, oktatáson, nevelésen, korszellemen, hogy addigra az első csoportra jellemző jegyek már az átlagra vonatkoznak majd. Ez azonban nyilvánvalóan túlzott követelmény. Éppolyan túlzott, mint amilyen a mérce, melyhez az erényeket és hibákat mértük.

Elképzelt maximum

Két utat választhattunk: vagy a közelmúlthoz viszonyítunk, vagy egy elképzelt maximumot állítunk követelményként. Az első lehetetlennek bizonyult, mivel semmilyen hitelt érdemlő felmérés nem áll rendelkezésünkre, amihez az adatokat viszonyíthattuk volna. Ennek ellenére lehetetlen nem fölfigyelni arra a mérhetetlen változásra, ami ebben a rétegben az elmúlt tíz-tizenöt év alatt végbement, akár a műveltségre, akár az anyagi helyzetre, akár az életfelfogásra gondolunk – ez pontos adatok nélkül is lemérhető. Viszonyítani azonban nem lehet egy hozzávetőleges képhez, maradt tehát az a lehetőség, hogy elképzeljük egy – bizonyára vitatható – „ideális fiatal munkást", s ennek tulajdonságait állítsuk mércének. Minden hiba és hiányosság tehát a maximális követelményekhez való viszonyításként értelmezendő. Ezt nem győzzük hangsúlyozni, mert ennek figyelembe vétele nélkül az egész kép eltorzul. Ha az eredmény nem lenne más, mint egy számadat, az is sokat mondana, hogy a brigád egyharmada megfelel

ezeknek a maximális igényeknek. Ugyanakkor azok a követelmények, amelyeket a társadalomnak szabni igyekeztünk, a jelen adottságaiból fakadnak, mert meggyőződésünk, hogy az általuk elképzelt „ideális fiatal munkás" megteremtéséhez szükséges feltételek lényegében adottak.

A hipotézisek feladata

Az egész vizsgálatot természetesen egy alapvető ellenvetés érheti: huszonegy ember életéből, életfelfogásából, világképéből semmiféle általános következtetést nem lehet levonni. Csakhogy ez a huszonegy ember épp a véletlenszerű kiválasztás miatt nem huszonegy embert, hanem sokkal jelentékenyebb réteget képvisel. Hogy ez a réteg mekkora, nem lehet célunk eldönteni, de meggyőződésünk, hogy a vizsgálatok folyamán felmerült problémák közül nem egy általános érvényű. Ez a tanulmány voltaképp nem más, mint sokéves megfigyelés alapján kialakult hipotéziseink megerősítése, illetve helyesbítése; tételeinek tudományos bizonyítására vagy cáfolatára átfogóbb és alaposabb vizsgálat tárgya volna. Adatainkkal, következtetéseinkkel, analízisünkkel ehhez szeretnénk némi segítséget nyújtani.

GÁLL ISTVÁN

FIATALOK TÜKRE

I

Tessék elképzelni egy völgyet, nem épp túl hosszút, hogy még a kölyökszél is egy iramodással végigfuthassa, nem túl mélyet, így az égbolt se tűnik ijesztő magasnak, nem is széleset, ha az ember kitárja a karjait, azt hiszi, átaléri; a völgy egyik fele gyümölcsös, s a másik domboldala is gyümölcsös, és mindig virágban állnak a fák, tavasszal fehérben, nyáron pedig a sok piros gyümölcstől látszanak óriásira kötött csokornak; a villák üvegből, színes fából, habkönnyű falakból épültek, szinte csupa kiállítási tárgy, lám, lakóik is ki-be járnak, talán nem is mernek megmaradni csodálatos otthonukban; a völgy alján vezet az út, pormentes bitumen, s a hűvös alagút zöld mennyezetét a kétoldalt sorakozó oszlopos törzsű gesztenyék tartják... Ugye, jó lenne itt lakni?

De ilyen völgy nincs.

Rózsavölgy ellenben van. Itt Nagy-Budapesten, ám Pesttől mégis jó órányira. Villanegyed. Zöldövezet. Talán nem a legszebb külső kerület, de van ennél csúnyább is.

A domboldalon, elszórva, néhány erkélyes villa. A völgyben lenn pedig, a kövesút két oldalán a sok-sok kis családi ház. Hosszú sorban, tenyérnyi telkeken. Ha kiöntik az udvarra a vizet, egy loccsanásnyi – amennyi elég a veszekedéshez – biztosan átcsap belőle a szomszédba. A kertecskék fái ágaikkal a kerítések fölött nyújtóznak egymás felé, és lombjuk végül is összeolvad: emitt a szilvafa alá barack potyog, a szomszéd barackfán pedig kékes szilvák hunyorognak.

Amikor Z.-ékhez érek, Nagyapa éppen a szomszéd kerítésének lécei között – egy karóval átnyúlva – hazafelé görgeti a fájáról áthullott gyümölcsöt: térde megroggyan, karja meg-megreszket a kifakult ingben, valami furcsa testhelyzetben tapad a lécekhez, mintha birkózás közben földhöz akarná nyekkenteni a kerítést, s ahogyan erőlködve kaparász a szomszédban, arca megfeszült és eltorzul, közben nyög, aprókat, mérgeseket nyög.

– Ugyan, hagyja már! Kár ennyit veszkölődni két szem rohadt barackkal...

Apa mondja ezt, Nagyapa fia, aki a kertben egy gyalulatlan kecskelábú asztal előtt ül, és ha eddig csak közömbösen nézte az öreget, hát most előttem restelli a dolgot. Apa csak kitérdesedett, szürke nadrágot hord, felsőteste – barnára sült, erős melle, húsos-nagy válla – meztelen. Az arcán minden széles: az álla, a járomcsontja és a két szeme távol esik egymástól, a homloka pedig akkora, hogy a két tenyeremmel alig födném be – jókora ember, negyven éves, most van ereje teljében; gondolom, a taxigarázsban, ahol szerelő, nyögés nélkül megemelinti a kocsik hátulját.

A Fiú a kert szélén, inkább a kisház közelében, a kavicsos úton áll, láthatólag útrakészen, kezében sportbugyrot lóbál; a kamaszkoron túl van, a férfiasságon még innen, hosszú és masszív csontozata szinte kidudorodik a kevés hús alól; félig kész épület az ilyen korú legény, a tartóvázat nem vakolta be még az idő.

– Mit hoztál? – kérdi foghegyről, kis rejtett morcossággal: menni szeretne, s fél, hogy feltartom. Z.-ék távoli rokonok – egyedül a Fiú az, akit nem érdekel a rokonság, s úgy néz rám, mint a postásra, aki betévedt ide, s most derül ki, hogy az induláshoz gyűit kezdeti sebességet, de az is lehet, hogy a következő pillanatban feibe vág vele.

– Hová rohansz? – kérdezem azért is foghegyről.

– Moziba.

– Délelőtti gyermekelőadásra? – érdeklődöm jóságosan és megértően; alig húzták el még a levesnótát.

– Nem! – A szeme villan egyet, de nem tud mivel letromfolni. – Rendes délutáni előadásra.

Feltűnően megnézem az órámat.

– És neked kell a filmet is odavinned?

– Áááá! Mit hülyülsz?! Tudod jól, hogy mire innen bedöcög az ember a villamossal . . . !

– Hát a helikoptered?!

– A tisztítóban van – vigyorog, és megint meglóbálja a bugyrot, de már barátságosan.

Apa ránéz, aztán rám, soha nem tudja, hogy édelgünk vagy öljük egymást.

– Ülj már le – mondja nekem. Aztán a fiának: – Ülj le te is. Még ráérsz.

A Fiú mellénk lép, csípőjét az asztalnak veti, nem ül le, s a bugyrot se teszi le a kezéből.

– Hát mi újság itt a világ végén? – nézek rá leereszkedően. Külvárosi ember arra a legbüszkébb, hogy ő: pesti. Ezt soha nem szabad elfelejteni, ha velük beszélünk! – Mi újság vidéken? Milyen lesz a termés?

– Hegyezzük már a zabot – mondja a fiú; gépipari technikumba jár, s a zabról, gondolom, csak annyit tud, hogy nem az árpát szokták hegyezni.

– Az uborkafáról leszedték a termést?

– Rád vártunk. Te majd felmászol rá.

– És az kiderült már, hogy ott a kerítésen túl – nagy lendülettel a távolba intek – laknak-e még emberformájú lények.

– Arra mi nem járunk, csak amarra – és a város felé mutat.

– Hát ezt megtárgyaltuk – bólogatok elégedetten. –

Örül az ember lelke, hogy ilyen távoli földrészeken is pislákol az élet.

Apa megint rám néz, aztán a Fiúra.

– Ne hergeljétek már egymást!

– Hagyd csak – mondja a Fiú alamuszian –, jólesik a magunkfajtának egy kultúrember érdeklődése.

Most már, azt hiszem, szeret; ha még tíz percig bírnánk a marakodást, a nyakamba borulna – dehát mindig a finisben fullad ki az ember. Szótlanul meredünk egymásra, aztán szétnézek, mélyet lélegzek.

– Ez igen. Ez az ájer, ez megfizethetetlen! A telek végében az a kanális: isteni illata van! Így nyár végén, rothadt gyümölcs, pállott mosogatóvíz szaga – kár ezt rejtegetni, családban élvezni, idegenforgalmi nevezetesség lehetne, hadd szipákoljon belőle más is, ha van pénze, és meg tudja fizetni az élvezetet. És a por!... Ami a kövezetlen útról, homokos járdáról száll fel, és finomabb, mint gyümölcsöt a hamva, megüli az ember arcát! – ez is valami egészen eredeti és egzotikus dolog.

– Irigyelsz minket, mi? – ragyog a Fiú, és olyan kedvesen néz rám, mint egy szórakoztató filmvígjáték plakátjára.

Apa csak mosolyog rajtunk. Közben valahogy furcsán, feszengve ül, meg-megfeszíti a derekát, és ilyenkor átrándul az arcán egy kis fájdalmas görcs.

– Megígérték a taxik, hogy ma mind jól viselkedik? – fordulok feléje.

– Kiírt az orvos. A derekam... – Hátranyúl, megtapogatja, felszisszen. – Begyulladt a reumám.

– Ez a rohadt, nedves ház! – mondja a fiú, indulattal.

– Pszt, te! – int Apa. – Meghallja a nagyapád...

– Pedig így van! Nedvesek a falak, megvetemedik a szekrény háta tőle!

– Amikor építettük, nem volt pénzünk a szigetelésre.

– És most belegebedünk mindnyájan! Télen hajnali hóviharban caplat apus munkába, én meg suliba. Hát kellett ez nekünk? Azóta kaptunk volna pesti lakást is a vállalattól.

– Ha egyszer itt van ez a ház, mit tehetünk? – mormolja az Apa kedvetlenül. – Különben is ez a kert, ez nagyon hasznos. Megterem ebben minden, répa, bab, krumpli, újhagyma. Milyen könnyebbség ez anyádnak! Nem járunk piacra meg a zöldséges boltba.

– Csak a patikába – húzta fel a vállát a Fiú. – Reopirinért.

Rokoni társbérletből költöztek ki ide, jó tíz évvel ezelőtt, amikor hosszú évek után végre tető alá került a ház. De a családban, úgy látom, mai napig sem ült le ennek a népvándorlásnak a vihara.

Nagyapa odaszuszog hozzánk, lezöttyen a padra, törli az arcát; a gyümölcsszedegetés hajlongását fújja ki magából.

– Dicsérjük a házat, Nagyapa – mondom udvariasan. A Fiú szeme olyan mérgeset villan rám, mint az öngyújtó köve, ha hiába próbálnak tüzet adni vele. De az öreg ezt nem veszi észre; rám ragyog, az ezer ránc szétfut az arcán, s mint egy háló, mosolyt emel ki elém.

– Hát bizony, jó is itt a magunkéban lenni! Tudod, te gyerek, hogy mikor vettem ezt a házhelyet? Honnan tudnád?... Ezerkilencszázharminchétben, úgyám! Akkor parcelláztak errefelé, aztán aki vasútnál, fővárosnál, Beszkártnál és más biztos helyen dolgozott, hát az részletre megvehette. De az anyjuk nem akarta, mert azt mondja, elég, ha bőrt tudunk húzni a fogunkra, azt mondja, nemhogy háziurak legyünk! De én csak igen, igen!... Úgy tartották azt otthon, Zalában, hogy akinek háza nincs, az nem

ember. Hát nem azért jöttem én fel Pestre, és vertem a vasat negyven évig, hogy úgy haljak meg, még embernek se tartanak! No szóval – a telket megvettem, kilencszáz pengőért. Mire lenyögtük, jött a háború meg a front meg a rossz nyavalya, épp hogy nyugdíjas koromra készült el ez a ház. De most már megvan a békességem. Ezért érdemes volt gürcölni . . .

A kis ház, egy ilyen eposzi történet közepébe helyezve, egészen másképp fest. Szinte még nekem is tetszik. A falak megnyúlnak, a tető felmagasodik rajta, mint okos ember felett a homloka, két kéménye se látszik olyan csajlánnak, és ablakszemei nem kicsik többé, csak bocsánatkérően hunyorítanak: bizony, rokon, tiszteld a családi szentélyt, akármilyen is . . .

Egy képeslap van a zsebemben, azt előveszem, kiterítem az asztalra.

– Ez mi? – kérdi a Fiú.

– Ház – mutatok a rajzra.

Nagyapa gyorsan föléje hajol, és vizslatva nézi, nézi a rajzot; Apa errébb mozdul a padon, hogy lássa a látnivalót; a Fiú felülről hunyorog le ránk, a kíváncsiság a fél szemén les csak ki, de ő azt is visszaparancsolja.

A képeslapban a „holnap városáról" írnak. A rajzon egyetlen városnyi ház: sokemeletes üveg- és acélpalota, amely – a tervek szerint – Pesttől Visegrádig nyújtózik, akár egy ember alkotta hegyvonulat, mindenütt erdők és ligetek között. Kolosszális technikai bravúrjában is beleolvad a természetbe, kevésbé szakad ki onnan, mint egy szétterpeszkedő mai város. Egyetlen házvonulat, utak és sporttelepek kísérik száguldó belső liftek és föld alatti garázsok, a lakások között éttermek és mosodák, gombnyomásra ételliftek varázsolják szobádba az ebédet. Olyan város lesz ez a ház (ha ugyan használhatjuk még vele kap-

csolatban ezt a szót), ahol a házban szétolvad a város, és a ház pedig belesimul a természetbe; utcák labirintusa helyett, a közlekedés idegőrlő zűrzavara helyett itt minden egyszerű lesz és áttekinthető, és mint minden nagyvonalú elképzelés, a természetességével nyűgöz le ez is. Milyen tervszerűtlen kőhalmazok a mi városaink! Még a rendezett település is milyen céltalan hegy-völgye az emberi alkotásnak! És a Holnap Városa mellett milyen ideiglenes hajlék egy családi ház, hangyányi méreteivel, szemernyi, célszerűtlen koncepciójával...! Még egy toronyházakból álló új lakótelep is csak készülődésnek tetszik ahhoz, hogy egyszer – talán nem is olyan sokára – nekifogjunk ilyen igazi városok, a holnap városának építéséhez.

Nagyapa már visszahúzódott az újságtól, hátradőlt, és legyint: Kitalálnak mindenféle dolgot...

Apa nézi a rajzot, fájós derekát óvatosan dönti előre, és megcsóválja busa nagy fejét.

– Én már nem fogok ilyenben lakni.

A Fiú belekönyököl az újságba, haja előrehull, s a rajz fáinak lombjával a falakra futó növények ágbogaival keveredik össze, hajszálak és hajszálvonalak egymástól immár megkülönböztethetetlenek, egymásba olvadtak és összefonódtak: csak ahogy a nyakán pirul ki az izgalom, abból sejtem, hogy ott jár a ház csodálatos emeletein és folyosóin, befut minden lépcsőházat, végigrobog az autósztrádákon, rápillant a sporttelepekre és úszómedencékre, liften felröppen a huszadik emeletre, és szétnéz onnan a magasból a Duna-zug hegyei között, s kilát egészen a Dunáig, és még messzebb, egészen addig, ahol a Jövő hegyvonulatai húzódnak – nem szól egy szót se; mit is lehetne most mondani...?

Tessék elképzelni egy völgyet, nem épp túl hosszút, hogy még a kölyökszél is egy iramodással végigfuthassa, nem

túl mélyet, így az égbolt se tűnik ijesztő magasnak, nem is túl széleset, ha az ember kitárja a karját, azt hiszi, átaléri; és a völgyben nem villák lesznek, nem egymástól elszigetelt házak, hanem egyetlen hatalmas házsor húzódik itt a fák között: a Holnap Városa ... Ugye, jó lenne itt lakni?

A Fiú rábólint: igen, itt kellene lakni!

2

Egy akkorácska irodában ültem, mint egy kinyitott koffer; és még ebbe a kofferbe is belezsúfoltak egy íróasztalt, három széket, egy kereszt- és oldalpántokkal megvasalt öreg szekrényt (ez a páncélszekrény ősi formája), s a fogasra aggatva rengeteg nagykabátot. Kié ez a sok kabát? Itt legfeljebb egy ember dolgozhat: „rendes elvtárs" lehet, megengedi, hogy ruhatárat csináljanak az irodájából. De hát ehhez semmi közöm ... A sarokban tűz ég, a gömbölyű kis vaskályha hasa vörös, a füstcső is vörös. Folyik rólam a víz, agyam szinte kiolvadt már. Kábultan tikácsolok, és sóvárogva lesek ki az ablakon. Odakint november végi, tiszta napos idő. Mintha megszűrték volna a levegőt, olyan üveges fényben ragyog az akna emeletes tornya, tetejében a hatalmas vaskerékkel, mely a mélybe engedi le a bányászokat. Ki kéne nyitni az ablakot – gondolom elpilledve. De hát idegen helyen nem illik önhatalmúlag intézkedni. Különben is, ki tudja, hátha népgazdasági érdek, hogy velem együtt szétpukkadjon ez a kis túlfűtött iroda?! ... Engem beültettek ide, hogy csak várjak, ideküldik majd, akivel beszélni akarok.

A műszaknak vége, a fürdőből hazafelé indulnak a bányászok. Motorbiciklik berregnek, tömött autóbuszok vágnak neki az erdőbe épített salakos útnak.

Végre zörren az ajtó, jön az én emberem.

– Jó szerencsét! Rám vár az elvtárs?

– Jó szerencsét. Az elvtárs a brigádvezető?

– A helyettese vagyok. Ő nem ér rá. Hivatalos ügye van.

– Értekezlet?

– Úgy is lehet mondani – vigyorog rám. – Bírósági tárgyalás.

– Ülnök?

– Nem a'. Valóper. A délelőtti műszak miatt tűzték ki délutánra a tárgyalást. Megérti az elvtárs, hogy rohannia kellett.

– Hát ha sürgős neki!

– Az, az. Most kapja a szabaduló levelet.

– Hát akkor üljön ide mellém az elvtárs.

– Ott nagyon meleg van. Csudára fűtőznek itt? Jó lesz nekem itt az asztal tetején.

Felül az íróasztalra. Olyan hosszú lába van, hogy az így is majdnem a földig ér. Nyurga karjait maga mellett kétfelől nekifeszítve az asztallapnak, mintha hátulról le akarnák lökni. Felsőtestét előredönti, s néz rám várakozóan. A fürdő gőzétől pirosra főtt az arca, csak a szeme alatt a kék karikák (a nyomáskülönbségtől van vagy mitől) mutatják, hogy a föld mélyéből jött. Nedves haját oldalt fésülte, és elálló, kamaszosan nagy füle fölött egyenes a választék. Amilyen hórihorgas legény, ahhoz képest kicsi feje van; ettől olyan mosolyognivalóan mókás a külseje. Barna szeme élénken csillog, akár a huncut kiskutyáé. Meg-megnyalja a száját, a lenti por és meleg után tikkadt szegény, alig várja, hogy végezzünk, mehessen a városba, és lehajtson egy fröccsöt; de talán izgatott is kicsit, hiszen diplomáciai munkát végez: ő képviseli most a brigádot.

– Még nem ismerjük egymást – kapok észbe.

Bemutatkozunk. Furcsa svábos neve van, nem értem, még egyszer megkérdezem.

– Hívjon csak Kicsinek – nevet jólelkűen. – Úgyse lehet megjegyezni a nevemet. Tudom én ezt, elvtárs.

– Jól van, Kicsi... Hát akkor... No hát, hogy is csak? – Zavarban vagyok. Mit mondjak neki? „Kicsi elvtárs"? Faramucian hangzik. – Lehetne valami szebb csúfneve, hallja-e!

Vidáman tágra nyitja a szemét. Most látom, vöröses a szemöldöke meg a szempillája is. Alig látszik.

– Igazán? – nevet megint. – Hát csak hallaná az elvtárs a többiek nevét. Sóder, Hakni, Bugac, Pimpi – sorolja az ujjain.

– Milyen brigád a maguké? – próbálom komolyra terelni a szót.

– Hát ilyen – vigyorog. – Vidám fiúk. Így hívnak minket. Különben: Ifjúsági Szocialista Brigád. Nem öregebb ott senki huszonnégynél. Baj ez?

– Dehogy baj. Csak hát... Megkérdeztem, ennyi az egész!

– A pártbizottságtól van az elvtárs?

– Igen. Azt tervezzük, hogy az ifjúsági szocialista brigádokat, amelyek a különböző aknákon dolgoznak, összehívnánk egy értekezletre. – Kijavítom magam: – Megbeszélésre... Elmondanák, hogyan dolgoznak, hátha tanulnak egymástól valamit. És legalább összeismerkednek, na!...

Feszülten néz rám, aztán végre bólint, kegyesen.

– Mi is gondoltunk már valami ilyesmire. Nem lehetne, hogy?... Csak úgy megkérdezem. – A szeme megzavarodik, és belepirul a nyaka. – Nem lehetne, hogy mi kezdeményezzük ezt a találkozót? Mert mi tényleg akartunk ilyesmit...

Mosolygok magamban az ifjú politikuson. De azért könnyű szívvel engedem át neki a dicsőséget.

– Hogyne lehetne, Kicsi – most már egészen könnyen jött ki a számon ez a megszólítás. – Nekünk is megkönnyíti a dolgunkat.

Látom, megrezzen. Nagyokat pislog, mert magában méregetni kezdi a dicsőséggel járó kötelezettség súlyát.

– Azért, persze számítunk az elvtársak segítségére... Mert mi azt se tudjuk, ugye, hogy a húsz-valahány akna közül hol vannak ilyen brigádok. És a meghívás is komolyabb lenne, ha együtt – s a jobb keze nagy mutatóujja közöttünk billeg – írnánk alá. – Mégis, a párt... Az jól hangzik!

– Nem akarom én a maguk nyakába varrni a munkát – segítem ki az ijedelemből. – Majd együtt csináljuk. Úgy jó lesz?

– Úgy jó! Akkor semmi vész!

Tetszik nekem ez a legény. Mert ilyen talpraesetten, sőt ravaszul tárgyal velem! Egy kis közösség érdekét képviseli, lám, milyen természetes ez neki. Nem hebeg-habog, nem gyűrögeti az ujjait, nem azon izzad, hogy megértse, mit akarunk tőle, s egyáltalában, nem akarunk-e rosszat? – nem, nem ilyen ma már az „egyszerű ember". Ez a tizenkilenc éves fiú a mi nevelésünk; nyilván úttörő volt, KISZ-ista, valami kis funkció jutott neki már gyermekkorától kezdve, nem csoda, ha kikupálódik benne a vezetésre való készség. Így van ez jól – örvendezek magamban –, ilyenek ezek a mai fiatalok, nincs itt semmi vész!...

A hivatalos tárgyalást befejeztük, tulajdonképpen bezárhatnánk az ülést. De nekem kedvem jött még faggatózni; ha el is megy az utolsó busz, gondolom, majd hazaviszem kocsin a legényt.

– Aztán mondja csak, Kicsi, mitől szocialista a maguk brigádja?

– Nyomjuk feszt a melót – feleli gondolkodás nélkül. Megráncolja a homlokát, és hozzáteszi még: – És vezetjük a brigádnaplót.

– Mit vezetnek bele?

– Hát amit kell. A felajánlásokat, a munkaverseny mutatószámait, mindent. Nincs abban semmi hamuka. Minden adatra mérget lehet venni. – Felhúzza a vállát, és nevet egy kurtát. – Különben is a fizetés pontosan mutatja, mennyit dolgoztunk. Hiába írnánk akármekkora számokat abba a könyvbe.

– No és a szocialista nevelés? Avval hogyan állunk?

– Ilyen társaság ez! – mutatja az öklét. – Ha Öcsi bácsi azt mondaná... Ő a brigádvezetőnk. Olyan kis termetű ember, és amikor öt évvel ezelőtt ide került, Öcsinek hívták az öregek... Szóval, ha azt mondaná: fiúk, meg kell enni a szenet, és a gyomrunkban felhozni, hát bepofáznánk a szenet, az fix! Tőlünk senki nem akar elmenni, hogy emitt vagy amott jobb lenne neki... Sőt, a nyakunkba sóztak tavaly egy gugyerákot – rám pislant, hogy értem-e? –, akinek semmi se jó, mindig baj volt vele. Hát az még morogni is elfelejtett nálunk! Ha néha rákezdi, csak odamordul valamelyikünk: kuss, vagy lecsaplak! Mert a hőbörgést nem tűrjük. Ha nem akar melózni, menjen el bakternek. Nem igaz?

– Járnak-e együtt szórakozni?

– Meccsre mindig kimegyünk!

– Közös kulturális programok?

– Kultúra is van. Mozi. Ámbár – megbizonytalankodik a hangja – oda leginkább csak az asszonykával kettesben járunk. Csupa újházas van nálunk. Már akit elkapott a gépszíj...

– És a munkán kívül is segítenek egymáson? Vagy segítenének, ha valaki bajban lenne maguk közül?

– Két brigádtag házat épít. Azokhoz kijártunk, raktuk a téglát. De hát, ugye, az nem segítés, vagyis hát nem ingyen van, el se fogadná úgy az ember... Mindig volt bor, demizsonban.

– Szóval mégiscsak segítettek nekik?

Nagyon természetesen biggyeszti le a száját.

– Mi ezt nem tekintjük annak. Többe kerül a bor, mint amennyit a munkánk ért.

– Maga csak szerénykedik – mondom bosszankodva, mert az a józanság, ahogy leértékeli önmagukat, szinte bántó.

– Hát pedig így van... Mit mondjak?... – Vonogatja a vállát, és látom, amolyan „buzgó mócsingnak" tart, aki egy kis közös piálásba is szeretné belemagyarázni a szocialista erkölcsöt. De azért úgy véli, nem vagyok egészen reménytelen eset, mert oktató hangon így folytatja: – Nézze csak, elvtárs... Nem ez a lényeg, hogy én trógolok neked, te trógolsz nekem... Ez semmi. Hanem az a jó, hogy így! – mutatja a nagy öklét – így együtt van ez a banda. Ha valaki lógatja a fejét, kiszekáljuk belőle, hogy mi baja van. Mondd el, és megkönnyebbülsz... Aki nősülni akar, annak megkukmáljuk a nőjét, hogy érdemes-e elvenni, vagy az csak olyan pörgetyű?... Aztán itt volt, ugye, az Öcsi bácsi esete. Príma ember, azért is lett brigádvezető, de az asszonnyal roszszul éltek. Én nem is tudom, hogy némelyik nő milyen férjet akar magának?! Mert annak semmi se volt jó, folyton ette az urát. Fáradtan jött melóba. Csak veletek jó, gyerekek! – mondta nekünk. De hát mi a baj?... Már három éve kínlódtak együtt, de nem tudtak összeszokni. Öcsi bácsi, pedig már huszonnégy éves, igazán taknyo-

soknak nézhetne minket – attól kezdve mindennap elmondta, hogy miért hisztizett a felesége. Egy fél évig elhallgattuk. Aztán azt mondtuk neki: válj el! Igazán elválják? – kérdezte. Naná! – mondtuk, nem vagy te összenőve vele. Menjen az anyja kínjába! Neked meg szerzünk egy olyan kis csajt, hogy röhögni fog a szíved, ha csak rágondolsz... Hát aztán most el is válnak. Jobb lesz így mind a kettőjüknek. Nem olyan öregek még – tárja szét a karját és bizonykodva rám néz –, előttük az élet!

Mosolygok rajta, közben krákogok, köszörülöm a torkom, mert igen meggyőző és szívhez szóló szónoklat volt ez. Igaz is, előttük az élet! – és semmi másra nem tudok gondolni, csak erre a lapos közhelyre: előttük az élet... De kezdjünk valami új témát, ebből elég volt ennyi!

– No és... Mondja, Kicsi, jó munkahelyük van?

– Meglehetős.

– Nem rakosgatják magukat ide-oda?

– Most már nem. Hagyták, hogy bedolgozzuk magunkat.

– Ez elég gázos akna, ugye?

– Ez az. A szénmedence ilyen tányéralakú – mutatja a meggörbített tenyerét. – Tanultuk a vájáriskolában. Aztán a metán, mert az a levegőnél is könnyebb, felhúzódik a körbe, a tányér szélébe. De a medence alját kibányászták már hatvan év alatt, hát most ide kell lefúrni, a tányér szélébe. Ezért olyan gázos ez az akna is. De hát mi tudjuk ezt, nemcsak vaktába dolgozunk, hanem tudományosan.

– És nem félnek a sújtólég robbanástól?

– Mielőtt dolgozni kezdünk, ellobbantjuk a metánt.

Erre felkapom a fejem.

– Mit csinálnak?

Ha már kikottyantotta, nem szívja vissza, csak tekergeti a nyakát, és a szeme lesz dacos.

– Nem szabadna, de mindenki így csinálja. Az öregek is mindig így csinálták. Összecsavartak egy újságot, meggyújtották, és végighúzták a főtén. Ha fent az üregekben volt egy kis metán, ellobbant. Mert különben nincs annak se színe, se szaga, az Isten se veszi észre. Ha kevés van belőle, csak egyet villan, és kész. De ha hagynánk összegyűlni, akkor aztán... Így meg levesszük a lámpa felső részét, feltartjuk – kezét magasba nyújtja, majdnem az alacsony plafont éri el vele –, és ellobban a metán. Evvel készen is van, nincs többet semmi vész.

– De hát ezt tilos csinálni!

– Nincs mindig nyakunkon az aknász – vigyorog Kicsi. – Öcsi bácsi általában nem néz oda, ő a fejtőgépet állítja be, mi meg nem méregetjük a gázt, a fene vacakol avval, hanem elintézzük, bányászmódra. Ha az öregeknek jó volt így!...

– Azon a brigádmegbeszélésen, látom már, lesz miről tárgyalni! – mondom fenyegetően.

Kicsi leugrik az asztalról. Sértetten magasodik fel előttem.

– Így csinálja ezt mindenki, elvtárs! Pont rajtunk akarják elverni a port? Mi csak azt nem akarjuk, hogy a levegőtisztítással munkakiesés legyen, mert megérzi azt a termelés meg a mi zsebünk is...

...Néhány hét múlva, reggel, sápadtan fogadnak a pártbizottságon. Az egyik aknában éjszaka sújtólég robbanás történt, a frontfejtésen mindenki meghalt, egy egész ifjúsági szocialista brigád.

Kicsi! – villan fel bennem az emlékezés. Hirtelen magam előtt látom őt, amint felemeli karját, kis láng lobog a tenyerében, aztán felizzik velünk a szoba, forróság önt

el – pedig hát itt vagyok a pártbizottság szobájában, messze és biztonságban minden ilyen szörnyű haláltól...

Aztán megtudom, hogy egy másik aknában, egy másik brigádot ért a szerencsétlenség. De én makacsul Kicsit látom magam előtt. Hanyatt fekszik, hosszú keze, lába kinyúlva. A szeme rám néz, halálában is dacosan: így van ez jól? – Buzgó Mócsing... Ehhez a fiatalsághoz mit szólsz?!... Nincs már itt semmi vész!?...

3

Két fiatalember jött Kuruczhoz, a pártbizottságra. Az egyiknek telt, fehér képe volt, hátrasimított, szőke haja, vörhenyes szemöldöke és szempillája, s egyre pislogott, feltűnően és idegesítően pislogott, állandóan csak pislogott: talán modorosság, rossz szokás vagy idegbaj lehetett az nála? – isten tudja; mert amúgy puhán kövérkés és lassú mozgású volt, korpulens alkatnak látszott. A társa nyurga, kefefrizurás, hosszú fejű fiú; nagy orra olyan idegenül megrendezett, mintha csak az elébb ejtették volna bele az arcába, s ettől a szája sarkáig hullámzott két mély ránc, és távolabbra is szétgyűrűztek rajta a nyugtalanító vonások – így hát idősebbnek látszott a koránál; őt ismertük, városunk egyik aknájánál volt technikus, Matyikónak hívták.

Kurucz lassan felállt íróasztalától, tekintélyesen fölébük magasodott (mindig irigyeltem az ilyen nagydarab embereket, akik – akár egy hegy – a puszta létükkel hangsúlyozzák a fontosságukat), és kezelt velük.

– Ez egy barátom, Kurucz elvtárs – mutatott Matyikó a pislogóra. – Ma szabadnapos, és megbeszéltük, hogy át-

motorozik ide. Jaaa! – nem is mondtam, Dorogon aknász... Samu Mihály.

Kurucz még egyszer megnézte magának az új ismerőst.

– Mi újság Dorogon? – kérdezte.

Samu sűrűn pislogott, összeráncolta a homlokát, s látszott: erősen töpreng, hogy miféle újságot mondhatna. Végül is eldöntötte magában a kérdést.

– Semmi – nyögte szabadkozva. – Igazán semmi...

Kurucz visszaereszkedett a helyére, súlyos felsőtestét hátravetette a fa karosszéken, aztán kihúzta hasáig az íróasztal fiókját, és mindkét kezét gépiesen beledugta. (Ezen a furcsa szokásán máskor is derültem, mert elképzeltem, hogy az elébe ülők mi minden gondolhatnak róla: „fontoskodó", egy pillanatra sem veszi le a kezét különböző papírjairól, jelentéseiről – „fenyegető", talán pisztolyt markolász ott a fiók mélyén – „nagyképű", össze van nőve az íróasztalával – „félszeg, hiszen a nagy mancsát rejtegeti szégyenlősen...)

– Egy barátunkat, volt osztálytársunkat akarjuk hazahozni külföldről – mondta Matyikó, és a belső zsebéből előhúzott egy irattárcát, s a piros százforintosok közül kivett egy fényképet.

– Útlevélkép? – kérdezte Kurucz, aztán elvette a feléje nyújtott képet, megnézte, és zavartan szívott egyet az orrán. – De hiszen ez... Mi ez?

– Iskolaválogatott. Még annak idején csináltuk a futballistákról. Ez itt a Bunkó – áthajolt az asztalon, és megmutatta az egyik fiút. – Emlékszik rá, Kurucz elvtárs?

– Nem.

Samu pislogva és hirtelen elvörösödve közbeszólt:

– Tényleg nem emlékszik rá?

Kurucz megnézte a fénykép fehér hátulját is, ledobta az asztalra, és a kezét visszadugta a fiókba.

– Egy szót se értek az egészből.

– Aha! – sóhajtott fel Matyikó. Vékony száját beharapta, s ettől az orra körül még élesebbek lettek a vonások. Szembenézett Kuruczcal. – Mittelszki... Mittelszki Józsefnek hívták. – Kicsit várt, a pillantását nem kapta el. Na?!

Kurucz kirámolta két kezét a fiókból, előredőlt, hasával betolta a fiókot, és a mutatóujjával maga elé húzta ismét a fényképet.

– Ez volt az a hőbörgő, aki nyugatra szökött?

– Ez volt.

A Bányatechnikum diákjaiból ötvenhat októberében nemzetőrséget szerveztek, amikor pedig a rendőrség szétugrott, minden fegyver az ő kezükbe került. Novemberben aztán meggyűlt a bajuk Kurucz karhatalmistáival, mert nem tudtak számot adni arról, hogy hová, kiknek a kezébe jutottak a rendőrség géppisztolyai: hiszen azokban a zavaros napokban boldog-boldogtalannak osztogatták ők a fegyvereket. Így hát a hegyek között lövöldöző, terrorista csoportok kószáltak, és mindezért a diákokat tették felelőssé...

– Mittelszki – mormogta Kurucz. – Hogy a fenébe ne emlékeznék rá?! Most már emlékszem... Ő szervezte a nemzetőrséget.

Matyikó konokul rázta a fejét.

– Nem így volt! – Társára mordult. – Mondd már, hogy nem így volt!

Samu elpirult, még gyorsabban kezdett pislogni, de nem szólt egy szót se, csak a fejével bólintott; ezt mindenki úgy értette, ahogy akarta.

– Hát akkor hogy volt? – kérdezte Kurucz.

– Nem volt ott senki se vezér vagy parancsnok. Hanem csak úgy... Csak úgy vaktában ment minden. Meg-

kaptuk a fegyvereket, aztán mászkáltunk a városban, később meg aki géppisztolyért jött, hát annak adtunk, épp azért, mert nem volt ott senki vezér vagy parancsnok, hanem ment minden csak úgy vaktában ... – Matyikó tenyerével megdörgölte a nagy orrát, de mert senki se szólt közbe, folytatni kellett. – Aztán jöttek a karhatalmisták, és lefegyvereztek minket. Aztán azt mondták, hogy mi fegyvereztük fel azokat, akik a hegyek között lövöldöznek. És kapcsolatot is tartunk velük ... Ők megtámadták a bányászjárat autóbuszát, biztosan mi is részt vettünk ebben. Rálőttek arra a nem tudom milyen nevű elvtársra, azt is rajtunk akarták számon kérni. Nap mint nap ott voltak a kollégiumban a pufajkások és kihallgattak minket. Mittelszki, úgy látszik, jobban begyulladt, mint mi, mert disszidált. És akkor kitaláltuk ... Illetve ő találta ki – Samura mutatott, aki engedelmesen bólintott egyet, és zavartan vigyorgott –, hogy megszabadulhatunk a kérdezősködéstől, ha nem az igazunkat bizonygatjuk, hanem mindent egyszerűen Bunkóra fogunk. Neki úgyse lehet baja ...

– Szép kis történet – mondta Kurucz. – Halljuk tovább, hogy egészen meghatódjam.

Matyikó előredőlött a fejével, és pillantásával beleakaszkodott Kurucz tekintetébe.

– Amit mondtam, az igaz. Színtiszta igazság! Mi értelme lenne ma már a hazudozásnak?

– És én hogyan győződhetnék meg arról ennyi év után, hogy mi nem igaz? Legfeljebb megnyomom az orrodat – ingerülten bökte előre Kurucz a mutatóujját, aztán úgy tett, mintha csak tréfa lenne az egész, és legyintett. – Halljuk tovább!

– Először jókat írt Bunkó. Még gúnyolódott is rajtunk, akik gyúrjuk tovább a tanulást, közben ő már éli a világát.

Valami autós képet is küldött. Azt megbámulta az egész technikum. Pedig ma már sejtem – kopogtatta meg Matyikó a homlokát –, hogy átejtett minket... – Mert aztán teltek az évek, és sírós levelek jöttek tőle. Hogy nem tud kint megszokni, nagy a hajtás, egyedül érzi magát. Mi közben megkaptuk az oklevelünket, állásba kerültünk. De nekem továbbra is írogatott, mert haverok voltunk. Én aztán ráuntam a siránkozásra, és nem válaszoltam neki, mert azt gondoltam, hogy minden hazai levél csak felizgatja őt, próbáljon megszokni külföldön, neki már ez az élete. Akkor már tudtam, hogy Belgiumban, bányában dolgozik... De egy fél év óta már fenyegető leveleket küld nekem. Hogy ő öngyilkos lesz. Mondjam meg az osztálynak. – Matyikó leveleket rakott ki az asztalra, és széttúrt köztük, amíg megtalálta azt, amelyiket kereste –, itt írja ni, szóval mondjam meg a fiúknak, hogy mi kergettük őt a halálba, értünk pusztul el! Ennek agyára ment a bánat! Igaz? Gyorsan írtam neki, hogy ne marhuljon, várjon egy kicsit, megérdeklődöm, hogy mit tehetnénk az érdekében... Hát ezért jöttünk ide, Kurucz elvtárshoz.

– Ezeket az ötvenhatos ügyeket már rég lezártuk.

– Igen ám – mondta Matyikó –, de Bunkó ellen eljárás indult, és mindenféle vallomásokat írtunk alá, csupa őt terhelő cselekményekről.

– De mindebből nem igaz egy szó sem. Ugye?

– Így van. Nem igaz abból egy szó sem.

Samu mocorgott a széken, elvörösödött, pislogott, aztán mégiscsak megszólalt.

– Meg se néztük... Én legalábbis meg se néztem, mit írok alá. Gondoltam... Mindegy, hogy az ilyen esetekben, mégis... Ha hazajönne... Hát szóval...

– Azt gondoltuk – vette át a szót Matyikó –, hogy mi együtt mindent vállalnánk. Az a fiú nem pusztulhat el, mert

mi itthon rohadtul lapulunk. Bemártottuk őt, ahelyett hogy megvártuk volna, amíg tisztázódnak azok a bizonyos dolgok... Mert hiszen mi, igazán mondom, nem követtünk el semmi disznóságot. – Most először a beszélgetés kezdete óta hirtelen lesütötte a szemét. De azért kimondta: – Vállalunk mindent, ha kell, rendőrséget, bíróságot.

– Börtönt – mondta Kurucz.

– Börtönt – ismételte engedelmesen Matyikó.

– Ha kiderül valami bűntett...

– Ha kiderül...

– De hiszen mi... Semmit, igazán semmit... – dadogta Samu. – Mondtuk, már, hogy semmit...

– Csak félrevezették a hatóságot. Hamisan vallottak. – Kurucz belökte a fiókot. – Így volt?

– Így – bólintott Matyikó. – De ezt mi csináltuk. Bunkó ezért nem felelhet. Az igazságnak ki kell derülnie!

– Én nem tudom most, hogy mi az igazság. Nem értek ezekhez a dolgokhoz. – Kurucz maga elé húzta a telefont. – Felhívjam Piricz századost, a főosztályon?

– Igen – mondta gyorsan Matyikó. – Tessék felhívni.

Kurucz tárcsázott, aztán amikor jelentkezett a szaggatott sípolás, sietve letette a kagylót.

– Foglalt – mondta. – Majd én beszélek Piriczcel. Jobb lesz, ha én előbb beszélek vele.

– Holnap érdeklődjem? – kérdezte Matyikó.

– Holnap? Jó, holnap... Reggel értekezleten leszek – nézte Kurucz a naptárát –, de délután ráérek. Három után keressen csak meg, Matyikó elvtárs. Viszontlátásra!

Féja Géza: Hazai Napló – *Kortárs*, 1965. 8. sz. 1268 l.

Bajor Nagy Ernő: Sziget a kanyarban – *Élet és Irodalom*, 1965. 24. sz. 12. l.

Szabó Pál: Ugrán – *Élet és Irodalom*, 1965. 39. sz. 11. l.

Lemle Géza: Gálykút, 1965 – *Jelenkor*, 1966. 6. sz. 534 l.

Gerelyes Endre: „Kenyeretlen Tarján" – *Ki vagy te? – Ábel!* c. kötetből.

Csoóri Sándor: Otthoni változások – *Tudósítás a Toronyból* kötet 75. l. (Magvető, 1963)

Galgóczi Erzsébet: Zárszámadás idején – *Élet és Irodalom* 1966. 9. sz. 10. l.

Gergely Mihály: „Ügyes" ember – *Élet és Irodalom*, 1966. 3. sz. 12. l.

Moldova György: A Biztosító emberei – *Kortárs*, 1966. 5. sz. 761. l.

Toma Ádám: Akik átugrották az árnyékukat – *Jelenkor*, 1963. 8. sz. 726. l.

Erdei Ferenc: Történelmi lecke a tanyákról – *Kortárs*, 1965. 12. sz. 1966. l.

Székelyhidi Ágoston: Emberek a tanyán – *Alföld*, 1963. 8. sz. 41. l.

Váci Mihály: Tegyünk értük valamit – *Kortárs*, 1965. 4. sz. 646. l.

Márkus István: Ez a ház eladó – *Élet és Irodalom*, 1966. 1. sz. 5. l.

Ordas Iván: Falu Budapesten – *Új Írás*, 1966. 1. sz. 83. l.

Sükösd Mihály: Vidéki lányok Pesten – *Valóság*, 1964. 4. sz. 74. l.

Zám Tibor: Városrendezés menetközben – *Valóság*, 1966. 12. sz. 296.

Veres Péter: Munka vagy „foglalkozás" – *Élet és Irodalom*, 1966. 33. sz. 12. l.

Bartha Gábor: „C" lépcsőház – *Alföld*, 1963. 9. sz. 47. l.

Csatár Imre: Kilátás a műhelyből – *Élet és Irodalom*, 1966. 44. sz. 12. l.

Kendi Mária: A Fonóban – *Élet és Irodalom*, 1964. 43. sz. 12. l.

Rab Ferenc: Savmarta emberek – *Jelenkor*, 1963. 4. sz. 346. l.

Rákosy Gergely: Cirokseprű – *Élet és Irodalom*, 1964. 10. sz. 12. l.

Pintér Tamás: Még három nap a földön – *Élet és Irodalom*, 1965. 7. sz. 12. l.

Faragó Vilmos: Ügyvédek – *Élet és Irodalom*, 1967. 14. sz. 3. l.

Bor Ambrus: Tizenhárom ezrelék – *Kortárs*, 1963. 5. sz. 721. l.

Hirschler Imre: Hozzászólás és helyenként vita is – *Kortárs*, 1963. 5. sz. 732. l.

Abody Béla: Saulus vagy Paulus – *Élet és Irodalom*, 1965. 47. sz. 12. l.

Csák Gyula: Csak úgy – *Élet és Irodalom*, 1964. 38. sz. 12. l.

Gyurkó László: Pillantás a közeljövőbe – *Kortárs*, 1964. 1. sz. 100. l.

Gáll István: Fiatalok tükre – *Valóság*, 1965. 5. sz. 78. l.

36 52970

TARTALOM

Féja Géza: Emberek és álmok városában 5
Bajor Nagy Ernő: Sziget a kanyarban 19
Szabó Pál: Ugrán 28
Lemle Géza: Gálykút, 1965 33
Gerelyes Endre: „Kenyeretlen Tarján" 47
Csoóri Sándor: Otthoni változások 66
Galgóczi Erzsébet: Zárszámadás idején 80
Gergely Mihály: „Ügyes" ember 94
Moldova György: A Biztosító emberei 101
Toma Ádám: Akik átugrották az árnyékukat 135
Erdei Ferenc: Történelmi lecke tanyákról 156
Székelyhidi Ágoston: Emberek a tanyán 173
Váci Mihály: Tegyünk értük valamit 194
Márkus István: „Ez a ház eladó" 213
Ordas Iván: Falu Budapesten 221
Sükösd Mihály: Vidéki lányok Pesten 233
Zám Tibor: Városrendezés menetközben 238
Veres Péter: Munka vagy „foglalkozás" 264
Bartha Gábor: „C" lépcsőház 271
Csatár Imre: Kilátás a műhelyből 293
Kendi Mária: A Fonóban 302
Rab Ferenc: Savmarta emberek 311
Rákosy Gergely: Cirokseprű 328
Pintér Tamás: Még három nap a földön . . . 337
Faragó Vilmos: Ügyvédek 347

Bor Ambrus: Tizenhárom ezrelék 357
Hirschler Imre: Hozzászólás és helyenként vita is 381
Abody Béla: Saulus vagy Paulus 393
Csák Gyula: Csak úgy? 402
Gyurkó László: Pillantás a közeljövőbe 410
Gáll István: Fiatalok tükre 442

Az írások lelőhelye 463

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Domokos Mátyás
Műszaki vezető Jánosa István
Műszaki szerkesztő Ágotai Béláné
A burkoló- és kötésterv Loránt Lilla munkája
Megjelent 3000 példányban, 23,6 (A/5) ív terjedelemben
Készült az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint
Sz 883 – 1 – 6769
67. 8444 Bács-Kiskun megyei Nyomda Vállalat, Kecskemét

tív vonására utal a kotet címe. Az egyes írások azonban a masmás szemmérték ellenére is megbízhatóan jelzik – természetesen a teljességre torekves igenye nélkul – a kor legizzóbb s mindannyiunk számára legizgalmasabb problémait.

A dokumentumproza nem turi sem a szépítést, sem az elhallgatast. Korunk nem is szorul rá egyikre sem. A társadalmi valtozások idoszaka mindig nagy feszultsegingadozassal jar – még akkor is, ha a hetkoznapok egyformasagaban nem észleljuk. A kotet ezt az eszre nem vett feszultseget, tehát a tarsadalom eleven mozgását szeretné elsosorban érzékeltetni, s – ha *szemmértékkel* is – az ezerarcú valóság minél tobb, gyakran ellentétes vonását rogziteni, hogy megérthessuk lényeget.

Szépirodalmi Konyvkiado